

**T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**ORMAN KÖYLERİNİN KALKINMASINA YÖNELİK UYGULANAN
POLİTİKALARIN YOKSULLUK DÜZEYİ ve ORMAN KAYNAKLARININ
KULLANIMINA ETKİSİ
MUĞLA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
EROL SOLMAZ**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ÖMER GÜRKAN**

**HAZİRAN 2007
MUĞLA**

**T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**ORMAN KÖYLERİNİN KALKINMASINA YÖNELİK UYGULANAN
POLİTİKALARIN YOKSULLUK DÜZEYİ ve ORMAN KAYNAKLARININ
KULLANIMINA ETKİSİ
MUĞLA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
EROL SOLMAZ**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ÖMER GÜRKAN**

**HAZİRAN 2007
MUĞLA**

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**ORMAN KÖYLERİNİN KALKINMASINA YÖNELİK UYGULANAN
POLİTİKALARIN YOKSULLUK DÜZEYİ ve ORMAN KAYNAKLARININ
KULLANIMINA ETKİSİ
MUĞLA ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Erol SOLMAZ

Sosyal Bilimler Enstitüsünde
“Doktor”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :
Tezin Sözlü Savunma Tarihi :

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ömer GÜRKAN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali İhsan KARAALP
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Cemil ERTUĞRUL
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Selahattin BEKMEZ

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Aslan EREN

HAZİRAN 2007
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre, İktisat Anabilim Dalı Doktora öğrencisi **Erol Solmaz'ın “Orman Köylerinin Kalkınmasına Yönelik Uygulanan Politikaların Yoksulluk Düzeyi ve Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi-Muğla Örneği”** adlı tezini incelemiş ve aday/...../..... tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ömer GÜRKAN

Üye

Prof. Dr. Ali İhsan
KARAALP

Üye

Prof. Dr. Erdoğan
GAVCAR

Üye

Prof. Dr. Cemil
ERTUĞRUL

Üye

Doç. Dr. Selahattin
BEKMEZ

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum “**Orman Köylerinin Kalkınmasına Yönelik Uygulanan Politikaların Yoksulluk Düzeyi ve Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi-Muğla rneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../ 2007

Erol SOLMAZ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : SOLMAZ

Adı : Erol

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Orman Köylerinin Kalkınmasına Yönelik Uygulanan Politikaların Yoksulluk
Düzeyi ve Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi: Muğla Örneği

Y. Dil : Affects of Policies Toward Forest Villages' Development On Poverty Level and
Using of Forest Resources: The Case of Mugla

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : GÜRKAN Ömer

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Yoksulluk
2. Yoksulluğun ölçülmesi
3. Yoksulluk ve çevre
4. Orman köylerinde yoksulluk
5. Orman köylerini kalkındırma çalışmalarının yoksulluk düzeyine etkisi
6. Orman köylerini kalkındırma çalışmalarının orman kaynaklarını kullanımlarına etkisi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Yoksulluk
2. Yoksulluğun ölçülmesi
3. Orman köylerinde yoksulluk
4. Kırsal yoksulluk
5. Yoksulluk ve çevre

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Poverty
2. Measuring the Poverty
3. Poverty of Forest Villages
4. Rural poverty
5. Poverty and environment

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih :/...../.....

İÇİNDEKİLER	Sayfa No
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM YOKSULLUK

1.1. YOKSULLUK.....	5
1.1.1. Yoksulluk Kavramı.....	5
1.1.2. Yoksulluk Konusuna Karşı İlginin Tarihi.....	7
1.2. YOKSULLUK SINIRI	11
1.2.1. Eşdeğerlik Ölçeği.....	14
1.2.2. Yoksulluk Sınırı Hesaplama Yöntemleri.....	19
1.2.2.1. Mutlak Yoksulluk Sınırı.....	19
1.2.2.1.1. Alınması Gereken Asgari Kalori Miktarı Yaklaşımı.....	20
1.2.2.1.2. Temel Gereksinimler Yaklaşımı.....	26
1.2.2.1.3. Gıda Gelir Oranı Yöntemi.....	31
1.2.2.1.4. Dünya Bankası Yaklaşımı.....	34
1.2.2.2. Görelî Yoksulluk Sınırı.....	37
1.2.2.3. Sübjektif Yoksulluk Sınırı.....	40
1.2.2.4. Karma Yoksulluk Sınırı.....	43
1.3. YOKSULLUK ENDEKSLERİ.....	45
1.3.1. Kafa Sayısı Endeksi (H).....	45
1.3.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (PG).....	46
1.3.3. Foster–Greer–Thorbecke Endeksi (FGT).....	48
1.3.4. Sen Endeksi (S).....	49
1.3.5. Bileşik Endeksler.....	50
1.3.5.1. İnsani Gelişme Endeksi (HDI).....	50
1.3.5.2. İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI).....	53
1.3.5.2.1. İnsani Yoksulluk Endeksi – 1 (HPI–1).....	53
1.3.5.2.2. İnsani Yoksulluk Endeksi – 2 (HPI–2).....	55
1.4. GELİR EŞİTSİZLİĞİ ve ÖLÇÜLMESİ.....	57
1.4.1. Lorenz Eğrisi.....	59
1.4.2. Gini Katsayısı.....	62
1.4.3. Logaritmik Standart Sapma.....	63
1.4.4. Görelî Varyans (Değişkenlik Katsayısının Karesi).....	64
1.4.5. Atkinson Endeksi.....	64

1.4.6. Kuznets Katsayısı.....	66
1.4.7. Theil Endeksi.....	67
1.5. İKTİSADİ KALKINMA TEORİLERİNDE YOKSULLUK.....	69
1.5.1. Ortodoks Kuramlar.....	71
1.5.1.1. Büyük İtiş Kuramları (P. R. Rodan).....	71
1.5.1.2. Kapalı Çember Kuramları (R. Nurkse).....	72
1.5.1.3. İkili Yapı Kuramları (W. A. Lewis).....	74
1.5.1.4. Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı (W. W. Rostow).....	76
1.5.1.5. Dengesiz Büyüme Kuramları (A. O. Hirschman, P. Streeten).....	77
1.5.2. Marksist İktisat.....	79
1.5.3. Bağımlılık Kuramları.....	80
1.5.4. Neo – Klasik İktisat.....	82
1.6. YOKSULLUK ve ÇEVRE.....	83

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜ, ORMAN KÖYLÜSÜ VE ORMAN

2.1. TARIM SEKTÖRÜ.....	88
2.1.1. Tarım Sektörünün Türk Ekonomisi İçindeki Yeri ve Gelişimi.....	89
2.1.1.1. Tarım Sektörünün Milli Gelir İçindeki Yeri ve Gelişimi...	89
2.1.1.2. Kırsal Nüfus, Tarım Sektörünün İstihdamdaki Yeri ve Gelişimi.....	95
2.1.1.3. Tarım Sektörünün Dış Ticaretteki Yeri ve Gelişimi.....	100
2.1.1.4. Tarım Sektörünün Yatırımlardaki Yeri ve Gelişimi.....	103
2.1.2. Türk Tarım Sektörünün Başlıca Sorunları.....	105
2.1.2.1. Tarım Arazilerinin Nitelikleri ve Yapısı.....	105
2.1.2.2. Aile Başına Yetersiz Toprak ve İşletme Büyüklükleri.....	106
2.1.2.3. Teknolojik Girdi Kullanımındaki Yetersizlik.....	109
2.1.2.4. Tarımsal Kredilerin Yetersizliği.....	112
2.2. TÜRKİYE’ DE ORMAN KÖYLÜSÜ.....	115
2.2.1 Orman Köylerinde Sosyo- Ekonomik Yapı.....	117
2.2.1.1. Demografik Yapı ve Yerleşim.....	117
2.2.1.2. Ekonomik Yapı ve Gelir.....	123
2.2.1.2.1. Tarımsal Gelir.....	125
2.2.1.2.2. Hayvancılık.....	127
2.2.1.2.3. Ormancılık.....	128
2.2.1.2.4. Odun Dışı Orman Ürünlerinden Faydalanma.....	129
2.2.1.3. Altyapı.....	130
2.2.1.4 Örgütlenme.....	133
2.2.2. Orman Köylerini Kalkındırma Çalışmaları.....	136
2.2.2.1. Doğrudan Kaynak Aktarımı.....	139
2.2.2.1.1. Ferdi Kredi Uygulamaları.....	141

2.2.2.1.2. Kooperatif Kredisi Uygulamaları.....	144
2.2.2.2. Dolaylı Kaynak Aktarımı.....	146
2.2.2.3. Ormancılık Çalışmalarında İşlendirme.....	148
2.2.3. Dünyada Orman Köylerine Yönelik Yapılan ve Yapılmakta Olan Uygulamalar.....	149
2.3. TÜRKİYE'DE ORMAN VARLIĞI, ORMAN YANGINLARI ve ORMAN SUÇLARI.....	152
2.3.1 Türkiye'de Orman Varlığı	153
2.3.1.1. Türkiye'de Orman Yangınları ve Nedenleri.....	155
2.3.1.2. Türkiye'de Orman Suçları.....	161
2.3.2. Muğla'da Orman Varlığı.....	165
2.3.2.1. Muğla'da Orman Yangınları ve Nedenleri.....	166
2.3.2.2. Muğla'da Orman Suçları.....	167

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ORMAN KÖYLERİNİN KALKINMASINA YÖNELİK
UYGULANAN POLİTİKALARIN, YOKSULLUK DÜZEYİ VE
ORMAN KAYNAKLARININ KULLANIMINA ETKİSİ - MUĞLA
ÖRNEĞİ

3.1. YAPILAN ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	170
3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	170
3.1.2. Araştırmanın Yöntemi.....	174
3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	175
3.1.4. Anket Formlarının Hazırlanması.....	175
3.1.5. Örneklem Büyüklüğünün Seçimi.....	178
3.1.6. Verilerin Analizinde Kullanılan Teknikler.....	183
3.1.6.1. Yoksulluk Sınırı.....	183
3.1.6.2. Yoksulluğun Ölçülmesi.....	187
3.2. MUĞLA İLİ ORMAN KÖYLERİNDE SOSYO-EKONOMİK YAPI... ..	188
3.2.1. Demografik Yapı.....	188
3.2.1.1. Nüfus Yapısı ve Değişimi.....	188
3.2.1.2. Eğitim Durumuna Göre Nüfus.....	190
3.2.1.3. Hanehalkı Reislerinin Meslek Dağılımı.....	192
3.2.2. Hanehalkı Aylık Ortalama Tüketim Harcaması Dağılımı.....	192
3.2.3. Orman Köylerinde Ekonomik Yapı ve Gelir.....	195
3.2.3.1. Hanehalkı Başına Ortalama Arazi, Hayvan ve Araç Varlığı	195
3.2.3.2. Orman Köylerinde Gelir.....	199
3.3. MUĞLA İLİ ORMAN KÖYLERİNDE YOKSULLUK.....	205
3.3.1. Sosyo-Ekonomik Yapılara Göre Yoksulluk.....	205
3.3.1.1. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk.....	207
3.3.1.2. Hane Reisinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk.....	208
3.3.1.3. Arazi Varlığına Göre Yoksulluk.....	210

3.3.2. Orman Köylerini Kalkındırma Çalışmalarının Yoksulluğa Etkisi..	211
3.3.2.1. Ferdi Kredi Uygulamalarının Yoksulluğa Etkisi.....	211
3.3.2.2. Ormanda İşlendirme Uygulamalarının Yoksulluğa Etkisi..	214
3.3.3. Yoksulluğun Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi.....	216
3.3.3.1. Yoksulluk ve Hanehalkı Başına Yıllık Ortalama Odun Tüketimi.....	216
3.3.3.2. Yoksulluk ve Odun Dışı Orman Ürünleri (ODOÜ) Geliri..	218
3.3.3.3. Yoksulluk ve Odun Satışı Geliri.....	220
3.3.3.4. Yoksulluk ve Orman Suçu.....	221

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER.....	223
-------------------------------	------------

KAYNAKLAR.....	240
-----------------------	------------

Ek (Anket Formu).....	257
------------------------------	------------

Kişisel Bilgiler

ŞEKİL LİSTESİ

		Sayfa
Şekil 1.	Gelir ve Tüketim Harcamalarının Yaşam Süresince Değişimi.....	13
Şekil 2.	Kırsal ve Kentsel Alanlarda Kalori – Gelir Fonksiyonu.....	25
Şekil 3.	Temel Gereksinimler Yaklaşımına Göre Türkiye’de Yoksulluk Oranları.....	29
Şekil 4.	Geçiş Ülkelerinde Görelî Yoksulluk Sınırının Değişimi.....	39
Şekil 5.	Türkiye’de Görelî Yoksulluk Oranları (2004 Yılı).....	40
Şekil 6.	Sübjektif Yoksulluk Sınırı.....	42
Şekil 7.	Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Sübjektif Yoksulluk Sınırının Değişimi.....	43
Şekil 8.	İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri ve Endeks Eşitlikleri.....	52
Şekil 9.	İnsani Yoksulluk Endeksi – 1 (HPI–1) Hesaplama Kriterleri.....	54
Şekil 10.	İnsani Yoksulluk Endeksi – 2 (HPI–2) Hesaplama Kriterleri.....	56
Şekil 11.	Lorenz Eğrisi.....	60
Şekil 12.	Kesişen ve Kesişmeyen Lorenz Eğrileri.....	61
Şekil 13.	Yoksulluk Kısır Döngüsü.....	74
Şekil 14.	Orman Köyü Nüfusunun Genel Nüfus İçindeki Payı.....	118
Şekil 15.	Orman Köyü Nüfusunun Kırsal Nüfus İçindeki Payı.....	118
Şekil 16.	Bölgelere Göre Orman Köyü Nüfusu.....	120
Şekil 17.	Bölgelere Göre Orman Köyü Sayısı.....	120
Şekil 18.	Bölgelere Göre Orman Köylerinde Hane Başına Ortalama Gelir...	124
Şekil 19.	Orman Köylerinde Hane Başına Arazi Dağılımı.....	126
Şekil 20.	Bölgelere Göre Orman Köylerinde Hane Başına Ortalama Hayvan Varlığı ve Yıllık Hayvancılık Geliri.....	128
Şekil 21.	Muğla Orman Köyü Nüfusunun Genel Nüfus İçindeki Payı.....	176
Şekil 22.	Muğla Orman Köyü Nüfusunun Kırsal Nüfus İçindeki Payı.....	176
Şekil 23.	İlçelere ve Yerleşim Durumlarına Göre Örnek Büyüklüklerinin Dağılımı.....	182
Şekil 24.	Muğla Orman Köylerinde Eğitim Durumu.....	191
Şekil 25.	Muğla Orman Köylerinde Hane Reislerinin Meslek Dağılımı.....	192
Şekil 26.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Ortalama Aylık Harcamalarının Dağılımı.....	194

Şekil 27.	Muğla Orman Köylerinde Gıda Tüketiminin Üretimden Karşılanma Oranı.....	195
Şekil 28.	Hanehalkı Başına Düşen Arazi.....	196
Şekil 29.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Gelir.....	200

TABLO LİSTESİ

		Sayfa
Tablo 1.	Çeşitli Hane Halkı Kompozisyonları İçin Eşdeğer Yetişkin Sayısı ve Eşdeğerlik Ölçekleri.....	18
Tablo 2.	Orta Derecede Faaliyet Gösteren Bireyler İçin Günlük Kalori İhtiyacı.....	22
Tablo 3.	Türkiye’de Hane Halkı Büyüklüğüne Göre Aylık Ortalama Gıda Yoksulluk Sınırı.....	24
Tablo 4.	Türkiye’de Yoksulluk Oranları.....	30
Tablo 5.	Temel Gereksinimler Yaklaşımına Göre Aylık Ortalama Yoksulluk Sınırı.....	30
Tablo 6.	Dünya da Gelir Yoksulluğu (1987 – 1998).....	36
Tablo 7.	Türkiye’de Gelir Yoksulluğu (2004).....	37
Tablo 8.	İnsani Gelişme Endeksi için Maksimum ve Minimum Değerler...	51
Tablo 9.	Dünya Bankası’na Göre Gelişmiş/Geri Kalmış Ekonomi Sınıflaması (1998).....	69
Tablo 10.	Dünya Bankası Ekonomi Sınıflamasına Göre Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Kişi Başına Yıllık Gelir Değeri ve Yoksul Nüfus Oranları.....	70
Tablo 11.	Türkiye’de Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Milli Gelirden Aldıkları Paylar (1927–2004).....	91
Tablo 12.	Türkiye’de Yıllara Göre Sektörlerin Büyüme Hızları (%).....	93
Tablo 13.	Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk Oranları.....	94
Tablo.14.	Türkiye’de Yüzde 20’lik Dilimlere Göre Yıllık Kullanılabilir Hane Halkı Gelirinin Dağılımı (1994 – 2002).....	95
Tablo 15.	Türkiye’de Sayım Yıllarına Göre Kent ve Kırsal Nüfus.....	96
Tablo 16.	Türkiye’de Tarım Sektörünün Sivil İstihdamdaki Yerinin Gelişimi (+12 Yaş, 1000 kişi).....	99
Tablo 17.	Türkiye’de İhracatın Sektörel Dağılımındaki Gelişmeler.....	101
Tablo 18.	Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımların Dönemler İtibariyle Kesimlere Göre Dağılımı (%).....	104

Tablo 19.	1991 Tarım Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye’de Tarım Arazileri ve İşletme Sayıları.....	108
Tablo 20.	Türkiye’de İşletmelerin Parçalılık Durumu.....	109
Tablo 21.	Türkiye’de Traktör Sayısının Seçilmiş Yıllara Göre Değişimi.....	110
Tablo 22.	Orman Dışı ve Orman Köylerinin Sayı ve Nüfusları.....	119
Tablo 23.	Coğrafi Bölgelere Göre Orman Köylerinin Sayı ve Nüfusları.....	119
Tablo 24.	Orman Köylerinde Nüfusun Değişimi (1970 – 2005).....	121
Tablo 25.	1974–2005 Döneminde İlçe Kalkınma Planlarında Hedeflenen Ferdi Krediler ve Gerçekleşmeleri.....	142
Tablo 26.	1974–2005 Döneminde Uygulanan Ferdi Krediler.....	143
Tablo 27.	Orman Köylerinde 1974- 2005 Döneminde Uygulanan Kooperatif Kredileri.....	145
Tablo 28.	6831 Sayılı Orman Kanununun 31., 32., 33. ve 34. Maddelerine Göre Orman Köylülerine Verilen Kanuni Hak Miktarları.....	146
Tablo 29.	6831 Sayılı Orman Kanununun 31., 32., 33. ve 34. Maddelerine Göre Orman Köylülerine ve Kooperatiflerine Sağlanan Sübvansiyonlar (YTL).....	147
Tablo 30.	Orman Genel Müdürlüğü’nce 1995–2005 Döneminde Üretim İşçiliği Olarak Yapılan ödemeler.....	148
Tablo 31.	Türkiye’nin Orman Varlığı (Milyon Hektar).....	154
Tablo 32.	Türkiye’de 1995 -2004 Yılları Arasında Orman Yangınları.....	156
Tablo 33.	Türkiye’de 1995–2004 Yılları Arasında Çıkan Orman Yangınlarının Nedenlerine Göre Dağılımı.....	158
Tablo 34.	Türkiye’de 1997–2004 Yılları Arasında Meydana Gelen Orman Yangınlarının Çıkış Nedenlerine Göre Sayısal Dağılımı.....	159
Tablo 35.	Türkiye’de 1997–2004 Yılları Arasında Meydana Gelen Orman Yangınlarının Çıkış Nedenlerine Göre Alan Olarak Dağılımı (Hektar).....	160
Tablo 36.	1995–2004 Yıllarında Türkiye Ormanlarında Kesme, Nakil, Bulundurma, Sarf, Açma, Yerleşme ve Otlatma Suçları.....	163
Tablo 37.	Muğla ili Orman Varlığı.....	165
Tablo 38.	Muğla Orman Bölge Müdürlüğü Orman Yangınlarının Çıkış Nedenlerinin Dağılımı.....	168

Tablo 39.	1998–2004 Döneminde Muğla Orman Bölge Müdürlüğü'nde Kesme, Nakil, Bulundurma, Sarf, Açma, Yerleşme Ve Otlatma Suçları.....	169
Tablo 40.	Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Ülkemizdeki Fert Yoksulluk Oranları.....	172
Tablo 41.	Muğla İli İlçelerinin Orman Köyü Sayı ve Nüfusları (2000).....	177
Tablo 42.	İlçelere ve Yerleşim Durumuna Göre Örnek Büyüklükleri.....	181
Tablo 43.	Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Aylık Ortalama Açlık Sınırları.....	184
Tablo 44.	Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Aylık Ortalama Yoksulluk Sınırı...	185
Tablo 45.	1997–2000 Döneminde Muğla Orman Köylerinde Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	189
Tablo 46.	Muğla Orman Köylerinde Ortalama Hane Büyüklüğü.....	190
Tablo 47.	Muğla Orman Köylerinde Nüfusun Yaş Dağılımı.....	190
Tablo 48.	Harcama Türlerine Göre Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Aylık Tüketim Harcamalarının Dağılımı.....	193
Tablo 49.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Yıllık Ortalama Odun Tüketimi.....	195
Tablo 50.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Arazi Büyüklüğü (Dekar).....	197
Tablo 51.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Hayvan Varlığı	197
Tablo 52.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Araç Varlığı (Adet).....	198
Tablo 53.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Gelir.....	199
Tablo 54.	Muğla Orman Köylerinde Tarımsal Ürün Cinsine Göre Hanehalkı Başına Yıllık Ortalama Tarımsal Gelir.....	201
Tablo 55.	Muğla Orman Köylerinde Hayvansal Ürün Türüne Göre Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Hayvancılık Geliri.....	202
Tablo 56.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Ormancılık Geliri.....	203

Tablo 57.	Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Diğer Gelirler.....	204
Tablo 58.	Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksul Hane Sayısı.....	206
Tablo 59.	Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksul Kişi Sayısı.....	207
Tablo 60.	Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk (%).....	208
Tablo 61.	Hane Reisinin Eğitim Durumuna Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk (%).....	209
Tablo 62.	Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Hanehalkı Başına Ortalama Arazi Varlığı.....	210
Tablo 63.	Tarımsal Kredi Kullanma Durumuna ve Kredi Türüne Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk.....	213
Tablo 64.	Ormanda İşlendirme Durumuna Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk.....	214
Tablo 65.	Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Yıllık Ortalama OdunTüketimi.....	218
Tablo 66.	Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Yıllık Ortalama Odun Dışı Orman Ürünleri Geliri.....	219
Tablo 67.	Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Yıllık Ortalama Odun Satışı Geliri.....	220
Tablo 68.	Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Son On Yıl İçinde Orman Suçu İşleyen Kişi Sayısı....	222

GİRİŞ

Günümüzde insanların refah ve mutluluk içinde yaşamaları, ekonomik ve sosyal politikalar ile bunun sürdürülebilir hale getirilmesi, büyük önem taşımaktadır. Ekonomik ya da sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan, yeryüzünde oldukça geniş bir coğrafya üzerinde görülen ve henüz bütün boyutları ile incelenmemiş olan yoksulluk sorunu, insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli beşeri ve toplumsal bir olgudur.

Yoksulluk politik, ekonomik, etik yönleri bulunan ve görecelilik yanı ağır basan bir kavramdır. Bu nedenle yoksulluğun çok boyutlu yapısı onun tanımlanmasında ve ölçülmesinde de karşımıza çıkmakta, sınırları değişkenlik göstermektedir. Bu farklılıklara karşın yoksulluk için teknik olarak belli geçim sınırları saptanabilir. Yoksulluk sınırı adı verilen bu kavram, yoksul olanlar ile olmayanları birbirinden ayırmak amacıyla kullanılan bir çizgidir. Ancak bu sınırlar, ekonomik koşulların ve insan ihtiyaçlarının gelişmesine, içinde bulunulan zaman ve topluma göre büyük değişiklikler gösterebilmektedir.

Bir ülkedeki yoksulluk miktarı, kişi başına ortalama gelir düzeyi ve gelir eşitsizliği derecesiyle yakından ilişkilidir. Ortalama gelirdeki artış yoksulluğu azaltırken gelir eşitsizliğindeki artış, yoksulluğu artırmaktadır. Ekonomik büyüme ise yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasında gerekli unsurlardan biridir.

Yoksulluk sorunu, iktisadi düşünceler tarihinde diğer ekonomik konulara göre daha az incelenmiştir. Yoksulluk kavramı üzerine yapılmış tartışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, yoksulluğun “*sermayeye dönüşmesi mümkün olmayan gelir düzeyleri*” olarak ifade edilmesinin yaygın bir kabul olduğu görülmektedir. Geçimlik olarak ifade edilen bu gelir düzeyinin toplumsal genelleme boyutuna varması halinde, kalkınma iktisatçılarınca geliştirilmiş olan az gelişmişlik kavramı ile o toplumun tanımlanmasını ve az gelişmişliğin aşılabilmesi için önerilen senaryoları gündeme getirmiştir.

İktisat ve sosyolojinin az gelişmiş ülkelere ilk yaklaşımlarının temelinde bu ülkelerin gelişmiş ülkelerin geçtiği yolu izleyerek kalkınabilecekleri ve yoksulluktan kurtulabilecekleri varsayımı vardır. Bu varsayım doğal olarak gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelerin karşılaştırılmalarına, gelişmiş ülkelerde olup az gelişmiş ülkelerde olmayan faktörlerin belirlenmesine yol açmıştır. Bunlar bir kez saptanınca gelişmeyi engelleyen faktörlerde ortaya çıkmış olacaktır.

Yoksulluk konusuna ilginin kökenlerini 17. yüzyıl başlarından bu yana izlemek mümkünse de ancak II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde yoğunluk kazanmıştır. Yoksulluk bu dönemde ve son 25–30 yılda başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Dünya Bankası'nın 1978 yılından bu yana yayınladığı Dünya Kalkınma Raporu'nu 1980, 1990 ve 2000/2001 yıllarında özel olarak bu konuya ayırmış olması, bu ilginin bir göstergesidir. 2001 yılında Davos'ta toplanan “*Dünya Ekonomik Forumu'nun*” ana temasını yoksulluk oluşturmuştur. Birleşmiş milletler 1996 yılını “*Yoksullukla Mücadele On Yılı*” ilan etmiştir. 2000 yılında yapılan ve 147 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı Binyıl Zirvesi'nde, mutlak yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi yönünde ilke kararı alınmıştır.

Bir ülkede yoksulluk açısından temel grup, kırsal bölgede yaşayanlardır. Bugün ülkemizde 20.847 adet orman köyünde 7,7 milyon kişi yaşamaktadır. Türkiye nüfusunun %10'unu, kırsal nüfusun ise %57'sini oluşturan orman köylüleri, sosyo-ekonomik bakımdan toplumun en geri kalmış kesimini oluşturmaktadır. Orman köylerinde kaynaklar sınırlıdır. Bu nedenle orman köylülerinin hayat standardı Türkiye ortalamasının, hatta kırsal kesim ortalamasının altındadır. Tarımsal ürünlerden elde ettikleri gelirler ile kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyi, her zaman ova köylerinden daha düşük seviyede gerçekleşmiştir.

Birleşmiş Milletler Küresel Yönetim Komisyonu Raporu'na göre gelişmekte olan ülkelerde çevre konusunda esas baskı, yoksullukla bağlantılıdır. Yoksul insanlar toprağa, ormana baskı yapmakta, yaşamlarını sürdürebilmek için çevreyi kötü

kullanılmaktadırlar. Yoksulluk ve çevre arasındaki ilişkiler ve bunların karşılıklı yapısı, Malmö Bakanlar Deklarasyonu'nda şöyle ifade edilmiştir;

“Global çevre bozulmasının kökenleri yaygın yoksulluk, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim biçimleri, refah dağılımında görülen eşitsizlik ve borç yükü gibi toplumsal ve ekonomik sorunlarda yatmaktadır.”

Gerçekten de ekonomik düzeyleri düşük olan orman köylülerinin, orman kaynakları üzerinde önemli baskılar oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan yaşam şartlarının yetersiz olması, onların ormana zarar veren en önemli etkenlerden biri olarak görülmelerine neden olmaktadır. Bu güne kadar orman köylüsünün sorunlarını gidermek, köylünün ormanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve bu köylülerin kalkındırılmalarını sağlamak amacı ile devlet tarafından birtakım önlemler alınmıştır ve alınmaya devam edilmektedir.

Buradan hareketle çalışmanın amacı, ***“Orman köyelerine yönelik uygulanan kalkındırma politikalarının, bu kesimin yoksulluk düzeyine ve orman kaynaklarının kullanımına etkisinin nasıl olduğunu ortaya koymak, alternatif kalkınma stratejileri önermektedir”***. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde yoksulluğun tanım ve kavramlarının yanı sıra yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan yöntemler üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Ayrıca bu bölümde gelir eşitsizliği ve ölçülmesi, iktisadi kalkınma teorilerinin yoksulluk konusuna yaklaşımları ile yoksulluk ve çevre etkileşimleri konularına yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde önce Türkiye’de tarım sektörünün yapısı, ekonomi içindeki yeri ve sorunları açıklanmıştır. Daha sonra orman köylülerinin sosyo-ekonomik yapıları ve orman köyelerine yönelik yapılan kalkındırma çalışmaları konuları ele alınmış, Türkiye’nin ve Muğla’nın orman varlığı ile orman yangınları ve orman suçlarının nedenleri ve sayısal verileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın amacı, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıklarından söz edilmiş, bu amaçla anket formlarının hazırlanması, örneklem seçimlerinin nasıl yapıldığı ayrıntılı olarak açıklanarak çalışmada kullanılacak analiz yöntemleri ile birlikte elde edilen verilerin analizine yer verilmiştir. Analiz sonucunda elde veriler Muğla Orman köylerinde sosyo-ekonomik yapı, yoksulluk, kalkındırma çalışmalarının yoksulluk düzeyine ve orman kaynaklarını kullanımlarına etkisi başlıkları altında incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü olan sonuç ve öneriler kısmında ise çalışma sonuçları özetlenerek yorumları yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre orman köylerinin kalkındırılabilmelerine ve sorunlarının çözümüne yönelik öneri ve çıkarımlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. YOKSULLUK

1.1.1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, günlük yaşamda kişilerin kendi ekonomik durumlarını anlatmakta ya da diğer kişilerle karşılaştırmalar yapmakta en çok kullanılan sözcüklerden biridir. Ancak ekonomik açıdan tanımlanmasında güçlükler olan bir kavramdır. Bunun nedeni yoksulluğun sınırlarının çizilmemiş ve göreceli niteliğinin fazla olmasıdır. Tarihin her döneminde toplumların farklı yöntem ve yaklaşımlarla tanımlayıp çözmeye çalıştıkları bir olgu olmasına rağmen, üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımlaması bulunmamaktadır.

Yoksulluğun tanım ve ölçümüne yönelik yaklaşımın kökenleri 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre yoksulluk, “İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmaması durumu”dur.1901 yılında S.Rowntree yoksulluğu, “İnsanların toplam gelirlerinin biyolojik varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan asgari düzeydeki gıda, giyim ve benzeri ihtiyaçları karşılayamaması” olarak ifade etmektedir.

Alagh (1992), benzer bir biçimde yoksulluk için; “Mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamamasıdır” demektedir (Alagh, 1992: 109).

Oppenheim ve Harker (1996) yoksulluğu, “Ortalama gelire sahip kişiye göre daha az gıda, ısınma ve giyim harcaması yapmak” olarak tanımlamaktadır (Oppenheim ve Harker, 1996: 4–5).

P.Allock (1993) ise yoksulluğun doğru, bilimsel ve kabul edilmiş bir tanımının olmadığını, çünkü yoksulluğun kaçınılmaz olarak politik bir kavram

olduğunu, dolayısıyla doğal olarak üzerinde anlaşamadığını ve birden çok tanımının olabileceğini söylemektedir (Allock, 1993: 3).

Dünya Bankası yoksulluğun geleneksel tanımını yaparak; “Yoksulluk, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememek ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun olmak halidir” demektedir (World Bank, 1990: 26). Amartya Sen tarafından yapılan yoksulluk tanımının temel alındığı 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nda, bireylerin yapabilirliklerinin dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir (World Bank, 2000a:15). Buna göre bireyin sahip olduğu yapabilirlikler değer verdiği, istediği yaşam tarzının kendisini özgür kılıp kılmadığı ile ilgili olarak açıklanmaktadır. Yoksulluk iyi olma halinden ve iyi yaşam koşullarından yoksun olma hali olarak tanımlanmaktadır (Tahsin, 2001: 40).

Avrupa Birliği Bakanlar Kurulu, 1984 yılında benimsediği yoksulluk tanımında, yoksulluğu salt gelir eksikliği olarak tanımlamayıp, kullanılabilir kaynak eksikliğinden hareket eden bir tanım benimsemiştir. Bu tanıma göre yoksullar maddi, kültürel ve toplumsal kaynakların çok sınırlı olması nedeni ile ikamet ettikleri üye ülkede asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kişilerdir (19 Aralık 1984 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı). Yoksulluğu bir cephesiyle toplumsal dışlama olarak değerlendiren bu yaklaşım, ekonomik büyümeyle birlikte salt pazar ekonomisi içinde belirlenen toplumsal katılım maliyetlerinin de yükselebileceğini, yoksulluğun büyümeyle birlikte devam edebileceğini kabul etmektedir (İnsel, 2001: 70).

Görüldüğü gibi yoksulluk politik, ekonomik, etik yönleri bulunan ve görecelilik yanı ağır basan bir kavramdır. Bu nedenle çeşitli biçimlerde tanımlanabilmekte ve sınırları değişkenlik göstermektedir. Bu farklılıklara karşın yoksulluk için teknik olarak belli geçim sınırları saptanabilir. Ancak bu sınırlar, ekonomik koşulların ve insan ihtiyaçlarının gelişmesine, içinde bulunulan zaman ve topluma göre çok büyük değişiklikler gösterebilmektedir.

Bu açıklamalardan hareketle yoksulluğun genel bir tanımı şöyle yapılabilir; *“İnsanların temel ihtiyaçları olan beslenme, barınma, sağlık ve eğitim olanaklarının yanında kültürel ve toplumsal kaynaklardan yaşamını sürdürebilecek kadar yeterli düzeyde yararlanamama durumudur”*. Bu nedenle yoksulluğu sadece açlık ya da az beslenme durumu olarak değil, insanların ekonomik, fiziki ve sosyal değerlere sahip kaynaklarla da yeterince donatılmamış olması olarak algılamak gerekir.

1.1.2. Yoksulluk Konusuna Karşı İlginin Tarihi

Yoksulluk konusuna yoğun ve sistematik ilginin kökenlerini 17. yüzyıl başlarından bu yana izlemek mümkündür. Liberal kuramcılar bir yandan özel mülkiyeti savunurken diğer yandan da bunun yoksullara yardımı dışlamaması gerektiğini, kişisel refahın yanında sosyal refahında önemli olduğunu vurgulamaktadır. Adam Smith’in, “Dünya ve onun olgunlaşmış bütünlüğü bütün nesillere aittir” sözleri bu açıdan anlamlıdır. Smith, ülke zenginleşirken yoksulların artmasını önemli bir paradoks olarak gündeme getirmiştir. Bunu ekonomik sistemin önemli bir aksamı ve kusuru olarak görmüş, bir ekonomik sistemin değerlendirilmesinde en yoksul yurttaşların durumlarının ne ölçüde iyileştiğini temel kıstas olarak önermiştir. Smith ayrıca çalışan yoksullara özel ilgi göstererek bunlar için yüksek ücret önermekte ve yoksulluk sorununun imalat sanayine dayalı ekonomik sistemin yaygınlaşmasıyla kendiliğinden düzeleceğini öne sürmektedir (Ashcraft, 1993: 510–511).

Geleneksel iktisadın kurucularından A.Marshall’da, Smith gibi yoksulluğu en başta istihdam ve daha geniş anlamda işgücü piyasalarıyla ilişkilendirmektedir. Marshall’ın 25 Kasım 1873 tarihli makalesi, “Başkalarının lüks içinde yaşamaları için bazılarının çalışıp çabalaması, doğanın bir emri değildir” temasını taşımaktadır (Şenses, 2003: 34).

Yoksulluk konusu özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de ağırlıklı bir konu olarak ön plana çıkmıştır. İlk yoksulluk araştırmaları bu dönemde yapılmış ve il bazında yoksulluğun ölçülebilmesi için yöntemler geliştirilmiştir.

Yoksulluk sorununa yaklaşımın temelleri her ne kadar klasik iktisat kuramcılarına kadar dayansa da, ancak II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde yoğunluk kazanmıştır. Yoksulluk konusu, bu dönemde diğer birçok gelişme sorununda olduğu gibi başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların bakış açılarının etki alanına girmiştir.

Dünya Bankası'nın yoksulluk konusuna bakışında, onar yıl aralıklarla birbirine zıt eğilimlere yol açan üç önemli kırılma noktası göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi 1970'li, ikincisi 1980'li, üçüncüsü ise 1990'lı yılların başlarına rastlamaktadır (Şenses, 2003: 39).

1970'li yılların başlarında bu döneme kadar uygulanan hızlı sermaye birikimi ve sanayileşmeye dayalı büyüme modeli, gelir dağılımını bozmuştur. Dünya Bankası bu büyüme modelinin yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm bulamadığı gerekçesiyle, yeniden dağıtım stratejilerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kırsal yoksulluk ve özellikle 1970'li yılların sonlarına doğru kentsel yoksulluk, Dünya Bankası'nın temel ilgi alanını oluşturmuştur. Bu dönemde Dünya Bankası'nın toplam kredileri içinde yoksullukla ilgili tarımsal kredilerin payı, %28'den %63'e çıkmıştır (Gibbon, 1992: 197).

Dünya Bankası 1980'li yıllarda kaynaklarının büyük bir bölümünü kalkınmakta olan ülkelerde yapısal uyum politikalarının hayata geçirilmesine yöneltmiştir. Bu politikalar bir stabilizasyon programının ardından, pazar ekonomisi mekanizmalarının ekonomiye hakim olmasına, kamu kesiminin mal ve hizmet üretmesine hızla son verilmesine ve kamunun düzenleyici müdahale olanaklarının daraltılmasına dayanan yapısal dönüşümü hedeflemiştir (İnsel,2001: 62). 1980'li yılların sonuna gelindiğinde yapısal uyum politikalarının iyi kötü uygulandığı ülkelerde ve özellikle Latin Amerika'da ve Afrika' da yoksulluğun dikkat çekici boyutlarda arttığı görülmüştür. Yoksulluk, daha kapsamlı ve radikal bir yapısal uyum programı uygulayan Rusya Federasyonu'nun piyasa ekonomisine geçiş sürecinde de

önemli ölçüde artmış ve gündemde yer tutmaya başlamıştır (Zubova ve Diğerleri, 1992: 86).

1960'lı yıllarda dünyanın en zengin %20'lik kesiminin geliri %70'den, 1990'lı yıllarda %85'e yükselirken, yoksul %20'lik kesimin payı %2,3' den %1,4'e gerilemiştir (Karaman, 2001: 1183). G-8 Okinova Zirvesi'nin Temmuz 2000'de yayınlandığı Kültürel Yoksulluk Raporu, 1,2 milyar insanın günde 1 Dolardan daha az gelire, yaklaşık 3 milyar insanın da günde 2 dolardan daha az gelire yaşadığını ortaya koymaktadır. 1999 yılı İnsani Gelişme Raporu ise eşitsizliğin geçiş ekonomilerinde ciddi miktarda arttığını göstermektedir (Bakırtaş ve Karbuç, 2000: 36).

Dünya Bankası'nın yoksulluk konusuna bakış açısındaki temel değişiklik 1990 Dünya Kalkınma Raporu ile gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren bankanın kaynaklarının büyük bölümünü "Yapısal uyumda toplumsal boyut" olarak tanımlanan programlara kaydırılması, yoksulluk konusunda yaklaşım değişikliğinin bir işareti olmuştur. Yapısal uyum kredileri içinde sosyal sektör şartlılığı içerenlerin payının 1984–1986 döneminde %5'ten 1990-1992 döneminde %30'a yükseltilmesi, Dünya Bankası'nın yoksulluk sorununa karşı tutum değişikliğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir (Killick, 1995: 320).

Ülkeler düzeyinde yoksullukla ilgili tedbirler alınırken 1998 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Kopenhag' ta düzenlediği 20. yüzyılın en büyük uluslararası Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi Toplantısı'nda, 1996 yılını takiben gelecek 10 yıl, "Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması Yılları" olarak kabul edilmiştir. 2000 yılında tekrarlanan Cenevre'deki 2. Sosyal Kalkınma Zirvesi'nde ise:

- Yoksullar lehine daha güçlü sesler,
- Ekonomik istikrar,
- Yoksulları gözetken büyüme,
- Herkes için temel sosyal hizmetler,

- Ticaret ve teknoloji için açık piyasalar ve kalkınma için iyi kullanılan yeterli kaynak,
- Eşitlik getirici büyüme,

ilkeleri kabul edilmiştir (Karaman, 2001: 1185).

Sonuç olarak yoksulluk konusuna karşı ilgi, birkaç yüzyıllık geçmişe sahiptir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ve özellikle son 25–30 yılda başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların da gündeminde önemli yer tutmaya başlamıştır.

1.2. YOKSULLUK SINIRI

Yoksulluğun ölçülmesi, çok boyutlu ve karmaşık olması nedeniyle oldukça zordur. Yoksulluğun ölçülmesinde atılacak ilk adım kimlerin yoksul olarak kabul edileceğidir. Bunun için öncelikle yoksullar tanımlanmalı ve daha düşük seviyede bulunanların yoksul sayılacağı bir yoksulluk sınırı belirlenmelidir. Buna göre yoksulluk sınırı, yoksul olanlar ile olmayanları birbirinden ayırmak amacıyla kullanılan bir çizgidir.

Yoksulluk sınırı ile ilgili ilk çalışmanın 1886 yılında İngiltere’de Charles Booth tarafından yapıldığı söylenmektedir. Booth bu dönemde yoksulluk ile ilgili anketler yapmış, yapılan bu anketlerin sonuçları 1902 yılında araştırmacı S.Rowntree tarafından yayınlanmıştır. Booth anketi kendi çalışanlarına uygulamış ve çalışmayı aşağıda belirtilen üç aşamadan geçirmiştir.

- a. Çalışanların konut, iş ve kazanç durumları hakkında bilgiler almıştır.
- b. Çalışanların aileleri ile görüşmeler yapmıştır.
- c. Yoksul aileleri birinci ve ikinci dereceden yoksullar olarak iki sınıfa ayırmıştır.

Booth birinci dereceden yoksulları, “Yaşamlarını devam ettirebilmek için minimum temel gereksinimlerini karşılayacak kadar kazanamayanlar” olarak tanımlamaktadır. İkinci dereceden yoksulları ise “Temel gereksinimler yanında, yararlı ya da yararsız diğer harcamaları yapamayan hanehalkları” olarak ele almaktadır. Asgari gereksinimler olarak gıda, giyim gibi harcamalar dikkate alınarak, bu harcamaların parasal maliyeti yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir (DPT, 2001a: 108 ve Erdoğan, 2002: www.canaktan.org.).

Yoksulluğun ölçülmesi konusunda birçok sorunla karşılaşılmaktadır (World Bank, 1990: 20). Buradaki en önemli sorun, hayat standardının nasıl ölçüleceği ve yoksulluk sınırının nasıl oluşturulabileceği noktalarında yoğunlaşmaktadır.

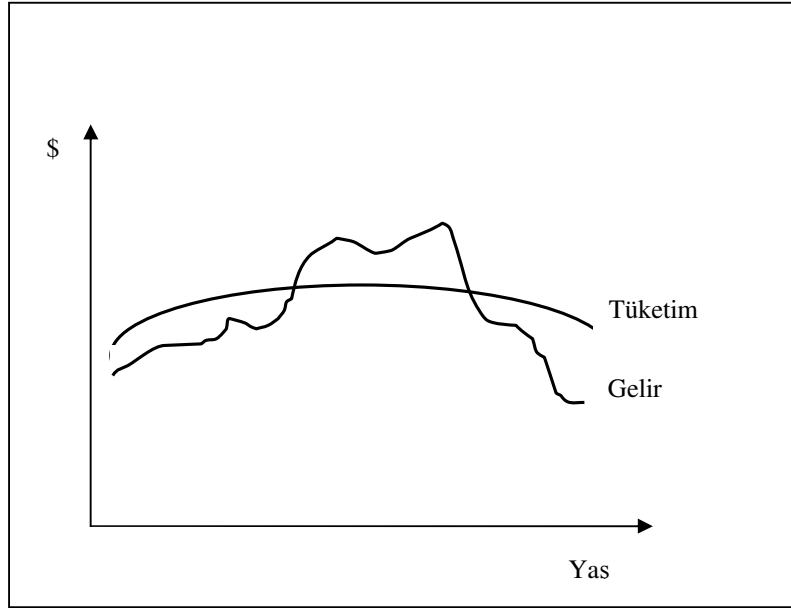
Yoksulluk sınırının gelir üzerinden mi yoksa harcama üzerinden mi tanımlanması gerektiği konusu, bu alanda karşılaşılan ilk sorundur (Balisacan, 1995: 35).

Kimi yazarlara göre yoksulluk sınırının tespitinde, gelire bağlı olarak kabul edilebilir günlük asgari beslenme ve diğer ihtiyaçlar dikkate alınmalıdır. Dikkate alınan bu demet gelir ile ilişkilendirilmeli, bulunan seviye yoksul tanımının dayandırılacağı yoksulluk sınırı olmalıdır (Salop, 1992:3). Bu yaklaşımla Burton A. ve arkadaşları, ABD için 1962 yılı verilerine göre yaptıkları çalışmada yoksulluk sınırını her bir hane halkı için yıllık net gelir olarak 3000 dolar kabul etmişlerdir. Ancak bu sınır belirlenirken hane halkı büyüklüğü dikkate alınmamıştır (Weisbrod ve Hansen, 1968: 1315).

Killpatrick ise yoksulluk sınırının gelir elastikiyetini 0 ile 1 arasında vermekte (Killpatrick,1973:329) ve yoksulluk sınırının ortalama gelir ile birlikte arttığını belirtmektedir (Killpatrick, 1973: 332). Bununla birlikte uygulamada yoksulluk sınırı belirlenirken genellikle tüketim harcaması değerleri kullanılır. Temelde bunun üç gerekçesi bulunmaktadır:

- a) Hanehalkı yaşam standardının belirlenmesinde tüketilen mal ve hizmetlere olan talep, daha iyi bir göstergedir.
- b) Uzun süreli ortalama eğilimlerin belirlenmesinde tüketim harcaması, gelire göre çok daha az değişime sahiptir.
- c) Genelde tüketim harcaması verileri, gelir verilerine oranla daha doğru olarak toplanabilmektedir.

Şekil 1'de görüldüğü gibi cari gelir yıldan yıla büyük dalgalanmalar gösterirken, tüketim harcaması daha istikrarlı bir seyir izlemektedir. Bunun nedeni gelirin üretime bağlı olarak ekonomik kriz ve hava koşulları gibi dışsal unsurlara karşı duyarlılığının yüksek olmasıdır.

Şekil 1. Gelir ve Tüketim Harcamalarının Yaşam Süresince Değişimi
(Kaynak: www.worldbank.org: 30.07.2004)

Bununla birlikte yoksulluk sınırının tespitinde tüketim harcamaları veri olarak alınsa bile bir ülke için tek bir yoksulluk sınırının belirlenmesi, çeşitli sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Aynı tüketim düzeyine sahip olup ülke içinde farklı bölgelerde yaşayan, kamu hizmetlerinden farklı düzeyde yararlanan iki kişinin refah düzeyleri arasındaki fark, tüketim harcamalarının parasal değeriyle açıklanamayacak kadar büyük olabilmektedir.

Diğer yandan bölgesel yoksulluk sınırlarındaki farklılık, ülke içinde olabileceği gibi ülkeler arasında da söz konusu olabilmektedir. Örneğin 1990'lı yıllarda ABD ve Endonezya'da yoksulluk oranı hemen hemen aynı (%14–15) kabul edilmektedir. Ancak ABD %15 oranında yoksul bireye sahipken, aynı oranda yoksul barındıran Endonezya'ya yardım yapabilmektedir (Ravallion ve Bidani, 1994: 75).

Yoksulluk sınırının birey düzeyinde mi yoksa hanehalkı düzeyinde mi tanımlanması gerektiği, üzerinde durulması gereken bir başka sorundur. Hanehalkı düzeyinde tanımlanacak bir yoksulluk sınırının, hanehalkı büyüklüğüne göre değişmesi gerekmektedir. Kalabalık ailelerin küçük ailelerden daha fazla tüketimde

bulunduğu ve daha yüksek bir gelire gereksinim duyduğu açıktır. Bu nedenle farklı hanehalkı büyüklükleri için farklı yoksulluk sınırı tanımlanmalıdır (Fields,1994:89). Yoksulluk sınırının birey düzeyinde tanımlanmasında ise hanehalkının tüketim harcamalarını her bir birey düzeyine indirgemek amacı ile “eşdeğerlik ölçeği” yöntemi kullanılmaktadır.

Ekonomik gelişme sürecinde olan bir ülkede, yaşam standardının zamanla değişmesi kaçınılmazdır. İletişim çağının sunduğu olanaklarla tüketim alışkanlıklarını sürekli yenileyen bir hanehalkının gelirini paylaşmak durumunda olduğu mal sepeti ve bu sepete giren mal ve hizmet çeşidi, yıldan yıla değişmektedir. Bu nedenle yoksulluk sınırı için tanımlanmış mal ve hizmet sepetini satın alabilecek bir satın alma gücünü sabitlemek ve sadece fiyat değişmeleri üzerinden dönemsel analiz yapmak yanlış olmaktadır. Yoksulluk sınırının gelir düzeyindeki değişmeleri ve ortalama yaşam standardındaki gelişmeleri yansıtacak şekilde zaman içinde güncelleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tanımlanacak yoksulluk sınırı ve yoksulluğun boyutları, gelir düzeyinin veya yaşam standardının bir fonksiyonu olarak tanımlanabilir (Atkinson, 1987: 751).

Görüldüğu gibi farklı yoksulluk tanımları ile uyumlu olarak farklı düzeylerde yoksulluk sınırı belirlenebilmekte ve çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Burada, yoksulluk sınırı hesaplamalarında kullanılan başlıca yöntemlere geçmeden önce, birey düzeyinde yoksulluk sınırı tanımlamasında kullanılan “eşdeğerlik ölçeği” konusuna yer verilecektir.

1.2.1. Eşdeğerlik Ölçeği

Hanehalkları arasında büyüklük ve bileşim yapılarından kaynaklanan refah düzeyi farklılıkları oluşmaktadır. Toplamda farklı gelir düzeylerine sahip iki hanehalkı arasında büyüklük veya bileşim farkı varsa, bu durum yüksek gelirli hanehalkını oluşturan bireylerin, düşük gelirli hanehalkı bireyelerine kıyasla daha yüksek bir refah düzeyine sahip olduğunu göstermez. Eğer yüksek gelirli hanehalkı daha fazla sayıda bireye sahipse, ya da bu iki hanehalkı eşit büyüklükte olsa bile,

düşük gelirliliğinde çocuk sayısı fazla ise, bu haneyinde bireysel refah düzeyi yüksek gelirliliğe kıyasla eşit, hatta daha yüksek olabilir. Dolayısıyla ile haneyin temelinde yapılan bir gelir sıralaması ile bireysel düzeyde yapılan gelir sıralaması aynı olmayacaktır. Bunun nedeni haneyin bireysel tüketim konusundaki mal ve hizmetlerin yanı sıra ortak mal ve hizmetleri de tüketiyor olmasıdır (TÜSİAD,2000: 169).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kişi başına tüketim ve haneyin büyüklüğü arasında güçlü bir negatif korelasyon vardır (Lanjouw ve Ravallion, 1995: 1416). Hanede tipik olarak tüketilen bazı mal ve hizmetler için bunların haneyindeki maliyeti, bu mal ve hizmetleri bir veya daha fazla kişinin kullanmasına göre değişiklik göstermez. Örneğin ısınmanın maliyeti hanenin büyük ya da küçük olması ile ilgili değildir. Ancak kişi başına ısınma maliyeti, büyük hanelerde küçük hanelere göre daha düşüktür. Mal ve hizmetlerden hanede ne kadar çok haneyin üyesi yararlanırsa, bunların kişi başına maliyeti de o oranda düşecektir. Ortak malların kullanımından kaynaklanan bu olguya “ölçek ekonomisi” adı verilmektedir.

Haneyin büyüklük ve bileşimlerine göre az veya çok ölçek ekonomilerinden yararlanmaktadır. Bu nedenle haneyin toplam gelirini veya tüketim harcamasını birey sayısına bölerek, bireysel düzeyde gelir veya tüketim harcaması değerini tespit etmek sakıncalı olmaktadır. Çözüm için her haneyine uygulanacak ortak bir “eşdeğerlik ölçeği” tahmin edilmelidir.

Eşdeğerlik ölçeği ile haneyin içindeki ölçek ekonomilerini ve haneyin içindeki değişik bireylerin farklı gereksinimlerini dikkate almak mümkün olmaktadır. Haneyin içindeki çeşitli bireyler için bir yetişkine orantılı katsayılar belirlenmekte, haneyin toplam gelir veya tüketimi bu şekilde belirlenen yetişkin eşdeğer sayısına bölünerek yetişkin eşdeğer başına tüketim ve gelir değeri bulunmaktadır. Bu tüketim ve gelir değerinin yoksulluk sınırının altında kalması durumunda o haneyin yoksul sayılmaktadır. Özellikle uluslararası çalışmalarda eşdeğerlik ölçeğinin belirlenmesinde yaygın olarak;

$$EI = \frac{D}{N^e} \quad (1)$$

eşitliği kullanılmaktadır (Buhmann ve diğerleri, 1988: 119 ve Coulter ve diğerleri, 1992: 1069). Burada;

EI = Hanede kişi başına tüketim veya gelir miktarını,

D = Hanehalkı toplam tüketim harcamasını veya gelirini,

N = Hanehalkının toplam eşdeğer yetişkin sayısını,

e = Aile ihtiyaçlarının aile büyüklüğüne esnekliğini veya ölçek ekonomisi parametresini,

göstermektedir. Esneklik değeri (e);

$$D = N^e \quad (2)$$

veya;

$$e = \frac{\ln(D)}{\ln(N)} \quad (3)$$

eşitlikleri ile bulunabilir. Burada esneklik 0 ile 1 arasında değerler alır (OECD, 1994a: 11). Bu değer malın ortaklık derecesine, daha genel olarakta bu mal üzerinden sağlanan ölçek ekonomilerine bağlı olarak değişir. Ölçek ekonomisi ne kadar yüksek olursa esneklikte o derece düşük olur. Tamamen ortak nitelikteki bir mal için e=0 değerini alır. Bunun anlamı bu mala duyulan ihtiyacın hane halkı büyüklüğünden tamamen bağımsız olduğudur. e=1 olması durumunda ise ölçek ekonomilerinin bulunmadığı, örneğin iki kişilik bir ailenin aynı düzeyde eşdeğer gelire sahip olabilmesi için, bir kişilik bir ailenin ihtiyaç duyduğu kullanılabilir gelirin iki katına gereksinim duyduğu varsayılmaktadır.

Ampirik olarak tek tek mallardan ortalama bir esnekliğe geçebilmek için önce mal ve hizmetler alt gruplar şeklinde toplulaştırılır ve her bir gruba özgü esneklikler,

topluluk genelinde tahmin edilir. Daha sonra her mal grubunun harcamalar içindeki ağırlığına bağlı olarak ortalama esneklik değeri (e) hesaplanır. Fransız Ulusal İstatistik Enstitüsü (INSEE) 1985, 1989 ve 1995 yıllarında gerçekleştirildiği aile bütçe anketlerinde esneklik tahminini mal ve hizmetleri gıda, giyim, konut (ısınma dâhil), konut donanımı, sağlık, ulaşım-haberleşme, eğlence, diğer mal ve hizmetler olarak sekiz grupta toplulaştırarak yapmıştır (TÜSİAD, 2000:172). Uygulamalı çalışmada e'nin değerinin bütün bireyler için genellikle 0,50–0,55 arasında belirlendiği görülmektedir (Burkhauser ve diğerleri, 1996:385). Alıcı (2002) ise çalışmasında, Türkiye için belli bir refahı paylaşan hanedeki fert sayısının esneklik değerini 0,75 olarak hesaplamıştır (Alıcı, 2002:www.canaktan.org.).

Buraya kadar yapılan açıklamalarda hanehalkının yetişkin-çocuk bileşimi dikkate alınmamıştır. Oysa hanehalkına bir yetişkin eklenmesi ile bir çocuğun eklenmesi, harcama artışı üzerinde eşit etkiye sahip değildir. Hesaplamalarda bu sakıncayı ortadan kaldırmak üzere A.B Atkinson, hanehalkı büyüklüğünün;

$$N = N_a + k.N_c \quad (4)$$

şeklinde uyarlanması gerektiğini söylemektedir. Burada;

N = Hanehalkı toplam eşdeğer yetişkin sayısını,

N_a = Hanedeki yetişkin sayısını,

N_c = Hanedeki çocuk sayısını,

k = Dönüşüm katsayısını,

göstermektedir. k'nın değeri 0,55 olarak tahmin edilmektedir (TÜSİAD. 2000:172). Örneğin 2 yetişkin ve 2 çocuktan oluşan bir ailede $N = 4$ değil $N = 3,1$ olmaktadır. Ortalama esneklik $e = 0,6$ alınırsa örnek ailenin eşdeğerlik ölçeği (veya gerçek yetişkin sayısı) $N^e = (3,1)^{0,6} = 1,97$ bulunur. Yoksulluk araştırmalarında eşdeğer yetişkin sayısının tespitinde farklı eşitliklerin kullanıldığı görülmektedir. Bunların içinde en yaygın olarak kullanılanlarından birisi, birinci yetişkin hanehalkı bireyi için

1,0 sonraki yetişkinler için 0,7 ve çocuklar için 0,5 katsayısı kullanılan OECD ölçeğidir. Bu ölçek eşitlik olarak;

$$N = 1 + 0,7(N_a - 1) + 0,5 \cdot (N_c) \quad (5)$$

şeklinde ifade edilmektedir (www.worldbank.org :30.07.2004). Bir diğer eşitlik ise Eurostat ölçeğidir. Eurostat ölçeği;

$$N = 1 + 0,5(N_a - 1) + 0,3(N_c) \quad (6)$$

eşitliği ile hesaplanmaktadır (TÜSİAD,2000:173). Tablo 1, çeşitli hanehalkı kompozisyonları için OECD ve Eurostat ölçeklerine göre eşdeğer yetişkin sayılarını ve eşdeğerlik ölçeklerini (gerçek yetişkin sayısını) vermektedir.

Tablo 1. Çeşitli Hane Halkı Kompozisyonları İçin Eşdeğer Yetişkin Sayısı (N) ve Eşdeğerlik Ölçekleri (N^e)

Hane Tipi	Fert Sayısı	OECD Ölçeği		Eurostat Ölçeği	
		$N=1+0,7(N_a-1)+0,5N_c$	N ^e (e=0,6)	$N=1+0,5(N_a-1)+0,3N_c$	N ^e (e=0,6)
Yalnız Yaşayan Erkek	1	1,00	1,00	1,00	1,00
Çocuksuz Evli Çift	2	1,07	1,041	1,05	1,030
1 Çocuklu Evli Çift	3	2,20	1,605	1,80	1,423
2 Çocuklu Evli Çift	4	2,70	1,815	2,10	1,560
2 Çocuklu + 2 Yaşlı Ebeveynli Evli Çift	6	4,10	2,331	3,10	1,971
Evli Çift +4 Çocuk + 2 Yaşlı Ebeveynli	8	5,10	2,658	3,70	2,192

1.2.2. Yoksulluk Sınırı Hesaplama Yöntemleri

1.2.2.1. Mutlak Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk tanım ve ölçümünde hâkim yaklaşım, kökenleri 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanan gelir ve tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımıdır. 1901 yılında Rowntree yoksulluk seviyesini, “Yalnızca fiziksel sağlık şartlarını idame ettirmek için gerekli harcamalar” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım içerisinde gıda, giyim, kira, yakıt ve ilave olarak hane halkının basit ihtiyaçları yer almaktadır (Wolf, 1981: 11).

Mutlak yoksulluk, hanehalkı ve bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Asgari refah düzeyine ilişkin hesaplamalar ise genellikle yeterli miktarda temel mal ve hizmet kalemlerinden oluşan sepetin maliyeti esasına göre yapılmaktadır. Buna göre yaşamda kalabilmek için gerekli en düşük maliyetli mal ve hizmet harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk sınırı oluşturmakta, bu gelir düzeyine ulaşamayanlar mutlak yoksul sayılmaktadır. Bu yaklaşımda yoksulluk sınırı kişilerin kendi değerlendirmeleri sonucu değil, uzmanların üzerinde anlaştıkları ihtiyaçlar esasına göre saptanmaktadır. Belirlenen mal ve hizmetlerin satın alınabilmesi için gerekli asgari maliyet dikkate alındığı için mutlak yoksulluk sınırı olarak adlandırılmaktadır.

Gelir dağılımı yapısından doğrudan etkilenmeyen mutlak yoksulluk sınırı, konjonktürel dalgalanmalardan daha az etkilenmekte ve daha yapısal bir özellik sunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kapalı aile ekonomisi veya geçimlik ekonomiye özgü yoksunluk, daha çok mutlak yoksulluk kavramı ile anlamlı olmaktadır. Bu gözlem, mutlak yoksulluk kavramının gelişmekte olan ülkelerde daha geçerli olduğu görüşünü güçlendirmektedir (İnsel, 2001: 70).

Mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımında gözlemlerin çoğu zaman kısa bir zaman aralığına dayanması ve yoksulların aralarındaki farklılıkların yoksulluğun nedenleri, dereceleri ve süreleri açısından dikkate alınmaması, yoksullar arasındaki çeşitliliğin

kaybolmasına yol açmaktadır. Yoksulların homojen bir kitle olarak değerlendirilmesinin doğal bir sonucu olarak yoksul olanlar ve yoksulluk sınırının hemen üzerinde olup da her an altına düşme riski taşıyan insanlar arasındaki önemli farklılıklar, büyük ölçüde göz ardı edilmiş olmaktadır.

Mutlak yoksulluk sınırının belirlenmesinde fiyatların önemli olması, aynı ülke içinde kent ve kırsal için farklı, bölgeler için farklı yoksulluk sınırlarının belirlenmesini gerekli kılmıştır. Yoksulluk sınırları bir kere oluşturulduğunda, daha sonrasında reel anlamda sabit tutularak yoksulluk oranları belirlenir. ABD’de geçerli yoksulluk çizgisi, Orshansky’nin 1961 yılında oluşturduğu yoksulluk sınırının yaşam standardındaki artışa göre güncelleştirilmiş halidir (Deaton, 1997: 143). Mutlak yoksulluk sınırı hesaplamasında kullanılan yöntemler aşağıda verilmiştir.

1.2.2.1.1. Alınması Gereken Asgari Kalori Miktarı Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre yoksulluk sınırı, kabul edilebilir en düşük gıda tüketim düzeyi olarak belirlenir. Gıda harcamasına göre yoksulluk sınırının belirlenmesinde iki yaklaşım bulunmaktadır. Her iki yaklaşımda da yoksulluk sınırı, belirli bir kişi ya da hanehalkı için asgari besin gereksinimini belirlemeye çalışır. Belirlenen asgari besin düzeyi, alınması gereken kalori miktarını ifade eder. Yeterli kalori alınması durumunda protein, karbonhidrat, yağ gibi diğer besin gereksinimlerinin de karşılandığı varsayılmaktadır.

Birinci yaklaşımda asgari kalori gereksinimini karşılayan gıda sepetleri içinde en düşük maliyete sahip olan gıda sepetinin toplam maliyeti, gıda yoksulluk sınırını oluşturur. Bu yaklaşımda yoksulluk sınırı normatif olarak belirlendiği için, hanehalkı tüketimi ile ilgili ayrıntılı verilerin araştırmalar yolu ile elde edilmesi gerekmemektedir. Ancak kişi ve hanehalkı, asgari kalori gereksinimlerini en ucuz şekilde karşılayabilecekleri gıda sepetini tercih etmeyebilir. Başka bir deyişle bu yaklaşım, kişi ve hanehalkının gerçek tüketim alışkanlıklarını yansıtmayabilmektedir (Aktan, 2002: www.canaktan.org).

İkinci yaklaşımda, analize tabi tutulacak toplum kesiminin gerçek tüketim kalıplarının ne olduğu belirlenmeye çalışılır. Bu kesim tarafından tüketilen gıdalar bir sepette yer alır. Sepette yer alan her bir gıda kalemine yapılan harcamanın toplam harcama içindeki payı dikkate alınarak, asgari gıda düzeyindeki toplam harcama tutarı belirlenir. Referans olarak seçilen grubun tüketim kalıplarına göre oluşturulan gıda sepetinin parasal değeri, gıda yoksulluk sınırını oluşturur. Gelir dağılımında en kötü durumda bulunan beşte birlik gelir diliminin tüketim kalıpları referans alınması durumunda, lüks malların sepetteki ağırlığı asgariye inmektedir. Diğer yandan mevcut tüketim kalıplarına dayandığı için sepette yer alan gıda kalemlerinin bileşimi, yerel zevk ve tercihlere uygunluk gösterir.

Belirlenen kalori miktarı, bir kişinin bir günde yapacağı asgari üretim (bedenin yeniden üretimi veya hayatını devam ettirebilmesi) için gereken asgari fizyolojik enerji miktarının ülke ortalamasıdır. Kişiye gereken enerji miktarı, emeğin toplumsal maliyetince belirlenir. Her ülkenin farklı üretim kapasitesi ve üretkenliği olduğu için yoksulluk sınırı da farklı olmaktadır. Yoksulluk sınırı kalori olarak ne kadar düşükse, toplumun o kadar yoksul olduğunu gösterir (Dansuk, 1997: 6).

Yetersiz beslenme üretimde verimliliğin düşük olmasında en büyük faktörlerden biridir. Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun %34'nün aktif iş yaşamlarını devam ettirmeleri için gerekli beslenmelerinin yetersiz olduğunu söylemektedir. H.Carrea ve G.Cummins ile P.Belli ve B.M.Popkin bu durumu “*yoksulluk döngüsü*” olarak ifade etmektedir. Yetersiz beslenen bir insanın işgücü düşük verimlilikte çalışmakta, bunun sonucunda üretim ve gelirin az olması yoksulluğun devam etmesine neden olmaktadır (Edmunson, 1990: 263).

Kişi başına düşen kalori ihtiyacı, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Kişi başına günlük kalori ihtiyacı gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori, gelişmemiş ülkelerde ise 2070 kalori'dir (Dansuk, 1997: 6). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) ise yetişkin bir insanın hayatını sürdürebilmesi için gerekli kalori ihtiyacını iklim durumu, ortalama vücut ağırlığı, ülke coğrafyası gibi

etkenleri dikkate alarak hesaplamaktadır. Buna göre asgari kalori ihtiyacı Afrika’da 2320, eski Sovyetler Birliği’nde yer alan Asya ülkelerinde 2300, Uzakdoğu ülkelerinde 2240, Latin Amerika’da 2360 ve Yakın Doğu’da ise 2440 kalori/gün’dür (Dumanlı, 1995: 217). Dünya Bankası’nın orta düzeyde faaliyet gösteren bireyler için yaş ve cinsiyetine göre verdiği günlük kalori ihtiyacı Tablo.2’de verilmiştir.

Tablo 2. Orta Derecede Faaliyet Gösteren Bireyler İçin Günlük Kalori İhtiyacı ^{1,2)}

Yaş Grubu	Çocuk ³⁾	Genç		Yetişkin	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
01 – 03	1360				
04 – 09	1830				
07 – 09	2190				
10 – 12		2600	2350		
13 – 15		2900	2480		
16 – 19		3070	2310		
20 – 39				3000	2200
40 – 49				2850	2090
50 – 59				2700	1980
60 – 69				2400	1760
70 +				2150	1540

Kaynak: World Bank (1982), *“The Extend of Poverty in Latin Amerika”*, World Bank Staff Working Paper, No: 522, s: 98

1) Hamile veya (0 – 1) yaş arasındaki çocuk anneleri için kendi günlük ihtiyaçlarına ilave olarak her gün 1090 kalori daha eklenecektir.

2) Ortalama erkek 65 kg, kadın 55 kg kabul edilmiştir.

3) Kız ve erkek çocuklar birlikte dir.

Asgari kalori gereksinimini sağlayacak gıda sepeti maliyetine dayalı yoksulluk sınırı, günümüzde daha çok az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) kullanılmaktadır. Kalkınmış ülkeler içinde bu yaklaşımı kullanmaya devam eden nerdeyse tek ülke ABD'dir. ABD'de yoksulluk seviyesini ölçmede yaşamı idare ettirebilmek için gerekli asgari harcama kavramı kullanılmaktadır. Bunun tespiti için gıda tüketimi anketlerinde farklı tipte ailelerin bütçeleri içinde gıda tüketimine ayırdıkları pay tespit edilmekte, ardından bunun parasal maliyeti belirlenmektedir¹. Ancak asgari kalori gereksinimi yaklaşımının dengesiz beslenmenin söz konusu olup olmadığını dikkate almaması, ABD'deki yoksulların durumu ve kalkınmış ülkelerdeki yoksulluk ölçümü sonuçlarını çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Bu ülkede kötü ve fazla beslenme yüzünden aşırı şişman kişi oranı, yoksul hanhalklarında daha yüksektir. Bu durum kalkınmış ülkelerde yoksulluğun yetersiz beslenme ile ilişkili olmadığını göstermektedir. Asgari kalori yaklaşımı, fazla ama kötü beslenme ile yetersiz beslenme arasındaki farkı dikkate almamaktadır (İnsel, 2001: 65)

Devlet İstatistik Enstitüsü, gıda yoksulluğunun temelini teşkil edecek olan gıda sepetinde referans olarak gıda harcamasına göre sıralı 3. ve 4. %10'luk dilimleri almıştır. Bu hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip seksen madde, gıda sepeti olarak tespit edilmiştir. Bir kişinin günlük asgari 2100 kalori almasını sağlayacak miktarlar, bu seksen maddeden oluşturulmuştur. Bu sepetin maliyeti gıda yoksulluk sınırı olarak alınmıştır. Gıda yoksulluk oranı ise eşdeğer fert başına gıda harcaması gıda yoksulluk sınırının altında kalan hanhalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmaktadır.

Buna göre 2004 yılında günlük 2100 kalori ihtiyacını karşılamayan kişilerin oranı Türkiye geneli için %1,29, kentsel bölgeler için %0,62, kırsal yerleşim yerleri için ise %2,36 bulunmuştur (www.tuik.gov.tr:15.07.2006). Devlet İstatistik Enstitüsü'nün hanhalkı büyüklüğüne göre verdiği gıda yoksulluk sınırlarının parasal değerleri Tablo 3 'de verilmiştir.

¹ABD'de 1960'lı yılların başlarında yoksulluk sınırı hesaplanırken, Tarım Bakanlığının değişik büyüklük ve yaş bileşimindeki hanhalklarının asgari gıda gereksinimlerinin maliyetine ilişkin veriler kullanılarak, asgari gıda gereksiniminin parasal değeri hesaplanmıştır. İkinci aşamada 1961 yılı için tüketim harcamaları anketinden, medyan gelir düzeyindeki bir ailenin gıda harcamalarının toplam harcamalarının üçte birini (1/3) oluşturduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Orshansky; 1969: 39).

Tablo 3. Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Aylık Ortalama Gıda Yoksulluk Sınırı

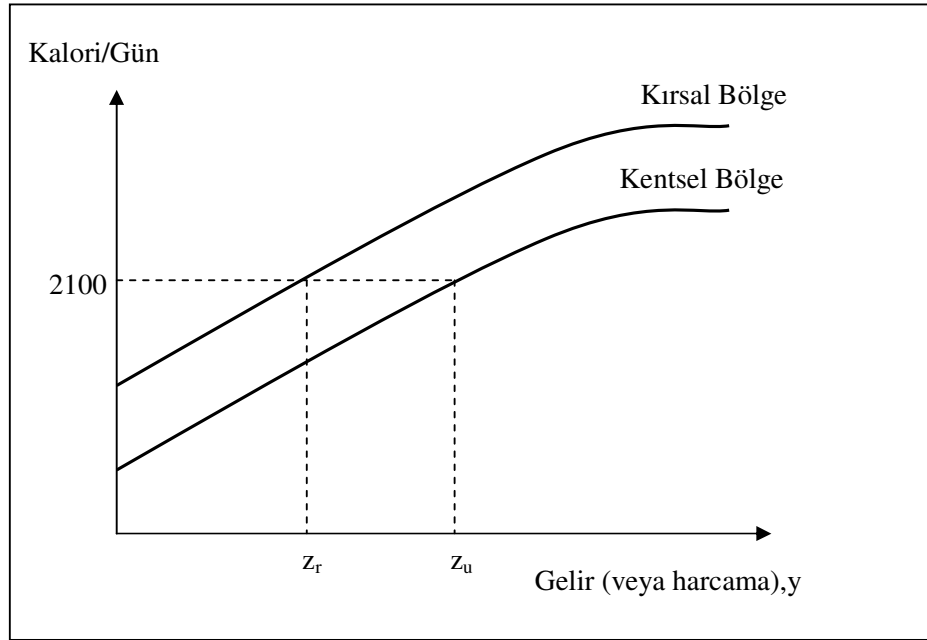
Hanehalkı Büyüklüğü	2004 yılı (YTL)	2005 ¹⁾ yılı (YTL)
1	81	85
2	122	128
3	154	162
4	182	191
5	207	217
6	230	242
7	253	266
8	275	289
9	294	308
10	315	330

Kaynak: www.tuik.gov.tr., “*Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004*”, Haber Bülteni, Sayı:27, Erişim: 15.07.2006

1)Gıda yoksulluk sınırı, 2003 yılı Tüketici Fiyat Endeksinin gıda ana grup endeksi ile genişletilerek 2005 yılına inflat edilmiştir.

Ancak yoksulluk sınırının tespit edilmesinde kullanılan günlük kalori ihtiyacı yönteminin, nüfusun farklı alt grupları arasında karşılaştırmalar yapma yeteneği sınırlıdır. Gıda enerji alımları ile toplam tüketim harcamaları arasındaki ilişki, zevk ve tercihlerin, faaliyet düzeylerinin, görelî fiyatların farklı olması ve kamu tarafından üretilen mallar nedeniyle değişiklikler gösterir. Kırsal alanlar gıda maddelerini kentsel alanlara göre daha ucuz temin edebilir. Örneğin Endonezya için yapılan bir çalışmada, günlük 2100 kaloriyi alabilmek için bu miktar kaloriyi içeren mal sepetine yapılacak tüketim harcaması, kentsel alanlarda kırsal alanlara göre daha yüksek bulunmuştur (Ravallion ve Bidani, 1994: 79). Dolayısı ile yoksulluk sınırı kentsel alanlarda kırsal alanlara göre daha yüksek olabilmektedir.

Bu durum kalori–gelir fonksiyonu² olarak Şekil 2’ de gösterilmiştir. Kırsal hanehalklarına ait kalori – gelir fonksiyonu, kentsel hanehalklarına göre daha yüksek olmaktadır.

Şekil 2. Kırsal ve Kentsel Alanlarda Kalori – Gelir Fonksiyonu
(Kaynak: www.worldbank.org:30.07.2004)

² Kalori gelir fonksiyonu, $k = f(y)$ dir. Burada:

k: Kalori alımı

y: Gelir

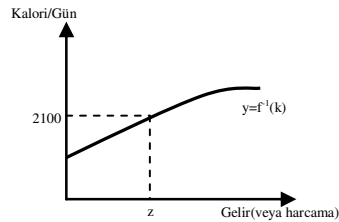
anlamındadır. Kalori alımı (veya gıda tüketimi) gelirin azalan fonksiyonu olduğuna göre;

$y = f^{-1}(k)$

yazılabilir. (k) yerine asgari kalori ihtiyacını ifade eden (k_{min}) yazılırsa yoksulluk sınırı

$z = f^{-1}(k_{min})$

olur. (www.worldbank.org :30.07.2004)

Bununla birlikte kentte ve kırdaki yapılan işler birbirinden oldukça farklıdır. Kırsal alanlarda faaliyet gösteren bireylerin çok önemli bir kısmının beden gücü ile çalışması, günlük kalori gereksinimlerinin kentteki sanayi işçilerinden veya hizmet sektöründe istihdam edilen bireylerden fazla olmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle belirli bir harcama düzeyi dikkate alındığında, kentlerde yaşayan bireylerin gıda alımları daha düşük olsa bile, bu durum yoksulluk belirtisi olarak ele alınmamalıdır.

1.2.2.1.2. Temel Gereksinimler Yaklaşımı

Temel gereksinimler yaklaşımında, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için asgari düzeyde gıdaya, giyime, barınmaya, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapmaları gereken harcamalar dikkate alınmaktadır. Bireyin ihtiyaç duyduğu bu temel gereksinimlere yapılacak harcamalar toplamı yoksulluk sınırı olarak belirlenmekte ve bu sınırın altında kalan bireyler yoksul sayılmaktadır. Yaşanılan bölge ve kesimlere göre aynı mal ve hizmetler farklı fiyatlarda olabileceğinden temel gereksinimler yöntemine göre belirlenen harcama tutarı da bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilmektedir.

Mutlak yoksulluğu temel ihtiyaçların maliyeti üzerinden hesaplama yaklaşımını ilk ortaya atan 19. yy. sonunda Rowntree olmuştur (World Bank, 2000a:17). Rowntree İngiltere’de York şehri için asgari temel ihtiyaçlar üzerinden hesapladığı yoksulluk sınırı ile hanhalklarının gelirlerini karşılaştırarak yaptığı yoksulluk tahmininde, nüfusun %10’nun yoksul olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Rowntree’ye göre temel gereksinimler yaklaşımında gıda, yakıt ve kiraya ödenen para miktarı dikkate alınmaktadır. Buna göre yoksulluk sınırı;

$$\ln z_1 = \ln(c_0 + Oc_0) \quad (7)$$

yoksulluk oranı ise;

$$\pi_1 = N \left[\frac{\ln(c_0 + Oc_0) - \mu_y}{\sigma_y} \right] \quad (8)$$

bağıntıları ile hesaplanabilmektedir (Hagenars ve Van Praag, 1985: 148).Burada;

z_1 = Rowntree'nin temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk sınırı

π = Rowntree'nin temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk oranı

c_0 = Gıda sepeti maliyeti

Oc_0 = Gıda dışı harcamaların (kira, yakıt, giyim gibi) maliyeti

N = Toplam nüfus

μ_y = Ortalama gelir

σ_y = Standart sapma

anlamlandırılır. Diğer veriler sabitken eğer ortalama gelir (μ_y) yükselirse veya gelir eşitsizliği azalır ve $\ln(c_0 + Oc_0) < \mu_y$ olursa yoksulluk oranı azalmaktadır.

Asgari gereksinimleri belirleyen sepetin içinde yer alması gereken ihtiyaçların neler olması gerektiği konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir. Bazen gıda dışı harcamalar, gıda yoksulluk sınırının belirli bir katı alınarak hesaplanmaya çalışılmaktadır. Örneğin ABD'de 1960'lı yılların başlarında yoksulluk sınırı hesaplanırken, asgari gıda gereksiniminin parasal değeri üç ile çarpılıp gıda ve gıda dışı harcamaları kapsayan bir yoksulluk sınırına ulaşılmıştır (Burkhauser ve diğerleri, 1996:383 ve Flik ve Van Praag, 1991:312). Bu yoksulluk sınırının bulunmasına öncülük eden Orshansky'e göre gıda maliyetine dayalı yoksulluk sınırı dikkate alınmakta, gıda harcaması ile hanehalkı geliri arasında çift logaritmik Engel fonksiyonu ile tanımlanan ilişki olduğu varsayılmaktadır. Buna göre;

$$c_0 = f(y)^{\alpha_1} \quad (9)$$

gıda ile gelir arasındaki ilişki fonksiyonu ise buradan e tabanına göre logaritma alındığında;

$$\ln c_0 = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(y) \quad (10)$$

eşitliğine ulaşılır. (10) eşitliği logaritmik doğrusal regresyon denklemidir. Orshansky yoksulluk sınırını gıda harcamaları ve kitle için geometrik ortalamalı gıda gelir oranının çarpımı ile tanımlanmaktadır. Buna göre ortalama gelir ve varyansın log – normal dağıldığı varsayımı altında Orshansky'nin temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk sınırı;

$$\ln z_2 = \ln c_0 - \alpha_0 + (1 - \alpha_1) \cdot \mu_y \quad (11)$$

yoksulluk oranı ise;

$$\pi_2 = N \left[\frac{\ln c_0 - \alpha_0 - \alpha_1 \cdot \mu_y}{\sigma_y} \right] \quad (12)$$

olmaktadır (Hagenaars ve Van Praag, 1985: 148). Burada;

z_2 = Orshansky'nin temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk sınırı

π_2 = Orshansky'nin temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk oranı

c_0 = Gıda sepeti maliyeti

α_0, α_1 = Regresyon katsayıları

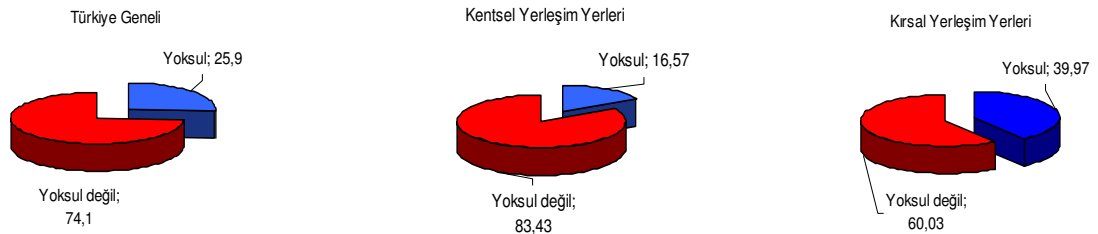
N = Toplam nüfus

μ_y = Ortalama gelir

σ_y = Standart sapma

anlamlandırılır. Diğer veriler sabitken $\alpha_1 \neq 0$ olduğu sürece ortalama gelir artarsa yoksulluk oranı azalmaktadır. Bununla birlikte $c_0 < (\alpha_0 + \alpha_1) \mu_y$ olursa, diğer bir deyişle asgari gıda harcaması (c_0)'ın toplumun gıda harcamaları geometrik ortalamasından daha küçük olması durumunda yoksulluk oranı yine azalacaktır.

Devlet İstatistik Enstitüsü 2002 yılı yoksulluk çalışmasında, gıda dışı ihtiyaçları da kapsayan yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin, toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payını esas almış ve bu payı %57 olarak uygulamıştır. Buna göre gıda ve gıda dışı mal ve hizmetleri kapsayacak şekilde yoksulluk sınırını belirlemiştir. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise eşdeğer fert başına tüketim harcaması gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olmaktadır (www.die.gov.tr:21.05.2004). Şekil 3, 2004 yılı yoksulluk çalışması sonuçlarını temel gereksinimler yaklaşımına göre vermektedir. Buna göre gıda ve gıda dışı harcamaları yoksulluk sınırının altında kalanların oranı Türkiye geneli için %25,90, kırsal yerleşim yerleri için %39,97, kentsel yerleşim yerleri için ise %16,57 olarak tahmin edilmiştir (www.tuik.gov.tr.:15.07.2006)

Şekil 3. Temel Gereksinimler Yaklaşımına Göre Türkiye’de Yoksulluk Oranları (%)

Tablo 4 ise temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk oranlarını hanehalkı büyüklüğüne göre Türkiye geneli, kırsal bölgeler ve kentsel bölgeler ayırımında verirken, Tablo 5, yoksulluk sınırının parasal değerini hanehalkı büyüklüğüne göre göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye’de Yoksulluk¹⁾ Oranları

Hanehalkı Büyükülüğü	Türkiye (Genel)		Kentsel Bölgeler		Kırsal Bölgeler	
	Hane (%)	Fert (%)	Hane (%)	Fert (%)	Hane (%)	Fert (%)
Toplam	20,76	25,60	12,90	16,57	34,43	39,97
1 – 2	14,49	13,96	6,49	6,06	27,54	26,46
3 – 4	13,71	13,84	8,58	8,75	26,12	26,10
5 – 6	27,40	27,74	20,77	21,01	36,85	37,24
7 +	51,06	51,97	37,91	38,71	62,82	63,49

Kaynak: www.tuik.gov.tr., “Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004”, Haber Bülteni, Sayı:27,
Erişim:15.07.2006

1)Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır

Tablo 5. Temel Gereksinimler Yaklaşımına Göre Aylık Ortalama Yoksulluk Sınırı

Hane Halkı Büyükülüğü	2004 yılı (YTL)	2005 yılı (YTL)
1	190	206
2	288	311
3	363	393
4	429	464
5	488	528
6	543	588
7	597	646
8	649	702
9	692	749
10	742	803

Kaynak: www.tuik.gov.tr., “Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004”, Haber Bülteni, Sayı:27,
Erişim:15.07.2006

Temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk sınırının tespitinde ihtiyaçların tercihler dikkate alınmadan belirlenmesi, bunun dışında kalan temel ihtiyaçların ikame etkisini sınırlamaktadır. Tüketici belki de aynı bütçe ile farklı yapı ve özellikle mal ve hizmet satın alabilecek, daha fazla fayda temin edebileceği mal

ve hizmet bileşimleri elde edebilecektir. Ancak yöntem karşılaştırılabilirliği korumak amacıyla buna imkân vermemektedir.

1.2.2.1.3. Gıda Gelir Oranı Yöntemi

Mutlak yoksulluk sınırı hesaplamasında kullanılan bir diğer yöntem, tüketim harcamaları içinde gıda harcamalarının oranını dikkate almaktadır. Bu yöntemde göre hanehalkının yapmış olduğu gıda harcaması tutarı, hanehalkı kullanılabilir gelirinin belli bir oranından fazla ise hanehalkı yoksul sayılmaktadır. Tersine hanehalkının yapmış olduğu gıda harcaması tutarı hanehalkı kullanılabilir gelirinin belirli bir oranını aşmıyor ise hanehalkı yoksul değildir. Burada sözü edilen kullanılabilir gelirin belli bir oranı, maksimum gıda oranıdır. Başka bir deyişle hanehalkının gelirinde ayırması gereken maksimum gıda harcaması tutarıdır. Hanehalkının gelirinden gıda harcamalarına ayırdığı pay ne kadar yüksekse, bu hanehalkı o derece yoksul sayılmaktadır.

Toplam gelir içinde gıda harcamalarının maksimum değeri (Y_0) ile gösterilirse gıda – gelir oranı yöntemine göre yoksulluk sınırı Engel fonksiyonundan elde edilebilir. Engel Kanununa³ göre gelir arttıkça gıda harcamaları azalmaktadır. Başka bir deyişle gelirin yükselmesiyle hanehalkı harcamaları gıdadan çok diğer harcama gruplarına dağılmaktadır. Buna göre hanelerin gıda harcaması (c_0), gelir ise (y) ile gösterilirse;

³ 1821–1896 yılları arasında yaşayan Alman iktisatçı Ernest Engel, tüketicilerin gelirlerinin sürekli artması varsayımında, tüketicilerin çeşitli mal gruplarına yaptıkları harcamaların seyrini incelemiş ve şu sonuca varmıştır (Dinler, 2000: 81) ;

1. Gıda maddelerine gelirlerindeki artış oranından daha az oranda harcama yapmaktadırlar. Bir başka deyişle toplam harcamaların içinde gıdasal malların payı azalmaktadır.

2. Giyim ve konuta gelirlerindeki değişme ile aynı oranda harcama yapmaktadırlar.

3. Kültür, eğlence, hijyen, sağlık ve ulaşım ise gelirlerindeki artış oranından daha büyük oranda harcama yapmaktadırlar.

Engel'in bu bulgusuna göre, gıdasal malların talebinin gelir esnekliği birden küçüktür. Kültür, eğlence, hijyen, sağlık ve ulaşım mal ve hizmetlerinin talebinin gelir esnekliği birden büyüktür. Giyim ve konut talebinin gelir esnekliği ise bire eşittir.

$c_0/y > \gamma_0$ ise kişi yoksul,
 $c_0/y < \gamma_0$ ise kişi yoksul değil,

olarak tanımlanır. Burada hanelerin gelirlerinin sıfırdan farklı olduğu varsayılmaktadır. Eşitlik (10) gıda – gelir ilişkisini açıklıyorsa (γ_0) 'a ilişkin yoksulluk sınırına;

$$\ln \gamma_0 = \ln\left(\frac{c_0}{y}\right)$$

$$\ln \gamma_0 = \ln c_0 - \ln y \quad (13)$$

denkleminin çözümü ile ulaşılabilir. $(\ln c_0)$ yerine eşitlik (10) yazılırsa;

$$\ln \gamma_0 = (\alpha_0 + \alpha_1 \cdot \ln y) - \ln y \quad (14)$$

elde edilir. Buradan da (y) yalnız bırakılırsa gıda – gelir oranına göre yoksulluk sınırı için;

$$\ln z_3 = \frac{\alpha_0 - \ln \gamma_0}{1 - \alpha_1} \quad (15)$$

yoksulluk oranı için ise;

$$\pi_3 = N \left[\frac{\alpha_0 - \ln \gamma_0 - (1 - \alpha_1) \cdot \mu_y}{(1 - \alpha_1) \cdot \sigma_y} \right] \quad (16)$$

eşitlikleri elde edilir (Hagenaars ve Van Praag, 1985: 148). Burada;

z_3 = Gıda – gelir oranı yöntemine göre yoksulluk sınırı.

π_3 = Gıda – gelir oranı yöntemine göre yoksulluk oranı.

α_0, α_1 = Regresyon katsayıları
 N = Toplam nüfus
 μ_y = Ortalama gelir
 σ_y = Standart sapma

anlamlandırılır. Ancak hanehalkının gıda harcaması, hane büyüklüğüne göre değişmektedir. Hanehalkının toplam geliri içindeki gıda harcamalarının maksimum değeri (ϕ), hanehalkının gıda harcaması (c_0), geliri (y) ve hanehalkı büyüklüğü (f_s) için;

$c_0(y, f_s) / y > \phi$ ise kişi yoksul,
 $c_0(y, f_s) / y < \phi$ ise kişi yoksul değil,

olarak kabul edilir. Hanehalkı büyüklüğüne göre gıda tüketiminin log – lineer fonksiyon ile dağıldığı varsayıldığında;

$$\ln c_0(y, f_s) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln f_s + \alpha_2 \ln y \quad (17)$$

eşitliğine ulaşılır (Van Praag ve diğerleri, 1982: 692). Hanehalkı gıda harcamalarının maksimum değeri (ϕ)'ya ilişkin yoksulluk sınırı ise, aşağıdaki denklemlerin çözülmesi ile elde edilir;

$$\ln \phi = \ln \left[\frac{c_0(y, f_s)}{y} \right]$$

$$\ln \phi = \ln c_0(y, f_s) - \ln y \quad (18)$$

Burada $\ln c_0(y, f_s)$ yerine eşitlik (17) yazılırsa, eşitlik (18)

$$\ln \phi = \alpha_0 + \alpha_1 \ln f_s + \alpha_2 \ln y - \ln y$$

$$\ln \phi = \alpha_0 + \alpha_1 \ln f_s + (\alpha_2 - 1) \ln y \quad (19)$$

olur. Eşitlik (19) da (y) yalnız bırakılırsa hanehalkı büyüklüğünü de dikkate alan gıda – gelir oranına göre yoksulluk sınırı;

$$\ln z_3 = \left[\frac{\alpha_0 + \alpha_1 \ln f_s - \ln \phi}{(1 - \alpha_2)} \right] \quad (20)$$

olmaktadır. Burada gelirin hanehalkı büyüklüğüne göre esnekliği $(\alpha_1 / 1 - \alpha_2)$ 'dir (Van Praag ve diğerleri, 1982: 692).

Maksimum gıda oranının ne olduğu konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Oran, ele alınan ülkeye göre farklı olabilmektedir. Dansuk (1997) yaptığı çalışmada gıda harcamalarının toplam harcamalara oranını 1987 yılı için Türkiye genelinde % 35,41 olarak vermektedir. Bu oran Ege–Marmara Bölgesi'nde %30,59, Akdeniz Bölgesi'nde %40,62, İç Anadolu Bölgesi'nde %36,93, Karadeniz Bölgesi'nde %40,07 ve Doğu–Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise %44,71 olmaktadır. Yoksulluğun yoğun olduğu bölgelerde toplam harcama içindeki gıda harcamalarının payı artmaktadır (Dansuk,1997:46). Alıcı (2002) ise çalışmasında yoksulluk sınırı tespitinde gıdanın payını kentsel yerleşim yerleri için %56 olarak vermektedir. Kırsal alanlarda ise bu oran %9,6 kadar daha fazla olmaktadır (Alıcı, 2002:www.canaktan.org.).

1.2.2.1.4. Dünya Bankası Yaklaşımı

Buraya kadar yapılan mutlak yoksulluk sınırı ölçüm yöntemleri, uluslararası karşılaştırmalar yapmakta kullanılamamaktadır. Bu nedenle uluslararası karşılaştırmalarda giderek daha sıkça kullanılan satın alma gücü paritesine (SGP)⁴ göre belirlenmiş kişi başına günlük 1 \$'lık gelir seviyesi, bir başka mutlak yoksulluk

⁴ Ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını gidermek ve daha sağlıklı karşılaştırmalar yapabilmek için satın alma gücü paritesi (SGP) kullanılmaktadır. SGP ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldırarak ülkelerin yarattıkları GSYİH'nin gerçek hacim karşılaştırmalarına olanak sağlayan orandır. Burada söz konusu hacim ülkelerin harcamalar yöntemiyle buldukları GSYİH'lerin SGP değerleri kullanılarak aynı para birimine dönüştürülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Eldeki toplu bir para, parite oranı ile farklı bir para birimine dönüştürüldüğünde tüm ülkelerde aynı sepetteki mal ve hizmetlerin satın alınabileceği kabul edilir (DİE, 1996:1).

göstergesidir. Bu değer yeterli miktarda gıda maddesinden oluşan gıda sepetinin maliyeti olarak kabul edilmektedir. Ancak Dünya Bankası'nın günde 1 \$ yaklaşımından hareket edildiğinde kalkınmış ülkelerde nerdeyse hiç yoksul kalmamaktadır. Bu nedenle Dünya Bankası, kişi başına günde 1 \$ değerini az gelişmiş ülkeler için kabul ederken Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2 \$, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için 4 \$ ve gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40 \$ olarak belirlemiştir (DPT, 2001a: 104 ve Karaman, 2001: 1184).

Tablo 6, dünyada çeşitli bölgeler için yoksulluk değerlerini vermektedir. Buna göre 1987–1998 yılları arasında dünyada günde 1 \$'ın altında gelire sahip olan nüfus oranı %28'den %24'e düşmüştür. Ancak bölgelere göre bakıldığında farklı performanslar gözlenmektedir. Doğu Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yoksul insan sayısı bu tarihler arasında azalmıştır. Diğer bölgelerde ise yoksul insan sayısı yükselmektedir. Örneğin; Güney Asya'da yoksulluk oranı %45'den %40'a düşmesine rağmen yoksul insan sayısı 474 milyondan 522 milyona çıkmıştır. Özellikle Avrupa ve Orta Asya'da yoksul insan sayısının 1,1 milyon kişiden 24 milyon kişiye yükselmesi oldukça çarpıcı bir gelişmedir.

1998 yılı itibarıyla dünya da günlük 1 \$'ın altında gelir elde eden nüfus 1,198 milyar kişi olup bu sayı dünya nüfusunun yaklaşık %20'sine karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle dünya da her beş kişiden biri yoksuldur. Sonuç olarak dünya da yoksulluğun Sahra Altı Afrika ve Güney Asya'da yoğunlaştığı daha sonra sırayı Latin Amerika ve Karaibler ile Doğu Asya ve Pasifik'in aldığı söylenebilir.

Türkiye için ise durum Tablo 7'de verilmiştir. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 \$'ın yoksulluk sınırı olduğu durumda Türkiye genel için yoksulluk oranı % 0,02 olurken sınır 2,15 \$ olarak belirlendiğinde bu oran %2,49, sınır 4,3 \$ belirlendiğinde ise %20,89 olarak gerçekleşmektedir. Bu oranlar kentsel yerleşim bölgelerinde azalırken kırsal bölgelerde daha yüksek olmakta, yoksulluk kırsal bölgelerde yoğunlaşmaktadır.

Tablo 6. Dünyada Gelir Yoksulluğu (1987 – 1998)

Bölge	Günlük 1 USD Altında Gelire Sahip Nüfus (Milyon Kişi)				
	1987	1990	1993	1996	1998
Doğu Asya ve Pasifik Çin Hariç	417.5 114.1	452.4 92.0	431.9 83.5	265.1 55.1	278.3 65.1
Avrupa ve Orta Asya	1.1	7.1	18.3	28.3	24.0
Latin Amerika ve Karaipler	63.7	73.8	70.8	76.0	78.2
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	9.3	5.7	5.0	5.0	5.5
Güney Asya	474.4	495.1	531.7	522.0
Sahra Altı Afrika	217.2	242.3	273.3	209.0	290.9
TOPLAM	1183.2	1276.4	1304.3	1190.6	1198.9
Çin Hariç	879.8	915.9	955.9	980.5	985.7
Bölge	Günlük 1 USD Altında Gelire Sahip Nüfus (%)				
Doğu Asya ve Pasifik Çin Hariç	26.6 23.9	27.6 18.5	25.2 15.9	14.9 10.0	15.3 11.3
Avrupa ve Orta Asya	0.2	1.6	4.0	5.1	5.1
Latin Amerika ve Karahipler	15.3	16.8	15.3	15.6	15.6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	4.3	2.4	1.9	1.8	1.9
Güney Asya	44.9	44.0	42.4	42.3	40.0
Sahra Altı Afrika	46.6	47.7	49.7	48.5	46.3
TOPLAM	28.3	29.0	28.1	24.5	24.0
Çin Hariç	28.5	28.1	27.7	27.0	26.2

Kaynak: World Bank(2000a),“*World Report 2000/2001, Attacking Poverty*”,World Bank, Washington D.C., s:23

Tablo 7. Türkiye’de Gelir Yoksulluğu (2004)

Yöntem	Yoksul Nüfus (Bin Kişi)			Yoksul Nüfus (%)		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı ¹⁾	11	5	5	0,02	0,01	0,02
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı ¹⁾	1752	529	1223	2,49	1,23	4,51
Kişi başı günlük 4,30 \$’ın altı ¹⁾	14.681	5827	8854	20,89	13,51	32,62

Kaynak: www.tuik.gov.tr., “Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004”, Haber Bülteni, Sayı:27, Erişim:15.07.2006

1) 1 \$’ın satın alma gücü paritesine göre karşılığı olarak 0,780 YTL kullanılmıştır.

1.2.2.2. Görelî Yoksulluk Sınırı

Görelî yoksulluk, bireylerin toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey ve hanehalkı yoksul olarak tanımlanır. E.Oyen (1992) görelî yoksulluğu, “Maddî kaynakların toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylayan normal etkinliklere katılımın, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın, olanaksız veya yetersiz olması” olarak tanımlamaktadır (Oyen, 1992: 617).

Mutlak yoksulluk ile ilgili yoksulluk sınırı belirsizliği, görelî yoksulluk için geçerli değildir. Çünkü gelir karşılaştırması yapılarak hangi birimlerin daha yoksul olduğunu saptamak daha kolaydır. Görelî yoksulluk yaklaşımına göre yoksulların belirlenmesinde ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Ahluwalia ve diğerleri, 1979:299). Mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Oysa yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak alan ve bazı uygulamalarda gelir dağılımıyla doğrudan

ilişkilendiren görelî yoksulluk kavramına göre, toplumda her zaman yoksul bir kesim olacaktır.

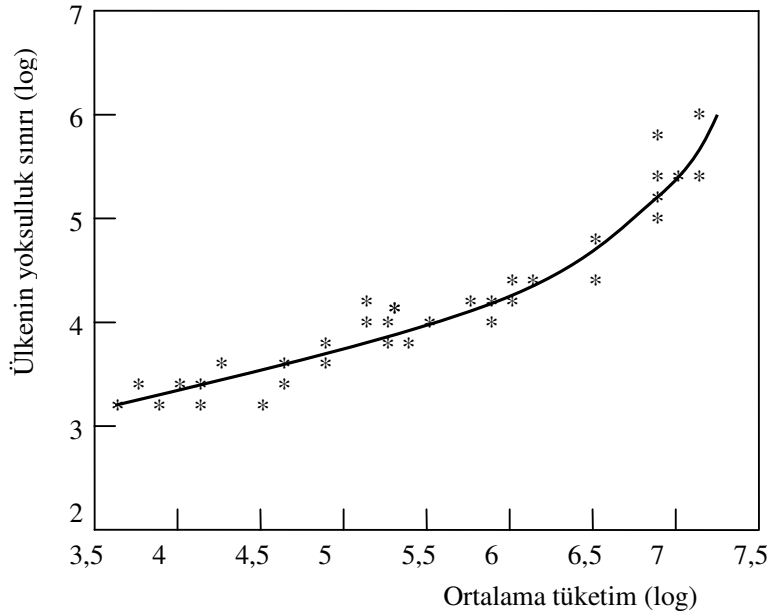
Yoksulluk sınırının belirlenmesinde ulusal gelir dağılımını esas alan yaklaşıma göre, nüfusun en düşük gelirli % 40'ını oluşturan kesim yoksul sayılmaktadır. Bu oran genelde gelişmekte olan ülkelerde kullanılmaktadır. Görelî yoksulluk sınırı, uygulamalı araştırmalarda çoğu kez ortalama veya medyan gelirin belirli bir oranı olarak belirlenmektedir. Örneğin; Avrupa Birliği'nde görelî yoksulluk sınırı genellikle ortalama gelir veya ortalama harcamanın % 50'si olarak alınmaktadır (www.worldbank.org, 30.07.2004). Benzer şekilde OECD'de farklı ülkelerin yoksulluk karşılaştırmasında, yoksulluk sınırı olarak ülkelerin medyan bireysel eşdeğer gelirlerinin % 50'sini almıştır (OECD, 1998: 28). Görelî yoksulluk oranı ise kişi başına geliri görelî yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmaktadır.

Görelî yoksulluk, yoksulluğa bir gelir eşitsizliği olgusu olarak bakar ve gelir dağılımı yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Örneğin; Fransa'daki görelî yoksulluk sınırı, Slovakya'dan daha yüksektir. Çünkü ortalama gelir Slovakya'dan daha yüksektir. Bununla birlikte Slovakya'da gelir dağılımının Fransa'ya göre daha adil olması, görelî yoksul oranının da Fransa'dan daha düşük çıkmasına neden olmaktadır. Yoksulluk oranı gelir eşitsizliğine bağlıdır ve gelir eşitsizliği azalırse yoksulların yüzdesi de azalmaktadır (Hagenaars ve Van Praag, 1985: 144). Ancak Slovakya'daki yoksul Fransa'daki ortalama yoksuldan mutlak olarak daha yoksuldur. Bu da söz konusu görelî yoksulluk oranının bir gelir dağılımı göstergesi olarak ele alınmasının daha doğru olduğunu göstermektedir.

Şekil 4, Geçiş ülkelerinde ortalama tüketim ile görelî yoksulluk sınırı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Buna göre eğer toplumda genel ortalama tüketim düzeyi yüksek ise, yoksulluk sınırı da yüksek bulunacaktır.

Şekil 5 ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2004 yılı verilerine göre tespit ettiği görelî yoksulluk oranlarını vermektedir. Buna göre eşdeğer kişi başına tüketim

harcaması medyan değerinin % 50'sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda, Türkiye geneli için görel yoksul oranı %14,18, kırsal yerleşim yerleri için %23,48 ve kentsel yerleri için %8,34 olarak tahmin edilmiştir (www.tuik.gov.tr.:15.07.2006)

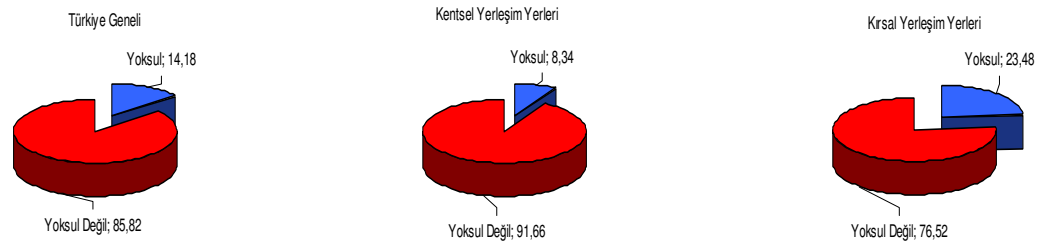
Şekil 4. Geçiş Ülkelerinde Görel Yoksulluk Sınırının Değişimi

- 1) Her nokta bir ülkeyi göstermektedir.
- 2) Yoksulluk sınırı ve ortalama tüketim, satın alma gücü paritesine göre ölçülmüştür.

Kaynak: www.worldbank.org: 30.07.2004

Görel yoksulluk sınırı, hem medyan veya ortalama gelirin yüzde kaçının kabul edileceği konusunda, hem de eşdeğer hanehalkı gelirin hesaplanmasında kullanılan katsayılar itibariyle tartışmaya açıktır. Bazı ülkelerde olduğu gibi medyan gelirin % 40 veya % 60'ının görel yoksulluk sınırını belirlemede kullanılması veya medyan gelir yerine ortalama gelire başvurulması, ortaya çıkan yoksulluk oranlarını kendiliğinden değiştirmektedir. Ayrıca bu yaklaşım peşin olarak yoksulluğun boyutuna karar vermekte, bir ülkede yoksulluğun daima var olduğunu varsaymaktadır.

Görelî yoksulluk ile ilgili bir başka sakınca Avrupa Birliği uygulamalarında görölmektedir. Avrupa Birliği görelî yoksulluk sınırını tek tek ölkede medyan gelirlerinden değil, Avrupa Birliği medyan gelirinden hareketle hesaplamaktadır. Bu durumda Avrupa yoksulluk coğrafyası çok farklı bir görünüm sunmakta ve yoksulluk Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İrlanda da yoğunlaşmaktadır. Diğer ölkelerdeki yoksullar ise göz ardı edilmiş olmaktadır (İnsel, 2001: 67).

Şekil 5. Türkiye’de Görelî Yoksulluk Oranları (2004 Yılı) (%)

1.2.2.3. Sübjektif Yoksulluk Sınırı

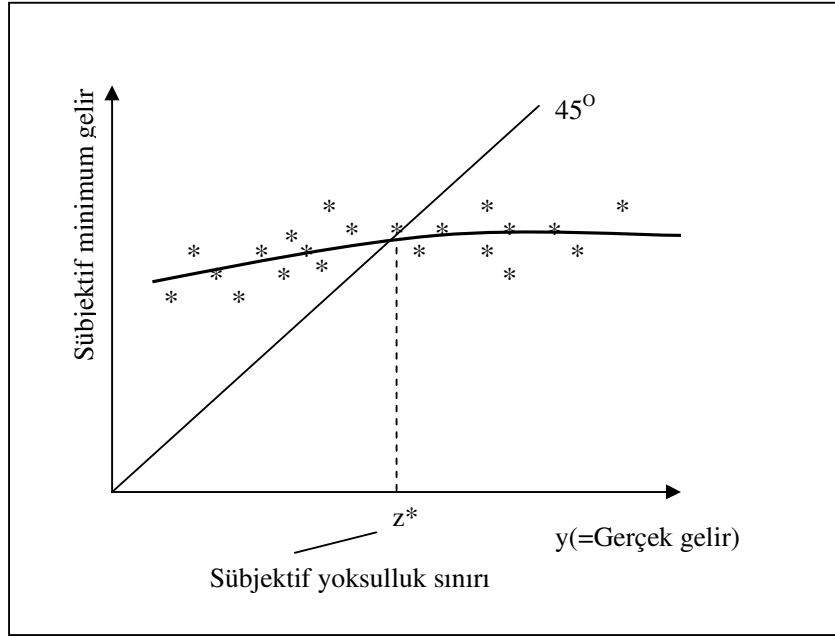
Objektif yaklaşımlar belirli bir zamanda gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarı gibi daha somut ve ölçülebilir kıstaslar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Daha çok iktisat dışındaki sosyal bilimlerin benimsediği sübjektif ve katılımcı yaklaşımlar ise, yoksulluğun bir süreç olduğu noktasından hareketle, asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadıkları konusunda yoksulluların kendi algılamalarını ön plana çıkarmaktadır. Buna göre yoksulluğun temel unsur ve kaynaklarının, yoksullarla karşılıklı görüşmeler yoluyla ve yoksulların kendileri tarafından belirlenmesi amaçlanmaktadır (Şenses, 2003: 93).

Bu yaklaşıma göre yoksulluk, insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlayacak bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanına bağlı olarak tanımlanmaktadır. Sübjektif yaklaşım kavramı olarak ifade

edilen bu yaklaşım, bireylerin gelir, tüketim ve tasarruflarını gözleyen araştırmacının kendi yorumuna da yer vermektedir (Drewnowski, 1977: 183).

Sübjektif yoksulluk sınırı, genelde bir anket çerçevesinde sorulan iki temel soruya dayanmaktadır. Bu sorulardan birincisinde deneklere geçinebilmeleri için gerekli en az mutlak gelirin haftalık, aylık veya yıllık düzeyi sorulmaktadır (Flik ve Van Praag, 1991: 319 – 320). Bu bilgilerden sübjektif yoksulluk sınırına ulaşabilmek için hane halklarından şimdiki gelir düzeylerine ilişkin değerlendirmeleri istenmekte ve ikinci soruda gelirleriyle “*çok iyi*”, “*iyi*”, “*yeterli*”, “*yetersiz*”, “*kötü*” ve “*çok kötü*” bir biçimde mi geçinebildikleri sorulmaktadır (Goedhart ve diğerleri, 1977:507, Van Praag ve diğerleri, 1982:692, Hagenaaars ve Van Praag, 1985:145, Flik ve Van Praag, 1991:314). Bu soruya “*yeterli*” yanıtını veren hanehalkları esas alınmakta ve bunların bir önceki asgari gelir sorusuna verdikleri yanıtlara dayanarak sübjektif yoksulluk sınırı belirlenmektedir.

Şekil 6, hanehalkı tarafından bildirilen gelir ile asgari gelir arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Sübjektif yoksulluk sınırı, bireylerin veya hanehalkının gelirinin gereksinimlerini karşılayacak asgari gelire eşit olduğunu sandıkları gelir düzeyinde seçilir. Şekil 6'daki z^* nin üstünde gelire sahip olan kişiler, gerekli olan asgari gelirden daha fazla gelire sahip olduklarını sanırken, bu düzeyin altında bir gelire sahip olanlar, asgari gelir düzeyinden daha az bir gelire sahip olduklarını sanmaktadırlar. Sübjektif yoksulluk sınırının elde edilmesinde asgari gelir gereksinimi, daha çok gelişmekte olan ülkelerde kullanılan bir yaklaşımdır. Bu tip ülkelerde gelirin ölçülmesi konusunda yaşanan sıkıntılar, son zamanlarda hanehalkının gıda, barınma, giyim ve toplam tüketimlerinin aile ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olup olmadığını hanehalkına sorarak tespit etmeye yönelik alternatif çabaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Pradhan ve Ravallion, 2000: 463).

Şekil 6. Sübjektif Yoksulluk Sınırı

Kaynak: Pradhan ve Ravallion, 2000: 463

Belirlenen subjektif yoksulluk sınırı birey veya hanehalkının özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Buna göre Flik ve Van Praag (1991) hanehalkı büyüklüğü ve mutlak geliri dikkate alan subjektif asgari gelir için regresyon denklemini;

$$\ln(c_{\min}) = \gamma_0 + \gamma_1 \cdot \ln(y) + \gamma_2 \ln(f_s) \quad (21)$$

olarak vermektedir (Flik ve Van Praag, 1991: 320).Burada:

c_{\min} = Sübjektif yoksulluk sınırı (veya asgari gelir düzeyi)

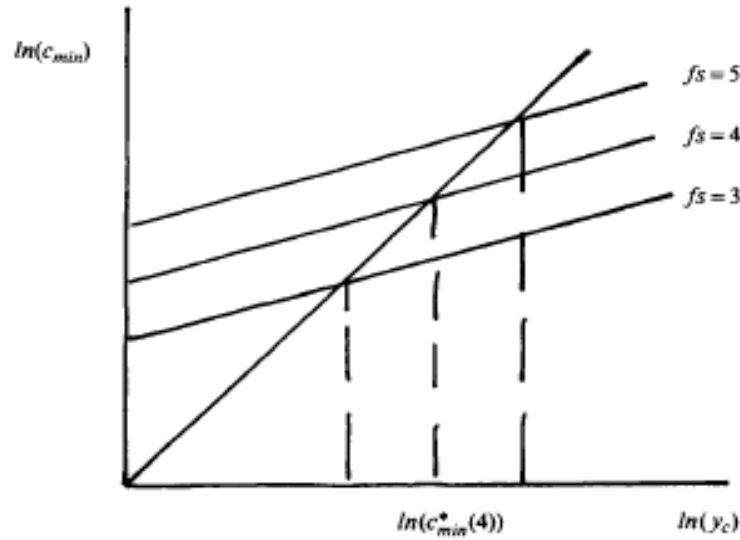
y = Hane halkı mutlak geliri

f_s = Hane halkı büyüklüğü

$\gamma_0, \gamma_1, \gamma_2$ = Regresyon katsayıları

anlamındadır. Şekil 7 ise çeşitli hane halkı büyüklükleri için subjektif yoksulluk sınırının değişimini göstermektedir.

Buna göre hanehalkı büyüklüğü yükseldikçe, subjektif yoksulluk sınırı da artmaktadır. Eğer 4 kişilik bir ailenin logaritmik mutlak geliri, Şekil. 7' de görülen $\ln(c_{\min}(4))$ değerinden düşükse, bu hanehalkı yoksul olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 7. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Subjektif Yoksulluk Sınırının Değişimi
(Kaynak: Flik ve Van Praag, 1991: 320)

Sübjektif yoksulluk sınırını belirleme ve uygulama aşamalarında önemli kavramsal ve ölçüm sorunları ile karşılaşmaktadır. Bu bağlamda karşılaşılan en temel güçlük, toplanan bilgilerin bir araya getirilip bunlardan kendi içinde tutarlı bir sonuca ulaşma ve sonuçları ülkeler arasında, hatta aynı ülke içinde farklı bölgeler ve yerleşim yerleri arasında kıyaslama güçlüklerinden kaynaklanmaktadır.

1.2.2.4. Karma Yoksulluk Sınırı

Mutlak ve görel yoksulluk sınırları uluslararası karşılaştırmalarda anlamlarını yitirmektedir. Örneğin günde 1 \$ kriteri, yoksulluğun dünyada sadece gelişmekte olan veya planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçmekte olan ülkelerde olduğu sonucunu yaratmaktadır. Görel yoksulluk sınırından hareket edildiğinde ise

bu seviye, mutlak yoksulluk sınırının altında kaldığı halde birçok yoksul ülkedeki önemli bir yoksul kesimi, kapsam dışı bırakmaktadır.

Bourgignon ve Atkinson, bu iki yoksulluk sınırını tek bir denklemde birleştirerek bir dünya yoksulluk göstergesi önermektedir. Uluslararası karşılaştırma yapmak amacı yerine, global olarak tüm dünyayı aynı yoksulluk denklemi içinde ifade etmeye çalışan bu girişim, üç tür farklı yoksulluk durumunun olabileceğini ortaya koymaktadır.

Birinci grupta her ülkede hem mutlak hem de görel yoksulluk sınırının altında kalanlar yer almaktadır. İkinci grupta, mutlak yoksulluk sınırının altında kalıp, kendi ülkelerindeki görel yoksulluk sınırının üzerinde kalanlar vardır. Bu grup daha çok yoksul ülkelere özgüdür. Üçüncü grupta ise mutlak yoksulluk sınırının üzerinde olup, kendi ülkelerindeki görel yoksulluk sınırının altında kalanlar yer almaktadır. Bu gruba ise daha çok zengin ülkelerde rastlanılmaktadır (İnsel, 2001: 68).

Satın alma gücü paritesine (SGP) göre günde 1 \$ ile belirlenen mutlak yoksulluk sınırı ve ülke ortalama gelirinin % 40'ına denk düşen görel yoksulluk sınırının bileşiminden oluşan karma yoksulluk göstergesinin, 1980 ile 1997 yılları arasındaki dünya verilerine uygulanmasından iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi, mutlak yoksulluk tanımından hareket edilince ele alınan dönemde dünyada yoksulluk oranının önce hızla düştüğü, 1990'larda ise bu düşüşün giderek yavaşlayan bir hızda devam ettiği görülmektedir. Buna karşılık karma yoksulluk sınırından hareket edildiğinde, 1990'ların başından itibaren düşüş neredeyse durmaktadır (İnsel, 2001: 68).

Karma yoksulluk göstergesi bir ülke içinde görel gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri dikkate alarak da uygulanabilir. Bu durumda geri kalmış bölgeler için mutlak yoksulluk, görel gelişmiş bölgeler için ise görel yoksulluk sınırının ele alındığı bir ülke karma yoksulluk göstergesi düzenlemek mümkündür.

1.3. YOKSULLUK ENDEKSLERİ

Yoksulluğun ölçümünde yoksulluk sınırının belirlenmesinden sonraki aşama, uygun bir yoksulluk endeksinin seçilmesidir. Yoksulluk, ülkelere ve yıllara göre farklılık gösteren bir kavram olmasına karşın belirli bir dönemde ülkeler arasında karşılaştırmalar yapmak için yoksulluk endekslerinden yararlanır. Günümüzde uluslararası karşılaştırmalar genellikle gelir dağılımı konusu içinde incelenmektedir. Ancak böyle bir yaklaşım, yoksulluk sınırı altında kalan kesimin durumunun açıklanması yönünden eksik kalmaktadır. Yoksulluk sınırı altında kalan kesimin, yoksulluk sınırına yakın yada uzak olma durumları, diğer bir ifadeyle ne kadar yoksul oldukları önem taşımaktadır.

1.3.1. Kafa Sayısı Endeksi (H)

Yoksulluğun ölçülmesinde en yaygın olarak kullanılan endeks, kafa sayısı endeksidir. Kafa sayısı endeksi, yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun genel nüfusa oranının yüzdesi şeklinde ifade edilmesidir. Yoksulluk sınırı altındaki yoksulların sayısı (q), toplam nüfus ise (N) ile gösterilirse kafa sayısı endeksi (H):

$$H = \frac{q}{N} \quad (22)$$

eşitliği ile gösterilebilir (Sen, 1979: 294). Kafa sayısı endeksi 0 ile 1 arasında değerler alır. Endeksin bire eşit olması tüm nüfusun yoksul olması anlamına gelirken, endeksin sıfıra eşit olması toplumda yoksulluk sınırı altında hiç yoksul birey olmadığını göstermektedir. Bu endeksten yoksulluk sınırı altında bulunan yoksulların oranı ve orandaki değişimleri izlemekte, dönemlerarası karşılaştırmalar yapmakta yararlanılmaktadır.

Kafa sayısı endeksi, yoksul insan sayısını dikkate almadığı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarlı olmadığı için yetersiz bulunmuştur. A.Sen'in belirttiği gibi yoksul bir kimse daha da yoksullaştığında bu endekste bir artış olmazken bu kişinin ölmesi durumunda yoksulluk oranının düşmesi gibi garip bir

durumla karşılaşılmaktadır (Ravallion, 1996: 1329). Ayrıca yoksul hanehalklarının yoksulluk sınırının yakınlarında yoğunlaşması durumunda, yoksulluk sınırındaki küçük değişimler bile yoksulluk oranında büyük değişikliklere yol açabilmektedir.

Kafa sayısı endeksi, kendisine yöneltilen yoğun ve birçoğu haklı eleştirilere rağmen, veri sorunlarının aşılmasına olanak sağladığı ve kolayca hesaplanabildiği için gerek uluslararası kuruluşlar tarafından, gerekse ulusal düzeyde yaygın olarak kullanılmaktadır.

1.3.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (PG)

Kafa sayısı endeksine göre yoksulluğu daha derinlemesine inceleyen yoksulluk açığı endeksi, gelir açığı kavramına dayanır. Bir kişinin gelir açığı (g_i), yoksulluk sınırı (z) ile geliri (y_i) arasındaki farka eşittir (Takayama, 1979: 748).

$$g_i = z - y_i \quad (23)$$

Gelir açığı hiçbir zaman negatif olamaz. Bir kişinin geliri yoksulluk sınırının üzerindeyse açık sifıra eşittir. Yoksulluk açığı endeksi ise toplumdaki ortalama gelir açığının kafa sayısı endeksine çarpımına eşittir. Bu ölçütün matematiksel ifadesi şu şekildedir;

$$PG = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q \left[\frac{(z - y_i)}{z} \right] \quad (24)$$

Burada:

PG = Yoksulluk açığı endeksini

z = Yoksulluk sınırını

y_i = Yoksulların ortalama gelirini (y_1, \dots, y_q)

N = Toplam nüfusu

ifade etmektedir. Yoksulluk açığı endeksi, yoksulların yoksulluk sınırından ne kadar uzakta gelir elde ettiklerini göstermektedir. Başka bir ifade ile yoksulluk açığı endeksi, yoksul bir kişinin gelirini, yoksulluk sınırı üzerine çıkartacak olan destekleme miktarını ölçmektedir. Eşitlik 24' de $\sum_{i=1}^q \left[\frac{(z - y_i)}{z} \right]$ ifadesi ortalama gelir açığı (I) olarak tanımlanır. Ortalama gelir açığı 0 ile 1 arasında değerler olabilmekte, değerler sıfıra yakın olması, yoksulların gelirlerinin yoksulluk sınırı yakınında yoğunlaştığını ifade etmektedir. Ortalama gelir açığının bire yaklaşıyor olması ise yoksulların gelirlerinin yoksulluk sınırının çok altında kalarak dip yoksulluğun⁵ arttığını göstermektedir.

Ancak gelir açığı ölçüsü (I) iyi bir yoksulluk ölçütü değildir. Çünkü yoksul bir kişi geliri arttığı için yoksulluktan kurtulduğunda, geri kalan yoksulların geliri düşeceği için gelir açığı oranı büyüyecektir. Oysa diğerlerinin geliri bozulmadan bir kişinin geliri daha iyi olmuştur. Bu problemden kurtulmanın yolu, gelir açığı ölçütünü (I) kafa sayısı endeksi ile çarpmaktır. Bu nedenle yoksulluk açığı endeksi (PG), gelir açığı ölçütünün (I) kafa sayısı endeksi (H) ile çarpımı olarak da yazılabilir.

$$PG = H.I \quad (25)$$

Yoksulluk açığı endeksi, kafa sayısı endeksinde olduğu gibi yoksullar arasındaki gelir dağılımını gözardı etmekte ve yoksulların sayısını dikkate almamaktadır (Kakwani,1993:123). Endeks, sadece yoksulların ortalama geliri değiştiğinde değişim göstermektedir. Gelir dağılımı değişimleri yoksulların ortalama gelir düzeyini değiştirmiyorsa, endeks aynı kalmaktadır.

⁵ Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) ve Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO), Dünya Bankası tarafından saptanmış olan mutlak yoksulluk sınırı kriterini esas alarak yoksulluğun yoğunluğunu ölçmek amacıyla yeni bir tanım geliştirmişlerdir. Bu tanıma göre gelirinin tamamını harcadığı halde mutlak yoksulluk kriterine esas alınan günlük kalori miktarının yalnızca % 80'ini karşılayabilenler “*dip yoksul*” olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001a: 106).

1.3.3. Foster–Greer–Thorbecke Endeksi (FGT)

Yoksulluk çalışmalarında toplumda genel anlamdaki yoksulluğun bölgesel ve etnik alt gruplar arasındaki yoksulluk düzeylerinden ne derece etkilendiğini göstermek önem kazanınca, yeni yoksulluk endeksleri arayışına gidilmiştir. Bu amaçla yapılan çalışmalar içinde en anlamlı katkının Foster–Greer–Thorbecke (FGT) tarafından yapıldığı söylenebilir.

FGT, toplam yoksulluğun alt grupların yoksulluk düzeylerinin ağırlıklı ortalaması olarak elde edilebildiği bir yoksulluk ölçütü geliştirmişlerdir (Foster–Greer–Thorbecke, 1984: 761). Bu indeks toplumdaki yoksulluğun, bölgesel ve alt gruplar arasındaki yoksulluk düzeylerinden etkilenme derecesinin önem kazanması üzerine geliştirilmiştir. FGT endeksinin matematiksel ifadesi şu şekildedir:

$$P_{\alpha} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q \left[\frac{(z - y_i)}{z} \right]^{\alpha} \quad (\alpha \geq 0) \quad (26)$$

Burada :

P_{α} = Foster-Greer-Thorbecke endeksini

N = Toplam nüfus veya hane halkı sayısını

z = Yoksulluk sınırını

y_i = i. birey veya hane halkı gelirini

α = Yoksulluk ağırlık parametresini

göstermektedir. (α) parametresi 0' dan 1 ve 2' ye değiştirildiğinde sırasıyla yoksul sayısı, yoksulluğun yoğunluğu ve yoksulluğun şiddetiyle ilgili ölçümler yapılabilmektedir. $\alpha=0$ olduğunda indeks kafa sayısı endeksine eşit olmakta, $\alpha=1$ olduğunda (ve yükseldikçe) yoksulluğun şiddetine duyarlılık göstermektedir (Gustafson ve Nivorozhkina, 1996: 330).

FGT endeksi ile yoksul kitle, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış değişik sosyo- ekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmekte, bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmektedir. Ayrıca alt gruplara ilişkin endeksler, alt grupların nüfus paylarına ağırlıklandırılarak toplandığında da, toplam yoksulluk oranı gözlenebilmektedir. Böylelikle yoksulların sayısının ötesinde, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreceli yoğunluğa ilişkin bilgilere ulaşılmış olmaktadır.

FGT endeksinin önemli katkılarından biride yoksul grupların gelirlerindeki artışların diğer gruplardaki artışlara kıyasla daha fazla fayda sağlayacağı yaklaşımıyla, yoksulluğa karşı tepkinin derecesine koşut olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısını içermesinden ve bölüşüm sorunlarına duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır (Şenses, 2003: 67).

1.3.4. Sen Endeksi (S)

Yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtan ve yoksulluk ölçütü hesabına yoksullar arasındaki gelir dağılımını da katan yoksulluk endeksi Amartya Sen tarafından önerilmiştir. Sen'e göre bir yoksulluk ölçütü, en az şu iki özelliği sağlamalıdır (Sen, 1976: 219).

1.Tekdüzelik ilksavı: Yoksulluk sınırı altındaki bir kişinin gelirindeki azalma, diğer şartlar aynı kaldığında yoksulluk endeksini arttırmalıdır.

2.Aktarma ilksavı: Diğer şartlar aynı kaldığında, yoksulluk sınırı altındaki bir kişinin gelirinden zengin bir kişinin gelirine yapılacak transferler, yoksulluk endeksini arttırmalıdır.

Sen kafa sayısı endeksine tekdüzelik ve aktarma ilksavlarına, yoksulluk açığı endeksine de aktarma ilksavına uymadığı için karşı çıkmıştır. O'na göre bir kesimin yoksulluk sınırının hemen altında olması ile açıklıktan ölme sınırında olması arasındaki fark, hesaba dâhil edilmelidir. Kafa sayısı endeksinin (H), ortalama

yoksulluk açığı'nın (I) ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını gösteren Gini Katsayısının (G_p) bir fonksiyonu olan Sen Endeksi;

$$S = H[I + (1-I).G_p] \quad (27)$$

eşitliği ile tanımlanmaktadır (Sen, 1976: 223). Sen Endeksi kafa sayısı endeksi ve yoksulluk açığı endeksinin artan fonksiyonudur ve 0 ile 1 arasında bir değer alır. Yoksullar arasında tam eşitsizlik durumunda ($G_p=1$) Sen Endeksi, kafa sayısı endeksinin (H) eşit olur. Yoksullar arasında tam eşitlik varsa ($G_p=0$) Sen Endeksi, yoksulluk açığı endeksinin (I) eşit olacaktır (TÜSİAD, 2000: 186).

1.3.5. Bileşik Endeksler

Yoksulluk ölçümlerinde ön plan çıkan bir diğer eğilim, yoksulluğun tek bir kıstas bazında ölçülemeyeceği noktasından hareket etmektedir. Buna göre gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin veriler, başta sağlık ve eğitim olmak üzere diğer sosyo-ekonomik göstergelerle desteklenmelidir.

1.3.5.1. İnsani Gelişme Endeksi (HDI)

Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 1990 yılından bu yana “*İnsani Gelişme Raporu*” adını taşıyan bir yıllık araştırma yayınlamaktadır. Bu raporda, ülkelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmak için “*İnsani Gelişme Endeksi*” adı verilen bir endeks geliştirmiştir. UNDP yayınladığı bu raporda, ülkeler arasındaki gelişme düzeyinin sadece kişi başına milli gelirdeki artışla ölçülmesinin doğru olmadığını ifade etmektedir. Bir ülkedeki milli gelir artışının yüksek olması, o ülkenin gelişmiş ülke olarak kabul edilmesi için yeterli değildir. Ekonomik büyüme kavramının dışında “*Sosyo-Ekonomik Gelişme*” kavramı, ülkeler arasındaki refah ve yaşam standardını açıklamak için daha doğrudur. Başlıca bu gerekçelerden hareketle

hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi, üç temel göstergeden yola çıkarak hesaplanmaktadır (UNDP, 2004: 259).

Doğumda Yaşam Beklentisi: Doğumda yaşam beklentisi olarak bir ülkedeki ortalama yaşam süresi beklentisi esas alınmakta ve endekse dahil edilmektedir.

Yetişkin okuryazar oranı ve bileşik okullaşma oranı: Endeksin hesaplanmasında yetişkin okuryazar oranı üçte iki ($\frac{2}{3}$), bileşik okullaşma oranı ise üçte bir ($\frac{1}{3}$) ağırlık taşımaktadır.

Satın alma Gücü Paritesi ile Düzeltilmiş Kişi Başına GSYİH: Yoksulluk düzeyine göre yüksek gelir, insan gelişmişliği üzerinde azaltıcı etki yaptığından kişi başına yüksek GSYİH'lar katsayılarla düzeltilmektedir.

Tablo 8. İnsani Gelişme Endeksi için Maksimum ve Minimum Değerler

Gösterge	Maksimum Değer	Minimum Değer
Doğumda Yaşam Beklentisi(Yıl)	85	25
Yetişkin Okuryazar Oranı (%)	100	0
Kişi Başına GSYİH (USD)	40.000	100

Kaynak: UNDP, (2004), “*World Development Report 2004: Cultural Liberty In Today's Diverse World*”, s.259

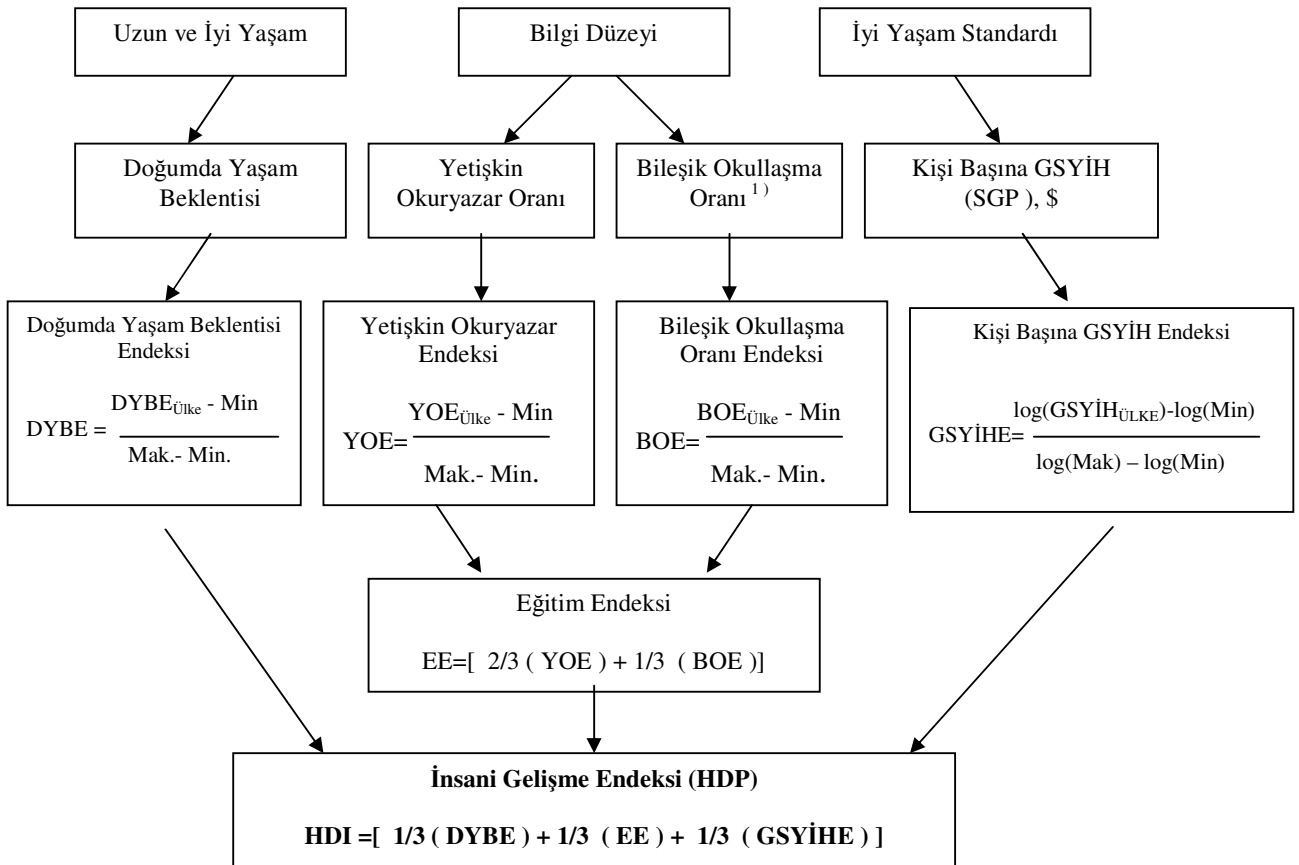
İnsani Gelişme Endeksinin hesaplanabilmesi için ilk aşamada 130 ülke için her bir göstergenin maksimum ve minimum değerleri belirlenmektedir. UNDP tarafından belirlenen bu değerler Tablo 8’ de verilmiştir. Daha sonra her bir ülke için bu göstergelerin aldığı değerlerinin minimum değerden uzaklığı, maksimum değer ile minimum değer farkına oranlanarak gösterge endeks değeri bulunmaktadır. Bu eşitliğin genel gösterimi aşağıda verilmiştir (UNDP, 2004: 259).

$$GöstergeDeğeri = \frac{ÜlkeDeğeri - MinimumDeğer}{MaksimumDeğer - MinimumDeğer} \quad (28)$$

Her bir gösterge endeksi 0 ile 1 arasında bir değer alır. Son aşamada ise üç gösterge için bu yolla bulunan değerlerin aritmetik ortalaması alınarak İnsani Gelişme Endeksi (HDI) değeri bulunmaktadır. UNDP, yukarıda belirtilen kriterler çerçevesinde oluşturulan İnsani Gelişme Endeksi'ne göre ülkeleri üç kategoriye ayırmaktadır. Buna göre:

- $1 \geq \text{HDI} \geq 0,8$ ise Yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülke
- $0,799 \geq \text{HDI} \geq 0,5$ ise Orta insani gelişme düzeyine sahip ülke
- $0,499 \geq \text{HDI} \geq 0$ ise Düşük insani gelişme düzeyine sahip ülke

olmaktadır (UNDP,2004:255). UNDP araştırmasına göre İnsani Gelişme Göstergeleri ve endeks eşitlikleri Şekil 8' de verilmiştir.

Şekil 8. İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri ve Endeks Eşitlikleri

Kaynak: UNDP Human Development Report 2004'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

¹⁾İlk, orta ve Yüksek Öğretimle birlikte

Türkiye'nin ulusal İnsani Gelişme Endeks (HDI) değeri 1965 yılında 1,00 üzerinden 0,438 olmuştur. Bu değer Türkiye'yi düşük insani gelişme sınıfına koymaktadır. Ancak 1972 yılında Türkiye'nin HDI değeri 0,500 olarak tespit edilen orta insani gelişme sınırını aşmış ve 1998 yılına girdiğinde ulusal HDI değeri 0,732 değerine ulaşmıştır. 2001 yılında ise Türkiye 0,734 HDI değeri ile 175 ülke arasında 96. sırada yer almıştır. Bu değer Türkiye'yi, orta düzeyde kalkınma performansı gösteren 85 ülke içinde 41. sıraya yerleştirmektedir (www.un.org.tr.: 12.02.2005). Türkiye hızlı gelişen ülkeler arasında yer almakla beraber henüz yüksek insani gelişme konumuna erişememiştir.

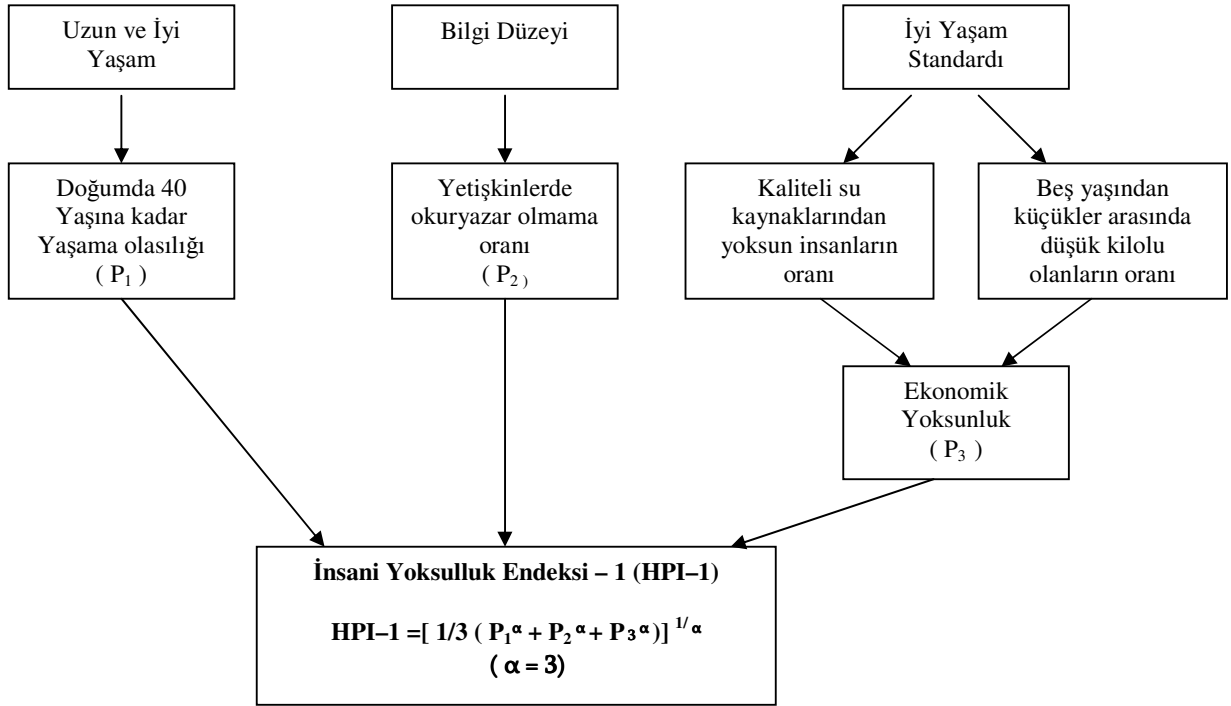
1.3.5.2. İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 1997 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişme kavramına ek olarak "*İnsani Yoksulluk*" kavramını geliştirmiştir. İnsani yoksulluk kavramını somut olarak tanımlamak ve izlemek için geliştirilen "*İnsani Yoksulluk Endeksi*", insanların yaşadığı yoksulluğu açıklamaya çalışmaktadır. İnsani yoksulluk kavramı diğer yoksulluk yaklaşımları ile örtüşen noktalar taşımakla beraber kapsam olarak yoksulluk olgusunu, insanlık onurunu kırıcı ve çok yönlü boyutlarını da açıklamayı hedeflemektedir (Oruç, 2001: 79).

İnsani gelişme kavramı çerçevesinde oluşturulan insani yoksulluk kavramı, bireyin yaşayabilmesi için gerekli asgari gelirin dışında bireyin insan olarak işlev sahibi olabilmesi ve toplumsal hayata katılabilmesi için gerekli temel unsurlardan ne oranda yoksun kaldığını yanıtlamaya çalışmaktadır. UNDP, ülkeler arasındaki gelişme farklılıklarını göz önüne alarak İnsani Yoksulluk Endeksi'ni iki türde hesaplamaktadır.

1.3.5.2.1. İnsani Yoksulluk Endeksi – 1 (HPI-1)

UNDP, İnsani Yoksulluk Endeksi' nin birinci versiyonu geliştirmekte olan ülkeler için kullanılmakta ve bu endeksin hesaplanmasında üç kriteri dikkate almaktadır.

Şekil 9. İnsani Yoksulluk Endeksi-1 (HPI-1) Hesaplama Kriterleri

Kaynak: UNDP Human Development Report 2004' ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

Uzun ve İyi Yaşam: Uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesidir. UNDP hesaplamalarında 40 yaş esas almakta ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.

Bilgi Düzeyi: Eğitim imkanlarından yoksun olma insani yoksulluğun ikinci göstergesini oluştururken, hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı dikkate alınmaktadır.

İyi Yaşam Standardı: Bireyin ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksul olması, insani yoksulluğun üçüncü göstergesini oluşturur. UNDP, aşağıda belirtilen başlıca iki veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkânlara sahip olma düzeyini belirlemektedir.

- Kaliteli su kaynaklarından yoksun insanların oranı,
- Beş yaşından küçükler arasında düşük kilolu olanların oranı

Yukarıda belirtilen üç kriterin ortalaması alınarak gelişmekte olan ülkeler için “İnsani Yoksulluk Endeksi-1 (HPI -1)” hesaplanmaktadır. Şekil 9 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için İnsani yoksulluk endeksi hesaplamasında kullanılan kriterleri ve eşitliğini vermektedir.

1.3.5.2.2. İnsani Yoksulluk Endeksi-2 (HPI-2)

İnsani Yoksulluk Endeksinin ikinci versiyonu gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır ve başlıca aşağıdaki kriterleri esas alarak hesaplanmaktadır (UNDP, 2004:260).

Uzun ve İyi Yaşam: 60 yaşından daha fazla yaşam imkanına sahip olmayan nüfus oranı.

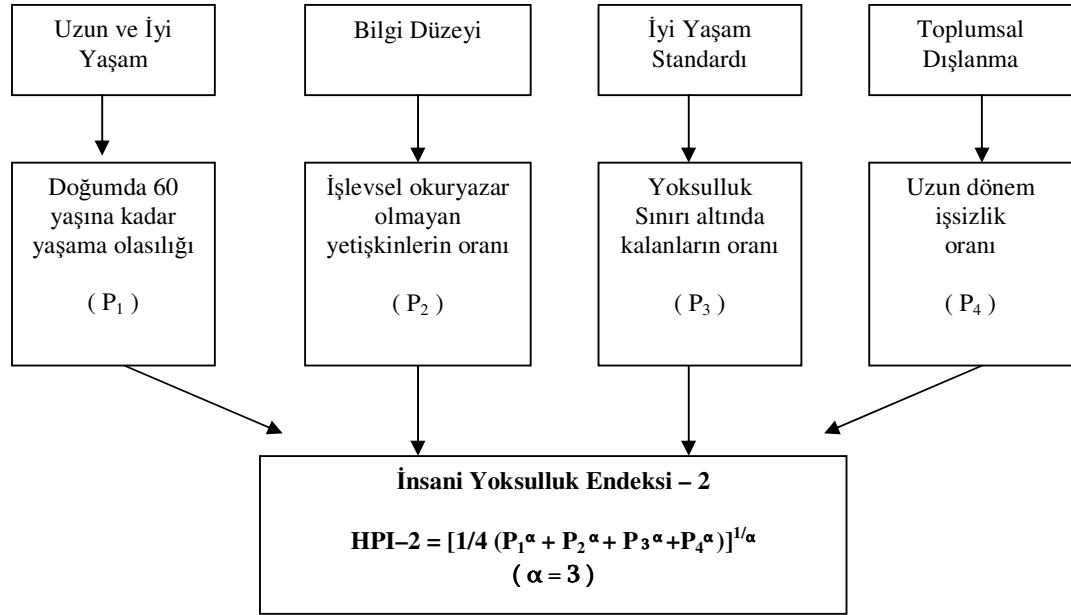
Bilgi Düzeyi: Yeterli ölçüde okuma yazma imkanına sahip olmayan nüfus oranı.

İyi yaşam Standardı: Gelir yoksulluğu sınırı altında bulunan nüfus oranı (Kullanılabilir medyan hanehalkı gelirinin %50’ sinden daha az gelire sahip nüfus oranı esas alınmaktadır).

Toplumsal Dışlanma: Uzun dönem işsizlik oranı.

Şekil 10, gelişmiş ülkeler için İnsani Yoksulluk Endeksi hesaplama kriterlerini özet olarak vermektedir. Ancak İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Endeksleri’ni oluşturan kriterlerdeki gelişmelerin ayrı ayrı izlenememesi, bu endekslerin bir eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu endekslerde yer alan göstergelerde en azından kısa dönemde eşanlı bir gelişme sağlanmasının olanaksız olması, ister istemez hangi göstergeye öncelik verileceği sorusunu ön plana çıkarmaktadır. Örneğin temel beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanamadığı bir ortamda endekslerde yer alan diğer göstergelere eşit ağırlık verilmesi doğrudur? Bu soruya verilen yanıt, özellikle düşük refah düzeylerinde önceliğin maddi ihtiyaçlara verilmesi doğrudur. Bu tür bir tercih ise bileşik endeksleri gelir ve tüketim bazındaki yoksulluk göstergelerine indirgeyeceğinden, bileşik endekslerin geliştirilme amacıyla çelişmektedir. Bileşik endekslerde yer alan göstergelere eşit

ağırlık verilmesi durumunda, bunların birbiriyle bire bir ikame edebilir olduğu baştan kabullenilmiş olmaktadır. Bu ise amaçlanan içeriğin baştan kaybolmasına yol açmaktadır (Şenses, 2003:104)

Şekil 10. İnsani Yoksulluk Endeksi – 2 (HPI – 2) Hesaplama Kriterleri
Kaynak: UNDP Human Development Report 2004’ ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

1.4. GELİR EŞİTSİZLİĞİ ve ÖLÇÜLMESİ

Eşitsizlik, çeşitli sosyal sınıfların yaşam koşulları ve hayat standartları arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Gelir eşitsizliği ise, belirli bir orandaki nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay ile aynı orandaki bir başka nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay arasındaki farklılığı göstermektedir (DPT, 2001a:5).

Yoksulluk, ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımının eşitsizlik derecesi ile yakından ilişkilidir. Bir ülkede yoksulluk toplumsal bir sorun olarak ortadaysa, o ülkenin gelir dağılımı önemli ölçüde bozuktur (Dansuk,1997:15). Bazı yoksulluk endekslerinin tanımsal olarak gelir eşitsizliği ile etkileşim içerisinde olması, yoksulluk ve gelir eşitsizliği kavramlarının birlikte düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin; Sen'in yoksulluk endeksi yoksullar arasındaki Gini Katsayısı'nı içermektedir. Gini eşitsizlik katsayısı ne kadar büyükse, yoksulluk da o ülkede o kadar büyük olmaktadır. Foster–Greer–Thorbecke'nin dışbükey anlamda, yoksulluk sınırından ağırlıklı gelir sıçraması olarak bilinen parametrik $\alpha \geq 2$ endeksi, yoksulluk sınırı altındaki gelir dağılımlarını hesaba katmaktadır (Doğanoğlu ve Gülcü, 2001:48).

Gelişmekte olan ülkelerde ana ekonomik ilgi, gelir dağılımından çok büyüme üzerine odaklanmıştır. Ancak kalkınma hedefleri açısından sadece büyüme, istenilen hedefleri ortaya çıkarmamaktadır. Özellikle serbest piyasa koşullarının ve kurumların kök salmadığı az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) yüksek büyüme oranlarına rağmen eşitsizliklerin artması, yoksulluk sorununun ağırlaşmasına neden olabilmektedir. Yakın geçmişte Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde büyümeye rağmen milyonlarca insanın hayat standartlarının aynı seviyede kalması ve hatta bazı bölgelerde daha da gerilemesi, bu yargıyı doğrulamaktadır. Böylece mutlak yoksulluk büyümekte, bu ise kalkınma çabalarının önündeki en büyük engel olan yaygın yoksulluğun kalıcı olmasına zemin hazırlamaktadır (Todaro, 2000:151–152).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı büyüme sürecine giren yoksul ülkelerin gelir dağılımındaki dengesizliği kabul etmeleri, gelir eşitsizliklerinin çalışma,

tasarruf ve yatırımlar üzerinde olumlu bir dürtü yaratarak büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği beklentisine dayanmaktadır. Başka bir anlatımla bu tarihlerde Nicholas Kaldor, Simon Kuznets ve Arthur Lewis gibi önde gelen iktisatçılar, eşitsizliğin büyümeye yol açtığını veya onun bir gereği olduğunu belirtmişlerdir (Stiglitz, 2000:15). Bu yaklaşımla eşitsizlik, büyüme sürecinde düşük gelirli kesimler lehine bir dönüşüm sağlayana kadar katlanılması gereken bir maliyet olarak görülmüştür (Cardoso ve Helwege, 1992:17). Buna göre büyüme sonucunda ulaşılan yüksek ortalama gelir düzeyinin ve bunun belirli bir eşiği aşmasından sonra gelir dağılımında beklenen iyileşmenin yoksulluğu azaltmasına yol açması beklenmektedir.

Bireysel gelir dağılımı araştırmaları iki farklı hedefe yönelebilir. Bunlardan birincisi, herhangi bir gelir dağılımının belirli bir andaki eşitsizlik düzeyini ortaya çıkarmaktır. İkinci ise çeşitli gelir dağılımları arasındaki eşitsizlik düzeyi bakımından karşılaştırmalar yapmaktır. Bir ülke içinde gelir eşitsizliğinde zamanla bir iyileşme mi yoksa bozulma mı olduğunu görmek için farklı tarihlerdeki gelir dağılımları birbirleriyle karşılaştırılır. Ya da belli bir dönemde, farklı ülkelerin gelir dağılımlarının eşitliğe yakın olması bakımından birbirlerine üstünlüklerini veya bir başka deyişle tercih edilir olduklarını belirlemek amaçlanır. Gelir eşitsizliğini tek bir sayıyla ifade eden bir gelir eşitsizliği ölçü hesaplamak, gelir dağılımları arasında tercih sıralaması yapmayı kolaylaştırır (TÜSİAD, 2000:37–38).

Gelir dağılımlarını sıralayabilmek için literatürde çok sayıda eşitsizlik ölçüsü bulunmaktadır. Bu ölçütler kabaca iki kategori altında değerlendirilebilir (Sen,1997:2). *Objektif ölçütler*, gelirlerin birbirlerinden ya da ortalama gelirden farklarının istatistiksel ölçümlerini kullanarak eşitsizlik derecesini tespit etmeye çalışır. *Normatif ölçütler* ise toplumsal refahın bazı normatif görüşleriyle eşitsizliğini ölçmeye çalışan ölçütlerdir. Eşitsizlik ölçütlerinin belirli koşulları yerine getirmesi beklenir. Bu koşullar şunlardır (Aktan ve Vural, 2002a:www.canaktan.org.);

Pigou – Dalton Transfer İlkesi: Yoksul bir kişiden zengin bir kişiye yapılan bir gelir transferi, eşitsizlikte bir artışa neden olmalı ya da en azından bir azalma

meydana getirmemelidir. Zengin bir kişiden fakir bir kişiye yapılan bir gelir transferi ise eşitsizlikte bir azalmaya yol açmalı ya da en azından bir artış meydana getirmemelidir.

Gelir Ölçeğinden Bağımsız Olma İlkesi: Eşitsizlik ölçütü, aynı tip oransal değişikliklerden etkilenmemelidir. Örneğin herkesin gelirinde aynı oranda değişiklik varsa, eşitsizlik değişmemelidir.

Nüfus İlkesi: Eşitsizlik ölçütleri nüfus artışı karşısında değişmemelidir. İki benzer dağılımın birleştirilmesi, eşitsizliği değiştirmemelidir.

Simetri İlkesi: Eşitsizlik ölçütleri bireylerin gelirlerinin dışındaki özelliklere karşı duyarlı olmalıdır.

Ayrıştırma İlkesi: Dağılımı oluşturan alt gruplardaki eşitsizliklerde meydana gelen değişiklikler, dağılımın geneline de aynı yönde yansımalıdır. Alt gruplarda eşitsizlik artıyorsa eşitsizlik genelde de artmalıdır.

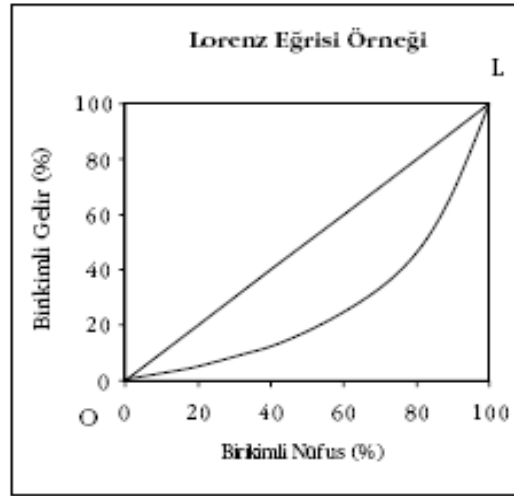
Yukarıda da belirtildiği gibi çok sayıda eşitsizlik ölçütü bulunmakla birlikte, bu bölümde yaygın olarak kullanılan ölçütlerden Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı, Logaritmik Standart Sapma, Göreli Varyans, Atkinson Endeksi, Kuznets Katsayısı ve Theil Endeksi ölçütleri açıklanacaktır.

1.4.1. Lorenz Eğrisi

Amerikalı istatistikçi Max Lorenz, 1905 yılında gelir dağılımı eşitsizliğinin bir çizim ile gösterilmesinde kullanılan ve “*Lorenz Eğrisi*” olarak adlandırılan bir grafik geliştirmiştir. Lorenz Eğrisi, gelir eşitsizliğini göstermede en sık olarak kullanılan ve bazı gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinin hesaplanmasında temel alınan bir ölçüttür. Gelir ve servet dağılımını çözümlmek ve göstermek için kullanılan Lorenz Eğrisi, gelir elde edenler küçükten büyüğe doğru sıralandığında kümülatif gelir yüzdesiyle, birikimli gelir elde edenler arasındaki ilişki olarak

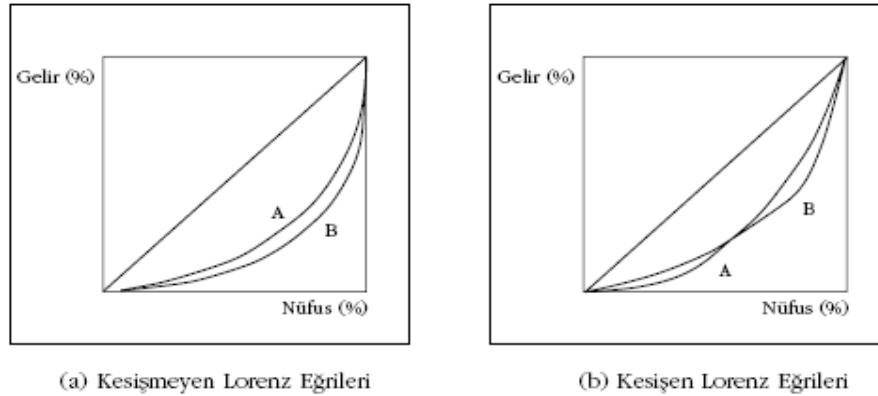
tanımlanmaktadır (Kakwani, 1980:30). Bu durumu gösteren Şekil 11’de, yatay ekseninde nüfusun kümülatif oranlarıyla dikey ekseninde de bu nüfusun elde ettiği gelirin kümülatif oranları yer almaktadır.

Şekil 11’de görülen köşegen (OL) üzerindeki her noktada, nüfus yüzdesi ile bu nüfusa karşılık gelen gelir yüzdesi birbirine eşittir. Birey veya hanehalklarının nüfus içindeki yüzde paylarının gelirden aldıkları yüzde paylara eşit olduğu bu noktalardan oluşan ve eksene 45° lik açı yapan OL doğrusu, *tam eşitlik doğrusu* olarak isimlendirilir (TÜSİAD, 2000:16). Sol alt köşeden başlayıp önce yatay sonra dikey eksen boyunca ilerleyen ters L biçimindeki iki doğru parçasının konumu, tam bir eşitsizlik durumunu belirtir. Lorenz Eğrisi, bu ikisi arasında yer alır ve gelir dağılımı eşitliğe yaklaştıkça Lorenz Eğrisi’de OL doğrusuna (tam eşitlik doğrusuna) yaklaşır. Lorenz Eğrisi’nin tam eşitlik doğrusundan (OL) uzaklaşmaya başlayarak daha çukur hale gelmesi, gelir paylaşımında eşitsizliğin arttığı anlamına gelmektedir.

Şekil 11. Lorenz Eğrisi

Lorenz Eğrisi’nden farklı ülkelerin gelir dağılımları eşitsizliğini veya aynı ülke içinde farklı zamanlardaki gelir dağılımı eşitsizliğini karşılaştırmak için yararlanılır. İki gelir dağılımı karşılaştırıldığında eğer bir dağılımın Lorenz Eğrisi, dağılımın her noktasında diğer dağılımın Lorenz Eğrisi’nin üstündeyse, ilk dağılım daha az eşitsiz bir dağılım gösterir.

Şekil 12. Kesişen ve Kesişmeyen Lorenz Eğrileri

Şekil 12, iki farklı dağılımın kesişen ve kesişmeyen Lorenz Eğrilerini göstermektedir. Buna göre A ve B dağılımlarının birbirine göre konumları şu şekilde olacaktır (TÜSİAD, 2000:177).

a) Şekil 12a'da görüldüğü gibi A dağılımının Lorenz Eğrisi, B dağılımının Lorenz Eğrisi'ne kıyasla tüm noktalarda tam eşitlik doğrusuna daha yakındır. Bu durumda A dağılımı, B dağılımına *Lorenz Baskın'* dır denir. Lorenz baskınlığı halinde A dağılımı B dağılımına kıyasla eşitlik düzeyi bakımından tercih edilir bir dağılımdır. Diğer gelir eşitsizliği ölçüleri de hesaplansa, dağılımların eşitsizlik düzeylerine göre tercih sıralaması problemi ile ilgilenildiğinde eşitsizlik ölçülerinin hepsi, A dağılımını daha az eşitsiz olarak sıralar.

b) İki gelir dağılımı karşılaştırılırken her zaman bir dağılım diğerine Lorenz baskın olmaz. Bir dağılımın Lorenz Eğrisi, dağılımın bazı bölümlerinde diğer gelir dağılımının üstünde yer alırken bazı bölümlerinde altına düşebilir. Lorenz Eğrilerinin kestiği böyle bir durum Şekil 12b'de gösterilmiştir. Bu durumda Lorenz baskınlığı kriterine bakarak A ve B dağılımından hangisinin eşitsizlik düzeyine göre tercih edilir bir dağılım olduğu söylenemez. Farklı gelir dağılım eşitsizliği ölçütleri, bu iki dağılımı farklı şekilde sıralayabilir. Bu durumda yeni bir kıstas gerekecektir.

1.4.2. Gini Katsayısı

Gelir eşitsizliğini tek bir değerde özetleyen Gini Katsayısı, İtalyan istatistikçi Corrado Gini (1912) tarafından geliştirilen bir eşitsizlik endeksidir. Lorenz Eğrisi gösteriminden elde edilen Gini Katsayısı, eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir dağılımlarının karşılaştırılmasına olanak sağlar.

Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi gösteriminde tam eşitlik doğrusu ve Lorenz Eğrisi arasında kalan alanın, tam eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranı olarak tanımlanır. Tanım gereği üçgenin alanı 0,5'dir. Gini Katsayısı tam eşitlik durumunda 0, tam eşitsizlik durumunda ise 1 değerini alır (TÜSİAD, 2000:178). Gelir dağılımı eşitlikten uzaklaştıkça Gini Katsayısı 1'e yaklaşır.

Gini Katsayısının istatistiksel ifadesi, bütün gelir ikilileri arasındaki farkların $(y_i - y_j)$ işaretlerine bakılmaksızın alınmış aritmetik ortalamasına göre tanımlanabilir. Ortalama fark olarak isimlendirilen bu değer, dağılımın aritmetik ortalamasına (μ) bölünürse görelî ortalama farkı verir. Gini Katsayısı, görelî ortalama farkın yarısı kadardır. Buna göre Gini katsayısı'nın matematiksel ifadesi;

$$G = [1/2.n^2.\mu]. \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j| \quad (29)$$

eşitliği ile gösterilebilir (Sen, 1997:31).

Gini Katsayısı, gelir eşitsizliği ölçülerinde bulunması istenen özelliklerden gelir ölçeğinden bağımsız olma ilkesi ile Pigou–Dalton transfer ilkelerini sağlar. Ancak orta gelirler arasındaki gelir transferleri, Gini Katsayısını yüksek gelirliler ve düşük gelirliler arasındaki gelir transferlerinden daha fazla etkiler. Katsayısının yüksek ve düşük gelirliler arasındaki gelir transferlerine daha az duyarlı olması ve eğrilerdeki çarpıklıkları dikkate almaması, sonuçların daha dikkatli yorumlanmasını gerektirir. Örneğin; Gini Katsayısındaki her azalış gelir eşitsizliğinin de azaldığını göstermeyebilir. Bu katsayı sifıra yakın çıktığında gelir dağılımının dengeli olduğunu

anlatmakla birlikte, ülkenin kalkınmış ve halkın tüketim açısından iyi durumda olduğunu göstermeyebilir (Özbek,2001:30). Yalnızca Gini Katsayısı'na bakıldığında, sanayileşmemiş ancak kapalı ekonomi şartlarında fiyat istikrarı gösteren, kalkınmada geri kalmış liberal ya da sosyalist ülkelerde, gelir dağılımının dengeli olmasıyla bu ülkedeki yoksulluk durumunun iyi olarak yorumlanması gibi bir sonuç çıkabilecektir (Erdoğan, 1995:8). Bu nedenle Gini Katsayısının gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren, ancak yoksulluk hakkında bilgi vermeyen bir endeks olduğunu vurgulamak gerekir.

1.4.3. Logaritmik Standart Sapma

Gelir dağılımları, doğası gereği gözlem değerleri daha çok küçük değerler dolayında yoğunlaşan, büyük değerlere gittikçe araları seyrekleşen sağa çarpık dağılımlardır. Bu nedenle gelir dağılımını simetrik hale getirebilmek için logaritma dönüştürmesi uygulanabilir. *Logaritmik Standart Sapma ölçütü*, dağılımın aritmetik ortalamasının logaritması ile gelirlerin logaritması arasındaki sapmaların ortalamasıdır ve aşağıdaki şekilde formüle edilebilir (Sen, 1997:29).

$$H = \left[\sum_{i=1}^n \frac{(\log \mu - \log y_i)^2}{n} \right]^{1/2} \quad (30)$$

Bu ölçüt, Gini Katsayısı'nda olduğu gibi ölçekten bağımsız olma ve transfer ilkesini sağlamaktadır. Ancak ölçütün logaritmik olması, küçük gelirlerin nispi olarak daha çok ağırlık taşıması sonucunu doğurur. Bu nedenle Logaritmik Standart Sapma ölçüsü, alt gelir gruplarındaki gelir transferlerine, üst gelir grupları arasındaki gelir transferlerinden daha fazla duyarlıdır. Diğer bir ifadeyle alt gelir grupları arasında oluşan transferlerin eşitsizliği azaltıcı etkisi, diğer eşitsizlik ölçülerine kıyasla daha yüksek olur (TÜSİAD, 2000:179).

Logaritmik Standart Sapma ölçütü, aritmetik ortalamadaki değişimlerden bağımsızdır ve yalnızca göreceli değişimlerden etkilenmektedir. Dolayısıyla

uluslararası ve dönemsel karşılaştırmalarda kullanılan ideal bir ölçüttür (Özbek, 2001:25).

1.4.4. Göreli Varyans (Değişkenlik Katsayısının Karesi)

Gelir dağılımında gözlemlerin ortalamadan ne derece uzakta olduklarını, başka bir deyişle dağılımın sayı ekseninde ne kadar toplu ya da yayılmış biçimde bulunduğunu ölçmek için varyans kullanılır. Varyans, gelir düzeylerinin ortalamadan farklarının kareleri toplamının kişi sayısına oranıdır (TÜSİAD, 2000:179).

Varyansın gelir dağılımlarını karşılaştırmak amacıyla kullanılabileceği düşünülebilir. Ancak varyans, gelir eşitsizliği ölçülerinde bulunması gereken özelliklerden biri olan gelir ölçeğinden bağımsız olma ilkesini sağlamamaktadır. Varyans, ortalama gelir düzeyine bağlı olduğu ve formülünde kare alma sürecini barındırdığı için, gelir dağılımının aritmetik ortalamasının karesine bölünerek *göreli varyans* elde edilir. Göreli varyans ölçüsü, ölçekten bağımsızlık ilkesini sağlar.

Göreli varyans, istatistikte standart sapmanın aritmetik ortalamaya bölünmeleriyle bulunan değişkenlik katsayısının karesine eşittir (TÜSİAD, 2000:180).

$$GV = \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \mu)^2}{n \cdot \mu^2} \quad (31)$$

Göreli varyansın Gini Katsayısı'nda olduğu gibi bir üst sınırı yoktur. Ölçünün değeri büyüdükçe gelir eşitsizliğinin arttığı söylenebilir. Göreli varyans, yüksek gelir gruplarındaki gelir transferlerine daha duyarlı bir gelir eşitsizliği ölçüsüdür (OECD,1998:12).

1.4.5. Atkinson Endeksi

Atkinson, iki gelir dağılımının Lorenz Eğrileri kesiştiği durumda (Bkz. Şekil. 12b), başka bir ifadeyle eşitsizlik ölçülerinin farklı sıralamalar gösterdiği durumlarda, dağılımlar arasında sıralama yapabilmek için toplumun refah düzeyini başlangıç noktası alan bir gelir eşitsizliği ölçüsü önermiştir. Atkinson, herkesin kişi başına ortalama geliri elde etmesi durumunda ulaşılabilecek toplam refahın, fiili gelir dağılımının yarattığı refah düzeyine eşit olması şeklinde bir gelir dağılımı tanımlayıp, bu geliri eşit dağıtılmış eş gelir olarak isimlendirmiştir (Atkinson, 1980:28 – 29).

Atkinson endeksinin teorik çıkış noktasını oluşturan toplumsal refah fonksiyonu, bazı temel özelliklere sahiptir. Toplumsal refah fonksiyonunun, her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşan toplanabilir bir fonksiyon olduğu kabul edilir. Bu görüş kişisel faydanın karşılaştırılabilir olduğunu varsayar. Toplumsal refah fonksiyonu aynı zamanda simetrik ve iç bükey bir fonksiyondur (Cowell, 1995:36–37). Atkinson endeksi aşağıdaki eşitlikle hesaplanır (www.worldbank.org, 30.07.2004).

$$A_{\epsilon} = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\epsilon} \right]^{1/(1-\epsilon)} \quad (32)$$

Burada ϵ ($0 < \epsilon < \infty$), eşitsizliğin aversion (kaçınma) parametresidir. Bu nedenle bir topluma ait Atkinson endeksi yorumlanmadan önce ϵ 'un seçimi önem kazanır. ϵ 'nin sıfır olması, toplumun gelir dağılımı konusunda kayıtsız olduğunu (gelir dağılımına önem vermediğini), ϵ 'nin sonsuz olması ise toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Bu parametre toplumun gelir eşitsizliğine duyarlılığını veya başka bir deyişle eşitsizlikten kaçınma isteğinin derecesini gösterdiğinden, ülkeden ülkeye çeşitlilik gösterebilir.

Atkinson endeksini bir örnekle açıklamak gerekirse, toplam gelir 100 birim iken endeksin 0,30 değerini alması, eğer toplumda gelirler eşit dağılmış olsaydı bu

100 birimlik gelirin 70 birimiyle mevcut toplumsal refaha ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla gelirlerin eşit dağılmamasından kaynaklanan refah kaybı 30 birim olmaktadır.

1.4.6. Kuznets Katsayısı

Simon Kuznets, 1955 yılında yayınladığı “*Economic Growth and Income Inequality*” isimli kitabında, tarım sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki gelir ve istihdam transferlerinin toplam eşitsizliği nasıl etkileyeceğini kuramsal olarak ortaya koymuş ve kendi ismiyle anılan Kuznets eğrisi ve Kuznets Katsayısı yöntemini geliştirmiştir. Kuznets, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında bir ilişki olduğunu, gelir düzeyi arttıkça eşitsizliğin, yani gelir dağılımındaki bozukluğun önce arttığını, sonra ise azaldığını ileri sürer. Bu ilişki *Ters U* savı olarak bilinir ve gelir düzeyi ile gelir dağılımını gösteren eğri de *Kuznets Eğrisi* olarak adlandırılmaktadır (Özmucur, 1996:5).

Kuznets Katsayısı sadece iki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilir ve 0 ile 1 arasında bir değer alır. Sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse, Kuznets Katsayısı sıfıra eşit olur. Toplam üretimin tek bir sektör tarafından yapılması ve bu sektörün istihdamdaki payının son derece önemsiz olması durumunda ise katsayı 1’e eşit olmaktadır (DPT, 1994:8).

i. Sektörün üretimdeki payı (x_i), istihdamdaki payı ise (y_i) ile gösterilirse Kuznets Katsayısı:

$$K = y_i \left| \frac{x_i}{y_i} - 1 \right| \quad (33)$$

eşitliği ile bulunur (Aktan ve Vural, 2002a:www.canaktan.org.). Ancak Kuznets bu durumu Sektörel açıdan incelemiştir. Görüşleri sektörel dengesizliklere dayanmakta ve tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle işgücü akışını açıklamaktadır. Tarım dışı sektörlerdeki verim yüksek olduğu için tarımdan tarım dışı sektörlerle işgücü akışı

olacağını ve bu akış nedeniyle üretimin artacağını belirtir. Ona göre üretim artışı ilk aşamada gelir dağılımını bozacak, ancak sonraki aşamalarda artan gelir, gelir dağılımında düzelmeye yol açacaktır. Bu nedenle Kuznets Katsayısını gelirin kişisel ya da fonksiyonel dağılım açısından değil, sektörel dağılımı açısından değerlendirmek daha doğru olacaktır (Özbek, 2001:31).

1.4.7. Theil Endeksi

Bilgi teorisindeki entropi kavramından geliştirilen ve eşitsizlik ölçülerinde bulunması gereken tüm ilkeleri sağlayan gelir eşitsizliği ölçütlerinin tümü, *Genel Entropi Ölçütleri* olarak adlandırılmaktadır. Bu eşitsizlik ölçütünün genel formülü:

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^\alpha - 1 \right] \quad (34)$$

ile gösterilir. Burada n örnekteki kişi (hanehalkı) sayısını, y_i i.bireyin gelirini, μ ise gelirin aritmetik ortalamasını göstermektedir. GE' nin değeri 0'dan ∞ 'a değişir. Buradaki sıfır değeri eşit dağılımı, yüksek değerler ise eşitsizliğin arttığını ifade eder. Gelir dağılımının farklı katmanlardaki gelirler arasında verilen mesafelerin ağırlığını gösteren α parametresi, herhangi bir gerçek değer alabilir. Genelleştirilmiş entropi ölçütü (GE), α 'nin çok küçük değerleri için dağılımın daha düşük kısımlarındaki değişimlere daha duyarlıdır. α parametresi için en çok 0, 1 ve 2 değerleri kullanılır. $\alpha=0$ değeri, düşük uçtaki gelirler arasındaki mesafelerin ağırlığını gösterir. $\alpha=1$ ise, dağılım boyunca eşit ağırlık söz konusudur. α değerinin artması, ağırlığın üst gelir grupları yönünde artması anlamına gelir. GE, 0 ve 1 parametrelerine sahipse *Theil Endeksi'* ne eşittir.

$$GE(0) = T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \log \frac{y_i}{\mu} \quad (35)$$

$$GE(1) = T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\mu} \log \frac{y_i}{\mu} \quad (36)$$

Theil Endeksi, transfer ilkesini sağlamakla birlikte, zengin bir kişiden yoksul bir kişiye yapılacak gelir transferinin endeksi ne kadar klmeceği, sadece kişilerin gelirleri arasındaki orana bağlıdır (Cowell,1995:50). Gelir oranları aynı olan herhangi iki kişi arasındaki transferler, dağılımın hangi noktasında bulunduğuna bakılmaksızın Theil Endeksi'nde aynı ölçüde küçülmeye yol açar. Örneğin geliri 1000 YTL olandan 500 YTL olana yapılan küçük bir gelir transferinin endeks üzerindeki küçültücü etkisi, geliri 400 YTL olan bir kişiden geliri 200 YTL olan bir kişiye yapılacak aynı miktar bir gelir transferinin etkisiyle aynıdır.

1.5. İKTİSADİ KALKINMA TEORİLERİNDE YOKSULLUK

Bir ülkedeki yoksulluk miktarı, kişi başına ortalama gelir düzeyi ve gelir eşitsizliği derecesiyle yakından ilişkilidir. Ortalama gelirdeki artış yoksulluğu azaltırken, gelir eşitsizliğindeki artış yoksulluğu artırmaktadır (Kakwani,1993:121). Ekonomik büyüme ise yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasında gerekli unsurlardan biridir. Yoksul ülkelerin büyük bir kısmı, yoksulluktan kurtulmalarını sağlayacak iktisadi büyümeyi sürdürülebilir bir çerçevede gerçekleştirememektedir. Özellikle az gelişmiş ülkeler (AGÜ) bağlamında, bu unsurlar arasında büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişki ön plana çıkmıştır (Şenses, 2003: 149). Büyümenin yoksulluk düzeyinin azaltılmasına katkısı, başta Çin olmak üzere birçok ülke deneyimi ve çok sayıda uygulamalı araştırmaların sonuçları tarafından doğrulanmaktadır (Şenses, 2003: 150).

İktisadi büyüme kuramları, gelişmiş ve az gelişmiş ekonomileri tanımlarken ekonomik göstergeleri temel almaktadırlar. Dünya Bankası'nın gelişmiş/geri kalmış ekonomi tanımında kullandığı ilk referans, kişi başına GSMH' dir. Tablo 9, Dünya Bankası'nın kişi başına yıllık gelir kriterine göre yaptığı ekonomi sınıflamasını göstermektedir.

Tablo 9. Dünya Bankası'na Göre Gelişmiş/Geri Kalmış Ekonomi Sınıflaması (1998)

Ekonomi Sınıflaması	Yıllık Kişi Başına GSMH, \$
Düşük Gelirli Ekonomiler	761'den daha az
Düşük Orta Gelirli Ekonomiler	761 ile 3030 arası
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	3031 ile 9360 arası
Yüksek Gelirli Ekonomiler	9361 ve daha üstü

Kaynak: World Bank (2000b), "*Entering The 21th. Century Development Report 1999/2000*", Oxford University Pres, s: 291.

Tablo 10 ise, bu sınıflamaya göre seçilmiş bazı ülkelerin kişi başına yıllık geliri ile kişi başına günlük 1 ve 2 dolarlık harcama seviyesine göre yoksul nüfus

oranlarını vermektedir. Buradan da görüldüğü gibi kişi başına yıllık geliri düşük olan ülkelerde yoksulluk oranı daha yüksek olmaktadır.

Tablo 10. Dünya Bankası Ekonomi Sınıflamasına Göre Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Kişi Başına Yıllık Gelir Değeri ve Yoksul Nüfus Oranları

Ülkeler	Kişi Başına Yıllık Gelir, \$ (1998)	Yoksul Nüfus, %		
		Anket Yılı	Günlük 1\$	Günlük 2\$
Düşük Gelirli Ülkeler				
Nijerya	300	1997	70,2	90,8
Hindistan	440	1997	44,2	86,2
Pakistan	470	1996	31,0	84,7
Endonezya	640	1999	15,2	66,1
Çin	750	1998	4,2	20,3
Alt Orta Gelirli Ülkeler				
Ukrayna	980	1996	< 2	23,7
Ürdün	1150	1997	< 2	7,4
Romanya	1360	1994	2,8	27,5
Ekvador	1520	1995	20,2	52,3
Peru	2440	1996	15,5	41,4
Üst Orta Gelirli Ülkeler				
Türkiye	3160	2002	< 2	3,04
Venezuela	3530	1966	14,7	36,4
Meksika	3840	1995	17,9	42,4
Brezilya	4630	1997	5,1	17,4
Estonya	3360	1995	4,9	17,7
Yüksek Gelirli Ülkeler				
Slovenya	9780	1993	< 2	< 2
Portekiz	10670	1994	< 2	< 2
Yunanistan	11740	-	Yok	Yok
İrlanda	18710	-	Yok	Yok
ABD	29240	-	Yok	Yok

Kaynak: World Bank (2000c), “*World Development Indicators, 2000*”, sayfa 10 – 12, 62 – 64 ve 66 – 68’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yoksulluk sorunu iktisadi düşünceler tarihinde diğer ekonomik konulara göre daha az incelenmiştir. Yoksulluk kavramı üzerinde yapılmış tartışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, yoksulluğun “*sermayeye dönüşmesi mümkün olmayan gelir düzeyleri*” olarak ifade edilmesinin, yaygın bir kabul olduğu görülmektedir. Geçimlik

olarak ifade edilen bu gelir düzeyinin toplumsal genelleme boyutuna varması halinde, kalkınma iktisatçılarınca geliştirilmiş olan *azgelişmişlik* kavramı ile o toplumun tanımlanmasını ve azgelişmişliğin aşılabilmesi için önerilen senaryoları gündeme getirmiştir (DPT, 2001a: 126).

İktisat ve sosyolojinin AGÜ' lere ilk yaklaşımlarının temelinde, bu ülkelerin gelişmiş ülkelerin geçtiği yolu izleyerek kalkınabileceği ve yoksulluktan kurtulabileceği varsayımı vardır. Bu yaklaşım doğal olarak gelişmiş ülkelerle AGÜ'lerin karşılaştırılmasına, gelişmiş ülkelerde olup ta AGÜ'lerde olmayan faktörlerin belirlenmesine yol açmıştır. Bunlar bir kez saptanınca gelişmeyi engelleyen faktörler ortaya çıkacaktır (İşgüden, 1995: 140).

Bu bölümde yoksul ülkelerin kalkınma problemlerinin nedenlerini ortaya koyan ve bu ülkelerin yoksulluktan kurtulmaları konusunda çözüm üreten belli başlı teoriler incelenecektir. Teorilerin savunucuları arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, bu iktisatçıların kapsamında sayıldıkları kuramların soruna yaklaşımları, genel bir çerçevede ele alınacaktır.

1.5.1. Ortodoks Kuramlar

Ortodoks kuramlar, gelişme sürecini iktisat biliminin sınırları içinde algılayan ve ekonomik büyümeye merkezi bir önem veren özelliğe sahiptirler. AGÜ'lerin yoksulluktan kurtulmasını, ekonomik büyüme ile ifade edilen sermaye birikimi sürecine indirgemişlerdir.

1.5.1.1. Büyük İtiş Kuramları (P. R. Rodan)

P.Rosenstein Rodan, II. Dünya Savaşı devam ederken savaş sonrasında oluşacak dünya ekonomisinin karşılaşıcağı sorunlarla ilgilenmeye başlamış, bu bağlamda Doğu ve Güney–Doğu Avrupa'nın kalkınmalarına engel olan sorunları şöyle belirtmiştir (Rodan, 1966: 51):

- Milli gelir düzeyi düşük olduğu için talep yönünden darlık vardır.
- Nüfus fazla, toprak geniştir. Ancak üretim yetersizdir.
- Sermaye miktarı çok düşüktür.

Rosenstein Rodan, kaynakların yetersizliği sorununu ön planda tutarak özellikle kalkış ve kişi başına gelir hızı üzerinde durmaktadır (İlkin,1983:81–82). AGÜ'lerin yoksulluktan kurtulmalarının sanayileşmeleri ile mümkün olacağı noktasından hareket eden Rodan, bu dönüşümün gerçekleşmesinden dünya ekonomisinde olumlu etkileneceğini vurgulamaktadır. Ona göre bu dönüşüm, yoksul bölgelerin gelirini zengin bölgelerinkinden daha hızlı bir oranda yükselterek dünyanın farklı bölgeleri arasındaki gelir dağılımını daha eşit hale getirecektir.

Rodan'a göre AGÜ'lerin kalkınabilmesinin iki yolu vardır. Birinci yol emek fazlası bulunan geri kalmış bölgelerden, sermaye fazlası bulunan gelişmiş bölgelere emek göçüyle bölgelerin kalkınmasıdır. Ancak bu yol çeşitli toplumsal dengesizliklere yol açabileceğinden sağlıklı bir çözüm yolu değildir. İkincisi ise sermayenin geri kalmış bölgeye gelmesidir (Rodan,1966:50–51). İkinci yolun kullanılmasını daha uygun bulan Rodan, başarı için asgari bir yatırım miktarının gerekli ancak yeterli olmadığını söyleyerek bu sürecin kısaca “büyük itiş” olarak adlandırılabilceğini belirtmektedir. Büyük itiş kuramında kaynakların asgari bir miktarının birbirini tamamlayıcı yatırımlara yönlendirilmesi, kendini sürdüren büyüme sürecine girişte bir eşiğin aşılması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle bu sürece girmek için yapılan çalışmalar belirli bir düzeye ulaşırsa, ekonomi bozulmaz ve gelişme aşamasına girer (Freyssinet,1985:133).

1.5.1.2. Kapalı Çember Kuramları (R. Nurkse)

Kapalı çember kuramlarında yoksulluk kendini devamlı olarak yineleyen, ancak her defasında yine başlangıç noktasına dönen hareketlerin sonucu olarak verilir. Her başlangıcın gelişmeyi önleyici faktörler nedeniyle dairesel bir yol izleyip tekrar aynı noktaya gelmesi, yoksulluktan kurtulma sürecinin önünü devamlı tıkamaktadır.

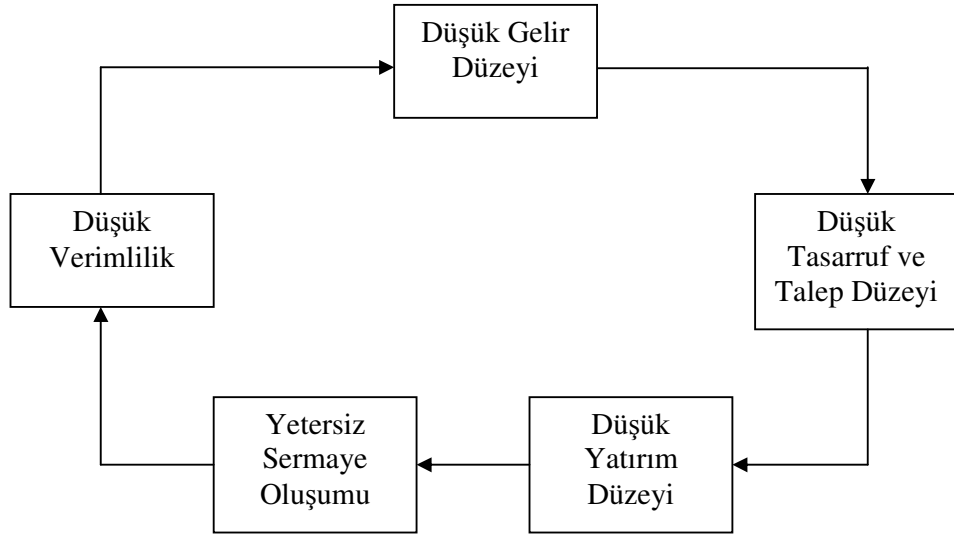
Az gelişmişliği açıklamakta kullanılan çok sayıda kapalı çember kuramı vardır. Bunların içinde en çok kullanılanı Nurkse'nin kapalı çember kuramıdır. R. Nurkse, bir ekonominin geri kalmışlığını onun düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım ve tekrar düşük gelir seviyesine bağlayarak bu ülkenin bir kısır döngü içinde denge oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur (Nurkse, 1966: 61).

Bu teoriyi savunanlara göre yoksulluk başlıca üç kısır çember yaratır (Savaş, 1979: 281–282). Birinci kısır çember *tasarruf–yatırım* ilişkisine aittir. Gelir seviyesinin düşük olması tasarrufun az olmasına, tasarrufun azlığı da yatırımların az olmasına yol açar. Az yatırım ise gelir artışının az olması demektir. İkinci kısır çember *talep–yatırım* ilişkisine aittir. Yoksul ülkelerde gelir seviyesinin düşük olması, toplam talebin hem miktar hem de çeşit olarak çok sınırlı olmasını gerektirir. Böylece bir ekonomide müteşebbüsleri yatırıma yöneltecek, teşvik edecek herhangi bir etken yoktur. Dolayısıyla yetersiz talep az yatırıma yol açacak ve ekonomide gelir artışı az olacaktır. Üçüncü kısır çember *gelir–verimsizlik* ilişkisine aittir. Gelir seviyesi düşük olan ekonomilerde insanlar gerektiği gibi beslenemezler. İyi beslenmeyen insanların çalışma verimi ise düşük olur. Bunun sonucunda üretim yeterli oranda artmaz ve ülke yine düşük gelir seviyesinde kalır. Şekil 13, bu durumu şema olarak göstermektedir.

Buna göre yoksulluğun kısır çemberi teorisi tasarrufu gelirin, geliri de yatırımın bir fonksiyonu olarak ele almaktadır. Böyle bir varsayım doğru sayılırsa yabancı sermaye, dış borçlanma ve dış yardımlar, yoksulluğun kısır çemberini kırmak için gerekli olacaktır. Çünkü bu dış kaynaklar, tasarruf ve talep yetersizliğini yok ederek ekonomide yatırım ve gelir artışına imkân yaratacaktır (Savaş, 1979: 282).

Nurkse'ye göre yatırımlar aynı dönemde ve farklı sektörlerle yapılmalıdır. Böylece piyasa bütünüyle genişleyeceğinden kısır döngüden kurtulmak mümkün olacaktır. Nurkse için geri kalmış bir ekonominin gelişebilmesinin önemli bir aracı

plandır. Çünkü ancak planlama sayesinde birkaç sanayi dalında birbirini tamamlar ve destekler nitelikte yatırımlar gerçekleşebilecektir (Nurkse,1966: 62–63).

Şekil 13. Yoksulluk Kısır Döngüsü

1.5.1.3. İkili Yapı Kuramları (W. A. Lewis)

Az gelişmiş ekonomilerde piyasa ekonomisinin etkinliği ile ilgili olarak ortaya çıkan bir sorun, ikili yapının varlığıdır (Manisalı,1982:27). İkili yapı kuramları, bugünün az gelişmiş ekonomilerinde birbirinden ve ekonomiden yalıtılmış, tarım ya da geleneksel kesim ile sanayi ya da modern kesim olduğu gözleminden hareket ederler. Bu ülkelerde genellikle büyük şehirler daha çok modern ekonomilerin yapısal özelliklerini taşırlar. Kırsal bölgeler ise geleneksel ekonomi ilişkilerini sürdürürler. Ancak büyük şehirler de homojen bir yapıda değildir. Buralarda da modern ve geleneksel yapılar ile üretim tarzları devam etmektedir (Yavilioğlu, 2002:54).

İkili yapı kuramlarına göre bu biçimdeki ikili yapı, yoksul ülkelerin gelişmesini engelleyen en önemli faktördür. Özellikle geleneksel kesimin içe kapalı ve kendi kendine yeterli olması, ekonominin genelinde ve bu kesimde yapılacak her türlü iyileştirmelere ve uyarıcılara yanıt alınamayacağı varsayılır (İşgüden, 1995:144).

Gelişmişlik düzeyi ile işgücünün sektörel dağılımı arasında yakın bir ilişki vardır. Gelişme düzeyi arttıkça işgücü, tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne geçecektir. Ekonomik analizlerin hemen hemen tamamı için gelişmenin seyri sırasıyla tarım, imalat, sanayi ve hizmetler şeklinde sıralanmaktadır. İkili yapı kuramlarına göre ekonominin dinamik büyüyen modern kesimi olan sanayi kesimi, kendisine gerekli olan işgücünü tarımsal kesimden sağlayabilir. Yalnız bunun için en az tarımdaki ortalama verimliliğe eşit olan bir ücret ödemek zorundadır. Geçimlik kesimdeki kazançlar, kapitalist kesimdeki ücretlere bir alt sınır koyar ve gerçekte ücretler bundan daha fazla olmalıdır. Genellikle kapitalist kesimdeki ücretlerle geçimlik kazançlar arasında % 30 ya da daha fazla bir fark vardır (Lewis, 1954:150).

Buna göre ekonomik anlamda gelişme düzeyi arttıkça imalat, sanayi ve hizmetler sektörleri, artan bir düzeyde tarımsal işgücü talep edecektir. İşgücü talebinin artması, ücret düzeylerini de tarım dışı sektörlerin lehine çevireceği için daha fazla işgücü tarım sektöründen diğer sektörlere geçiş yapacaktır. Başka bir deyişle kalkınma hızlandıkça işgücünün sektörel dağılımı tarım sektörünün aleyhine, tarım dışı sektörlerin lehine olacaktır.

Böylece sanayi kesiminde üretim ve gelir artarken bir yanda tasarruf olanağı genişleyecek, diğer yandan tasarruflar yeni sermaye oluşumunda kullanılarak yoksulluktan kurtulma sürecini hızlandıracaktır. Bu süreç devam ederken tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı giderek azalacak ve ekonominin bütününe kapitalist kesim egemen olacaktır.

Az gelişmiş ekonomiler açısından tipik olduğu düşünülen Lewis'in *sınırsız emek arzıyla kalkınma* kuramının dinamikleri, II. Dünya Savaşı'nı izleyen hızlı

kalkınma döneminde büyük ölçüde Güney'den gelen kitlesel göç sayesinde, birçok Kuzey ekonomilerinde geçerli olmuştur.

1.5.1.4. Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı (W. W. Rostow)

Tarihsel büyüme aşamaları teorilere göre az gelişmiş ülkeler, gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin kapitalizm öncesi siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına benzer geleneksel toplumlardır. Bu teoriler, *doğal düzen* anlayışından çıkarılan ve toplumların siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarının temelde benzer olduklarından hareketle az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin ilerleme çizgilerini izleyerek kalkınabileceklerini iddia etmektedirler (Larrain,1995:33).

Rostow'un "*İktisadi Gelişmenin Aşamaları*" isimli çalışması, aşamalı kalkınma modellerinin en önemlisidir. Rostow bu çalışmasında yaptığı çözümlemede, her toplumun tarihsel olarak beş aşamadan geçerek kalkınmasını tamamlayacağını ileri sürmüştür (Rostow, 1966:45). Rostow'a göre gelişmenin aşamaları ve özellikleri şöyledir (Dülgeroğlu,1991:46-47).

a) Geleneksel Toplum: Bu aşamada verimlilik çok düşüktür ve bilgisizlik vardır. Toplumda geleneksel kesim hâkimdir. Halk değişim için ihtiyaç duymaz.

b) Kalkışa Hazırlık: Bu dönemde girişimci ortaya çıkar. Girişimciler yenilik yapmaya ve üretimin riskini karşılamaya hazırdırlar. Emek kalitesi yükselmiş, alt yapı tamamlanmak üzeredir. Tasarrufların artış hızı nüfus artışından yüksektir. Ekonomide tarımın önemi azalırken sanayi ve ticaret kesimleri gelişmeye başlar.

c) Kalkış: Bu aşamada tüm geleneksel davranışlar kırılır. Milli gelirin % 10'undan fazlası yatırımlara yönelir. Sürükleyici endüstri kollarının değeri artar.

d) Olgunluğa Geçiş: Yeni teknoloji tüm ülkeye yayılır ve üretim miktarı bütün talebi karşılayacak duruma gelir. İhracat daha çok sanayi ürünlerinden oluşur. Üretim zinciri tamamlanmıştır.

e) *Kitle Tüketim Çağı*: Bu aşama da kişilerin hangi ürünü alacakları konusunda seçim yapma imkânı artmıştır. Sosyal refah ve güvenlik ön plana geçmiştir. Temel ihtiyaçlar artık sorun yaratmaz ve dayanıklı tüketim malları tüketimi hızlıdır.

Bu sıralamada bugünün az gelişmiş yoksul ülkeleri, gelişmenin ilk aşamalarında. Rostow'a göre onlarda tüm toplumlar için geçerli olan aşamaları birer birer geçecekler ve bugünün gelişmiş toplumlarının yapısına ulaşarak yoksulluktan kurtulacaklardır.

1.5.1.5. Dengesiz Büyüme Kuramları (A. O. Hirschman, P. Streeten)

Dengesiz kalkınma kuramları, dengeli kalkınma kuramlarına ait piyasada ortaya çıkan dengesizlik durumunun, ekonomik ilerlemeyi durduracağı şeklindeki iddialarının doğru olmadığı görüşü üzerinde yoğunlaşmışlardır. Dengesiz kalkınma kuramcılarına göre belli şartlar içinde dengesizlik, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırır, teşvik eder ve sektörlerde sıçramalara yol açarak ekonomiyi dinamik bir süreç içine sokar. Dengesiz kalkınma kuramlarında genellikle iki önemli nokta üzerinde durulmaktadır (Dügeroğlu,1991:42–43).

- Bazı koşullar altında dengesiz iktisadi büyüme, daha yüksek kalkınma hızına ulaşmak için gereklidir.

- İktisadi büyümeyi gerçekleştirmek için bazen denge feda edilebilir.

Dengesiz kalkınma kuramcılarının öncüsü A.O.Hirschman'dır. Hirschman'a göre geri kalmış yoksul ülkeler, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öngördükleri gibi bütün sektörlerde eş zamanlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek ne sermaye miktarına, ne de arz ve talep yönüyle piyasa genişliğine sahiptirler (Hirschman,1959:50–62). Büyüme ve yoksulluktan kurtulma, ancak seçilmiş

sektörlerden yayılarak gerçekleşebilir. Kalkınma çizgisel bir süreç değil, hamleler isteyen bir dizi kopuştur (İnsel, 2003:165).

Bu dengesizlik sürecinde öne çıkarılması gereken endüstriler, diğer endüstrilerde yeni yatırımları teşvik edebilecek niteliğe sahip olmalıdır. Bu durumu Hirschman “*ileri ve geri bağlantılar*” olarak tanımlamaktadır. Bir endüstrinin ileri bağlantısı, bu endüstrinin çıktılarını kullanan yeni endüstrilerin ortaya çıkmasını sağladığı zaman söz konusu olmaktadır. Geri bağlantılar ise bir endüstrinin kullandığı girdileri üreten endüstrilerde yatırımları arttırıcı etkisi olduğunda ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Hirschman, yoksul ülkelerin karşı karşıya buldukları kalkışa geçme sorununun, ekonomide belirli sektörler lehine yaratılacak dengesizliklerin niteleyeceği dinamik bir süreçle aşılacağını ileri sürmektedir. Ancak böyle bir süreç, yoksul bir ülkeyi gelişme sürecine sokabilecektir.

Bir diğer dengesiz kalkınma kuramcısı Paul Streeten'dir. Streeten, dengesiz kalkınmanın belli şartlar altında ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırarak teşvik edeceğini söylemektedir. Ona göre denge üzerinde fazla ısrar etmek ve önem vermek, durgunluğu önlemekten çok ona neden olabilecektir.

Streeten tarafından, yeniliklerin veya tamamlayıcı özellik taşıyan endüstrilerin kalkınmayı hızlandıracağı gösterilmekle birlikte, farklı alternatif yatırım alanlarının olduğu bir ekonomide hangi sektörler öncelik verilmesi gerektiği açık değildir. Streeten, böyle bir durumda birkaç kriter belirlemiş ve aşağıda belirtilen alternatiflerden birinin seçilmesi halinde, kendini besleyen bir gelişme sürecine girebileceğini iddia etmiştir (Streeten,1966: 185).

- Bir kısım sektör ilerlerken, dengenin baskısına en fazla cevap verme ihtimali fazla olan sektörler,

- Dar boğazlar yaratırken diğer dar boğazların aşılmasını sağlayanlar,

- Endüstri, tarım ve tüketiciler için hizmet ve mal sağlarken bunlarla ilgili diğer alanlarda kalkınmanın gerçekleşmesini teşvik eden veya hizmet ortaya çıkarırken diğer kollarda yatırım gerektiren yatırımlar,

öncelikle tercih edilmelidir.

1.5.2. Marksist İktisat

Marks ve onu takip eden Marksist iktisatçıların pek çoğu kapitalist sistemin analizi ile ilgilenmişler, onun yerine ikame edilmesi istenen sosyalist ekonominin nasıl işlemesi gerektiği sorunu üzerinde çalışmışlardır. Marksist iktisat, ekonomik ve sosyal yaşamda eşitlik, adalet, paylaşma gibi kavramlara öncelik vererek, toplumsal gelişmenin bu yönde gerçekleştiğini savunmuşlar ve olayları bu değerler çerçevesinde açıklamışlardır. Eşitlik anlayışı, bölüşüm ilişkilerinin açıklanmasında en önemli yeri tutmaktadır. Marks iş bölümünün ilerlemesiyle çıkar çatışmalarının artacağı görüşündedir. Ona göre iş bölümü önce endüstriyel ve ticari emeğin tarımsal emekten ayrılmasına ve dolayısıyla kentin köyden farklı olmasına neden olacaktır. Daha sonra endüstriyel emeğin ticari emekten ayrılmasına yol açacak ve en sonunda da her emek grubundaki işçilerin birbirine göre farklılaşmasına sebep olacaktır (Savaş, 2000: 475).

Marksist iktisada göre yoksulluğu geçici tedbirlerle engellemeye çalışmak, sorunu gidermeyecektir. Yoksulluğu önlemek için ekonomide var olan çelişkileri yok etmek ve sömürü mekanizmalarını ortadan kaldırmak gerekir. Piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı eşitsizliklerin ve toplumsal adaletsizliklerin üstesinden gelebilmek, gelir dağılımını daha adil bir hale getirmek ve yoksullara insanca bir yaşam düzeyi sağlamak için ekonomiye müdahale yapılması zorunludur. Devletin ekonomiye müdahalesi, serbest piyasanın yarattığı yoksulluk çeken grupların ihtiyaçlarına insancıl bir cevap anlamı taşımaktadır. Bu yaklaşıma göre kişilerin sosyal devlet programlarından yararlanabilmeleri, onların temel hakları arasında yer almaktadır (Gül ve Gül, 1997:14).

Demokrasi açısından gelişmemiş toplumlarda, yoksulların kendi dertlerini dile getirebilecek ve sorunlarını çözebilecek siyasi örgütlenmelerin önündeki engeller, demokratik toplumlara oranla daha fazladır. Bununla birlikte, gelişmiş ekonomiler de yoksullukla mücadelede fazla başarılı olmuş değillerdir. Kapitalist toplumlarda her ne kadar bu mücadele için doğrudan parasal yardımlar öngörülmekteyse de, yoksulluğun asıl kaynağı ortadan kalkmadıkça bu programlar geçici ve yetersiz bir çözüm olmaktan öteye gidememektedir (Özbek, 2002:74).

Marksist iktisat, yoksulluğun önüne geçilebilmesinin yoksullarla zenginlerin, egemen güçlerle ezilen güçlerin arasındaki çatışmaların giderilebilmesi ve bu güç ilişkilerini değiştirebilecek toplumsal mekanizmaların kurulması sonucunda mümkün olabileceğini söylemektedir.

Marks'a göre gelir dağılımında eşitliğin sağlanması için üretim araçlarının mülkiyeti, topluma ait olmalıdır (Savaş, 2000:469). Çünkü yoksulluk, bozuk gelir dağılımının bir sonucudur. Gelirin dengeli dağıldığı toplumlarda yoksulluk oranı azalacaktır. Bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar her zaman uyum içinde olmayabilir. Bu nedenle devlet ekonomiye müdahale etmeli, toplumsal çıkarlara ağırlık vermelidir.

1.5.3. Bağımlılık Kuramları

Bağımlılık kuramları, 1960'lı yılların ortalarında, özellikle Üçüncü Dünya entelektüelleri arasında artan bir destek kazanmıştır. Marksist düşünceden ve Lenin'in emperyalizm teorisinden etkilenen bağımlılık kuramlarına göre Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin azgelişmişliği veya yoksulluğu, kapitalist sistemin dünya gelir dağılımında yol açtığı eşitsizliğin sonucudur. Kapitalist yayılma, azgelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeye uygun koşulları yaratmaz. Tam aksine zengin kapitalist ülkelerin varlığını ve zenginliğini sürdürebilecek koşulları, yani azgelişmişliğin koşullarını yaratır. Bu sistem yoksul ülkelerin kendi kendilerine yetmelerini ve bağımsız olmalarını engeller (Aktan ve Vural, 2002b:

www.canaktan.org). Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin azgelişmişliğini dışsal faktörlere dayandıran ve gelişmiş ülkelerin rolüne atıfta bulunan bağımlılık kuramları içinde, üç ana düşünce akımı vardır.

Bunlardan ilki, Marksist düşüncenin dolaylı bir yansıması olan *Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu*'dur. Bu okul mensupları, Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-yoksul ülke ilişkilerine dayalı, eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedir (Yavilioğlu, 2002:61).

Bağımlılık kuramları içinde bulunan ikinci düşünce akımı *Yanlış Paradigma Modeli* olarak isimlendirilmektedir. Bu akıma göre Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin yoksul kalmaları, uluslararası yardım kuruluşları ile çok uluslu şirketler ve uluslararası mali kurumların uzmanlarının yanlış ve önyargılı yönlendirilmelerinin bir sonucudur. Bu uzmanlar tarafından geri kalmış ülkelere önerilen karmaşık kavramlar, teorik yapılar ve kalkınma modelleri, bu ülkelerin yapısına uygun değildir (Aktan ve Vural, 2002b: www.canaktan.org).

Söz konusu modellerden sonuncusu *İkili Kalkınma Teorisi*'dir. Bu argümana göre Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin yoksulluğu, çevre azgelişmiş ülkelerle, merkez gelişmiş ülkeler arasında geçmişte yer alan ve bugünde devam eden iktisadi ilişkilerin tarihsel ürünüdür. Azgelişmiş ülkeler, zengin ülkeleri çevreleyen yoksul alanlardır. Merkez ülkelerin çevre ülkelere egemenliği, bu ülkelerde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme ve eklemsizleştirme meydana getirmektedir. Kapitalizmin çevreye yayılması, çevre ekonomilerin iç bütünlüğünü bozmakta ve gelişmenin yolunu tıkamaktadır. Çevre ekonomisi, merkezden uyarılan ve biçimlendirilen bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı çevrenin merkeze entegrasyonu, merkez kapitalizminin ihtiyaçları doğrultusunda olmaktadır. Bunun sonucunda ekonomik yapı, yabancı sermayenin faaliyet gösterdiği ihracat sektörü lehine biçimsizleşmektedir (Amin, 1991:180).

Sonuç olarak bağımlılık kuramcıları, yoksulluğun nedenlerini geri kalmış ülkelerin dışında kabul etmekte, emperyalizmin kasıtlı olarak yoksul ülkelerin kalkınmasını engellediğini iddia etmektedirler.

1.5.4. Neo – Klasik İktisat

Neo–Klasik iktisadın kurucuları ayrı bir yoksulluk teorisi geliştirmemişler, bu soruna aynı akımın günümüzdeki iktisatçılarının genel kuramları çerçevesinde yaklaşmışlardır (Özbek,2002: 61). Neo–Klasik yaklaşım, sosyal refah programlarının ülke kalkınmasının önünde engel teşkil ettiğini, devletin bu tür harcamalarının kaynak israfına yol açtığını savunmaktadır. Çünkü devlet verimsiz harcamalar yapan müsrif bir kurumdur. M.Friedman'a göre devlet tarafından ekonomide alınan önlemler gelişmeye yardımcı değil, engelleyici olmaktadır. Onun için görünmez elin gelişmedeki gücü, görünen elin (devletin) gerilemedeki gücünden daha üstündür (Friedman, 1988:322).

Yoksulların içinde buldukları durumu daha çok kendilerinin yarattığını savunan Neo–Klasik iktisatçılar, bu durumdan kurtulmalarının ve yoksulluktan çıkışlarının ancak kendi çabaları ile olacağını savunmaktadırlar. Onlara göre yoksulluğu önleyici devlet programları, yoksulluğu azaltmayı tersine arttırmakta, yoksullar elde ettikleri küçük parasal yardımlarla eski geçim düzeylerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Gelirin oluşuna katkıda bulunmayı başkalarınca yaratılan zenginlikten pay almakta, bu durum ise onları tembellik içine itip genel olarak yoksulluğun sürmesine ve artmasına yol açmaktadır.

Neo–Klasik iktisada göre normal olarak işleyen serbest piyasa yoksulluk sorununu çözecektir. Girişimci sınıfın ekonomik büyümenin motoru olarak desteklenmesi ve bu sınıfa yönelik teşvik uygulamaları, yoksulluğun çözümü için savunulan en önemli politikadır. Bu yaklaşıma göre girişimci sınıfın desteklenmesi yolu ile sağlanacak ekonomik canlılık, beraberinde işsizlik ve yoksulluk sorununu yaşayanlar için birçok iş olanağını da getirecek, sosyal refah devletine olan bağlılığı da ortadan kaldıracaktır (Gül ve Gül, 1997: 10 –11).

1.6. YOKSULLUK ve ÇEVRE

Günümüzde yaşanan çevresel kriz ile azgelişmiş ülkelerin yazgısı olarak ortaya çıkan açlık ve yoksulluk arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu, toplumsal araştırmalar literatüründe sık sık dile getirilmektedir (Turan,2002:7). Çeşitli uluslararası araştırmalar, bölgeler ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki gelir eşitsizliklerinin yol açtığı yoksulluk ile çevredeki bozulmanın hızlanması arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymaktadır (DPT; 1999: 9).

Birleşmiş Milletler Küresel Yönetim Komisyonu Raporu'na göre gelişmekte olan ülkelerde çevre konusundaki esas baskı, yoksullukla bağlantılıdır. Yoksul insanlar toprağa, ormana baskı yapmakta, yaşamlarını sürdürebilmek için bunları istismar etmekte, kendi varlıklarının güvencesi olan kaynak tabanını sabote etmektedirler (TÇV,1996: 44). Yine Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun Ortak Geleceğimiz Raporu'na göre yoksul ve aç olanlar, çoğu zaman sağ kalabilmek için yakın çevrelerini mahvetmekte, ormanları kesmekte, hayvanları, meraları talan etmekte, marjinal toprağı aşırı kullanmaktadırlar. Ayrıca boğulma durumuna gelmiş kentlere akın edip oraları kalabalıklaştırmaktadırlar. Bu değişimin kümülatif etkisi, yoksulluğu en başta gelen global tehlike haline getirmektedir (TÇV; 1991: 54).

Yoksulluk ve çevre arasındaki ilişkiler ve bunların karşılıklı yapısı, Malmö Bakanlar Deklarasyonu'nda da şöyle ifade edilmiştir; “*Global çevre bozulmasının kökleri yaygın yoksulluk, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim biçimleri, refah dağılımında görülen eşitsizlik ve borç yükü gibi toplumsal ve ekonomik sorunlarda yatmaktadır*” (Yılmaz; 2003: 86).

Azgelişmiş ülkelerdeki çevresel bozulma, bu ülkelerdeki kalkınma çabalarından ayrı düşünülemez. N.Shanmugaratnam (1989) çevresel bozulmanın bu ikili boyutunu, “Kuzey'deki çevresel bozulma endüstriyel dönüşümle 200 yıldan bu yana süren bir gelişmenin sonucu iken Güney'deki bozulma, 200 yıldan daha fazla süren azgelişmişlik ve yetersiz gelişmenin bir ürünüdür” şeklinde belirtmektedir

(Shanmugaratnam,1989:13). Üçüncü Dünya ülkelerinin yoksulluk ve geri kalmışlıklarını bir yazgı olmaktan çıkarmaları için elbette kalkınmaları gerekir. Ancak kalkınma için atılan adımlar veya uygulanan politikalar, bu ülkelerin doğal kaynaklarının yok olmasına ve kirliliğin artmasına neden olmaktadır. Çünkü yoksul ülkelerin çoğundaki kaynak yetersizliği, doğal çevreye yapılacak yatırımları sınırlandırmaktadır. Bu ülkelerdeki doğal kaynaklar, kalkınma amacıyla borçlanmaya karşı mali yükümlülük olarak kullanılmakta, borç sorununun bu yönü ekonomik, toplumsal ve ekolojik sürdürülebilirlikle ilgili sorunları ortaya çıkarmaktadır (TÇSV; 1990:39). Bu ülkeler gerekli ekonomik büyüme için doğal kaynaklara daha bağımlı olmakta, bunun sonucunda kirlitici sanayiler hızlı bir şekilde büyümektedir. Kalkınma amacının zorunluluğuna karşın, kalkınmanın çevresel etkilerinin azaltılması yönündeki olanaklar ve çabalar, bu ülkelerde yetersiz kalmaktadır.

Ekonomik büyüme ve kalkınma amacı, özellikle gelişmekte olan yoksul ülkeler üzerine odaklandığından, yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi ve çevre-kalkınma etkileşiminin kurulabilmesi için uluslararası işbirliğinin önemi artmaktadır. Gelişmiş ülkeler çevrenin iyileştirilmesi ve kalkınmanın sağlanmasında gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmalıdır (World Bank; 1992: 2-3). Çevre ve Kalkınma üzerine Rio Deklarasyonu'nda da benzer şekilde yoksulluğun giderilmesi, sürdürülebilir kalkınma için göz ardı edilmeyecek bir gereksinim olarak nitelendirilmekte ve uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. Çünkü yoksul ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve nüfus artışını azaltıcı politikalar, çevresel amaçları desteklemektedir.

Bu açıklamalardan da görüldüğü gibi yoksulluk, çevredeki bozulmanın başlıca sebeplerindendir. Cavendish (2000), Zimbabwe için kırsal yoksulluk ve çevre ilişkisi üzerine yaptığı bir çalışmada, doğal kaynakların kırsal hanehalkı gelirine yaptığı katkıyı, çevresel değişim için en önemli gösterge olarak belirtmektedir. Çünkü yoksul hanehalkları şiddetli bir biçimde bu kaynaklara bağımlıdır. Zimbabwe'de doğal kaynakların kırsal yoksul hanehalklarının gelirine katkısı, % 40 dolayındadır (Cavendish; 2000: 1979). Bununla birlikte Cavendish, kırsal hanehalkı geliri ile doğal kaynakların tüketimi arasında negatif bir ilişki olduğu söylemektedir.

Ona göre yoksulların doğal kaynaklara bağımlılığı, zenginlerden daha fazladır (Cavendish; 2000: 1997).

Türkiye için Orman Genel Müdürlüğü (OGM) (1979) tarafından 1978 yılında yapılan bir çalışma, ormanlardan yapılan gerçek yakacak odun tüketiminin 29,9 milyon m³ bulunmasına rağmen, OGM belgelerinin 10,5 milyon m³'lük bir üretimi gösterdiğini, dolayısıyla ormanlardan yılda 19,4 milyon m³'lük yasadışı odun tüketimi yapıldığını göstermektedir. Yine OGM (1986) tarafından yapılan “*Türkiye’de Orman Köylüleri Tarafından Tüketilecek Yakacak Odun Anketi ve Sonuçları*” isimli çalışmaya göre 1983 yılında 8,7 milyon m³ gizli odun tüketim miktarının olduğu belirtilmektedir. M.F. Türker (1992) ise, Trabzon–Maçka Orman İşletme Müdürlüğü ormanlarını kapsayan çalışmasında, bölge köylülerinin 1990 yılında 159.160 m³'lük gizli yakacak odun tüketimi yaptığı sonucuna ulaşmıştır (Türker;1992:88–89). Türker’e göre gizli yakacak odun tüketimi oluşturan nedenlerin en önemlisi, ormanla içi içe yaşayan orman köylüsünün ekonomik yönden oldukça yetersiz bir durumda olmasıdır. Ona göre yoksul orman köylüsü ısıtma, pişirme, temizlik yapma ve ısınma gibi ihtiyaçlar için odundan başka alternatif enerji kaynağı kullanamamakta, ihtiyaçları için birlikte yaşadığı ormanı tahrip etmektedir (Türker; 1992: 74).

Kırsal bölgelerde, yoksulluğa bağlı olarak gerçekleşen çevresel bozulma, başka biçimlerde de kendini göstermektedir. Toprak analizi yaptırmadan ve gereğinden fazla gübre kullanılması, toprağın verimliliğinin azalmasına ve toprak yapısının bozulmasına yol açmakta, bitki örtüsüne zarar vermektedir (Çevre Bakanlığı; 2002: 88). Tarım alanlarında aşırı gübre ve pestisit kullanımı, topraktaki toksit maddelerin artışına yol açmaktadır. Toprakta oluşan bu toksit madde fazlası, ekolojik döngüler sayesinde su kaynaklarına aktarılmakta, besin zinciri içinde yer almakta ve böylelikle canlılar üzerinde mutanejik ve kansorejen etkilere neden olmaktadır (Gürpınar; 1992: 101).

Kırsal alandaki yoksullar, yeterli eğitim alamadıkları için su kullanımını da bilinçsizce yapmaktadır. Bu ise bir süre sonra topraktaki tuz miktarını arttırmakta,

büyük emek, zaman ve para harcanarak yapılan sulama projelerinin sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır. Bu problem maalesef Güney Doğu Anadolu Projesi'nin ilk devreye alınan bölümlerinde ve Çukurova'da hektarlarca arazide de gözlenmektedir (Koyun ve Pakkan; 2004: www.cine-tarim.com.tr).

Kentsel alanlarda ise yoksullukla bağlantılı olarak kalitesiz yakıt kullanımının artması, kentsel hava kirliliğinin hızla yükselmesine neden olmuştur. Kentsel kesimde yaşayan yoksulların, hava kirliliğine yeterli duyarlılığı gösterebilirler bile kaliteli kömür almaları neredeyse imkânsızdır (Çevre Bakanlığı; 2002: 88).

Yoksulluk ve çevre karşılıklı etkileşim içindedir. Yoksulluğun birçok çevre sorununun en önemli nedeni olarak gösterilmesine karşın, çevresel şartlar ve bozulma da, yoksulluğun nedeni olabilmektedir.

Çevresel bozulma, kırsal yoksulların geçimlerini sağlamaya çalıştıkları doğal kaynakların üretkenliğini azaltarak bu kesimin gelirini kısmaktadır. Örneğin; aşırı ormansızlaşma görülen Nepal'daki dağ köylüleri ile ilgili bir araştırma, yakacak odun toplamaya ayrılan zamanın, evdeki işgücünün normal olarak tanımsal faaliyetlere ayrılması gereken zamanın dörtte birini alıyordu ve sonunda gelir azalması, tüketim ve beslenme düzeylerinin düşmesine neden olduğunu göstermiştir (Mink; 1997: 29).

Coğrafi şartlar ile yoksulluk arasında da önemli ilişkiler bulunmaktadır. Doğal coğrafya toplumların yoksul veya zengin olmasında belirli rol oynayabilmektedir. İklim özellikleri bakımından dönenceler arasında sıcak kuşak, kutup daireleri ötesini ise soğuk kuşak oluşturmaktadır. İnsan yaşamı için en ideal bölge olan kutup daireleri ile dönenceler arasında kalan ılıman kuşakta Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya, çok az olarak Güney Amerika, Afrika ve Avustralya kıtaları bulunmaktadır. Çöller ve ekvatorial bölgeler insan yaşamı için olumsuz şartlar taşımaktadır. Bu bölgelerde yer alan ülkelerin çoğunluğu, olumsuz coğrafi şartların etkisinden dolayı yoksuldurlar (Özey; 2003: 137–138).

Sonuç olarak yoksulluk ve evre karşılıklı etkileşim içinde olmasına rağmen genellikle yoksullar, yaşamlarını sürdürebilmek için toprağa, ormana baskı yapmakta ve sahip oldukları eski bilgi ve teknolojilerle sürdürdükleri üretim faaliyetleriyle çevresel değerlere zarar vermektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ, ORMAN KÖYLÜSÜ VE ORMAN

2.1. TARIM SEKTÖRÜ

İnsanoğlunun en temel uğraşlarından biri olan tarım, insanlık tarihi boyunca en önemli üretim sektörlerinden birisi olmuştur. Sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmesi ile nihai olarak üretimdeki payı azalmış olmakla birlikte, en temel besin maddelerinin temini ve diğer sektörlerle sağladığı hammadde girdisi bakımından tüm ekonomiler açısından önemini sürdürmektedir (İTO, 1999:9).

Bir toplumda ekonomik gelişme, refahın artması anlamına gelir. Bunun ölçüsü ise bir ülke için kişi başına milli gelirin büyüme oranı olmaktadır. Genelde ekonomik gelişme tarım dışı sektörlerde daha yüksek düzeylerde ortaya çıkar. Bu nedenle ekonomik gelişme sonucu tarımın milli gelir, istihdam ve dış ticaretteki payı azalır. Bu olaya ekonominin yapısal değişimi adı verilmektedir. Ancak bir toplumun ekonomik yapısının genelde tarım sektörü aleyhine gelişme göstererek değişmesi, tarım sektörünün ihmal edilmesi anlamına gelmez (Eren, 2000:182). Çünkü tarım, ekonomik gelişmeyi belirleyen temel sektörlerden biridir. Gerek kalkınma hızının büyüklüğü, gerekse sermaye birikimi için gerekli olan tasarruf, ancak tarımsal sermaye fazlalığı ölçüsünde anlam kazanacaktır. Tarım sektörü, kalkınmanın lokomotifini olarak düşünülen sanayi sektöründe kullanılan girdilerin önemli kısmını sağlamak durumundadır. Bununla birlikte kırsal kesimde yaşayan nüfus, diğer sektörler için önemli bir pazar durumundadır. Bu kesimde yaşayan insanların gelirleri ve yaşam standartları arttırıldığında, diğer sektör ürünlerine olan talepleri de artacaktır. Dolayısı ile bu sektörlerde de canlanma olacaktır (İTO, 1999: 18).

Kalkınma çabalarında sanayi sektörüne öncelik verilmesi, tarımsal üretimin kendine özgü bazı problemlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu problemleri aşağıdaki başlıklarla özetlemek mümkündür (Eren, 2000: 18);

- Doğaya ve doğa Őartlarına bağlılık, tarım sektöründe çok fazladır.
- Tarım sektöründe üretim için gerekli süre genellikle kısaltılamaz.
- Bu sektörde azalan verimler kendisini daha çabuk gösterir.
- Tarımsal üretimin uzun süre gerektirmesi ve üretim sürecinin zamana yayılmış olması nedeni ile ihtisaslaşma ve işbölümü daha az uygulanabilir.
- Sermaye birikimi, tarım sektöründe sınırlı olmaktadır.
- Üretimin dağınık ve çok sayıda birimler tarafından gerçekleştirilmesine karşılık, tarımsal ürün pazarlarında tekelci rekabet Şartları daha çok geçerlidir.
- Tarımsal ürünlerin talep ve arz esneklikleri daha düşüktür. Bu nedenle fiyat dalgalanmaları, diğer sektörlere göre daha fazla görülür ve uzun dönemde ticaret hadleri tarımsal ürünlerin aleyhine gelişme gösterir.

Tarım sektörünün bu temel sorunları büyük ölçüde Türk tarım sektörü içinde geçerlidir. Bu bölümde, Türkiye ekonomisinin gelişme süreci içerisinde çok önemli görevler üstlenen tarım kesiminin Türk ekonomisi içindeki yeri ve gelişimi ile sorunlarına yer verilecektir.

2.1.1. Tarım Sektörünün Türk Ekonomisi İçindeki Yeri ve Gelişimi

Tarım sektörü, aktif nüfusun büyük bir kısmını istihdam etmesi, sanayi sektörüne girdi sağlaması, gıda güvencesi, kırsal hayatı korumak gibi nedenlerden dolayı Türkiye ekonomisi için büyük bir önem taşımaktadır. Türk tarım sektörünün ekonomi içindeki nispi önemini tespit ederken, milli gelir, istihdam, dış ticaret ve yatırım açısından ele alıp değerlendirmemiz gerekir.

2.1.1.1. Tarım Sektörünün Milli Gelir İçindeki Yeri ve Gelişimi

Bir sektörün ülke içindeki öneminin belirlenmesinde, o sektörün GSMH içindeki payı dikkate alınmaktadır. Ülkelerin ekonomik yapılarına göre sektörlerin milli gelire katkıları farklı olmakta ve genellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü, GSMH'ye daha fazla katkıda bulunmaktadır (Doğan, 2004:159).

Tarımsal üretim hacmi, ekonomik kalkınma ile birlikte miktar olarak artarken tarımsal gelir de artmakta, buna rağmen tarımsal gelirin milli gelir içindeki payı azalmaktadır. Ekonomik gelişme ile birlikte tarımın ülke ekonomisi içindeki payının azalması sektörlerin göreceli paylarının değişmesi, “üç sektör teorisi” ile açıklanmaktadır. Başta C.Clark olmak üzere çeşitli yazarlarca öne sürülen bu teorelin vardığı başlıca sonuç, temel olarak şudur; “*Bir ülkede milli gelir arttıkça, tarım sektörünün milli gelir içindeki payı azalırken, sanayi sektörünün ki artmakta, hizmetler sektörünün ki ise artmakla beraber ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir*” (Dinler, 2000:77).

H.Chenery, 51 ülkeye ilişkin sayısal verileri değerlendirerek, “tarımsal üretimdeki yüzde değişme” ile “kişi başına düşen milli gelirdeki yüzde değişme” yi oranlayarak bir esneklik katsayısı elde etmiştir.

$$e = \frac{\text{Tarımsal Üretimdeki \% Değişme}}{\text{Kişi Başına Düşen Gelirdeki \% Değişme}} \quad (37)$$

Yazarın 51 ülke üzerindeki çalışmaları sonucu elde ettiği “*kişi başına düşen gelirin tarımsal üretim esneklik katsayısı*” 0,47’dir. Bu değer, kişi başına düşen gelirde % 10’luk bir artışın, tarımsal üretimde % 4,7’lik bir artışa neden olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı esneklik katsayısı sanayi sektörü için 1,36’ ya, ulaşım sektörü için 1,28’e ve hizmetler sektörü için 1,06’ya yükselmektedir (Chenery, 1960:634). Chenery bu çalışmasında, kişi başına düşen ortalama gelir yükseldikçe milli gelir içinde tarım sektörünün payı düşerken sanayi sektörünün payının yükseleceğini belirtmektedir.

Ekonomik gelişme ile birlikte, tarımsal gelirin milli gelir içindeki payının azalması, Türkiye için Tablo 11’den izlenebilir. 1927 yılında ülkemizde tarım sektörü hâkim sektördür ve milli gelir içindeki payı üçte ikiden (% 67) fazladır. Cumhuriyet sonrası dönemde ekonomik gelişmede ana hedef sanayileşme olarak benimsenmesine rağmen tarım sektörü ekonomi içindeki ağırlığını devam ettirmiş,

milli gelir içindeki payı 1938’de % 47, 1948’de % 53 ve planlı dönemin başlangıç yılı olan 1963’de % 38,1 olarak gerçekleşmiştir. 1970 yılında % 37,3 olan tarım sektörünün payı 1980’de % 26,1’e, 1990’da % 17,5’e ve 2004’de % 11,2’ye gerilemiştir.

Tablo 11. Türkiye’de Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Milli Gelirden Aldıkları Paylar (1927–2004)

Yıllar	Sektör Payları, %		
	Tarım	Sanayi	Hizmet
1927	67,0	23,0	10,0
1938	47,0	17,0	36,0
1948	53,0	14,0	33,0
1963	38,1	15,6	46,3
1968	40,1	17,0	42,9
1970	37,3	17,2	45,5
1975	33,8	17,7	48,5
1980	26,1	19,3	54,6
1985	19,7	21,7	58,6
1990	17,5	25,5	57,0
1995	15,7	26,3	58,0
2000	14,1	23,3	62,6
2004	11,2	24,9	63,9

Kaynak: www.dpt.gov.tr, “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1923 – 2005)*”,
Erişim:01.09.2005

Tarımsal üretimin milli gelirdeki payının azalmasını tümüyle ekonomik gelişmeye bağlamak, doğru bir yaklaşım olmayabilir. Tarım sektörünün yarattığı üretim değerlerinin diğer sektörlerin, özellikle sanayi sektörünün altında olmasının nedeni, tarım ürünlerinin fiyatlarının daha yavaş bir artış göstermesine

dayandırılabilir. Diğer bir deyişle iç ticaret hadlerinin⁶ tarım aleyhine dönmesinin de bu oranın düşmesinde etkisi vardır. Dolayısıyla hem tarımsal üretimin, hem de fiyatların diğer sektörlerden daha yavaş seyirle yükselmesi, tarımsal üretim değerlerinin diğer sektörlerde yaratılan üretim değeri artışının altında gelişme göstermesine neden olabilmektedir (Doğan, 2004:164).

Tarım sektörünün milli gelir içindeki payının azalması, mevcut tarımsal potansiyelin etkin kullanılması halinde diğer sektörlerdeki gelişmenin tarımdan daha hızlı olması sonucunda gerçekleşmelidir. Oysa ülkemizde tarım sektörünün milli gelir içindeki payının azalmasının nedeni, diğer sektörlerdeki gelişmelerden çok tarımın gelişmemesinin sonucu olduğu söylenebilir (Uysal ve Mazgit, 1993:14–16).

Tarım sektörü ile ilgili benzer gelişmeler, sektörlerin büyüme hızlarının incelenmesinde de görülebilir. Bu amaçla sektörlerin büyüme hızları Tablo 12’ de verilmiştir. Tarım sektörünün büyüme hızı, genellikle GSMH artış hızından daha düşüktür. Ayrıca tarım sektörü büyüme hızının diğer sektörlerle göre daha az istikrarlı olması dikkat çekicidir. Bu durum, ülkemizde tarım sektörünün doğa koşullarına bağlılığının gereği kadar azalmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tarım dışı sektörlerin büyüme hızının tarım sektörünün büyüme hızının üstünde olması, tarımsal gelirin milli gelir içindeki payının azalmasını, bu ise tarımda çalışanların gelirlerinin, tarım dışı sektörlerde faaliyette bulunanların gelirlerinden daha az olması sonucunu doğurmuştur. Nitekim bu durum Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 2002 yılı yoksulluk çalışması sonuçlarının verildiği Tablo 13’den de izlenebilir. Buradan da görüldüğü gibi tüm yoksulluk sınırı yöntemlerinde kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluğun üzerinde bir orana sahiptir.

⁶ İç ticaret hadleri (İTH), tarım kesiminin sattığı ürünlerin fiyat endeksinin (F_t), satın aldığı ürünlerin fiyat endeksine (F_s) olan orana eşittir ve aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$İTH = \frac{F_t}{F_s}$$

Tablo 12. Türkiye’de Yıllara Göre Sektörlerin Büyüme Hızları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH
1925	5,6	17,9	19,2	12,8
1930	-3,9	12,7	8,9	2,2
1935	-6,1	-0,1	-0,8	-3,0
1940	-1,2	-10,9	-8,3	-4,9
1945	-23,4	-16,6	-10,8	-15,3
1950	10,9	9,3	8,0	9,4
1955	9,8	11,3	5,5	7,9
1960	2,3	0,4	5,4	3,4
1965	-3,9	9,5	5,6	3,1
1970	2,8	1,3	4,3	4,4
1975	3,1	9,1	8,5	6,1
1980	1,1	-3,3	-3,7	-2,8
1985	-0,5	6,2	5,1	4,3
1990	6,8	8,6	10,3	9,4
1995	2,0	12,1	6,3	8,0
2000	3,9	6,0	8,9	6,3
2004	2,0	9,4	10,2	9,9

Kaynak: www.dpt.gov.tr, “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1927 – 2005)*”,
Erişim: 01.09.2005

Tablo 13. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk Oranları

Yoksulluk Sınırı Yöntemi	Yoksul Fert Oranı, %		
	Türkiye	Kent	Kır
Gıda Yoksulluğu	1,29	0,62	2,36
Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk	25,60	16,57	39,97
Kişi Başı Günlük 1 \$’ın altı ¹⁾	0,02	0,01	0,02
Kişi Başı Günlük 2,15 \$’ın altı ¹⁾	2,49	1,23	4,51
Kişi Başı Günlük 4,3 \$’ın altı ¹⁾	20,89	13,51	32,62
Görelî Yoksulluk	14,18	8,34	23,48

1) 1 \$’ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olan 0,780121 YTL kullanılmıştır.

Kaynak: www.tuik.gov.tr., “*Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004*”, Haber Bülteni, Sayı:27, Erişim:15.07.2006

Tarım kesiminde kişi başına milli gelirin azlığının yanı sıra, tarımdan sağlanan milli gelirin üreticiler arasında dağılımında da dengesizlikler vardır. Tablo14, yüzde 20’lik dilimlere göre yıllık kullanılabilir hanehalkı gelirlerinin dağılımını, Türkiye geneli ile kent ve kır ayırımında vermektedir. Buna göre kırsal yerleşim yerlerinde hane gelirlerinin % 20’lik gruplara göre dağılımına bakıldığında en düşük gelirli birinci % 20’de yer alan haneler 1994 yılında toplam gelirin % 5,6’sını alırken, 2002 yılında % 5,2’sini almış, en yüksek gelirli beşinci % 20’de yer alan haneler ise toplam gelirin 1994 yılında % 47,7’sini, 2002 yılında da % 48’ini almıştır. Kırsal kesimde beşinci % 20’deki hanelerin ortalama geliri, birinci % 20’deki hanelerin ortalama gelirinin 5,2 katıdır.

Özellikle büyük işletmelerin ürünlerinin daha büyük bir kısmını pazarlayabilmeleri ve destekleme politikalarından daha fazla yararlanabilmeleri, bu eşitsizliğin temel nedeni olarak gösterilebilir. Çünkü satılan ürün ne kadar çoksa destek o kadar fazla, ne kadar az ise destek de o kadar az olmaktadır. Bu ve benzeri nedenler, kırsal kesimde gelir bölüşümünü büyük çiftçi lehine bozmuştur.

Tablo 14. Türkiye’de Yüzde 20’lik Dilimlere Göre Yıllık Kullanılabilir Hane Halkı Gelirinin Dağılımı (1994 – 2002)

% 20’lik Dilimler	Türkiye		Kent		Kır	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002
1. % 20	4,9	5,3	4,8	5,5	5,6	5,2
2. % 20	8,6	9,8	8,2	9,7	10,1	10,3
3. % 20	12,6	14,0	11,9	13,9	14,8	14,7
4. % 20	19,0	20,8	17,9	20,5	21,8	21,7
5. % 20	54,9	50,1	57,2	50,4	47,7	48,0
Toplam	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,49	0,44	0,51	0,44	0,41	0,42

Kaynak: www.die.gov.tr, “2002 Hane Halkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları”, Erişim: 17.02.2005

2.1.1.2. Kırsal Nüfus, Tarım Sektörünün İstihdamdaki Yeri ve Gelişimi

Gelişme sürecine giren her ülkede tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki nispi önemi, diğer sektörler lehine azalmaktadır. Bu nispi azalma, ekonomik kalkınmanın belirli bir düzeye erişmesinden sonra mutlak azalma şekline dönüşmektedir (Dinler, 2000: 96).

Bir ülkede tarımsal nüfusun azalmasında üç önemli etken rol oynar. Bunlardan birincisi “*kentin çekici gücü*” yani kentlerde istihdam olanaklarının artması ve buna paralel olarak ortaya çıkan yüksek ücretlerin köylüleri cezp etmesidir. İkincisi “*iletici güçler*” yani köyle kent arasındaki diyalogun artmasını sağlayan güçlerdir. Üçüncüsü ise “*köyün itici gücü*” yani kırsal kesimde aşırı nüfus

birikmesi ve gizli işsizlik olgusuna paralel olarak fazla nüfusun dışarı atılmasıdır (Dinler, 2000:97).

Bir ülkede kırsal göçün olumlu bir gelişme sayılabilmesi için, kentin çekici gücünün köyün itici gücünden daha fazla olması gerekir. Diğer bir deyişle kırsal bölgedeki fazla nüfus, kentteki istihdam olanaklarına bağlı olarak sektör ve dolayısıyla yer değiştirmelidir. Türkiye için kırsal ve kentsel nüfusun değişimi Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Türkiye’de Sayım Yıllarına Göre Kent ve Kırsal Nüfus (Bin Kişi)

Yıllar	Kent Nüfusu		Kırsal Nüfus		Türkiye Nüfusu
	Kişi	(%)	Kişi	(%)	
1927	3.305	24,2	10.342	75,8	13.648
1935	3.803	23,5	12.355	76,5	16.158
1940	4.346	24,4	13.475	75,6	17.821
1945	4.687	24,9	14.103	75,1	18.790
1950	5.244	25,0	15.703	75,0	20.947
1960	8.860	31,9	18.895	68,1	27.755
1965	10.805	34,4	20.586	65,6	31.391
1970	10.221	28,7	25.384	71,3	35.605
1975	13.271	32,9	27.076	67,1	40.348
1980	16.065	35,9	28.672	64,1	44.737
1985	23.238	45,9	27.426	54,1	50.664
1990	28.958	51,3	27.515	48,7	56.473
2000	38.661	57,3	28.759	42,7	67.420
2004	43.036	60,3	28.296	39,7	71.332

Kaynak: Dinler, Z. (2000), “*Tarım Ekonomisi*”, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, s:105
www.dpt.gov.tr, “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1997 – 2005)*”, Erişim: 01.09.2005

Türkiye’de 1927–1950 yılları arasında toplam nüfus içinde kırsal nüfusun payı sabit kalmıştır. 1950 yılında toplam nüfusun % 75’i kırsal bölgelerde yaşarken, 2004 yılında bu oran % 41,2’ye gerilemiştir. Bu oran gelişmiş ülke değerleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir.

Örneğin ülkemizde 2004 yılında toplam nüfus içinde kent nüfusunun payı % 60,3 iken bu oran Fransa, ABD, Japonya ve Rusya’da % 75 – 80 arasında, İsveç, Belçika, Hollanda ve Almanya’da % 80’den fazladır (Eren, 2000:12).

1950’li yıllarda başlayan ve hızla gelişen tarımda makine kullanımı, emek talebinin azalmasına neden olurken ortaya çıkan yapısal değişim köyün itici gücünün kentin çekici gücünden daha ağır basmasına neden olmuştur. Kırsal yörelerden kentlere gelip yerleşen kesimler arasında özellikle gecekondu semtlerinde yapılan araştırmalar, düşük gelir sonucu “*artık nüfus*” şehirlere itildiği yargısını güçlendirmektedir. Köyden kente göç edenlerin elde ettikleri çok düşük gelirlerin bile bu kimselerin köyde iken ellerine geçen gelirlerin iki katına eriştiği saptanmıştır (Kıray, 1972:569). Bununla birlikte Türkiye’de kırdan kente göçün kaynakları olarak şu etmenler öne çıkmaktadır (Çolak, 2002: www.tisk.org.tr).

- Tarım sektöründe teknoloji kullanımının artması ile birlikte bu kesimde ortaya çıkan işgücü fazlası,
- İş gücü fazlası nedeni ile düşen ücretler ve gelirler,
- Kentteki marjinal kesimin yeni göç edenlere yarattığı olanaklar,
- Tarım sektöründe verimsizlik nedeniyle kırsal kesimde yaşayanların hanehalkını geçindirecek kadar gelir elde edememeleri,
- Kentin sunduğu eğitim, iş güvencesi gibi dışsallıklar,
- Kentteki uzmanlaşmanın sağladığı olanaklar,
- Kentteki yığınlaşmanın sağladığı ulaştırma, sağlık gibi kamusal olanaklar.

Kırsaldan kente göçün nedenleri, yukarıda sayılan genel eğilimleri içinde barındırmakla birlikte terör, sosyal baskılar, kültürel değerlere baskı, coğrafi ve siyasal faktörler de önemli rol oynamaktadır.

Türkiye'nin ekonomik gelişimine ve tarım sektörünün milli gelir içindeki payına bakıldığında Türkiye'yi bir tarım ülkesi olarak değerlendirmek doğru değildir. Ancak tarım sektörünün milli gelirden aldığı pay azalmasına rağmen istihdamdaki payı aynı oranda azalmamıştır. Tarım kesiminin özellikle kırsal yörelerde istihdam içindeki payı oldukça yüksektir. Tablo 16, Türkiye'de Tarım sektörünün sivil istihdamdaki yerinin gelişimini vermektedir.

1923 yılında sivil istihdamın % 90'ı tarım sektöründe yer alırken, bu oran 1960 yılında % 75'e, 2003 yılında ise % 32,6'ya gerilemiştir. 1927–1960 yılları arasında tarım sektöründeki istihdam oranı ciddi bir azalma göstermemiş, 1960'lı yıllardan itibaren tarımda hızlı makineleşmenin başlamasıyla ivme kazanmıştır.

Tarım sektöründe istihdamın payı ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki terstir, fakat nedensellik ekonomik gelişme nedeniyle tarımsal istihdamın payının azalması yönündedir. Başka bir deyişle tarımın istihdam payının azalmasıyla ülkeler gelişmez, ülkeler geliştikçe tarımın istihdam payı azalır (TÜSİAD, 2005:54–55). İktisat yazınında “*yapısal dönüşüm*” noktası olarak adlandırılan bu gelişmeye Türkiye, özellikle ekonomik gelişmenin istikrarlı olmaması nedeniyle oldukça gecikmeli olarak varmıştır.

2003 yılı itibariyle toplam çalışanların % 32,6'sı tarım sektöründe faaliyette bulunurken, milli gelirin yaklaşık % 11'ini alabilmektedir. Buna göre ülkemizde tarımsal faaliyette bulunan toplam aktif nüfusun % 32,6'sı, yaratılan gelirin % 11'in paylaşmak zorunda kalmaktadır. Avrupa birliğinde ise toplam çalışanların % 6'sı tarımsal faaliyette bulunurken, milli gelirin % 3'ünü alabilmektedir (İTO, 1999:22). Bu durum ülkemizde tarımsal verimliliğin çok düşük olduğunu açıkça göstermektedir.

Tablo 16. Türkiye’de Tarım Sektörünün Sivil İstihdamdaki Yerinin Gelişimi
(+12 Yaş, 1000 kişi)

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarım Sektöründeki İstihdam	Toplam İstihdamda Tarımın Payı, %
1923	5.371	4.850	90,0
1930	6.372	5.605	88,0
1940	7.745	6.699	86,0
1950	9.363	7.939	85,0
1960	11.945	8.940	75,0
1970	13.768	8.835	64,0
1980	16.523	8.960	54,0
1985	17.547	8.837	50,0
1990	19.323	9.233	48,0
1995	20.834	9.880	47,0
2000	20.597	7.103	34,4
2003	20.811	6.799	32,6

Kaynak: Doğan, S. (2004), “*Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Liberalleşmesine Yönelik Düzenlemelerin Türkiye’nin Tarım ve Ticaret Politikaları Üzerine Etkileri*”, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD., Doktora Tezi, Haziran, Muğla, s:169

Ülkemizde tarımsal verimliliğin düşük olmasında birçok faktör rol oynamakla birlikte, kırsal bölgelerdeki beşeri sermayenin düzeyi verimliliği belirleyecek en önemli unsurdur. Kırsal bölgelerde eğitime devam oranındaki düşüklüğe (OECD, 1994b:41) bağlı olarak tarımsal istihdamda okur – yazar olmayan oranı, diğer sektörlerle oranla oldukça yüksektir. Son yıllarda hızla artan okur – yazarlık oranına rağmen tarımda okur – yazar olmayanların oranı % 18’dir. Bu durum kırsal bölgelerde eğitimin hala sınırlı kaldığını, kırsal kesimden kente göçte çekim unsurunun etkili olamayacağını göstermektedir. Türkiye istikrarlı büyüme çizgisini devam ettirse bile, uzunca süre tarımdaki iş gücü hem mutlak hem de oransal olarak hızla azalmayacaktır.

Türkiye’de de aktif nüfusun gelişmiş ülkelere göre büyük oranda tarım sektöründe istihdam edilmesi, gelişmişlik göstergesi açısından olumlu görünmese de işsizliğin ciddi bir problem olduğu ülkemizde, kırsal nüfusa istihdam sağlaması ve Türkiye gibi kriz–yoğun dönemleri sık olan ülkelerde, krizlerin en azından sosyal olarak düşük maliyetle atlatılmasına yardım etmesi açısından göz ardı edilemez.

2.1.1.3. Tarım Sektörünün Dış Ticaretteki Yeri ve Gelişimi

Tarım sektörünün bir ekonomideki önemi değerlendirilirken başvurulacak bir diğer ölçüt, bu sektörün ihracat ve ithalata katkısıdır. Gelişen bir ekonomide tarım, yatırım malları ithalatı için gerekli döviz gelirlerinin en büyük kaynağını oluşturur. Ancak ülke geliştikçe tarımın ekonomiye döviz katkısı da diğer katkıları gibi azalır. Bu genel eğilim Türkiye için Tablo 17’den izlenebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ekonomisi, oldukça dışa açık ve bağımlı bir hammadde ekonomisinin tüm özelliklerini taşıyordu. Ekonominin tarıma dayalı yapısında bir dönüşüm gerçekleşmemişti ve sanayi henüz kurulmamıştı. Gıda maddeleri ve tekstil gibi temel tüketim mallarının iç talebi, ithalat ile karşılanıyordu. Ülke sınaî tüketim mallarının ithalatını, tarımsal ve madensel hammaddeler ihraç ederek gerçekleştirebiliyordu. Bu dönemde ihracat büyük ölçüde tarımsal ürünlere dayanmaktaydı ve az sayıda üründen oluşuyordu. Tarım ürünlerinin ihracattaki payı % 85’ den fazlaydı (Şahin, 2002, 44).

Planlı dönemin başına kadar ihracatın sektörel dağılımında bir değişim olmamış, ihracat yine büyük ölçüde tarımsal ürünlerle gerçekleşmiştir. 1960 yılında toplam ihracat gelirlerinin % 76’sı tarımsal ürünlerden, % 17,9’ u sınaî ürünlerden ve % 6,1’ i madensel ürünlerden elde edilmiştir. Planlı dönemde dış ekonomik ilişkiler önceki dönemlerde oluşan genel çerçevede yürütülmüş, Türkiye ithal ikameci, yerli sanayiye korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan bir dış ticaret politikası takip etmiştir. Planlı dönemle beraber devletin uygulamaya koyduğu çeşitli teşvikler ve destekleme alımları, iş ticaret hadlerinin tarım lehine bir gelişme göstermesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum ihracatta tarımın payının 1980’li yıllara kadar devamlı % 50’nin üstünde

olmasını sağlamıştır. Toplam ihracat içinde tarımsal ürün ihracatı payının yüksek olması, bu dönemde tarımdan sanayiye önemli oranda kaynak aktarımının olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 17. Türkiye’de İhracatın Sektörel Dağılımındaki Gelişmeler

Yıllar	Tarım		Madencilik		Sanayi		Toplam Milyon \$
	Milyon \$	Payı (%)	Milyon \$	Payı (%)	Milyon \$	Payı (%)	
1950	245	92,9	15	5,6	4	1,4	263
1960	244	76,0	20	6,1	58	17,9	321
1970	441	74,9	39	6,6	109	18,4	589
1980	1.672	57,4	191	6,6	1.047	36,0	2.910
1985	1.719	21,6	244	3,1	5.995	75,3	7.958
1990	2.249	17,4	326	2,5	10.349	79,9	12.959
1995	2.133	9,9	391	1,8	19.089	88,2	21.636
2000	1.659	6,0	400	1,4	25.518	91,9	27.775
2004	2.541	4,0	649	1,0	59.533	94,3	63.121

Kaynak: www.dpt.gov.tr, “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1927 – 2005)*”, Erişim: 01.09.2005

Türkiye ekonomisinin Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana gelişmesi incelenirse, sanayileşme, büyüme ve yapısal dönüşümler, belirli ithalat kapasitesi yaratılmasına bağlı kalmıştır. Yeterli ithalatın yapılamadığı dönemlerde ekonominin bunalıma girdiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle ekonominin ihracat gelirleri dolayısıyla tarıma bağımlılığı, Türkiye’nin öncelikle kırmaması gereken bir kısır döngü olarak ortaya çıkmıştır. Bu kısır döngünün 1980 yılından sonra kırılmaya başladığı söylenebilir.

Hükümet, 1970’li yılların sonunda döviz darboğazı ve yüksek enflasyon şeklinde kendini gösteren ekonomik bunalımın yoğunlaşması üzerine, 24 Ocak 1980’den başlayarak yeni bir ekonomi politikasını uygulamaya koymuştur. 1980 yılı

öncesinde ithal ikameci kalkınma stratejisi uygulanırken, 24 Ocak kararları sonrası ihracata yönelik kalkınma stratejisi uygulamaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak ihracata verilen önem sanayi sektörü lehine daha da artmış, geleneksel tarım ürünleri ihracatı ise önemini yitirmiştir.

24 Ocak 1980 programının teorik temeli Neo-Liberal yaklaşımlardır. Neo-Liberal görüşe ters düşen tarımsal destekler, bu dönemde yüksek enflasyonun temel nedeni olarak değerlendirilmiş, devlet müdahalelerini en düşük düzeyde tutmayı hedefleyen yeni bir dönem başlamıştır. 1980 sonrasında geliştirilen genel ekonomik politikalarının bir uzantısı niteliğini taşıyan tarım politikalarının, bütün olarak tarım sektörünü, özel olarak ise tarımsal üreticileri olumsuz yönde etkilediği tartışma götürmez bir gerçektir (Teoman,2004:41). Temel tüketim mallarında sübvansiyonların ve fiyat denetimlerinin kaldırılması veya gevşetilmesi nedeniyle iç ticaret hadleri, çiftçi aleyhine açılmıştır. Bu ise makasın, bu ürünleri pazarlayan ticaret sermayesi lehine açılması anlamına gelir. Örneğin iki temel ihraç ürünü pamuk ve tütün ihracatını örgütleyen ticaret sermayesinin eline geçen birim ihraç fiyatı, çiftçinin eline geçen fiyatlara göre beş yılda % 171 ve % 54 oranlarında artmıştır (Boratav, 1998 :137).

1980 sonrası devletin tarım sektörüne yönelik düzenleyici ve koruyucu tutumunun değişmesiyle 1980 yılında genel ihracat içinde % 57,4 olan tarım sektörü payı, 1985 yılında % 21,6'ya, 1995'de % 9,9'a ve 2004 yılında da % 4,0'a gerilemiştir. 1980'li yıllarda tarımda gözlenen duraklama, tarımsal ihracata yönelebilecek fazlanın azalmasına ve dolayısıyla ithalat gereksinimin artmasına neden olmuştur. 2003 yılında tarım ürünleri ithalatı, tarım ürünlerinin ihracatını aşmış, Türkiye tarım ürünlerinde net dış alımcı konumuna gelmiştir (Doğan, 2004: 173).

Türkiye'nin sahip olduğu iklim koşulları, çok sayıda ürün yetiştirilmesine olanak sağlamasına rağmen tarım ürünleri ihracatı belli ürünlerde yoğunlaşmaktadır. 1996–2001 yılları arasında Türkiye'nin toplam ihracatında en fazla payı alan tarım ürünleri yaprak tütün, fındık ve üzumdür. Fındık 1996–2001 yılları arasında toplam

ihracattan ortalama olarak % 11,6 pay alırken, tütünün aynı dönem içinde payı % 10,7 ve üzümün ise % 5,0 olmuştur.

1996–2001 döneminde toplam ihracat içinde en büyük paya sahip olan tarım ürünü %12 ile yaprak tütündür. En çok ithal edilen tarım ürünleri arasında yağlı tohumların büyük bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak Türkiye’de tohum ekim alanlarının artmaması gösterilmektedir (Doğan, 2004:176).

Sonuç olarak Türkiye, büyük bir tarımsal üretim potansiyeline sahip olmasına rağmen kendi ihtiyacı olan ürünleri bile üretemeyecek duruma düşmektedir. Türkiye’nin ihracatçı bir konumdan ithalatçı bir konuma gelmesi, tarımsal potansiyelden yeterince yararlanılmadığının açık bir göstergesidir

2.1.1.4. Tarım Sektörünün Yatırımdaki Yeri ve Gelişimi

Tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya katkıda bulunabilmesi için bu sektörde yeterli düzeyde verim artışının yaşanması gerekmektedir. Verim artışı ise tarımsal yapıyı iyileştirmeye yönelik önemli boyutlardaki yatırımları gerekli kılmaktadır. Ülkelerin tarımsal üretim ve verimliklerini belirlemede sadece temel üretim faktörlerinin nicelik ve niteliği değil, aynı zamanda iklim koşulları, coğrafi yapı ve kurumsal kapasite de etkili olur. Türkiye’de tarımsal üretimin yağış koşulları ve sulanan alan kısıtı nedeniyle iklim koşullarına bağlılığı devam etmektedir (TÜSİAD, 2005 :56).

Tarım sektörüne yapılan yatırımlar, Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımda makineleşmenin arttırılması yönünde gerçekleşmiştir. 1930’lu yıllarda toplam yatırımların % 10’u tarım sektörüne ayrılırken, 1950’li yıllarda tarımın toplam yatırımlar içindeki payı % 22’e yükselerek sanayi sektörünün payına eşitlenmiştir. Bu duruma Marshall yardımlarının⁷ büyük etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan

⁷ ABD, 1947 ve sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye birçok inceleme uzmanları gönderdi. Uzman raporları ekonomiyi sağlıklı bulmakla birlikte, izlenmesi gereken ekonomi politikasını şiddetle eleştiriyor ve bunların yerine farklı ekonomi politikaları öneriyordu. Türkiye’nin ABD yardımlarından yararlanması ve özellikle Marshall planı kapsamına alınması için ekonomi politikasında köklü değişiklikler yapması gerekiyordu. Ekonomide kamu

sonra ABD ve Dünya Bankası, az gelişmiş ülkelerin önce tarım sektörünü modernleştirmeleri, yani traktör ve diğer modern girdileri kullanmaları gerektiğini, daha sonra da tarım ürünleri ihracatına öncelik tanıyarak kalkınabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Türkiye de bu stratejiyi benimseyerek kalkınmada tarıma öncelik vermiş, Marshall Planı çerçevesinde sağlanan yardım ve kredilerin katkısıyla tarım kesiminde olağanüstü hızlı bir traktörleşme süreci⁸ ve köylerden kentlere göç yaşanmıştır (Köymen, 1999:15–16).

Tablo 18. Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımların Dönemler İtibariyle Kesimlere Göre Dağılımı (%)

Sektörler	Plan Dönemleri					
	I (1963– 1967)	II (1968– 1972)	III (1973– 1977)	IV (1979– 1983)	V (1985– 1989)	VI ve VII (1990-94 ve 1996-2000)
Özel Kesim	10,5	9,0	9,0	9,2	6,1	3,1
Kamu Kesimi	18,4	13,5	10,1	9,3	8,6	10,3
Genel (Toplam)	13,2	10,5	9,4	9,2	7,0	4,7

Kaynak: www.dpt.gov.tr, “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1927 – 2005)*”, Erişim: 01.09.2005

Türkiye’de Planlı Dönemde amaçlanan yapısal değişim doğrultusunda tarım sektörüne giderek daha az pay ayrılmıştır. Bu durum Tablo 18’den açıkça görülmektedir. Kamu kesimi yatırımlarında tarım sektörüne ayrılan pay I. Plan döneminde % 18,4 iken, IV. Plan döneminde % 9,3 olmuştur. Tarım sektörünün özel kesim yatırımlarındaki payı ise sürekli azalmış, ilk dört plan döneminde ortalama % 9,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

1985–1989 yıllarını kapsayan V. Plan dönemine gelindiğinde 24 Ocak kararlarının etkisiyle sanayiye daha fazla önem verildiği, tarımsal yatırımlara daha az

girişimciliği daraltılmalı ve özel kesime daha hızlı gelişme olanağı sağlanmalıydı. Ek olarak ağır sanayi kurulmamalı, tarım ürünlerinin işlenmesi, hafif metal, inşaat malzemesi, deri, orman ürünleri, seramik ve el sanatlarına dayalı sanayileşmeye önem verilmeliydi (Kepenek ve Yentürk, 1997:84).

⁸ Traktör kullanımının artması yönündeki uygulama, Marshall Yardımı çerçevesinde satın alınan traktörlerin çiftçilere dağıtılması ile işlerlik kazanmış ve uygulama sonucunda 1950 yılında 16.585 olan traktör sayısı, 1960 yılına gelindiğinde 42.136’ya bulmuştur (Singer, 1997:199–200).

pay ayrıldığı görülmektedir. 1980 öncesi dönemde tarım sektörü, ihtiyacı olan kredilerin önemli bir bölümünü kamu bankalarından serbest piyasa koşullarına göre daha elverişli şartlarda temin etmiştir. Devlet sosyal ve ekonomik amaçlarla tarım sektörünü düşük faizli, uygun vadeli kredi ile destekleme politikası sürdürmüştür. Ancak 1980'li yıllarda piyasa ekonomisi modeli uygulamaya çalışılmış ve bu modelin temel ilkeleri doğrultusunda tarımsal destekleme politikasının kapsamı daraltılmıştır. Bunun sonucunda tarım sektörüne açılan krediler azaltılmıştır. Bu durum özel kesim yatırımcılarını olumsuz etkilemiş, ilk dört plan döneminde % 9'un üstünde seyreden özel kesim yatırımları, VI ve VII Plan dönemlerinde % 3,1'e gerilemiştir. Kamu kesimi yatırımlarında 1990'lı yıllarda görülen artış ise bu yıllarda Güneydoğu Anadolu Projesine (GAP) verilen ağırlıktan kaynaklanmaktadır.

Tarım kesimine yapılan yatırımların sürekli azalması, sektörde sermaye birikiminin oluşmasını engellemiş, aksine sermayenin aşınmasına ve gelişen teknolojiye ayak uyduramamasına yol açmıştır. Tarım sektörünün milli gelir içindeki görece payı ve istihdam ettiği işgücü dikkate alındığında yapılan yatırımlar çok yetersizdir. Tarımsal verim ve üretimin artırılmasını engelleyen temel faktörler arasında yer alan bu durum, tarımın son yirmi yıldır ortalama yıllık büyümesinin nüfus artış oranının da altında ve sadece % 1 dolayında gerçekleşmesinde önemli pay sahibi olmuştur.

2.1.2. Türk Tarım Sektörünün Başlıca Sorunları

Ülkemizde tarım sektöründeki sorunların temel kaynağında verim düşüklüğü yatmaktadır. Aslında verim düşüklüğü, tarım sektöründeki temel sorunların hem kaynağı hem de sonucu durumundadır.

2.1.2.1. Tarım Arazilerinin Nitelikleri ve Yapısı

Türkiye'de toplam tarım alanları yaklaşık 22,5 milyon hektar olup bunun 17,5 milyon hektarı ekilen, 5,0 milyon hektarı ise nadasa bırakılan alanlardan oluşmaktadır. Tarımsal arazilerin yaklaşık üçte ikisini barındıran İç Anadolu ve

Güney Doğu Anadolu Bölgeleri toprakları, tarıma elverişli değildir. Genelde buğday, arpa gibi tahıl üretebilen bu bölgedeki topraklar, uzun yıllardır bilinçsiz kullanım sonucu verimliliğini yitirmiş, fosfor ve potasyum yönünden oldukça fakirleşmiştir.

Bununla birlikte artan nüfus nedeniyle bazı bölgelerde tarım arazileri kullanımı marjinal sınırına ulaşmıştır. Tarım toprakları, doğal verimi en yüksek birinci sınıf topraklar da dahil olmak üzere hızla tarım dışı kullanıma açılmaktadır. Düşük tarımsal getiri nedeniyle üretici topraklarını turistik tesisler, iskan alanları, sanayi-enerji tesisleri vb. için gelen talepler sonucu satmakta ve üretimden çekmektedir. Nitekim 1980 yılından bu yana kişi başına tarım toprakları neredeyse üçte bir, 1990 yılından bu yana % 10 kadar azalmış bulunmaktadır (Kazgan, 2003: 391). Böylece tarımsal faaliyetler zamanla verimsiz topraklara kaydırılmıştır.

Genellikle çok değişik yapıya sahip olan Türkiye topraklarının büyük bölümü (%70'i) kurak ve soğuk iklim koşullarında yer aldığı için de verim ister istemez düşmektedir. Ayrıca mevcut arazilerin %70'i, %3'ten fazla eğime sahip olduğundan su erozyonu oldukça fazladır (Eren, 2000: 178). Diğer yandan tarımsal alanların marjinal sınırlara yaklaşması nedeniyle meraların kullanıma açılması, ormandan yer açmaların çoğalması, erozyonu daha da şiddetlendirmektedir. Erozyon, toprak kaybı yanında topraktaki minerallerin kaybolmasına, arazinin zor işlenmesine ve ürün kaybına yol açarak tarım sektörünü olumsuz etkilemektedir.

2.1.2.2. Aile Başına Yetersiz Toprak ve İşletme Büyüklükleri

Su ürünleri bir yana bırakılırsa bitkisel ve hayvansal üretim ile ormancılıkta toprak, tarımın temel girdisidir. Özellikle yaygın bitkisel üretim faaliyetinde olan işletmeler için işletme ölçeği, işlenen toprağın genişliği ve niteliği ile belirlenir. Diğer yandan, bir ülke tarımında ekilebilir toprakların genişliği ve işletmeler arası dağılımı, tarımsal üretimin hacmini, bileşimini ve tarımın sosyo-ekonomik yapısını önemli ölçüde etkilemektedir.

Türkiye’de tarımsal yapının iyileştirilmesi hedefindeki temel unsur, işletme büyüklüğü kavramında aranmaktadır (DPT, 2000:7). Ülkemiz tarımının en önemli sorunlarından birini oluşturan tarımsal kesimdeki gelir düşüklüğü, tarımsal işletmelerin yapısından, yani iyi bir dağılım gösterememesinden ve optimal büyüklükte olmamasından ileri gelmektedir (Karabıçak,1985:72). 2001 yılı genel tarım sayımı sonuçlarına göre 221,5 milyon dekar tarım alanı üzerinde tarımla uğraşan 4,1 milyon çiftçi ailesi bulunmaktadır. Tarımsal işletme sayısı 4 milyon, tarımsal işletme başına düşen ortalama arazi miktarı ise 54,0 dekar olarak tespit edilmiştir.

Ülkemizde çiftçi bir ailenin yıllık geçimini sağlayacak işletme büyüklüğünün, kuru tarım alanlarında en az 200 dekar, sulu tarım alanlarında ise en az 100 dekar olması zorunluluğu vardır (DPT; 2000:7). Oysaki işletme büyüklüğü dikkate alındığında Türkiye’deki tarım işletmelerinde 10–19 dekar ile 20–49 dekar arasında toprağa sahip işletmeler, sayı olarak ağırlıktadır (Bkz.Tablo 19). Gelişmiş ülkelerde işletme sayısı azalıp ortalama işletme büyüklüğü artarken, Türkiye’de işletme sayısının artışına bağlı olarak ortalama işletme büyüklüğü azalmaktadır. Türkiye’deki tarım işletmeleri, Avrupa Birliği ülkelerindeki işletmeler ile karşılaştırıldığında şu sonuçlar gözlenmektedir (DPT; 2000:9–10);

- İngiltere’de toplam alanın % 1,8’i, Fransa’da % 5,6’sı, Almanya’da % 13,3’ü 100 dekardan küçük işletmeler tarafından işlenirken, Türkiye’de toplam alanın % 85,4’ünün bu tip işletmelerden oluşması, küçük ölçekli işletmelerin Avrupa’daki gelişmiş ülkelerdekinden çok daha yaygın olduğunu göstermektedir.
- Avrupa Birliği ortalamasına göre 100–499 dekar arası araziye sahip işletmeler, toplam işletmelerin % 30,8’ini oluşturmaktadır. Türkiye’de bu oran %13,7’dir. Bu sonuç Avrupa Birliği’nin tarımsal üretiminde orta ve büyük işletmelerin yaygınlığını göstermektedir.

- Avrupa Birliği'nde 500 dekardan daha fazla araziye sahip işletmeler ortalaması %6,7'dir. Türkiye'de işletmelerin ancak % 0,9'u 500 dekardan fazla araziye sahiptir. Bu oran Fransa'da % 14,6, İngiltere'de % 33,1, Almanya'da ise % 4,7'dir

Tablo 19. 1991 Tarım Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye'de Tarım Arazileri ve İşletme Sayıları

İşletme Büyüklüğü	İşletme Sayısı	Oran (%)	Arazi Miktarı	Oran (%)	Arazi Sayısı	Oran (%)
Arazisi Olmayan	101.601	2,5	0	0,0	0	0,0
5 den az	251.686	6,2	667.059	0,3	411.477	1,6
5 – 9 dekar	381.287	9,4	2.511.091	1,1	1.003.039	2,6
10 – 19 dekar	752.156	18,5	10.042.501	4,3	2.722.088	3,6
20 – 49 dekar	1.274.609	31,3	38.668.961	16,5	6.636.480	5,2
50 – 99 dekar	713.149	17,5	46.750.693	19,9	5.119.892	7,2
100 – 199 dekar	383.323	9,4	49.216.633	21,0	3.347.557	8,7
200 – 499 dekar	173.774	4,3	46.487.432	19,8	1.849.928	10,6
500 – 999 dekar	24.201	0,6	14.982.493	6,4	349.784	14,5
1000 – 2499 dekar	10.266	0,3	13.856.621	5,9	126.080	12,3
2500 – 4999 dekar	1.930	0,0	6.538.082	2,8	30.136	15,6
5000 + dekar	441	0,0	4.789.427	2,0	4.811	10,9
Toplam	4.068.432	100	234.510.993	100	21.601.272	5,4

Kaynak: DİE (1994), "1991 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hane halkı) Araştırma Sonuçları", Devlet İstatistik Enstitüsü, ss: 14–16.

Türkiye’de çiftçi ailesi başına düşen ortalama arazi miktarının düşüklüğü yanında arazinin dengesiz ve çok parçalara bölünmüş olması, tarım sektörünün bir diğer sorununu oluşturmaktadır. Türkiye’de Ziraat Odaları Birliği kayıtlarına göre işletmelerin yalnızca % 9,5’inin arazisi tek parça halindedir (DPT; 2000:10). Tablo 20, Türkiye’de tarım işletmelerinin parçalılık durumunu göstermektedir.

Tablo 20. Türkiye’de İşletmelerin Parçalılık Durumu

Parça Sayısı	İşletme %’si
1 – 3	43,3
4 – 5	22,8
6 – 9	19,1
10 +	14,8

Kaynak: DİE (1994), “1991 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları”, Devlet İstatistik Enstitüsü, s: 21

İşletme başına düşen arazilerin çok parçalara ayrılmış olması, tarımsal arazinin etkin kullanımı ve korunmasını güçleştirmekte, tarımsal faaliyetlerde modernizasyonu engellemekte ve özellikle makine ile üretim yapılmasını güçleştirerek verimli bir işletmeciliğe imkan vermemektedir. Yürürlükteki medeni kanun tarımsal işletmelerin bütünlüğünü korumak amacıyla bazı hükümler getirmekle beraber, uygulamada bu hükümler kesin emredici bulunmadığından veya yorumlanmadığından parçalanmaya engel olamamaktadır.

2.1.2.3. Teknolojik Girdi Kullanımındaki Yetersizlik

İşgücü ve toprağın dışında tarımda kullanılan ana üretim girdileri makine, yapay gübre, tohum, ilaçlama ve sulamadır. Türk tarımında teknolojik girdilerdeki büyük sayıda artış, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Marshall Yardımı programı ile başlamıştır. 1950–1960 yılları arasında atıl kalan topraklar hızla ekime açılmış, ekilen toprak miktarı bu dönemde 14,5 milyon hektardan 23,3 milyon hektara çıkmıştır (Kazgan; 2003:372).

Tarımda araç–gereç kullanımının tarımsal üretimde verimliliğin artırılmasında büyük önemi vardır. Tarımın makineleşmesinde temel kuvvet kaynağını traktör oluşturmaktadır. Örneğin küçük bir traktörün bir hektarda yaptığı işin maliyetinin, bir atın sebep olacağı maliyetten % 72 daha az olacağı hesaplanmıştır (Eren; 2000:202). Tarımda makineleşmenin simgesi kabul edilen traktör sayısı 1948 yılında 1746 adet iken 1955 yılında 40.000’e yükselmiştir. Tablo 21, Türkiye’deki traktör sayısını seçilmiş yıllara göre vermektedir.

Tablo 21. Türkiye’de Traktör Sayısının Seçilmiş Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	Traktör Sayısı (Adet)	Yıllar	Traktör Sayısı (Adet)
1955	40.282	1985	583.974
1960	42.505	1990	692.454
1965	54.668	1995	776.863
1970	105.685	2000	941.835
1975	243.066	2003	997.620
1980	436.369	-	-

Kaynak: 1955–1995 verileri için, DİE (2001), “*Tarımsal Göstergeler, 1923 – 1998*”, Devlet İstatistik Enstitüsü, s. 293.

2000–2003 verileri için, DİE (2005), “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*”, Devlet İstatistik Enstitüsü, s. 104.

1960’lı yıllarda ülkemizde traktör montajına başlanmış, son yirmi yılda traktör sayısındaki artış yaklaşık % 200 oranında gerçekleşmiştir. Ancak traktörün tarımsal üretimde kullanımı için gerekli olan tarım alet ve makinelerinin geliştirilmesi yeterince sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak traktör, tarımda daha çok taşıma işlerinde yer almıştır. Traktör başına düşen tarım alet ve makine sayısına bakıldığında 0,90 pulluk ve tarım arabası düşerken, 0,15 ekim arabası, 0,12 ara çapa makinesi ve 0,17 harman makinesi düştüğü görülmektedir (İTO; 1999:18). Uluslararası düzeyde bir traktöre 10 farklı iş makinesi düşerken, ülkemizde bu rakam 0,46–2,45 arasında değişmektedir. Bu ise Türkiye’de tarım makineleri kullanımını yeterli düzeyde olmadığı bir göstergesidir.

Dönüm başına verimi artıran bir diğer girdi olan kimyasal gübrenin yaygın olarak kullanımı, 1950'li yılların sonrasına rastlar. 1960 yılına kadar bu tür girdilerin kullanımı yok denecek kadar azdır (Kazgan; 2003:373). 1963–1980 yılları arasında 20 kat artarak 8 milyon tona ulaşan gübre kullanımı, 1980 sonrası uygulanan tarım politikalarındaki değişim sonucu artış hızını yitirmiştir. Günümüzde Türkiye'de hektar başına gübre tüketimi 65 kg dolayındadır. Oysa bu değer dünya genelinde yaklaşık olarak 94 kg, Hollanda'da 585 kg, Japonya'da 427 kg, Çin'de 360 kg ve Danimarka'da 188,3 kg'dır (Eren; 2000:201).

Ülkemizde gübre kullanımının dünya genelinin çok altında olmasının yanında bölgelere göre dağılımında da dengesizlik vardır. Özellikle sulama olanağının kısıtlı olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde suni gübre kullanımının çok daha az olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte toprak ve ürün tahlilleri yapılmadan bilinçsiz bir şekilde gübre kullanımı, verim artışı yerine verimin daha da düşmesine yol açabilmektedir.

Tarımsal üretimde verim artışında, ilaçlar ve uygun tohum girdileri de önemli rol oynamaktadır. Yapılan bilimsel araştırmalar iyi nitelikli tohumun bitki türlerine göre verimi % 20 ile % 400 arasında artırabileceğini ortaya koymuştur (Şahin; 2002:295). İyi bir tohum hastalıklara karşı daha dayanıklı olmakta, su ve gübreden daha fazla yararlanmaktadır.

Bazı tarımsal ürünlerin veriminde ülkemiz ile gelişmiş ülkeler arasındaki farklılık, diğer modern girdilerle birlikte yeterince kaliteli tohum kullanılmaması ile açıklanabilir. Bir hektar alandan Hollanda'da 8100 kg, ABD ve birçok Avrupa ülkesinde 6000 kg üstünde tahıl elde edilirken, Türkiye'de ortalama 2000 kg ürün elde edilmiştir (DPT; 1997:29). Bu fark sadece toprağın doğal verimi ve iklim şartları ile açıklanamaz. Bu farklılığın temel nedeni modern girdi kullanımındaki görece geriliğimizdir.

Yapılan araştırmalar, tarımsal mücadele yapılmadığı zaman % 35'e varan bir ürün kaybının ortaya çıkacağını tahmin etmektedirler. Türkiye'de tarımsal ilaç

kullanımı 1980'li yıllarda 50 bin tona kadar çıkmış, daha sonra azalarak 30 bin tona kadar inmiştir. Ayrıca ülkemizde tarımsal ilaç kullanımda etkili ve bilinçli bir uygulamanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Nitekim ihraç edilen bazı tarımsal ürünlerin içinde ilaç kalıntıları bulunduğu gerekçesi ile iade edilmesi, bu gerçeğin saklanamayan yansımalarıdır.

Tarımsal girdi kullanımında önemli olan bir diğer faktör sulamadır. Çünkü yoğun gübre kullanımı ve ilaçlama, ancak yeterince sulamanın gerçekleşmesiyle yapılabilir. Türkiye topraklarının üçte ikisinde yağışların düzensiz ve yazların kurak olduğu göz önüne alınırsa, özellikle az yağışlı dönemlerde sulamanın ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılır. Ülkemizde 1950 yılında toplam tarım topraklarının sadece % 1'i sulanırken, bu oran 1970 de % 10 'a, 2000 de % 25'e çıkmıştır (Kazgan; 2003:373).

Yatırım faaliyetleri zaman zaman aksayan ve 1,8 milyon hektar arazinin sulanabilir duruma getirilmesini amaçlayan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), bu alandaki en önemli yatırımı oluşturmaktadır. Ancak GAP bir yana bırakılacak olursa Türkiye'de 1996 yılı sonuna kadar sulanabilir arazinin ancak % 40'ı sulama olanağına kavuşturulabilmiştir. Her yıl ortalama 0,1 milyon hektar arazinin sulama imkanına kavuşturulabildiği göz önüne alınırsa, Türkiye bugünkü şartlar altında sulama sorununu ancak 50–60 yılda çözümlenebilecektir.

2.1.2.4. Tarımsal Kredilerin Yetersizliği

Türkiye'de tarım kesiminin gelir düzeyindeki düşüklüğüne bağlı olarak sınırlı düzeyde kalan tasarruflarla sermaye birikimini gerçekleştirememesi, yeni yatırımlara gidilmesini engellemektedir. Yatırım için gerekli olan sermayenin sağlanması içinde kredi imkânlarının artırılması gerekir. Ancak bu şekilde tarımcılar üretim için gerekli makine, işgücü ve hammaddeyi temin ederek yatırım yapma imkanı bulabileceklerdir (İTO; 1999:41).

Tarım sektörünün düşük faizli ve uygun vadeli kredilerle desteklenmesi, ülkemizde Cumhuriyet Dönemi'nden önce başlatılmış, günümüze kadar kesintisiz olarak devam etmiştir (Şahin; 2002:310).

Ülkemizde tarım kesimini doğrudan finanse eden kuruluşların başında T.C. Ziraat Bankası gelmektedir. Bunu T.C. Ziraat Bankası'nın denetiminde faaliyet gösteren Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri izlemektedir (Candemir;1993:42). Bunlardan Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri köy ve kasabalarda örgütlenmiş durumda olup, kırsal yörelerdeki çiftçilerin kredi için en çok başvurdukları kuruluşlardır.

Tarım sektörüne açılan kredilerin faiz oranları, sürekli biçimde ortalama kredi faiz oranlarından % 30-% 50 daha düşük tutulmuştur. 1980 yılından sonra faiz oranları serbest bırakılmış, bu sektöre açılan krediler "*Faiz Farkı İade Fonu*"ndan desteklenmiştir (Şahin; 2002:311). T.C. Ziraat Bankası'nın açmış olduğu kredilerde orta ve uzun vadeli krediler önemli yer tutmamaktadır. Bu sonuç daha çok bankanın kaynak yapısı ile ilgilidir. Ayrıca verilen kredilerin geri dönme oranının düşüklüğü ve verilmiş amacı dışında kullanılması, banka kaynaklarını sınırlayan bir diğer olumsuzluk olarak gösterilebilir.

Tarım sektörüne açılan kredilerin vadesi sonunda geri dönmemesi çeşitli nedenlere bağlanabilir. Bilindiği gibi tarım sektöründe ortalama işletme ölçeği küçüktür ve kredi miktarı işletme ölçeği ile bağlantılıdır. Düşük miktardaki krediler işletmeler tarafından iyi kullanılmamakta ve alınan krediyi ödeyecek getiri sağlanamamaktadır. Öte yandan iklim şartlarının kötü gitmesi, beklenen hasılatın elde edilmesine imkan vermemektedir. Kredilerin önemli bir bölümünün vade sonunda geri dönmemesi, tarımsal kredi kurumlarını güç durumunda bırakmakta ve bu politikayı amacından saptırmaktadır. Krediler sosyal yardıma dönüşmektedir.

Düşük faizli tarım kredileri, işletme ölçeği ve gösterilen teminatın büyüklüğü esas alınarak verildiğinden tarım sektörü içinde büyük çiftçiler lehine gelir dağılımını bozucu etki yaptığı söylenebilir. Buna göre tarımsal krediler bir anlamda

sübvansiyon olduğuna göre küçük çiftçiler bundan daha az, büyük çiftçiler daha fazla yararlanmış olmaktadır (Şahin; 2002:312).

Özetlemek gerekirse Türkiye’de toplam krediler yetersiz olduğu için tarım kredileri de yetersizdir. Ayrıca tarımsal amaçlı verilen krediler tarım dışı amaçlarla da kullanılabilindiğinden ve kredi verilirken yalnız gösterilen teminatın üzerinde durulduğundan, zaten yetersiz olan tarım kredilerinin bu sektöre katkısı daha da azalmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye, tarım sektörünün hala önemini koruduğu ve tarımsal potansiyeli yüksek olan, yeni sanayileşen bir ülkedir. Tarımın önemi, özellikle toplam nüfusun kırsal kesimde yaşayan oranı ve işgücünün tarımda çalışan oranı söz konusu olduğunda daha açık bir biçimde kendini göstermektedir. Türkiye olanaklarını iyi kullanamamaktadır. Ülkemizin tarımdaki potansiyelini tam kullanması halinde kırsal kesimde yaşayanların hayat standartları yükselecek, nüfusun daha iyi beslenmesi mümkün olacaktır.

2.2. TÜRKİYE’ DE ORMAN KÖYLÜSÜ

Kırsal yerleşmenin yaygın adı olan *köy* kelimesi; “*Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışmak gibi işlevlerle belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu hayatı yansıtan yerleşme birimi*” anlamına gelmektedir.(TDK,2005: 1240). Bu yerleşim yerlerinde yaşayanlara ise köylü denilmektedir.

Köy ve *köylü* tanımları yapılırken orman köyü nitelemesinde bir farklılık vardır. Farklılığı yaratan ise orman sözcüğüdür. Orman köyü ve orman köylüsü olmak, diğer kırsal yerleşim birimlerine göre farklı sosyal, ekonomik ve kültürel oluşumlara neden olmak demektir (Karabıyık, 1993: 280).

Orman köyü ya da orman köylüsü’nün kavramsal olarak ortaya çıkmasının temelinde ormanlardan yararlanma şeklinin düzenlenmesi ve yoğunluğu kısıtlamalar getiren kurallara dayandırılması yatmaktadır. Ormanlardan yararlanmanın yasal çerçevesinin çizilmesi ile birlikte kavramsal olarak tanımlanan orman köylerinde devlet orman ilişkileri, sosyolojik olarak diğer kırsal yerleşimlerden farklı özelliklere sahiptir. Orman köylüsünün yasal tanımlaması değişik zamanlarda farklı olarak yapılmıştır. Farklı olan bu tanımlamada bilimsel ölçütler ele alınmamış, ilgili yasalarla ormana olan uzaklık dikkate alınarak çerçevesi çizilmiştir. Orman Köylüleri Kalkınma Fonu Yönetmeliği’ne göre;

Orman İçi Köy: Mülki sınırları içinde orman olması şartıyla evlerin toplu bulunduğu yerleşim alanından itibaren aralıksız olarak devam eden arazileri, dört yönden ormanlarla çevrili köylerdir,

Ormana Bitişik Köy: Mülki sınırları içinde orman olması şartıyla evlerin toplu bulunduğu yerleşim alanından itibaren aralıksız olarak devam eden arazileri, herhangi bir yönden ormana bitişik olan köylerdir,

şeklinde tanımlanmaktadır (DPT, 2001b:357). *Orman köylüsü* ise, orman köyü nüfusuna kayıtlı olup sürekli olarak bu köylerde oturan halk anlamına gelmektedir.

Orman köyleri, hemen hemen tümüyle ormanlardan açma yoluyla elde edilen alanlardaki kırsal yerleşim birimleridir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 1550–1600 yılları arasında Anadolu’da çeşitli ayaklanmalar ve isyanlar olmuştur. Bu isyan ve ayaklanmalardan zarar gören halk, o günkü koşullar içerisinde yaşamını sürdürdüğü köy ve kasabaları terk ederek Anadolu’nun içlerine ve özellikle kendilerini güvende hissedebilecekleri ormanlık alanlara göç etmişlerdir (Tolunay ve Korkmaz, 2005: <http://sura.cevreorman.gov.tr>). Böylece bu gün sayıları 20.847 adet olarak verilen orman köylerinin ilk oluşumu gerçekleşmiştir.

Celali isyanları nedeniyle orman içlerine göç eden halk, bir taraftan barınabileceği mesken için ormandan kerestelik odun temin ederken diğer taraftan gündelik geçimini sağlayacağı tarımsal alan için açmacılık yapmıştır. Kuşkusuz açmacılık Avrupa’daki *brandwirtschaft*⁹ uygulamaları ile aynı amacı taşımakta ve zaman açısından aynı yıllara rastlamaktadır. Ancak *brandwirtschaft* metodu, Avrupa ülkelerinde tarımsal alana ihtiyaç duyan halkın baskısı ve fizyokratik düşüncenin bunu desteklemesi ile uygulanmışken, Anadolu’da isyanlar ve savaştan kaçan halkın orman içlerine göç etmesi açmacılığın yapılma nedeni olmuştur.

Orman köylerinde kaynaklar sınırlıdır. Bu nedenle orman köylülerinin hayat standardı Türkiye ortalamasının, hatta kırsal kesim ortalamasının altındadır. Tarımsal ürünlerden elde ettikleri gelirler ile devlet yardımlarından (eğitim, sağlık, ulaşım vb.) yararlanma düzeyi, her zaman ova köylerinden daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. Sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan yaşam şartlarının yetersiz olması, onların ormana zarar veren en önemli etkenlerden biri olarak görülmelerine neden olmuştur.

⁹ Avrupa’da yeni yerleşimler başladığında orman alanlarından tarımsal arazi elde etmek için “brandwirtschaft” denilen bir ormancılık metodu kullanılmıştır. Kuzey Avrupa’daki yapraklı ormanlarda güç uygulanan bu metot, Akdeniz Bölgesi ormanlarında kolaylıkla uygulanmış ve ormanlar yakılarak tarımsal alanlara dönüştürülmüştür. Brandwirtschaft metodu ile tarımsal alan elde edilmesi Ortaçağ boyunca devam etmiş ve İskandinav ülkelerinde 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönemde fizyokratik düşüncenin de etkisiyle tarım alanlarının orman alanları aleyhine genişlemesi kabul görmüştür. Ülke kalkınmasının tarımsal kalkınmaya bağlı olduğu belirtilmiştir. Amerika kıtasının keşfi ile bu kıtaya göç eden göçmenler, brandwirtschaft metodunu 18.yüzyıla kadar burada da uygulamışlardır (Tolunay ve Korkmaz,2005:<http://sura.cevreorman.gov.tr>).

Gerçekten de ekonomik düzeyleri düşük olan orman köylülerinin, orman kaynakları üzerinde önemli baskılar oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Bugün orman – köylü ilişkilerinin bozuk olması, ülkemiz ormancılığının en önemli sorunları arasındadır. Bu ilişkilerin düzenlenmesi ve daha sağlıklı bir temele oturtulması için günümüzde dek birçok önlem alınmış ve alınmaya devam etmektedir (Gümüş, 1993:267).

Bu bölümde ülkemiz orman köylülerinin sosyo–ekonomik yapıları incelenecek, orman köylülerini kalkındırmak ve orman üzerine olan baskılarını azaltmak amacıyla yapılan çalışmalara yer verilecektir.

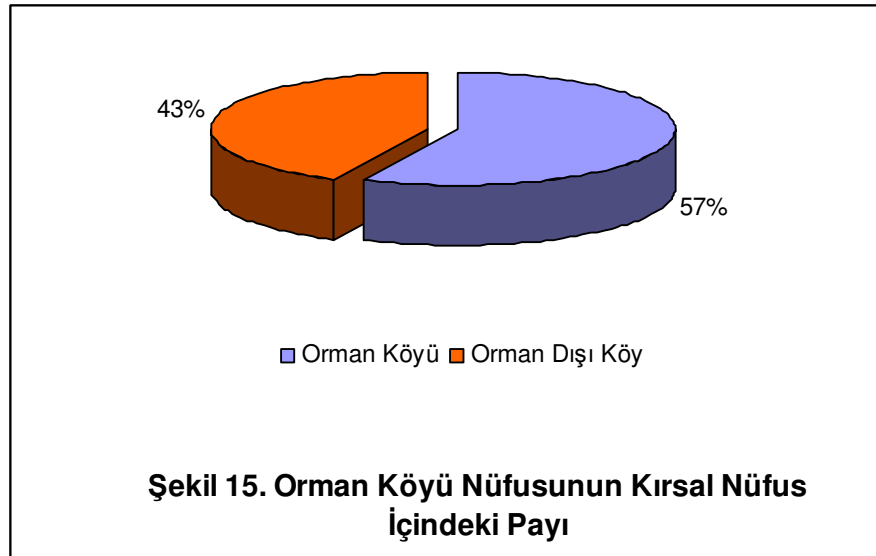
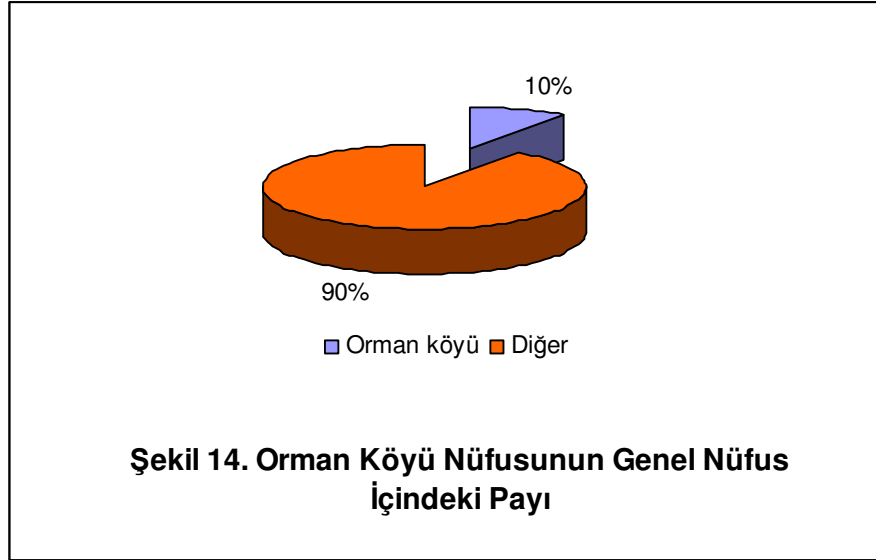
2.2.1 Orman Köylerinde Sosyo- Ekonomik Yapı

2.2.1.1 Demografik Yapı ve Yerleşim

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün (ORKÖY) 2005 yılı verilerine göre ülkemizde 20.847 adet orman köyünde 7,7 milyon kişi yaşamakta olup, ülke nüfusunun %10'unu, kırsal nüfusun ise %57'sini oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 14 ve15). Bu nüfusun 2,5 milyonu orman içi köylerde, 5,2 milyonu orman bitişiği köylerde yaşamaktadır (Bkz. Tablo 22). Orman köylerinin toplam hane adedi yaklaşık 2 milyon, ortalama hane büyüklüğü ise 4,0 kişidir.

Tablo 23 ile Şekil 16 ve 17, orman köylerinin ülkemizdeki coğrafi bölgelere göre sayı ve nüfus dağılımını vermektedir. Ülke ormanlarının yaklaşık %24'ünü kapsayan Karadeniz Bölgesi, sayı ve nüfus olarak orman köylerinin en yoğun olduğu bölgemizdir. Toplam orman köylüsü nüfusunun %30'u bu bölgemizde yaşarken, orman köylerinin %32'si Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Bunu sırasıyla Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri izlemektedir. Buna göre orman köylerinin büyük çoğunluğunun denize kıyısı olan bölgelerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu köyler iklim ve

topografya bakımından en zor şartlara sahip sarp kesimlerde yer almaktadır. Yerleşim yerleri toplu olmaktan çok dağınık ve parçalı bir yapıya sahiptir.

Tablo 22. Orman Dışı ve Orman Köylerinin Sayı ve Nüfusları

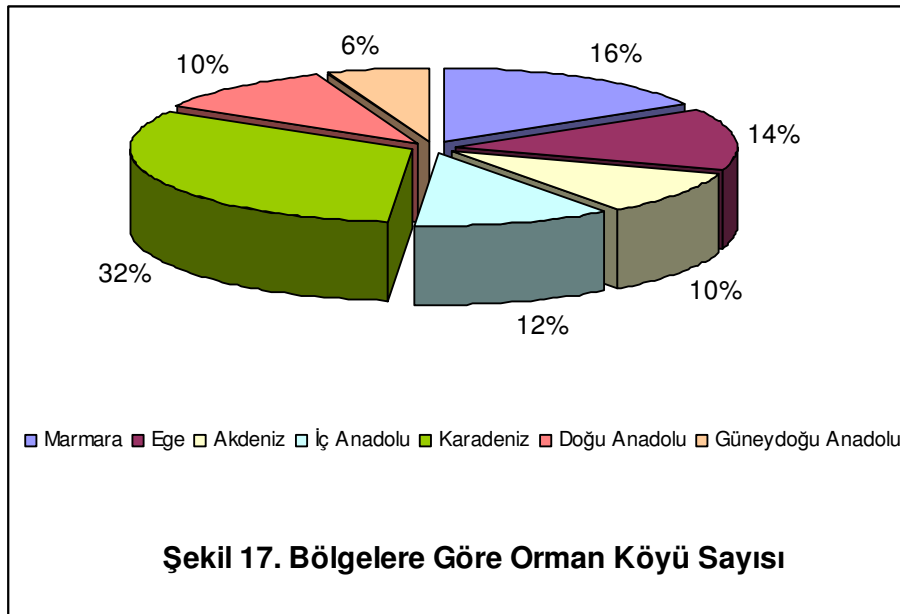
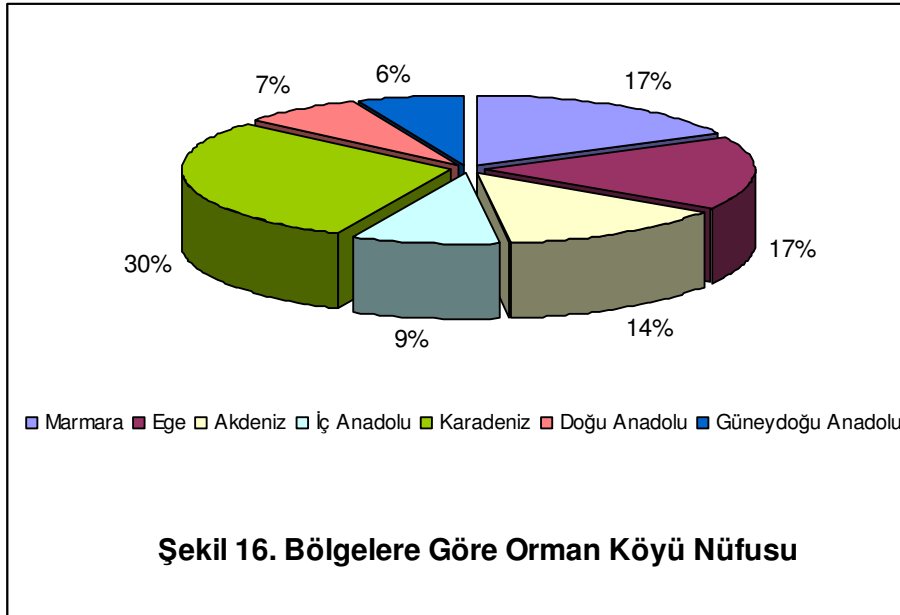
Köy Tipi	Köy		Köy	
	Sayı	%	Nüfus	%
Orman Dışı Köyler	13.904	40	5.817.549	43
Orman Köyleri	20.847	60	7.742.908	57
Orman içi	7.322	35	2.456.750	32
Orman Bitişiği	13.525	65	5.286.158	68
Toplam	34.751	100	13.560.457	100

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün 2005 yılı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 23. Coğrafi Bölgelere Göre Orman Köylerinin Sayı ve Nüfusları

Bölge	Orman İçi Köy		Orman Bitişiği Köy		Toplam Orman Köyü	
	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus
Marmara	1122	338.243	2285	1.016.658	3407	1.354.901
Ege	908	364.813	1949	924.880	2857	1.289.693
Akdeniz	1071	502.194	995	579.563	2066	1.081.757
İç Anadolu	597	158.271	1802	531.520	2399	689.791
Karadeniz	2130	636.391	4583	1.633.068	6713	2.269.459
Doğu Anadolu	814	192.604	1361	361.994	2175	554.598
Güneydoğu Anadolu	680	264.234	550	238.475	1230	502.709
Toplam	7322	2.456.750	13.525	5.286.158	20.847	7.742.908

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün 2005 yılı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1970 yılında ülke nüfusunun %22,3'ünü orman köylüsü nüfusu oluştururken, 2005 yılında bu oran %10'a düşmüştür. Tablo 24'den de izlenebileceği gibi 1970–1980 döneminde orman köylerinde nüfus artmış, ancak göçün yaygınlaşması üzerine 1980 yılından sonra doğumlara rağmen azalma yoluna girmiştir. Bugün sayıları 7,7 milyon olan köylüsü nüfusunun, devamlı olarak orman köylerinde yaşayan nüfus

olduğunu söylemek güçtür. Buna göre orman köylerini aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür.

- 1.Tarımsal getirileri ile gelişmelerini ve yaşamlarını sürdüren orman köyleri.
- 2.Tarımsal getirileri yetersiz olan, gerek gelir ve gerekse nüfus bakımından aşınmaya uğrayan orman köyleri.
- 3.Tarımsal uğraşları yok denecek kadar az olan, tarım alanlarının büyük bir bölümü terk edilmiş orman köyleri.

Burada özellikle 2. ve 3. maddede söz edilen köylerdeki orman köylüsü, kırsal yoksulluktan kaynaklanan nedenler ve iş, eğitim, sağlık, hizmetlerinden daha iyi yararlanmak amacıyla şehirlere göç etmiştir. Kuşkusuz bu göçte köyün itici gücünün baskın olması, köylülerin sorunlarını gittikleri yere taşımalarına neden olmuştur. Bununla birlikte göç eden nüfusun bir kısmı yaz aylarında köye geri dönmekte, şehirde yaşadığı halde karşılaştığı geçim zorlukları nedeniyle orman köylerine sağlanan imkânlardan yararlanmak ve geçmişi ile bağımlı devam ettirmek için orman köyleri ile bağlantılarını sürdürmektedirler.

Tablo 24. Orman Köylerinde Nüfusun Değişimi (1970 – 2005)

Yıl	Orman İçi		Orman Bitişiği		Toplam		
	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Değişim %
1970	7.456	3.449.000	8.467	4.505.000	15.923	7.954.000	--
1980	7.519	3.571.000	10.049	6.310.000	17.568	10.161.000	27
1990	7.488	3.465.000	10.452	5.472.000	17.940	9.117.000	-10
1997	7.282	2.515.000	11.738	4.630.000	19.020	7.145.000	-22
2005	7.322	2.456.750	19.525	5.286.758	20.847	7.742.908	8

Kaynak: T.C. Çevre Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü

Orman köylerinde temel uğraş alanı bitkisel ve hayvansal tarımdır. Ancak tarımsal getirileri hanehalkı gereksinimlerini karşılamaktan çok uzaktır. Bu nedenle gerek mevsimlik işsizlik, gerekse sürekli yerleşim için kentlere büyük bir göç akını olmaktadır. Dışa göçün en önemli nedeni yetersiz gelir imkânları, alt yapı ve sosyal hizmetler nedeniyle düşük sosyal refah seviyesi ve yoksulluktur. Sürekli ve mevsimsel göç, özellikle genç erkek nüfus arasında çok yaygındır. Bu nedenle orman köylerinde mevcut nüfusun büyük bir bölümünü kadın, çocuk ve yaşlılar oluşturmaktadır. Örneğin Türkiye geneli için hane reisinin kadın olduğu hane oranı % 9 iken, Akdeniz, Ege ve Karadeniz Bölgeleri'ndeki orman köylerinde bu oran % 24 dır (World Bank, 1999:31). Hane gelirlerine katkı amacıyla mevsimlik işçiliğe giden aktif erkek nüfusu, bulunduğu işlerde iş güvenliği ve sosyal güvenlikten yoksun olarak çalışmakta, yoğun iş gücü arzı nedeniyle de emeğini çok ucuza satmaktadır (Çoban, 1997:31).

Bölgeler itibariyle nüfus değişimlerine bakıldığında Trakya'da yer alan Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde orman köylerinin nüfusu artmış, diğer bölgelerdeki illerin hepsinde ise azalmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki azalma daha da çok dikkat çekicidir. Bu bölgelerdeki illerin orman köyü nüfusları % 50 den fazla azalmış, bazı köylerde nüfus sifıra yaklaşmıştır. Kuşkusuz bu azalmada bölge illerindeki köylerin boşaltılmasının önemi büyüktür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden sonra nüfus azalmasının en fazla gerçekleştiği bölgeler Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri olmuştur. Orman köyü nüfusundaki azalmanın en az olduğu bölge ise Ege Bölgesidir (Demirtaş, 2000:17)

Ülkemizde orman köylerindeki nüfusun azalmasına karşın orman köyü sayısı giderek artmaktadır. Bunun üç nedeni vardır (Demirtaş, 2000:16).

1. Birçok mahalle ve mezardan oluşan orman köylerinde zamanla bazı mahallelerinin ayrılarak köy statüsü kazanması.

2. Gerçekte orman köyü olduğu halde kayıtlara geçirilmemiş köylerin daha sonra kayıtlara geçirilmesi,

3.Ağaçlandırma çalışmaları sonucunda sınırlarının içinde orman kurulan köylerin orman köyü kapsamına alınması.

2004 yılında yeni kurulan veya idari bağılılığı değişen köylerin ormanlarla ilişkisinin tespiti amacıyla Orman Genel Müdürlüğü ve Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü kayıtları incelenmiş, bunun sonucunda 330 adet köyün ormanla ilişkisi tespit edilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda 50 adet orman içi, 277 adet ormana bitişik olmak üzere toplam 327 adet köy, orman köyü statüsüne alınmıştır. Orman köyü statüsünde bulunan 3 köy ise orman dışı köy olarak tespit edilmiştir (T.C Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü).

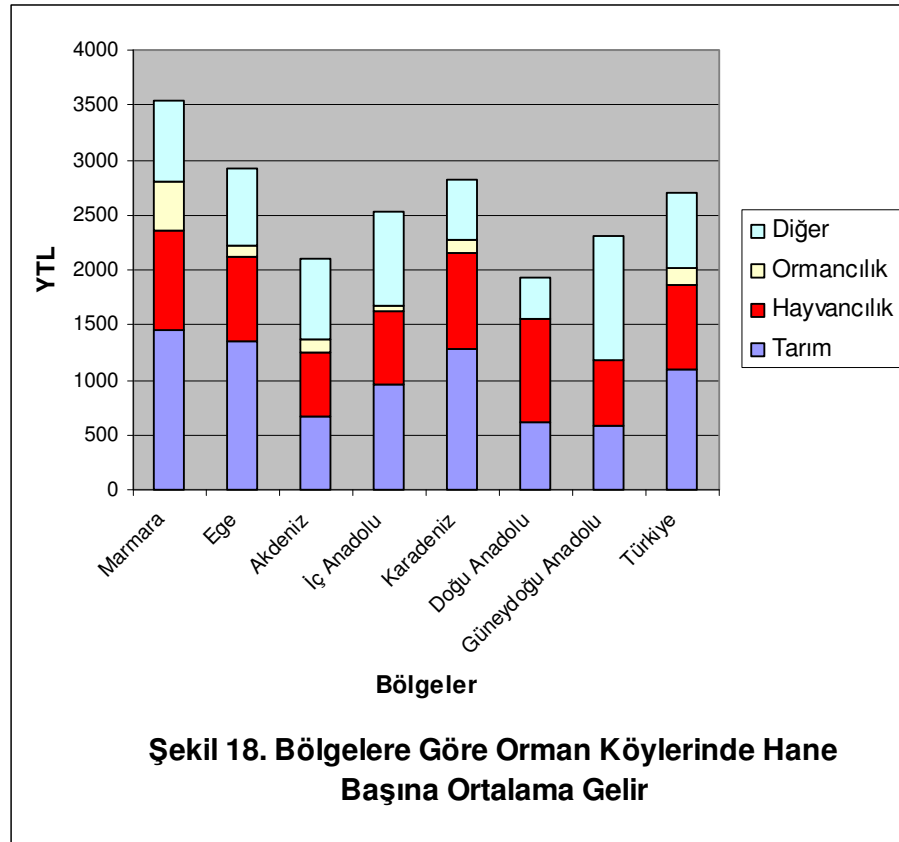
Sonuç olarak yetersiz ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle kentlere yaşanan göç, orman köylerinde nüfusun azalmasına ve yaşlanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte kentlerde yaşayan kır kökenli nüfus arasında kırsala yeniden dönme arzusu da giderek yaygınlaşmaktadır. Bu nüfusun önemli bir bölümünün yaz aylarını kırsal yerleşim birimlerinde geçirdiği, buralarda tarımsal üretimde bulunduğu, diğer mevsimlerde ise kentlerde yaşamını sürdürdüğü söylenebilir.

2.2.1.2 Ekonomik Yapı ve Gelir

Orman işçiliğine ve toprağa bağımlı olan orman köylüsünün toplumsal yapı içindeki yeri, köylülük olgusu çerçevesinde değerlendirildiğinde diğer kır yerleşimlerinden pek farklı değildir. Ancak toprak kazanma biçimleri, bölüşüm ilişkileri, tarihsel oluşum ve çevre ile etkileşim konusunda bazı niceliksel ve niteliksel farklılıklarının olduğu söylenebilir. Devletle olan ilişkilerde, artı ürünün pazara sunulmasında, köyden kente olan göçlerde, kırsal kalkınma çabalarında ve milli gelirden aldıkları paylarda farklılıklar olmaktadır (Baysal, 1996:8).

Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün tahminlerine göre orman köylerinde kişi başına ortalama gelir 400 \$ civarındadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004:28). Dünya Bankası tarafından yapılan "*Türkiye Ormanlık Sektörü inceleme-Sosyal Değerlendirme Çalışması*" nda orman köylerinde hane başına

ortalama gelir, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Bölgeleri için sırasıyla 1961, 1746 ve 2564 \$ olarak tahmin edilmiştir (World Bank, 1999:63). Bu değerler ülkemizdeki kişi başına gayri safi milli hasıla (1999 yılı için 2879 Dolar, 2004 yılı için 4172 Dolar) değerinin bile altındadır.

Ülkemizin kısıtlı orman varlığı içerisinde tüm yetersizlikleri ile yaşayan orman köylüleri, dünyadaki bütün gelişmelere rağmen hala kapalı ekonomi özellikleri taşımaktadır. Üretim imkânları kısıtlı olduğu için gelirleri düşüktür. Temel geçim kaynakları bitkisel ve hayvansal üretimdir. Az sayıdaki orman köylerinde ise mevsimlik göçten elde edilen gelir temel geçim kaynağını oluştururken, özellikle ormancılık etkinliklerinin yoğun olduğu yerlerdeki bazı orman köylerinde orman

işçiliği, en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Şekil 18¹⁰, Orman köylerinde hane başına gelir kaynaklarını, bölgeler ayrımında vermektedir.

Türkiye genelinde orman köylerinde hane başına ortalama gelir 2700 YTL'dir. Bölgelere göre ise hane başına en yüksek gelire sahip bölgemiz 3544 YTL ile Marmara Bölgesi'dir. Bunu sırasıyla Ege Bölgesi (2925 YTL), Karadeniz Bölgesi (2876 YTL), İç Anadolu Bölgesi (2523 YTL), Güneydoğu Anadolu Bölgesi (2305 YTL) ve Akdeniz Bölgesi (2102 YTL) izlemektedir. Hane başına en düşük ortalama gelire sahip orman köyleri ise 1928 YTL ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır.

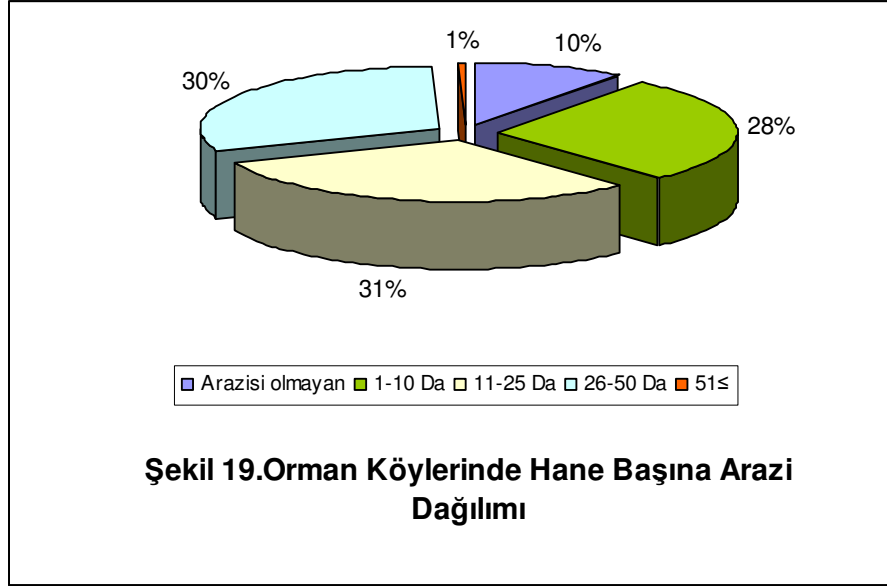
2.2.1.2.1 Tarımsal Gelir

Gelir kaynakları içerisinde % 40'lık oranla tarımsal üretim en yüksek paya sahiptir. Hayvancılık % 29'luk oranla ikinci sırada yer alırken, % 26'lık oranla diğer gelirler üçüncü, % 5'lik oranla ormancılık gelirleri dördüncü sırada yer almaktadır. Diğer gelirleri emekli maaşı, ormancılık dışındaki sektörlerde geçici işçi gelirleri, yurt içinden ve yurt dışından yapılan yardımlar ile odun dışı orman ürünleri (hayvan yemi, tıbbi ve aromatik bitkiler, mantar, süs bitkileri, sığıla yağı, reçine, çıra, defne yaprağı, çam fıstığı, yaban hayvanları ürünleri vs.) gelirleri oluşturmaktadır.

Türkiye koşullarında denizden görece olarak daha yüksek yerlerde ve özellikle dağlarda yerleşik orman köylerinin işletme arazileri, diğer kırsal yerleşimlere göre daha küçüktür. Bu arazilerde kuru tarım yapılmakta, dolayısı ile daha az ücretli emek kullanılmakta ya da hiç kullanılmamaktadır. Pazar için üretim yapan işletmelerin oranı düşüktür. Türkiye'de işletme başına düşen arazi miktarı 54 dekar iken, orman köylerinde bu değer yaklaşık 25 dekadır. Orman köylerinde hanelerin % 10'u topraksız olup, % 28'i 1-10 dekar, % 31'i 11-25 dekar, % 30'u 26-50 dekar araziye sahiptir. 51 dekarın üzerinde araziye sahip işletmelerin oranı ise yalnızca % 1'dir (Bkz.Şekil 19). Tarım alanları toplam köy alanının yaklaşık

¹⁰ Şekil 18. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün 2004 yılı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

% 31,7'sini kapsamakta, geri kalanı orman ve mera alanlarından oluşmaktadır (T.C. çevre ve Orman Bakanlığı, 2004:28).

Yeterli büyüklükte ve düz araziye sahip olmayan orman köylüsü, arazi kullanım kabiliyeti sınıflandırılmasına¹¹ göre V., VI. ve VII. sınıf arazileri işletmektedir. Tarıma elverişli olmayan bu araziler orman ve mera olarak yararlanılması gereken topraklardır. Bu arazilerin toprakları kısa sürede erozyonla taşındığından verim çok düşüktür. Karabiyik (1993), orman köylerindeki toprakların % 45'inin verimsiz, %35'inin az verimli, %14'ünün verimli % 5'inin ise oldukça verimli olduğunu belirtmektedir (Karabiyik, 1993:283). Buna göre orman köylüsünün % 80'i az verimli veya verimsiz topraklarda tarım yapmaktadır.

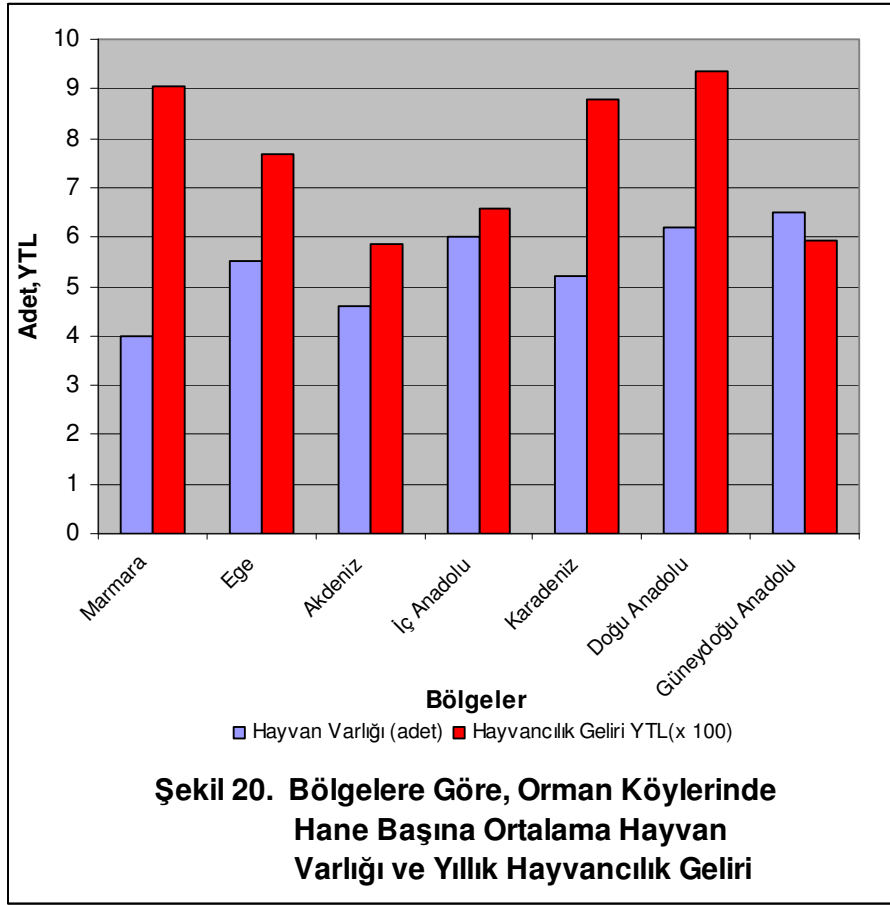
¹¹ Arazi yeteneği sınıflamasında toprakların gruplandırması arazi yetenek, sınıf ve alt sınıfları belirlenerek yapılmaktadır. Yetenek sınıfları I. sınıftan VIII. sınıfa kadar Romen rakamları ile gösterilmektedir. Ayrıca birinci sınıftan başlayarak sınıf yükseldikçe sınırlayıcı faktörlerin çeşidi, şiddet derecesi ve kullanma tehlikeleri de artmaktadır. I,II, III ve IV. sınıfa giren araziler iyi bir toprak yönetimi ve bazı toprak koruma yöntemleri alınmak koşuluyla işlemeli tarım kültürüne elverişlidir. V,VI ve VII. sınıf araziler ise işlemeli tarım kültürüne uygun bulunmamakla birlikte, çayır – mera, kentsel – kırsal yerleşim, rekreasyon ve orman yetiştiriciliği için uygundur. VIII. sınıf arazilerden ise hiçbir bitkisel ürün alınmaz.

Orman köylerinde tarım kesiminden sağlanan gelir, kabul edilebilir ve eşitlikçi gelişim için yeterli değildir. Toprakların verimsiz olmasına rağmen buğday yetiştirilmeyince aç kalabileceği duygusu, orman köylüsünü genellikle tahıl ekimine yöneltmiştir. Orman köylerinde yetiştirilen ürünlerin % 91,6'sını tahıl ürünleri oluşturmaktadır (DPT, 2001b:362).

2.2.1.2.2. Hayvancılık

Tarımsal ürünlerde olduğu gibi hayvancılık etkinliği de büyük oranda doğaya bağımlıdır. Orman içi meralar ile orman altı otlatma ve tarımsal üretim, hayvancılıkla entegre olmuştur. Büyükbaş hayvancılıkta süt ve et verimi düşük yerli ırklar, küçükbaş hayvancılıkta ise doğaya bağımlı koyunculuk ve keçi yetiştiriciliği egemendir. Ahır hayvancılığı yeterince gelişmemiştir. Ormanlarda otlayan keçiler, özellikle gençlik sahalarında büyük zarara neden olmaktadır. Bu durum ağaçlandırma ve diğer ormancılık önlemlerinin uygulanmasını güçleştirmektedir.

Ülkemizde orman köylerinde hane başına ortalama hayvan varlığı 5,2 adet, ortalama hayvancılık geliri ise yılda yaklaşık 800 YTL'dir. Şekil 20, coğrafi bölgelere göre orman köylerinde hane başına ortalama hayvan varlığını ve hayvansal geliri göstermektedir. Buna göre hane başına en yüksek hayvancılık gelinine sahip bölgemiz 937 YTL ile Doğu Anadolu Bölgesidir. Hane başına en yüksek hayvan varlığına (6,5 adet/hane) sahip bölgemiz olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, ikinci en düşük hayvancılık gelinine sahip olan bölge olması dikkat çekicidir. Bu durumun tam tersi Marmara Bölgesi'nde gözlenmektedir. Hane başına en düşük hayvan varlığına (4,0 adet/hane) sahip Marmara Bölgesi, ikinci en yüksek hayvancılık gelinine sahip olan bölgemizdir. Bu durumu, Marmara Bölgesi'nde daha fazla teknolojik girdi kullanılarak birim hayvan başına olan verimin yükseltilebildiği, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise düşük verimli yerli ırklarla ilkel hayvancılığın sürdürüldüğü şeklinde yorumlamak mümkündür.

2.2.1.2.3. Ormancılık

6831 sayılı Orman Kanunu'na göre ormancılık çalışmalarında gerekli iş gücününün öncelikle orman köylerinden sağlanması zorunludur. Orman Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan orman işletmeleri, orman kesimi, odun ve tomruk üretimi ile ağaçlandırmada orman köylüsünü kullanır. Belli bir ücret karşılığında kesilen ağaçlar budanarak odun ve tomruk üretimi yapılır. Üretilen bu odun ve tomruklar traktörler veya hayvanlar yardımı ile ormanın içinde bir yerde toplanır ve depoya taşınır.

Ülkemiz ormanlarının gerek nitelik ve niceliği, gerekse ormancılık çalışmalarının gelişkinlik düzeyi, köylünün ancak çok küçük bir kesiminin

ormancılık çalışmalarında istihdamına olanak vermektedir. Ormancılık Araştırma Enstitüsü tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre, tüm ormancılık çalışmalarında her aileden bir kişinin yılda 70 gün çalışabileceği varsayımıyla orman köylüsü sayılan ailelerin ancak % 17,7'sinin işlendirilebileceği saptanmıştır (Karabıyık, 1993:282 ve Baysal, 1996:8). Diğer bir hesaplama göre ormanlarda odun üretiminin tüm gelirleri orman köylülerine verilirse bile yılda sağlanabilecek katkı, kişi başına sadece 10 \$ civarında olabilecektir (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004:48). Orman Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre yılda ortalama 270–300 bin orman köylüsü üretim işinde çalıştırılmaktadır. Ormancılık çalışmalarında işlendirilen iş gücünün yaklaşık % 8'i devamlı işçi, % 92'si ise mevsimlik işçi niteliğindedir (DPT, 2001b:363).

Ülkemizde orman köylüsünün orman çalışmalarından elde ettiği gelir, toplam gelirin yaklaşık % 5'ini oluşturmaktadır. İşlendirme süresinin kısa olması nedeniyle işçilik gelirleri düşük düzeyde kalmakta, orman işçiliğinden elde edilen gelir geçinmek için tatmin edici olmaktan uzak olmaktadır. Bununla birlikte orman ürünlerinde gümrük duvarlarının kalkması, önceleri odun hammaddesi üretim ve satışında tekel durumunda olan Orman Genel Müdürlüğü'nü, dış pazarlardan gelen ucuz odun hammaddesine karşı rekabet etme durumuna düşürmüştür. Yüksek maliyetli ürünlerinin satışında yaşanan zorluklar, üretim maliyetlerinin azaltılması politikaları içinde orman köylülerine ödenen ücretlerin düzenlenmesini de beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak orman ürünleri üretimi çalışmalarında yaratılan gelir ve istihdam, orman köylüleri için önemini gün geçtikçe yitirmektedir.

2.2.1.2.4. Odun Dışı Orman Ürünlerinden Faydalanma

Ülkemiz ormanlarının zengin biyolojik çeşitliliği, ülkenin değişik yörelerinde yayılış gösteren odun dışı orman ürünleri (hayvan yemi, tıbbi ve aromatik bitkiler, meyveler, endüstri hammaddeleri, mantar, süs bitkileri, sıvı yağ, reçine, yaban hayvanları ürünleri, vs.) kaynaklarının da yer almasına imkan sağlamaktadır. Orman köylüleri yasal hak olarak orman idaresine çok düşük bir tarife bedeli ödemek suretiyle köy sınırları içerisindeki orman alanları üzerinde, odun dışı orman

ürünlerinden kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve satarak gelir elde etmek amacıyla faydalanabilmektedir. Bu faydalanmalar ancak belirli yörelerde önemli gelir kaynağı durumundadır.

Odun dışı orman ürünlerinin bir bölümü, Orman Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan yıllık programlara göre üretilmekte ve pazarlanmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimine büyük çapta önem verirken, ülkemizde bu çeşit uygulamalar yeterince yaygınlaşmamıştır. Bununla birlikte ülkemiz ormanlarından sağlanan odun dışı orman ürünlerinden gerek yerel, gerekse ülke bazında çok çeşitli ihtiyaçların karşılanmasında yararlanılmakta, ayrıca ihracat yoluyla önemli sayılabilecek gelirler elde edilmektedir. Odun dışı orman ürünlerinin uygun yönetimi ve kullanımı durumunda potansiyel faydalanma değerinin, mevcut değerinin çok daha üzerinde olacağı muhakkaktır.

2.2.1.3. Altyapı

Bir bölgede ekonomik faaliyetlerin seviyesi ve bütünleşme derecesi, sosyo-ekonomik gelişme süreci içinde farklı yönlerde gelişebilir. Göstergelerin aynı veya farklı değişme yönleri, bu değişmelerin gerisinde yatan etkenlerce belirlenmektedir. Bu etkenler ise, ekonominin temel donatımı olan altyapı da içerilen unsurlar tarafından yapılmaktadır.

Altyapı, işbölümünün olduğu bir toplumda ekonomik birimlerin hizmetlerinde olan faktör gelirlerini benzer faaliyetler için eşitleyerek, amaca uygun kaynak dağılımını ve ekonomide mümkün olan en yüksek gelir düzeyine ulaşmayı sağlayan, ekonominin tüm maddi, kurumsal, personel donatım ve teçhizat toplamı olarak tanımlanmaktadır (Erkan, 1987:40).

Maddi altyapı, ekonomi literatüründe yaygın olarak kullanılan sosyal sabit sermaye ile eş anlamlıdır. Bu kavramlardan bir ekonominin enerji, yol, ulaşım, haberleşme alanlarındaki bütün yatırım, donanım ve işletme araçlarıyla, doğal kaynakların ve ulaşım yollarının korunması, ayrıca kamu yönetimi, eğitim, araştırma,

sağlık ve sosyal hizmetler için gerekli bina ve donatım anlaşılmaktadır. *Kurumsal altyapı*, bir toplumda ekonomik birimlerin faaliyet planlarının hazırlanması, karara bağlanması, uygulanması ve kontrolü için genel çerçeveyi oluşturan, zaman içinde yerleşmiş ve geliştirilmiş olan norm, örgütlenme biçimleri ve yöntemleri kapsamaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmenin insan unsurunu kapsayan *personel altyapısı* ise, beşeri sermaye olarak da bilinmektedir. Bu kavramdan iş bölümüne dayanan bir ekonomide, sayı ve özellikleri açısından kişilerin ekonomik faaliyetlerinin seviyesi ve bütünleşme derecesi katkıları yönündeki yetenekleri anlaşılmaktadır (Erkan, 1987:41-42).

Maddi, personel ve kurumsal altyapı donatımındaki yetersizlikler, ekonomideki kısır döngüleri kırıp kendi kendini besleyen bir gelişme aşamasına geçişi önlemektedir. Yerleşim yerlerinin doğal koşulları, toplumsal ve ekonomik yapılanmayı biçimlendirici temel öğelerden biridir. Orman köylerinin büyük bir kısmı iklim bakımından soğuk, topografik bakımdan sarp yerlerde bulunmaktadır. Bu nedenle kırsal alanlarda görülen ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar, orman köylerinde daha ağırlık taşımakta ve bazı yaşamsal yoksunluklara neden olmaktadır (Hasipek, 1993:274).

Ülkemizde kırsal kesim planlamalarındaki çalışmalar yalnızca ürün ve üretim artışına odaklanmakta, kırsal kesimde oluşan bazı temel olumsuzlukları dikkate almamaktadır. Örneğin orman köylerindeki çok parçalı yerleşim yapısı, dikkate alınması gereken temel sorunlardan birisidir. Yerleşim yerlerinin dağınık olması ve ulaşım olanaklarının kısıtlılığı, eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir. Öğrenci sayısı yeterli olan köyler kendi köylerinde, genellikle tek veya iki derslikli okullarda, birkaç sınıf bir arada eğitim yapmaktadır. Öğrenci sayısı az olan köylerin öğrencileri ise daha büyük köylere veya yakın kent merkezlerine taşınarak eğitim hizmeti verilmektedir. Bütün bu olumsuz şartlar eğitimin verimini düşürmektedir. Bu nedenle orman köylerinde okuma yazma oranı düşük, okul sayısı ve verimliliği az, üniversiteleşme oranı en alt düzeydedir.

Orman köylerinde eğitimsizliğin yol açtığı sorunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

1. Orman köylülerinin üretime yöneltmesini, diğer bir deyişle orman köylüsüne üretim kültürünün kazandırılmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla çeşitli kalkınma uygulamaları, verim yönünden istene düzeyde olmamaktadır.

2. Ormansızlaşmanın gelecekte kendine ve çevresine vereceği zararı kavrayamayan orman köylüsü, ormanda açmalar yapmakta, yangınlar çıkmakta ve aşırı otlatma yapmaktadır.

3. Orman köylerinde hayat standartları diğer yörelere göre görece olarak sürekli gerilemektedir.

Orman köyleri yollarının üçte biri bozuk toprak yoldur. Bu durum köylülerin ürünlerini pazara ulaştırmalarını ve üretim için gerekli girdileri sağlamalarını sınırlamaktadır. Dünya Bankası yaptığı çalışmaya göre stabilize ve toprak yola sahip olan orman köyleri içinde en yüksek orana sahip olan bölge, Karadeniz Bölgesi'dir. Bu bölgemizde stabilize yola sahip olan köy oranı % 70'dir. Buna karşılık Akdeniz Bölgesi'ndeki orman köylerinin % 54'ü, Ege Bölgesi'ndekilerin ise % 30'u asfalt yola sahiptir (World Bank,1999:34)

Orman köyleri, içilebilir su ve sulama suyu açısından da ciddi problemlere sahiptir. Akdeniz ve Ege Bölgelerindeki su kaynaklarının çoğu içmek için yeterli değildir. Bu problem özellikle turizm sezonu olan yaz mevsiminde daha da artmaktadır. Karadeniz Bölgesi'ndeki orman köylerinin % 41'i içilebilir su kaynağına sahipken, bu oran Ege ve Akdeniz Bölgelerinde % 18'dir. Orman köylerinde sulama suyuna sahip olma oranı ise Karadeniz Bölgesi'nde % 21, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde sırasıyla %17 ve %15'dir (World Bank,1999:36).

Orman köylerindeki altyapı problemlerinden bir diğeri de sağlık hizmetlerinin yetersizliğidir. Bu durum orman içi köylerde, ormana bitişik köylerden daha fazladır.

Orman köylerinde herhangi bir sağlık merkezine sahip olma oranı ortalama % 35 iken, bölgelere göre bakıldığında bu oran Karadeniz’de %34, Ege’de %25 ve Akdeniz’de %43’dür. Ancak bu sağlık merkezleri, yetersiz kadro ve görevli nedeniyle kendisinden beklenen hizmeti yeterince verememektedirler (World Bank,1999:37).

Sonuç olarak orman köylerinin bulunduğu yerlerin engebeli ve sarp yerlerde bulunması, yerleşimlerinin parçalı yapısı, bu bölgelere alt yapı hizmetlerinin götürülmesini hem pahalılaştırmakta, hem de zorlaştırmaktadır.

2.2.1.4 Örgütlenme

Orman köylerinde örgütlenme denince kooperatifçilik akla gelmektedir. Kooperatifleşme, yeterli üretim araçlarına sahip olmayan, üretim araçlarına ulaşmada belli güçlükleri bulunan ve bu nedenle de üretim etkinliklerine yeterince katılamayan küçük ekonomik birimlerin, ekonomik yaşamda daha etken biçimde yer almalarını sağlayan örgütlenme biçimidir. Orman köylerinin ve köylülerinin sorunlarını çözmeye, sosyal ve ekonomik kalkınmalarını sağlamada, kooperatifçilik büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye’de kooperatifçilik hareketi 1863 yılında, çiftçilerin girdi ve kredi ihtiyacını karşılamak üzere *Memleket Sandıkları*’nın kurulması ile başlamıştır. Kooperatifçilik, Cumhuriyetin ilk yıllarında öncelikle tarımsal girdilerin ucuz, vadeli ve kolay teminini sağlamak amacıyla T.C. Ziraat Bankası bünyesinde yer almış, 1924 yılında da *İtibari Zirai Birlikler Kanunu* çıkartılmıştır. 1935 yılında yürürlüğe giren *Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu* kapsamında başlayan örgütsel yapılanmayı, Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulan tarıma yönelik kooperatifler izlemiştir.

1963 yılında Almanya’ya işçi göndermek için kooperatiflere öncelik verilmesi ve işçi kontenjanı tanınması, tüm kırsal kesimde olduğu gibi orman köylerinde de kalkınma kooperatiflerinin hızla artmasına neden olmuştur. Bunun

sonucunda 1974 yılı sonunda yaklaşık 1.000.000 ortaklı 6000 adet çok amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifi kurulmuştur. Ancak daha sonra işçi gönderme amacının ortadan kalkması ile kooperatiflerin çoğu çalışamaz duruma düşmüşlerdir.

Orman Genel Müdürlüğü'nce orman köylerinde kurulan kooperatiflerin 1906 sayılı yasa doğrultusunda orman işletmeciliğine yönlendirilmesi ile ORKÖY tarafından çok düşük faizli kredilerle desteklenmesi, orman köyü kalkındırma kooperatiflerinde yeniden bir canlanma ve bu amaç için yapılanma dönemi başlamıştır. Ova köylerinde kurulu köy kooperatiflerinin yarısı tasfiye olurken orman köyünü kalkındırma kooperatiflerinde artış sağlamıştır. 1988 yılında ilgili bakanlıkça ova köylerinde kurulu köy kalkınma kooperatifleri ile orman köylerinde kurulu orman köylerini kalkındırma kooperatifleri, *Tarımsal Kalkındırma Kooperatifi* adı altında yeni bir hukuki yapı içinde toplanmıştır (DPT, 2001b:365).

2004 yılı sonu itibariyle kurulu bulunan ve toplam olarak 808.943 ortağa sahip olan 6060 tarımsal kalkındırma kooperatifi içinde, orman köylerinde kurulmuş olan yaklaşık 3200 adedinden 2123 kooperatif, ormancılık konusunda çalışmaktadır. Ormancılık kooperatifleri bölge birliklerinin kurulması ve yedi adet bölge birliğinin kurucu ortaklığı ile *Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP)* kurulmuş, bunun sonucunda orman köylerindeki kooperatifçilik hareketi yeni bir ivme kazanmıştır. 2005 yılı başlangıcı itibariyle 26 birliğe bağlı 2038 ortak kooperatif ve 226.815 ortak sayısı (orman köyü tabanlı) ile *OR-KOOP Merkez Birliği*, orman köylüsünün en üst demokratik örgütü olarak çalışmaktadır (www.orkoop.org.tr).

Orman köylerinin kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek kalkınmalarında çok önemli bir araç olan demokratik kooperatifçilik uygulamasının, beklenen sonuca ulaştığını söylemek güçtür. Kooperatifçilik uygulamasında karşılaşılan sorunların ana başlıklarını şöyle sıralamak mümkündür (DPT,2001b:374):

- Kooperatif yönetici ve ortaklarına, kooperatifçilik konusunda yeterli ve düzenli eğitim verilmemesi.

- Kooperatif-ortak ilişkilerinin gerek yönetim gerekse proje bazında kurulmaması, özellikle büyük proje uygulayan kooperatiflerde uzman profesyonel yöneticiler ile teknik eleman eksikliği ve bunların denetlenememesi.
- Kooperatiflerce uygulanmak istenen proje konusunda fizibilitenin gerçekçi hazırlanmaması.
- Sağlanan kaynağın kooperatiflerin isteklerine cevap verecek düzeyde olmaması ve devletin diğer kredi kaynaklarının orman köylerinde kurulu kooperatiflere ulaşmaması.
- Kooperatiflere yönelik yönlendirici denetim hizmetlerinin devlet ve kooperatif birlikleri tarafından yerine getirilememesi.
- Kooperatiflerin birlikler halinde örgütlenmesi konusunda uygun bir yapının kurulamaması.
- 1163 Sayılı Kooperatifler Yasası ve diğer özel mevzuatın günün ihtiyaçlarına göre geliştirilmemesi.
- Kooperatiflerce üretilen ürünlerin pazarlanmasında entegrasyonun kurulamaması.

Bugün illerde ve bölgelerde pek çok ayrı konuda birim kooperatiflerin ve bölge birliklerinin kurulu olmasının getirdiği dağınıklık ve güçsüz yapılanmanın önlenmesi amacıyla, “ARIP-Türkiye Tarım Reformu Uygulama Projesi” ekseninde başlatılan “IRFO-Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Desteklendirilmesi Projesi”, 2005 yılında Dünya Bankası’nın bağış desteği ile başlatılmış bulunmaktadır. Bu proje ile birim kooperatiflerin çalışma konu ve kapasitesi ile diğer özelliklerinin gerekli kıldığı en geniş çalışma alanında kurulması, çok amaçlı tek bir bölge birliği şeklinde örgütlenmesi için yasal zeminin hazırlanması, bu doğrultuda birleşme için eğitim ve bilgilendirme çalışmaları ile tabanına hizmet verebilen güçlü bölge birliklerinin örgütlenmesi öngörülmektedir (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü) .

2.2.2. Orman Köylerini Kalkındırma Çalışmaları

Doğal kaynaklarımızın başında gelen, ekonomik ve sosyal açıdan birçok yararlar sağlayan orman varlığımızın korunması, öncelikle orman içi ve bitişiğinde yaşayan orman köylüsünün sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması ile mümkündür. Bugüne kadar orman köylüsünün sorunlarını gidermek, köylülerin ormanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve bu köylerin kalkındırılmalarını sağlamak amacı ile devlet tarafından birtakım önlemler alınmıştır.

Ormanlar ve orman-halk ilişkileri 1869 yılına kadar *Mecelle* ve *Arazi Kanunu*, bu tarihidен sonra da *Orman Nizamnamesi* hükümlerine göre idare edilmiştir. Teknik ve bilimsel ormancılık uygulamasının ülkemizde başlangıcının simgeleyen ve 1937 yılında yürürlüğe giren 3116 sayılı yasayla orman köylüleri ile ilgili ilk yasal düzenlemeler yapılmıştır (Baysal, 1996:1). Ancak 1956 yılına kadar orman köylüsünün sosyo-ekonomik gelişmesine katkıda bulunmak üzere herhangi bir önlem alınmamıştır. Bu tarihe kadar daha çok devletin hüküm ve tasarrufu altındaki ormanlardan köylünün zati yakacak ve yapacak odun ihtiyacını nasıl karşılayacağı konusunda hükümler getirilmiştir.

Orman köylüsüne yönelik kalkındırma çalışmaları, ilk defa 1956 yılında çıkarılan 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile gündeme gelmiştir (Çelik,1993:225). Bu amaçla 1957 yılında Orman Genel Müdürlüğü'nde *Köy Kalkınma Şubesi* oluşturulmuş, daha sonra bu birim *Köy Kalkınma Dairesi* haline getirilmiştir. 1964 yılında Köy İşleri Bakanlığı'nın kurulması üzerine orman köylerine yönelik hizmetler, bu bakanlığın bünyesinde tesis edilen *Orman Köylerini Kalkındırma Dairesi*'ne devredilmiştir. Köy İşleri Bakanlığı'nın Toprak İskân Müdürlüğü ile Köy Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlükleri bünyesinde *Orman Köyleri Dairesi* şeklinde oluşturulan teşkilat, daha sonra tamamen kaldırılmıştır. 1969 yılında Orman Bakanlığı'nın kurulmasını takiben 21.01.1970 tarihinde bu bakanlığa bağlı *Orman Köylerini Kalkındırma Genel Müdürlüğü* tesis edilmiştir. 14.08.1971 tarihinde de genel müdürlüğün adı *Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü* (ORKÖY) olarak değiştirilmiştir (Çelik, 1993:226). 1973 yılında orman köylüsüne

özel bir finans kaynağı sağlamak amacıyla *Orman Köylerini Kalkındırma Fonu* kurulmuş, 1974 yılında fon yönetmeliğinin yürürlüğe girmesi ile orman köylüsüne götürülecek hizmetler ve yardımlar devamlı ve düzenli bir disipline bağlanmıştır.

Orman köylülerinin ormanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve bu köylerin kalkındırmalarını sağlamak amacı ile 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 13.maddesi gereğince orman içinde ve bitişiğinde bulunup, köylerde ve dağlık yerlerde oturanlar iki grupta toplanmıştır.

1. Buldukları yerlerde kalkındırılmaları mümkün görülenler.
2. Buldukları yerlerde kalkındırılmaları mümkün görülmeyenler.

13.maddeye göre buldukları yerlerde kalkındırılmaları mümkün görülen köyler, Orman Köylülerini Kalkındırma Fonu'ndan öncelikle yararlandırılmaktadır. Yerinde kalkındırılmaları mümkün görülmeyen veya su ve toprak rejimi bakımında buldukları yerleşim yerlerinden kaldırılmaları zorunlu bulunan köyler halkının kısmen veya tamamen orman sınırları dışına çıkarılan yerlere, bu mümkün olmadığı takdirde başka yerlere nakli ve yerleştirilmeleri kabul edilmiştir.

1982 Anayasasının 170. maddesi hükmü gereğince 1983 yılında 2924 sayılı *Orman Köylerinin Kalkındırılmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun* yürürlüğe konmuştur. Kanunun amacı; bakanlar kurulunca nakline karar verilen orman içi köyler halkının yerleştirilmesi, orman sınırları dışına çıkarılmış ve çıkarılacak yerlerin değerlendirilmesi suretiyle orman köylülerinin kalkındırılmalarının desteklenmesidir. Kanun kısaca aşağıdaki hususları kapsamaktadır.

- 1.Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyip aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar görülen yerlere, orman içi köyler halkının yerleştirilmesi.
- 2.Orman rejimi dışına çıkarılan otlak, kışlak ve yaylakların değerlendirilmesi.
- 3.Tarım alanına dönüşmüş yerlerin değerlendirilmesi.

4.Belediye mücavir alanları dışında ve içindeki yerleşim sahalarının değerlendirilmesi.

2924 sayılı kanunla orman sınırları dışına çıkarılacak araziler, yerinde kalkındırılması mümkün görülmeyen veya su ve toprak rejimi bakımından buldukları yerleşim yerlerinden kaldırılmaları zorunlu bulunan köyler için büyük önem taşımamaktadır.

Bununla birlikte 2924 Sayılı Kanunla tarım alanlarına dönüştürülerek yıllardır tarımsal faaliyet yapılan orman arazileriyle, orman dışına çıkarılan köy yerleşim alanlarının tapularının verilmesi amaçlanmış, böylece orman idaresi ile köylüler arasında yıllardır devam eden davaların ortadan kaldırılması düşünülmüştür (Nasırlı, 1993:330). Bu amaçla orman sınırları dışına çıkarılan yerlerde otlak, yaylak ve kışlakların hayvancılıkta kullanılmak üzere orman köylerine bir bütün olarak bedelsiz tahsis edilmesi, tarım alanlarına dönüştürülmüş veya binaların toplu olarak bulunduğu yerleşim alanlarının ise kullananlara rayiç bedel üzerinden satılması öngörülmüştür. Bu satışlardan elde edilecek gelirler de *Orman Köylerini Kalkındırma Fonu*'na gelir kaydedilecektir.

Anayasamızın 169. ve 170. maddelerinin hükümlerine göre düzenlenmiş olan 2924 sayılı *Orman Köylülerinin Kalkındırılmalarının Desteklenmesi Hakkındaki Kanun*'un 11.ve 12. maddelerinin bazı fıkraları, anayasa mahkemesinin 30.03.1993 günkü kararı ile iptal edilmiştir. Anayasa mahkemesi, orman kadastro komisyonlarınca orman sınırları dışına çıkarılan ve hazine adına tescil edilen yerlerin, orman köylülerinden başkasına satışının yapılamayacağı hususunu asıl gerekçe olarak göstermiştir. Nihayet 2924 sayılı kanunun 11. ve 12. maddelerinde yeni düzenlemeler yapılarak 1995 yılında 4127 sayılı kanun çıkarılmıştır. 4127 sayılı kanunla getirilen en önemli yenilik; “31.12.1981 tarihinden sonra sürekli olarak köyde oturmak” yerine, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren geriye yönelik en az 5 yıl köyde ikamet etmiş olmak yeterli sayılmıştır.

Yapılan uygulamalarda 1993 yılından 2002 yılı sonuna kadar 473.419 ha orman alanı, orman dışına çıkarılmıştır. Bunun 100.000 hektarı otlak, kışlak ve yaylak alanlarıdır. Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nce kurulan komisyonca tespit edilen, rayiç bedel listesi onaylanan 295 köydeki 11.677 ha alan için 35,5 milyon YTL rayiç bedel takdir edilmiştir. Bunun ise ancak 6700 hektarı satılarak 14,7 milyon YTL'si tahsil edilmiştir (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü).

6831 sayılı Orman Kanunu'na göre orman köylerinin kalkındırılmasına yönelik uygulamalar üç başlık altında toplanabilir. Bunlar;

1. Doğrudan kaynak aktarımı,
2. Dolaylı kaynak aktarımı,
3. Ormancılık çalışmalarında işlendirme,

olarak tanımlanabilir.

2.2.2.1. Doğrudan Kaynak Aktarımı

Orman köylülerine bir fona dayalı olarak ve örgütlü bir biçimde doğrudan kaynak aktarımı, 1970'li yılların başında Orman Bakanlığına bağlı Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla başlamıştır. Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü, 1980 yılında Orman Bakanlığı'nın kapatılması üzerine 1982 yılına kadar Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmış, 1983 yılında *Orman Köy İlişkileri Daire Başkanlığı* haline dönüştürülmüştür. 1984 yılında ise tamamen kapatılmıştır. Orman köylüsüne yönelik hizmetler merkezde Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı *Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü*, taşrada ise Tarım İl Müdürlükleri bünyesindeki *Destekleme Şube Müdürlüğü* birimlerine aktarılmıştır.

1991 yılında Orman Bakanlığı'nın yeniden kurulmasıyla orman köylüsüne yönelik hizmetler, bu bakanlık bünyesinde ana hizmet birimi şeklinde oluşturulan

Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'ne tekrar verilmiştir (Çelik,1993:226). Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır;

1.Orman korunması, geliştirilmesi ve genişletilmesini gerçekleştirmek, orman içinde veya bitişiğindeki köylülerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlamak amacıyla; kalkınma havzalarında, etüt, araştırma, plan ve hizmetlere yöneltilmesini temin etmek ve ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmak.

2.Orman köylülerinin kalkındırılmalarının desteklenmesi ile ilgili her türlü hizmetleri yapmak ve bu hizmetleri yürütmek.

3.Orman köylülerinin sosyal ve ekonomik yönden kalkındırılması, ısınma ve ısıtmada kullanılan oduna alternatif enerji kaynaklarının kullanılmasının teşvik edilmesi ve buna yönelik teknolojilerin kullanılması, yaygınlaştırılması konusundaki projeleri desteklemek.

4.Ormanlık alanında faaliyet gösteren kooperatiflerin proje bazında desteklenmesi ile ürünlerin ulusal ve uluslararası pazarda değerlendirilmesi konularında araştırma ve danışmanlık hizmeti vermek.

5.Orman köylerinde odun ve odun dışı orman ürünlerinin üretilmesini desteklemek ve bunlara dayalı sanayinin geliştirilmesine katkıda bulunmak.

6.Buldukları yerden başka yerlere nakledilecek orman köylülerinin terk ettikleri taşınmaz mallarını kamulaştırmak.

Doğrudan kaynak aktarımının bir plan dâhilinde sağlanabilmesi için Orman Köy ilişkileri Genel Müdürlüğü'nce 1973 yılında ülke genelinde İlçe Kalkınma Planları hazırlanmasına başlamıştır. Bu planlarda ilçeler havza kabul edilmekte, köylerin her türlü gayri safi gelirleri (bitkisel, hayvansal, ormancılık vs.) hesaplanmakta ve o yılın gayri safi milli hâsılası ile karşılaştırılarak her bir köyün *gayri safi gelir açığı* veya *fazlası* bulunmaktadır. Buna göre Orman Köylüleri

Kalkındırma Fonu finans kaynağı olarak kullanılarak orman köylülerine ve orman köy kalkınma kooperatiflerine kredi yardımları uygulamasına başlamıştır.

Kredi uygulamalarında ormanların ve orman suçlarının yoğun olduğu ilçeler ile Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrol Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü çalışmalarında problem yaratan köylerin bulunduğu yerler, öncelikle ele alınmıştır. İlçe kalkınma planları 1984 yılında ülke genelinde tamamlamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda bu planlardaki verilerin ve önceliklerin geçersiz hale geldiği göz önüne alınarak, ihtiyaç duyulan bazı ilçelerdeki planların revize edilmeleri sağlanmıştır. 1995 yılı sonuna kadar 143 civarında kalkınma planı revize edilmiştir (DPT, 2001b:143).

2.2.2.1.1. Ferdi Kredi Uygulamaları

Bütün kredi uygulamalarında amaç ormanların korunması, geliştirilmesi ve genişletilmesi hedeflerine ulaşılması sağlamak için ormanların içindeki ve bitişiğindeki köylerde yaşayan halkın kalkınmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda orman köylüsüne odun tüketiminin azaltılması için sosyal nitelikli, gelirlerinin artırılması için ise ekonomik nitelikli ferdi krediler kullanılmaktadır. Sosyal nitelikli projelerden dam örtülüğü malzemeleri, ısıtma-piştirme aracı ve odun yerine kullanılacak yakıt maddeleri, köy bütünlüğü esası dikkate alınarak verilmektedir. Ekonomik nitelikli projeler ise aile işletmeciliği şeklinde yürütülmektedir.

Kredi tahsislerinde köylülerden deprem, yangın, sel, toprak kayması gibi afetler nedeniyle zarar görenler ile ormancılık çalışmalarının en yoğun olduğu köy ve köylülere öncelik tanınmaktadır.

Ferdi kredilerde Ziraat Bankası'nın o yıl küçük ölçekli tarımsal işletme tanımına giren üreticilere uyguladığı kredi faizinin yedide biri (1/7) oranında faiz uygulanmaktadır. Ziraat Bankası'nın yıl içerisinde faiz oranında yapacağı değişiklik, daha önce yapılmış olan borçlanma işlemlerinde dikkate alınmamaktadır. Ferdi kredi

çalışmaları 2001 yılı sonuna kadar Orman Köylüleri Kalkınma Fonu Yönetmeliği, 2002 yılı başında itibaren ise Orman Köylüleri Kalkınma Hizmetlerine İlişkin Esas ve Usuller çerçevesinde yürütülmektedir.

Bugüne kadar 18.829 orman köylüsünün yer aldığı 715 ilçenin kalkınma planları hazırlanmış, 841.171 aileye sosyal amaçlı, 1.112.931 aileye ise ekonomik amaçlı kredi yardımı yapılması öngörülmüştür. Planlar doğrultusunda 143.988 aileye sosyal, 138.746 aileye de ekonomik amaçlı kredi verilmiş, hedeflenenin ancak % 14'ü gerçekleştirilebilmiştir (Bkz. Tablo.25)

Tablo 25. 1974–2005 Döneminde İlçe Kalkınma Planlarında Hedeflenen Ferdi Krediler ve Gerçekleşmeleri

Kredi Türü	Ünite Adedi		Gerçekleme Oranı (%)
	Hedef	Gerçekleşme	
Sosyal Nitelikli Krediler	841.171	143.988	17
Ekonomik Nitelikli Krediler	1.112.916	136.746	12
TOPLAM	1.954.087	282.734	14

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo 26 ise, 1974–2005 dönemindeki ferdi kredi uygulamalarını kredi türü ayırımında vermektedir. Buna göre Orman Köylülerini Kalkındırma Fonu'ndan 268.637 orman köylüsüne 789,4 milyon YTL tutarında ferdi kredi tahsisi yapılmıştır. Ayrıca fon dışı kaynaklardan faizsiz besicilik kredisi olarak 11.726 orman köylüsüne 49,4 milyon YTL kredi verilmiştir. Yine fon dışı kaynaklardan % 20 faizli besicilik kredisi olarak 2371 orman köylüsüne 10,3 milyon YTL kredi tahsisi yapılmıştır. Buna göre fon kaynaklı ve fon dışı kaynaklardan toplam 282.734 orman köylüsüne 858,1 milyon YTL kredi yardımı yapılmıştır.

Tablo. 26. 1974–2005 Döneminde Uygulanan Ferdi Krediler

Kaynak Türü	Kredi Türü	Ünite Adedi	Miktar ¹⁾ (YTL)
Fon Kaynaklı Krediler	<i>Sosyal Nitelikli Krediler</i>		
	Dam örtülüğü	117.202	96.433.089
	Isıtma ve pişirme aracı	26.786	3.945.391
	<i>Ekonomik amaçlı krediler</i>		
	Fenni Arıcılık	24.917	67.571.733
Hayvancılık	82.057	588.422.480	
El ve Ev Sanatları	10.059	14.886.821	
Tesis Edinme ve Çev.	7.616	27.132.444	
Fon Dışı Kay. Krediler	<i>Faizsiz Besicilik</i>	11.726	49.423.027
	<i>% 20 Faizli besicilik</i>	2.371	10.330.911
TOPLAM		282.734	858.173.296

1)2005 yılı fiyatlarıyla

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü

Tablo 25’den de görüldüğü gibi orman köylülerine yapılan kredi desteği, hedeflerin çok gerisinde kalmıştır. Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü’nün bugüne kadar sağladığı kredi tahsisi, orman köy ailelerinin sadece %15’ine ulaşabilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında;

a) Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü’ne yeterli kurumsal ve finansal olanakların sağlanamaması,

b) Katılımcılığa ve orman köylülerinin ve örgütlerinin kapasitelerinin geliştirilmesine yeterli önemin verilmemesi, bunun yerine Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü’nün yardım sağlayıcı rolüne ağırlık verilmesi,

c) Orman teşkilatının diğer birimleri ile diyalog, eşgüdüm, işbirliği ve entegrasyon çalışmalarının yeterince gerçekleştirilmemesi,

d) Popülist yaklaşımlar ve kısıtlı kaynakların gerçekten ormana bağımlı ve baskı oluşturan yoksul orman köylülerine yönlendirilmemesi,

yer almaktadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004:48).

2.2.2.1.2. Kooperatif Kredisi Uygulamaları

Belirli ekonomik amaçları güç birliği yaparak gerçekleştirmek üzere, kişilerin gönüllü olarak oluşturdukları ve yönetiminde demokratik ilkeler çerçevesinde söz sahibi oldukları kooperatifler, orman köylerinde yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Ferdi kredilerle oluşturulmuş potansiyelin pazarlanması ve değerlendirilebilmesi için orman köylerinde kurulmuş köy kalkınma kooperatifi ve birliklerine, uyguladıkları projeler için kredi kullandırılmaktadır. Bu projeler aşağıda belirtilen sektörler için verilmektedir.

- İmalat – Gıda
- İmalat – Orman
- Dokuma
- Tarımsal üretim
- Su ürünleri
- İnşaat Malzemeleri
- Kimya
- Turizm
- Enerji
- Diğer sektörler

Proje uygulanacak kooperatiflerde orman-halk ilişkilerinin sorun yarattığı yörelerde bulunması, ferdi kredilerle oluşan ürün potansiyelinin değerlendirilmesi için kooperatif projesine ihtiyaç duyulması, ormancılık çalışmaları açısından sıkıntı olan köylerde kurulmuş olması, uygulayacakları proje tutarının %10'unu öz

kaynaklarından gerçekleştirmeyi taahhüt etmesi şartları aranmaktadır. Kooperatiflerin kredi sağlayabileceği iki kuruluş bulunmaktadır. Bunlar Tarım Bakanlığı bünyesindeki Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü ve Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesindeki Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü' dür.

Orman köylerinde kurulmuş olan kooperatiflerin en önemli finans kaynağı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'dür. Orman köylerinde 1974 – 2000 yılları arasında uygulanan 835 adet proje cari fiyatlarla 9.911.697 YTL, VIII. Plan Döneminde ise uygulanan 127 adet proje yine cari fiyatlarla 22.588.936 YTL kredi kullandırılmıştır. Bu faaliyetler sonunda 66.000 ton/yıl soğuk hava deposu, 400 ton/gün süt işleme ve değerlendirme tesisi, 3200 ton/yıl salamura tesisi kapasitesi yaratılmıştır. VIII. Plan Döneminde bu yolla 3200 adam/yıl istihdam sağlanmış olup IX. Plan Döneminde 12.700 adam/yıl istihdam yaratılması planlanmaktadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü).

Tablo 27. Orman Köylerinde 1974- 2005 Döneminde Uygulanan Kooperatif Kredileri

Yıllar	Proje Adedi	Kredi Tutarı (Cari Fiyatlarla, YTL)	Sağlanan İstihdam Adam/Yıl
1974–2000	835	9.911.697	–
2001	37	6.721.785	390
2002	29	6.218.838	550
2003	30	5.140.080	800
2004	17	2.508.223	650
2005	14	2.000.000	810
TOPLAM	959	32.500.623	3119¹

1) 2001–2005 Dönemindeki toplam istihdam

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü

2000–2004 yılları arasında tahsil edilmesi gereken 11.601.995 YTL tutarındaki kooperatif kredi taksitlerinin ancak %43'ü tahsil edilebilmiş, % 45'i ertelenmiş, % 12'si ise icraya verilmiştir. Bugün itibariyle orman köylerinin %

90'ında mevcut olan kooperatifler, faaliyetlerini devam ettirmelerine rağmen verimli çalışmamaktadır. Kooperatiflerde üst örgütlenmeye yeterince önem verilmemesi, gerekli eğitim ve denetimin yapılmaması, istenilen verimliliğin oluşmasına engel olmaktadır.

2.2.2.2. Dolaylı Kaynak Aktarımı

Orman köylülerine dolaylı kaynak aktarımı, köylülerin yapacak ve yakacak odun ihtiyaçlarının Orman Genel Müdürlüğü tarafından indirimli fiyatla karşılanması şeklinde uygulanmaktadır. 6831 sayılı orman kanununun 31. ve 32. maddelerine göre orman köylüleri, kendileri kullanmak ve tüketmek koşuluyla ihtiyaç duydukları yapacak (tomruk) ve yakacak odunu, piyasa fiyatının çok altında bir fiyatla satın alabilmektedir. Ayrıca ilgili yasanın 34. maddesine göre orman köy kalkınma kooperatifleri, ürettikleri tomruk ve sanayi odununun % 25'i kadarını istediği fiyatla satmak amacıyla orman işletmelerinden satın alabilmektedir.

Tablo 28. 6831 Sayılı Orman Kanununun 31., 32., 33. ve 34. Maddelerine Göre Orman Köylülerine Verilen Kanuni Hak Miktarları

Yıllar	Yapacak (m ³)				Yakacak (1000 ster)				
	31. Madde	32. Madde	33. Madde	34. Madde	31. Madde	32. Madde	33. Madde	34. Madde	34. Madde % 10
1990	261	100	7	178	5562	358	0	2191	32
1991	248	93	7	192	5611	457	0	1793	53
1992	238	74	7	157	5739	301	0	2207	83
1993	242	90	12	219	5293	283	0	2036	141
1994	261	68	6	230	4818	346	0	1881	228
1995	225	103	7	322	5328	337	0	2187	576
1996	202	63	7	299	5158	262	0	2264	1244
1997	172	49	6	262	4582	245	0	2152	1872
1998	229	42	4	228	4398	258	0	1617	3202
1999	112	48	6	105	4402	166	0	2290	4244
2000	100	49	4	215	4130	219	0	1876	5725
2001	73	30	6	394	3760	227	0	2218	6106
2002	74	35	9	366	4044	240	0	2182	11.500
2003	80	40	10	380	4000	250	0	220	13.625
TOPLAM	2517	884	98	3547	66.825	3949	0	27.114	48.631

Kaynak: www.tbmm.gov.tr/komisyon/orman_koyluleri_arastirma/index.htm., "Orman Köylülerinin Sorunlarının Araştırılarak, Orman Köylülerinin Kalkındırılması İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu", Erişim: 12.10.2005

Yapacak odun üretiminin yaklaşık % 35'i açık artırmalı, % 53'ü tahsisli satışlar olarak gerçekleşmekte, % 12'si orman köylülerine yasal hak olarak indirimli fiyatlarla sağlanmaktadır. Orman köylülerine yaklaşık 0,5 milyon m³ yapacak, 4–5 milyon m³ yakacak odun sağlanmakta olup, bu miktarlar yaklaşık olarak ormanlardan yapılacak odun üretiminin % 10'unu, yakacak odun üretiminin % 60'ını ve toplam odun üretiminin % 30'unu oluşturmaktadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004:46).

Tablo 29. 6831 Sayılı Orman Kanununun 31., 32., 33. ve 34. Maddelerine Göre Orman Köylülerine ve Kooperatiflerine Sağlanan Sübvansiyonlar (YTL)

Yıllar	31. Madde	32. Madde	33. Madde	34. Madde (Yapacak)	34. Madde (Yakacak)	34. Madde (%10)	Toplam
1990	116.000	10.000	1000	7000	30.000	32.000	196.000
1991	180.000	16.000	1000	12.000	38.000	53.000	300.000
1992	295.000	19.000	1000	17.000	75.000	83.000	490.000
1993	439.000	33.000	3000	37.000	110.000	141.000	763.000
1994	911.000	69.000	4000	85.000	225.000	228.000	1.522.000
1995	1.811.000	159.000	8000	223.000	495.000	576.000	3.272.000
1996	3.024.000	190.000	14.000	362.000	891.000	1.244.000	5.725.000
1997	4.831.000	294.000	22.000	575.000	1.534.000	1.872.000	9.128.000
1998	8.369.000	479.000	25.000	851.000	1.962.000	3.202.000	14.888.000
1999	16.906.000	681.000	75.000	333.000	4.319.000	4.244.000	26.558.000
2000	20.860.000	1.220.000	92.000	2.888.000	5.088.000	5.725.000	35.873.000
2001	23.360.000	1.464.000	142.000	5.504.000	10.070.000	6.106.000	46.646.000
2002	39.713.000	3.237.000	360.000	6.515.000	30.177.000	11.500.000	91.502.000
2003	46.180.000	4.426.000	540.000	7.980.000	45.320.000	13.625.000	121.071.000
TOPLAM	16.999.5000	12.297.000	1.288.000	25.389.000	100.335.000	48.631.000	357.934.000

Kaynak: www.tbmm.gov.tr/komisyon/orman_koyluleri_arastirma/index.htm., “Orman Köylülerinin Sorunlarının Araştırılarak, Orman Köylülerinin Kalkındırılması İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”, Erişim: 12.10.2005

Tablo 28 ve 29, 1990–2003 döneminde orman köylülerine ve kooperatiflerine verilen odun miktarları ile sağlanan sübvansiyon değerlerini vermektedir. Buna göre 1990–2003 yılları arasında 7046 m³ yapacak, 146 milyon ster yakacak odun orman köylüsüne kanuni hak olarak verilmiş, bunun sonucunda yaklaşık 358 milyon YTL dolaylı kaynak aktarımı sağlanmıştır. Ancak orman kaynaklarının planlanması çalışmalarında yerel ihtiyaçların yeterince dikkate alınmaması ve ormanların verim gücünün kısıtlı olması nedeniyle yasal hak olarak verilen odun miktarları, ihtiyaçların karşılanması için yeterli olmamaktadır. Bunun sonucunda orman

köylülerince ormanlardan yılda 4–5 milyon m³ gizli odun tüketiminin gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

2.2.2.3. Ormanlık Çalışmalarında İşlendirme

Sürdürülebilir orman yönetimi prensipleri çerçevesinde ormanlarımızın işletilmesi ve korunması ile birlikte, orman içi ve bitişiğinde bulunan orman köylüsünün ormancılık faaliyetlerinde işlendirilerek ekonomik katkı sağlanması temel hedefler arasında yer almaktadır (www.tbmm.gov.tr, 12.10.2005).

Bu amaçla 6831 sayılı Orman Kanununun 40. maddesi ile devlet ormanlarında ağaçlandırma, bakım, imar, yol yapımı, kesme, toplama, taşıma, imal gibi orman işlerinin öncelikle o yöredeki köy kooperatifleri aracılığı ile orman köylülerine yaptırılması öngörülmüştür. Ayrıca Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü'nde tesis ve bakım işlerinde de orman köylülerine istihdam olanağı sağlamaktadır.

Tablo 30. Orman Genel Müdürlüğü'nce 1995–2005 Döneminde Üretim İşçiliği Olarak Yapılan ödemeler

Yıllar	Miktar (YTL)
1995	9.071.696
1996	18.046.712
1997	28.163.266
1998	47.165.722
1999	63.799.353
2000	91.574.280
2001	105.245.000
2002	173.551.354
2003	222.910.075
2004	306.030.260
2005	334.539.858
TOPLAM	1.400.097.576

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü

Orman Genel Müdürlüğü'nce yıllar itibariyle ortalama 7,5 milyon m³ endüstriyel odun, 8 milyon ster yakacak odun üretilmektedir. Üretim işinde istihdam edilenlerin sayısı tam olarak tespit edilememekle birlikte yılda ortalama 270.000–300.000 civarında orman köylüsü'nün üretim içinde işlendirildiği tahmin edilmektedir (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü).

Üretim işçiliği olarak ödenen genel üretim giderleri, 1995–2005 dönemi için Tablo 30' da verilmiştir. Buna göre son on yıllık dönemde orman köylülerine üretim çalışmaları karşılığında 1,4 Milyar YTL ödeme yapılmıştır.

2.2.3. Dünyada Orman Köylerine Yönelik Yapılan ve Yapılmakta Olan Uygulamalar

Batı Avrupa ülkelerinde, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayinin gelişmesi ile *kentin çekici gücü* artmış, yukarı havzadaki dağ ve orman köylerinden nüfus aşağı havzadaki sanayi bölgelerine akmıştır. Bu durum her ne kadar yapısal dönüşüm açısından olumlu görülse de ormanların işletilmesi ve diğer ormancılık faaliyetlerinin yapılması için gerekli iş gücünün bulunmaması, bazı Avrupa ülkelerinde işçilerin şehirlerden götürülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle dağ ve orman köylerindeki gerekli iş gücünü ve nüfusu tutabilmek için tedbirler alınmıştır. Alınan ve halen alınmakta olan tedbirleri aşağıdaki başlıklarda sıralamak mümkündür (Nasırlı, 2002:21).

a) Doğal kaynakları uygun bir şekilde işletmek suretiyle toprak verimliliğini artırmaya yönelik tedbirler.

- Arazi sınıflandırması yapılarak orman, mera ve tarım alanları kesin olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen tarım toprakları entansif tarıma elverişli, makineli çalışmayı rasyonel hale getirecek birimler şeklinde sokulmuştur.

- Tarım ve meraya elverişli olmayan alanlarda ağaçlandırmalar yapılarak bir taraftan erozyon önlenmiş, diğer taraftan ağaçlandırmaların çeşitli olumlu fonksiyonlarından yararlanılmıştır.

- Mera ıslahı yanında suni beslemeye önem verilerek ahır hayvancılığı geliştirilmiştir. Böylece hayvanların ormandaki otlama zararları önlenmiş, iyi ırklar yetiştirmek suretiyle et ve süt bakımından yüksek verimlere ulaşılmıştır.

b) Bölge halkının hayat standardını artırmaya yönelik tedbirler

- Dağ ve orman köylerinde mevcut tarımsal arazilerin iyileştirilmesi konusunda devletçe gerekli yardım yanında düşük faizli kredi verilmekte ve karşılıksız yardım yapılmaktadır.

- Ormanlık bölgelerde turizmin geliştirilmesi için gerekli önlemler alınmış ve tesisler kurulmuştur.

- Çeşitli sanayinin yan dallarının bölgenin en uzak köşelerine kadar yayılması amacıyla işin köylülerin ayağına götürülmesi planlanmıştır. Özellikle bölgede gelişme imkânı olan yan sanayi dallarının kurulmasına çaba gösterilmekte ve teşvik edilmektedir. Buna karşılık bölgede gelişmesi sakıncalı bulunan ve gelişmesi istenmeyen sanayi dalları, bulunduğu sınırlar içinde tutularak gelişmesi engellenmektedir.

- Orman köylülerince üretilen ürünlerin pazarlanması ve değerlendirilmesi amacıyla her türlü tarıma dayalı endüstriyel tesislerin kooperatif ve kooperatif birliklerince kurulması teşvik edilmekte, bu konuda düşük faizli kredi ve karşılıksız yardım uygulamaları yapılmaktadır.

- Dağ ve orman köylerinde kurulacak her türlü tesis ve faaliyetlerde geniş vergi indirimi ve vergi muafiyetleri uygulanmaktadır.

- Alt ve sosyal yapı yatırımlarının devlet tarafından yapılmasına önem verilerek bu hizmetler tüm yerleşim yerlerine ulaştırılmaktadır.

Alınan tedbirler ve yapılan uygulamalar sonucunda ülkemizdeki orman köylerinde görülen sorunların, gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde bulunmadığı gözlenmektedir.

2.3. TÜRKİYE’DE ORMAN VARLIĞI, ORMAN YANGINLARI ve ORMAN SUÇLARI

Ormanlar çoğunlukla rasgele bir araya gelmiş ya da getirilmiş ağaç ve ağaç topluluğu olarak algılanmaktadır (Çağlar,1992: 10). Ülkemizde halen yürürlükte olan 6831 sayılı Orman Kanunda ise orman; *“Tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları, yerleri ile birlikte orman sayılır”* şeklinde tanımlanmaktadır (DPT,2001b: 10). Çepel’e (1999) göre ise orman; *“Ağaçlarla birlikte diğer bitkiler, hayvanlar, toprak organizmaları gibi canlı varlıklarla; toprak, hava, su, ışık, sıcaklık gibi cansız doğal faktörlerin oluşturdukları karşılıklı ilişki ve iletim dokusunu temsil eden bir doğa parçasıdır”* (Çepel;1999:6).

Dünyada hızla artan nüfus, sanayileşme ve tüketim alışkanlıkları, doğal kaynakların bilinçsizce kullanımını beraberinde getirmiştir. Endüstrileşmenin getirdiği bu olumsuz gelişme, vazgeçilmez bir yenilenebilir doğal kaynak olan ormanlar üzerindeki baskının artmasına neden olmaktadır. Doğal kaynakların rasyonel işletilmesinde en önemli düşünce, uygun işletme yöntemleri ile sürdürülebilirliklerinin sağlanması olmalıdır. Aksi takdirde insanoğlunun yaşam kaynakları kısa bir süre sonra tükenecektir.

Sürdürülebilirlik kavramı yeni bir kavram değildir. Ricardo, toprak kaynaklarının sınırlılığında, Malthus ise hızlı nüfus artışından yola çıkarak büyümenin doğal sınırları olduğunu, bu sınırlara bir kere ulaşıldıktan sonra daha fazla mal üretiminin mümkün olamayacağını savunmuşlardır. Ancak günümüzde benimsenmiş olan iktisadi kalkınma modellerinden hemen hemen hiçbiri, çevresel kaliteyi ve doğal kaynakların deformasyonunu dikkate almadan geliştirilmiş modellerdir. İktisadi kalkınmada sınır tanımayan ve ülke ekonomileri arası rekabette kalkınmayı veya kalkınmışlığı belirleyici ölçüt olarak kabul eden bu modeller, kısa dönemli modellerdir. Uzun dönemde çevresel kaliteyi de dikkate alan tek kalkınma modeli, kaynakların israf edilmeden optimum kullanımını amaçlayan *“sürdürülebilir kalkınma modeli”*dir (Dulupçu, 2001: www.dtm.gov.tr).

Sürdürülebilir kalkınma; “*İnsanoğlunun parçası olduğu ve varlığını sürdürebilmesi için temel desteği sağlayan ekosistemlerle uyumlu ve denge içinde, yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve geliştirilmesi*” olarak tanımlanabilir. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması ile gerçekleşecektir. 1992 yılında toplanan Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda hazırlanan raporda, ekonomik kalkınma ile çevre korunmasının birbirinden ayrılmayacak iki kavram olduğu, ekonomik kalkınma için çevre korunmasının gerekli olduğu kadar çevrenin korunmasında da ekonomik kalkınmanın gerekli olduğu vurgulanmıştır (Görmez, 1997: 85- 87).

Ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmişliğin çok boyutlu bir olgu olduğu gerçeğinin en çarpıcı yansıması, başta ormanlar olmak üzere doğal kaynaklardan yararlanma biçiminde de ortaya çıkmaktadır. Doğal kaynakların tükenmeyecekmişçesine bir yaklaşımla işletilmesi, bu ülkelerin kalkınabilmelerinin de en büyük engeli haline dönüşmüştür(Çağlar, 1992: 37).

Bilindiği gibi azgelişmiş ülkelerde nüfusun çoğunluğu kırsal kesimde, varsa orman içinde ve/veya bitişiğinde yaşamaktadır. Toplumun görece olarak en yoksul kesimini oluşturan bu kütle, geçimini çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla sürdürmektedir. Ancak tarım yaptığı toprakları, hayvanlarını beslediği otlakları, ısınma- pişirmede kullanacakları enerji için gerekli yakacak odunu, ormanı yok ederek sağlamaktadır.

Bu bölümde ormanların azalmasındaki en büyük etkenlerden olan orman yangınları ve orman suçları, Türkiye ve Muğla için ayrı ayrı ele alınacak ve bunların nedenleri üzerinde durulacaktır.

2.3.1 Türkiye’de Orman Varlığı

Ülkemizde ormanların dağılımında iklim ve toprak ilişkilerinin yanı sıra, Türkiye’nin jeomorfolojik yapısı, çeşitli formasyonlara sahip bitkilerin ve ağaç

türlerinin birbirleri ile olan etkileşimleri de rol oynamaktadır. Türkiye'nin genel alanı 77,9 milyon hektardır. Tablo 31' den de görüldüğü gibi ülkemizin toplam ormanlık alanı 20,763 milyon hektar olup, toplam ülke alanının % 26,6'sını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin 20,7 milyon hektarlık ormanlık alanının 8,23 milyon hektarı verimli kuru ormanı, 1,79 hektarı verimli baltalık orman alanıdır. Toplam verimli orman alanı 10,02 milyon hektar olup toplam ormanlık alanın % 48'ini oluşturmaktadır. Geriye kalan toplam ormanlık alanın % 52'si (10,7 milyon hektar) bozuk kuru ve baltalık alanlardır.

Tablo 31. Türkiye'nin Orman Varlığı (Milyon Hektar)

Niteliği	Koru Ormanı ¹⁾			Baltalık Orman ²⁾			Toplam	
	İbrelili	Yapraklı	Toplam	İbrelili	Yapraklı	Toplam	Alan	%
Verimli	6,56	1,68	8,23	0,003	1,79	1,79	10,027	48,3
Bozuk	4,60	1,57	6,18	0,027	4,52	4,55	10,73	51,7
Toplam	11,16	3,25	14,41	0,03	6,31	6,34	20,763	100

- 1) **Koru Ormanı:** Tohumdan yetişmiş ya da yetiştirilmiş, yüksek boya ulaşması için idare edilen ve işletilen ormanlardır. Genellikle endüstriyel odun üretimi için korunup işletilmektedirler.
- 2) **Baltalık Orman:** Kesilen ağaçların kök, gövde, dal ve kütük sürgünlerinden oluşan ormanlardır. Sürgün verme özelliği yapraklı ağaçlara özgü olduğu için baltalık ormanların hemen hemen tümü yapraklı ağaçlardan oluşmaktadır. Baltalık ormanlar genellikle yakacak odun üretimi için işletilirler.

Kaynak: Konukçu, M.(2001), "*Ormanlar ve Ormancılığımız*", Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2630, s.55

Ağaç türleri açısından bakıldığında ülkemiz oldukça zengindir. Tüm ormanlık alanda ibrelili saha oranı yaklaşık % 54, yapraklı saha oranı ise % 46'dır. İğne yapraklılardan 7 adet çam türü, 4 adet köknar, 6 adet ardıç, ladin, sedir, selvi gibi türler bulunmaktadır. Yapraklılardan 34 adet meşe, 10 adet akağaç, 19 adet söğüt, 6 adet kavak, 4 adet ihlamur, 3'er adet dişbudak, aylantus, karaağaç, huş, 2'şer adet gürgen, kızılbaş, çınar gibi çeşitli türler yer almaktadır (Aksa, 2001: 15).

Normal kuru ormanlarında en fazla alana % 32 oranı ile kızılçam sahip olup, sonra sırasıyla karaçam % 26, kayın % 13, sarıçam % 8, göknar % 6, meşe % 4, sedir % 3, ladin % 2 oranında sahaya sahiptir. Normal baltalıklarda ise en fazla sahaya % 85 oranı ile meşe ağacı sahiptir (DPT, 2001b: 13).

Türkiye’de ormanların coğrafi bölgelere göre dağılımında arazi yapısı, iklim ve toprak özellikleri en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde en fazla ormanlık alana sahip bölge % 23,8’lik oranla Karadeniz Bölgesi’dir. Bunu sırasıyla % 19,7 ile Akdeniz, % 17,8 ile Ege, % 14,5 ile Marmara, % 11,4 ile İç Anadolu, % 8,2 ile Doğu Anadolu ve % 4,6 ile Güneydoğu Anadolu Bölgeleri izlemektedir.

2.3.1.1. Türkiye’de Orman Yangınları ve Nedenleri¹²

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme ve tarım alanlarının yetersizliği, ormanlık alanların gittikçe azalmasına yol açmaktadır (Oktik, 2001: 20). Her yıl önemli miktarlarda orman alanı çeşitli nedenlerle tahrip olmakta, dünyamızı yaşanabilir kılan bu varlık her geçen gün azalmaktadır. Dünyada sadece 1980–1990 yılları arasında 130 milyon hektar orman alanı elden çıkmıştır. 2010 yılında dünya nüfusunun 7 milyara çıkmasına karşın, halen 3,4 milyar hektar olan dünya ormanlık alanının 3,1 milyar hektara gerileyeceği hesap edilmektedir.

Çevresel etkileşimin en fazla olduğu ve ülkemizin de içinde bulunduğu Akdeniz Kuşağı’nda, orman ekosistemi tehdit eden unsurların başında orman yangınları gelmektedir.

1937 yılından bu yana 2004 yılı sonu itibariyle kaydı tutulan toplam yangın sayısı 75.255 adettir. Yılbaşına düşen ortalama yangın sayısı 1123 adettir. Başlangıç’ta 600 gibi çok düşük sayılarda görülen orman yangınlarının yıllık ortalama sayısı, 1945 ve 1946 yıllarında 1169 ve 1023 adetlik seviyelere tırmanmıştır. Bu yükselmeye 4785 sayılı yasanın¹³ çıkarılmasına gösterilen tepkinin etken olduğu tahmin edilmektedir.

¹² Bu bölümün hazırlanmasında T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı’nın “2004 Yılı Orman Yangınları ile Mücadele Faaliyetleri Değerlendirme Raporu”ndan yararlanılmıştır.

¹³ 1945 yılında yürürlüğe giren 4785 sayılı yasa ile gerçek ve tüzel kişilere ait orman arazileri devletleştirilmiştir. Yasaya göre taşınmazları devletleştirilen kişilere, yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içerisinde başvuruda bulunmaları halinde, devletleştirilme bedellerinin ödenmesi hükme bağlanmıştır. Ancak bu yasa yürürlüğe girdikten sonra 3 milyon orman köylüsünden ancak 100

Daha sonraki yıllarda inişli çıkışlı seyir gösteren yangın sayısının 1956–1973 döneminde yıllık 1000 adet altına kaldığı, 1981, 1982 ve 1983 yıllarında da bu seviyenin altında kalmasına karşılık, 1984 yılından itibaren bir daha inmemek üzere yükseldiği görülmektedir.

1995–2004 yıllarını kapsayan son on yıllık dönemde toplam 19.155 adet orman yangını meydana gelmiş ve dönem ortalaması 1915 adet/yıl olmuştur. 1995–2004 yılları arasında en yüksek yangın sayısı 2631 adet ile 2001 yılında, en düşük sayı ise 1339 adet ile 1997 yılında kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 32).

Tablo 32. Türkiye’de 1995 -2004 Yılları Arasında Orman Yangınları

Yıllar	Yangın Sayısı (adet)	Yanan Alan (Ha)	Yangın başına düşen alan (Ha)
1995	1770	7676	4,3
1996	1645	14.922	9,1
1997	1339	6316	4,7
1998	1932	6764	3,5
1999	2075	5804	2,8
2000	2353	26.353	11,2
2001	2631	7394	2,81
2001	1471	8514	5,79
2003	2177	6644	3,05
2004	1762	4876	2,77
Toplam	19.155	95.263	4,97

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı 2004 Yılı Orman Yangınları ile Mücadele Faaliyetleri Değerlendirme Raporu.

1937 yılından 2004 yılı sonuna kadar olan dönemde yangınlar sonucu 1,56 milyon hektar alan yanmıştır. Bu dönemde yıllık ortalama yanan alan 23,298 hektar, birim yangın başına düşen yanan alan miktarı ise 20,7 hektar olmuştur.

1995 -2004 yılları arasını kapsayan son on yıllık dönemde toplam 95.263 hektar alan yanmış, yangın başına düşen alan ise 4,97 hektar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemin verileri bölge müdürlüklerine bazında değerlendirildiğinde yılda

civarında başvuru olmuş, milyonlarca orman köylüsü devletleştirme bedelini alamamıştır (www2.tbmm.gov.tr/d22/2/2-0153.pdf, 05.12.2005).

ortalama 1790 hektar ile Muğla, 1018 hektar ile Antalya ve 839 hektar ile Adana bölgeleri ilk üç sırayı almaktadır.

Orman yangınlarının çıkış nedenleri, toplumun yaşam tarzı ve düzeyine, kültür seviyesine, kırsal yöredeki etkinliklerine bağlı olarak değişim göstermektedir. Yangın çıkış nedenlerindeki değişkenlik, yangınların çıkış zamanlarını da etkileyebilmektedir.

Tablo 33, Türkiye’de son on yılda orman yangınlarının çıkış nedenlerini vermektedir. Buna göre yangınların % 55’lik bölümü ihmal, dikkatsizlik ve kaza, % 13’lük bölümü kasıt, % 7’lik bölümü yıldırım sonucu çıkmış, % 25’lik bölümünün çıkış nedeni ise belirlenememiştir.

Tablo 34 ve Tablo 35, sırasıyla ülkemizde 1997 -2004 yılları arasında meydana gelen orman yangınlarının çıkış nedenlerine göre sayısal ve alan olarak dağılımı vermektedir.

İhmal ve dikkatsizlik sonucu çıkan yangınlar arasında % 9,2’lik oran ile anız, % 8,9’luk oran ile çoban ateşi ve % 9,3’luk oran ile sigara ateşinin yer alması dikkat çekmektedir. Anız yangınlarında yitirilen alanın oranı % 9, çoban ateşi ile çıkan yangınların oranı % 11, sigara sonucu çıkan yangınlarda yitirilen alanın oranı ise % 9 olmuştur. Ülkemizde görülen yangınların gerek sayısı, gerek alan olarak % 83’lük bölümü, Haziran-Ekim döneminin oluşturduğu yangın mevsiminde meydana gelmektedir. 2004 yılında orman yangınları sonucu maruz kalan toplam maddi zarar 11,8 milyon dolardır.

Tablo 33.Türkiye'de 1995–2004 Yılları Arasında Çıkan Orman Yangınlarının Nedenlerine Göre Dağılımı

Yıllar	Yangın Çıkış Nedenleri								TOPLAM (adet)
	Kasıt		Yıldırım		İhmal-Dikkatsizlik-Kaza		Nedeni Bilinmeyen		
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	
1995	270	15	129		577	33	794	45	1770
1996	204	12	56	3	698	43	687	42	1645
1997	193	14	78	6	696	52	372	28	1339
1998	249	13	53	3	1163	60	467	24	1932
1999	279	14	203	10	1151	55	442	21	2075
2000	410	17	132	6	1384	59	427	18	2353
2001	251	10	188	7	1629	62	563	21	2631
2002	218	15	181	12	809	55	263	18	1471
2003	258	12	120	6	1317	60	482	22	2177
2004	242	14	128	7	1033	59	359	20	1762
TOPLAM	2574	100	1268	100	10.457	100	4856	100	19.155
ORTALAMA	257	13	127	7	1045	55	485	25	1916

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı 2004 Yılı Orman Yangınları ile Mücadele Faaliyetleri Değerlendirme Raporu.

Tablo 34. Türkiye’de 1997–2004 Yılları Arasında Meydana Gelen Orman Yangınlarının Çıkış Nedenlerine Göre Sayısal Dağılımı (Adet)

YILLAR	Çıkış Nedenleri															TOPLAM		
	İhmal Dikkatsizlik							Kasıt				Kaza			Bilinmeyen		Yıldırım	
	Anız	Çöplük	Avçılık	Ç.Ateşi	Sigara	Piknik	Diğer	Terör	Kundaklama	Açma	Diğer	ENH ¹	Trafik	Diğer				
1997	98	9	12	137	57	26	300	5	96	92	-	42	3	12	372	78	1339	
1998	280	26	17	198	189	52	280	9	143	97	-	77	8	36	467	53	1932	
1999	221	10	14	182	212	56	373	18	192	69	-	50	8	25	442	203	2075	
2000	186	18	26	207	184	47	569	-	382	28	-	118	10	19	427	132	2353	
2001	276	15	24	261	262	77	605	4	186	61	-	65	9	35	563	188	2631	
2002	142	3	10	125	133	30	304	1	181	36	-	48	5	9	263	181	1471	
2003	167	31	11	161	251	80	510	0	216	42	-	83	3	20	482	120	2177	
2004	87	13	10	143	171	52	443	2	50	4	178	64	1	14	398	132	1762	
ORT.	Sayı	208	18	18	202	208	60	483	6	207	61	25	78	7	24	488	155	2249
	% Oran	9,26	0,79	0,79	8,98	9,27	2,67	21,51	0,25	9,19	2,73	1,11	3,48	0,3	1,08	21,69	6,91	100

1) Enerji nakil hatları

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı 2004 Yılı Orman Yangınları ile Mücadele Faaliyetleri Değerlendirme Raporu.

Tablo 35. Türkiye’de 1997–2004 Yılları Arasında Meydana Gelen Orman Yangınlarının Çıkış Nedenlerine Göre Alan Olarak Dağılımı (Hektar)

YILLAR	Çıkış Nedenleri																TOPLAM	
	İhmal Dikkatsizlik							Kasıt				Kaza			Bilinmeyen	Yıldırım		
	Anız	Çöplük	Avcılık	Ç.Ateşi	Sigara	Piknik	Diğer	Terör	Kundaklama	Ağma	Diğer	ENH ¹	Trafik	Diğer				
1997	329	80	91	278	71	18	2215	31	573	319	-	195	1	111	1967	37	6316	
1998	928	87	25	304	133	180	696	219	1294	142	-	1032	206	122	1376	20	6764	
1999	550	7	36	247	185	300	965	359	1496	71	-	429	12	77	944	126	5804	
2000	2595	23	124	2006	4520	160	4345	-	4282	135	-	5205	6	33	2752	167	26353	
2001	590	315	9	603	444	254	1477	90	469	92	-	395	19	53	1761	735	7394	
2002	513	3	6	3866	144	15	618	1	475	33	-	2100	4	18	457	261	8514	
2003	727	118	5	404	735	152	1210	0	530	135	-	972	6	191	765	694	6644	
2004	518,7	19,4	10,7	334,5	563,6	160,6	1379,7	177	540,6	30,8	0	73,7	0,1	31,8	802,3	232,5	4876	
ORT.	Alan	844	82	49	1005	849	155	1613	110	1207	120	27	1300	32	80	1353	284	9083
	% Oran	9,29	0,898	0,54	11,07	9,35	1,71	17,76	1,21	13,29	1,32	0,3	14,31	0,35	0,88	14,9	3,13	100

1) Enerji nakil hatları

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı 2004 Yılı Orman Yangınları ile Mücadele Faaliyetleri Değerlendirme Raporu

Türkiye’de ormandan elde edilen gelir düzeyi gittikçe düşmektedir. Orman yangınları ile birlikte yanan alanlarda yaşayan canlı türleri de yok olmaktadır. Orman yangınları ile ilgili en önemli sorun ekolojik dengenin bozulmasıdır. Dünyada bu anlamda yapılan araştırmalar, yok olan ormanlık bölgelerde ekosistemin bozulduğu göstermektedir. Ekonomik kaygılar ile dikkatsizlik ve ihmallerle orman yangınlarının en önemli nedenlerinden biri olan insan, bu yangınlar sonucunda maddi ve manevi zarara uğramakta, kendisi gibi diğer canlılara da telafi edilmesi güç zararlar vermektedir (Oktik, 2001: 37- 38).

2.3.1.2. Türkiye’de Orman Suçları¹⁴

Orman ve insan arasındaki ilişkiyi ormanların insanlar ve çevre üzerindeki etkileri ile, insanların ormanlara etkileri açısından incelemek gerekir. Ormanların insanlar ve çevre üzerindeki etkileri olumlu yönde iken, insanların ormanlar üzerindeki etkilere bakıldığında artan gereksinimler nedeniyle insanların ormanları yoğun bir tahribata uğrattığı ve giderek azalttığı gözlenmektedir.

Orman köylerinde tarım ve hayvancılıktan elde edilen çok sınırlı gelir nedeniyle açık ve gizli işsizliğin yarattığı en önemli sonuç, yoksulluk olgusudur. Bu nedenle orman köylüsü ormanlardan;

- Orman ve mera alanlarından tarım alanları kazanmak için açma yaparak,
- Yangın çıkararak,
- Orman yasasının 31. ve 32. maddelerinde¹⁵ verilen hakları kötüye kullanarak,

¹⁴ Bu bölümün hazırlanmasında T.C Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı’nın “Orman Koruma Faaliyetleri 2004 yılı Değerlendirme Raporu”ndan yararlanılmıştır

¹⁵ 6831 Sayılı Orman Yasası’nın 31. ve 32. maddeleri şöyledir:

Madde 31: Mülki hudutları içinde verimli devlet ormanı bulunan köylerde köy nüfusuna kayıtlı ve köyde devamlı oturan ihtiyaç sahibi hane reislerine, köyde barınma için yapacakları ev, ahır, samanlık, ambar ve kümes ile köy halkının müşterek ihtiyacı olan okul, camii, sağlık evi, köy yolu köprüsü ve köy konağı ihtiyaçları ile yapacak emval, bu ormanlar civarındaki istif ve satış istif yerlerinden tarife bedeli ile kesme, taşıma ve istif masrafları alınmak suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere verilir. Bu maddeye giren inşaatlar için hak sahiplerinin talebi halinde bu yapacak emval

- Ormanda izinsiz otlatma yaparak,

usulsüz olarak yararlanma durumunda kalmaktadır.

Ülkemizde düzenli kayıtların tutulmaya başlandığı 1937 yılından bu yana toplam 3.399.509 adet orman suçu kayıtlara geçmiştir. Bunlardan 1.326.580 adet ile usulsüz kesme eylemleri toplam suçların % 39'unu oluşturmaktadır. Bunu % 31 ile (1.055.200 adet) kaçak nakil eylemleri, % 19 ile (653.421 adet) açma-yerleşme eylemleri ve %8,1 ile (273.139 adet) otlatma eylemleri izlemektedir. 2004 yılı sonu itibariyle toplam orman suçları sonucu 6,3 milyon m³ ve 24 milyon kental orman emvalinin yasa dışı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye'de orman suçlarının son on yıllık dağılımı Tablo 36' da verilmiştir. 1995-2004 yılları arasında usulsüz kesme eylemlerinin toplamı 127.923 adet olup emval miktarının 535.823 m³ endüstriyel odun ve 1.171.614 kental yakacak odun olduğu anlaşılmaktadır. Usulsüz kesme eylemlerinde suç sayısına göre ilk 5 sırayı Amasya (815), Adapazarı (783), Zonguldak (553), Bursa (519), K.Maraş (476) Bölge Müdürlükleri teşkil etmekte, kesilen endüstriyel emval miktarına bakıldığında ise sıralama, Adapazarı (5177 m³), Artvin (4081 m³), Amasya (3982 m³), Balıkesir (2239 m³) ve Bolu (2172 m³) şeklinde olmaktadır.

yerine, karşılığı idarece nakit ödenir. Tamirat için ise, en yakın istif veya satış istif yerlerinden maliyet bedelinin üçte biri üzerinden emval verilir veya karşılığı nakit olarak idarece ödenir.

Madde 32: Mülki hudutları içinde verimli devlet ormanı bulunan köylerde köy nüfusuna kayıtlı ve köyde devamlı oturan ihtiyaç sahibi hane reisleri ile hudutları içinde verimli devlet ormanı bulunan ve nüfusu 2500'den aşağı olan kasabaların muhtaç halkına kendi ihtiyaçlarına sarf etmeleri şartıyla yapacakları ev, ahır, samanlık, ambar ve kümes ihtiyaçları için bir defaya mahsus; okul, camii, köy yolu köprüsü ve köy kaynağı gibi köy müşterek ihtiyaçları içinde ihtiyaç hallerinde olmak üzere, en yakın satış istif yerlerinden maliyet bedelinin üçte biri karşılığı yapılacak emval verilir.

Tablo 36. 1995–2004 Yıllarında Türkiye Ormanlarında Kesme, Nakil, Bulundurma, Sarf, Açma, Yerleşme ve Otlatma Suçları

Yılı	Kesme			Nakil			Bulundurma			Sarf			Açma-Yerleşme				İşgal-Faydalanma		Otlatma	
	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	Dekar	m ³	Kental	Suç Adedi	Dekar	Suç Adedi	Hayvan Adedi
1995	15770	75395	110616	6759	6102	22992	5344	6630	25282	2636	6156		7525	22174	6841	72868			6626	511008
1996	17052	81799	169248	7313	5379	36549	6330	8117	28919	2639	13976	360	8325	23497	10853	35942			7483	640640
1997	16184	69366	110312	5741	2866	25179	4595	4845	19876	2310	4697	2288	5130	15369	9413	49279	2340	10802	7131	662208
1998	15044	59390	97897	5911	2554	22015	4411	3999	14860	2140	4162	2627	5429	18660	6133	40140	2375	14455	6385	561635
1999	12138	47507	85178	4085	1812	19202	3646	2430	15047	1746	2921	1804	5384	13752	6106	43303	3038	15325	3771	345237
2000	11357	43928	164107	3666	1926	22696	3164	3185	13631	1405	2266	1192	4529	12179	7161	29386	3773	35972	5250	343115
2001	10963	42275	90055	3529	1763	21663	3476	3041	15855	1554	2325	3821	5258	12987	4858	34450	5080	16340	3281	292917
2002	10222	34434	93095	4378	2241	30533	3157	2179	15923	1084	1429	2454	5008	14956	5942	78828	3987	15564	3051	261852
2003	10771	45779	106013	4436	2204	38992	2725	3674	14355	1747	1325	1644	3886	10513	6063	23327	3248	16467	2726	274281
2004	8472	35950	145093	3246	1439	28166	2306	1240	13866	697	1044	1229	3573	10169	3970	17608	2830	9967	3720	216620
TOPLAM	127973	535823	1171614	49064	28286	267987	39154	39340	177614	17958	40301	17419	54047	154256	67340	425131	26671	134892	49424	4110513

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı Orman Koruma Faaliyetleri 2004 yılı Değerlendirme Raporu.

Kaçak nakil fiillerinin son 10 yıllık durumuna baktığımızda toplam suç sayısı 49.064 adet, el konulan endüstriyel odun miktarı 28.286 m³, yakacak odun miktarı da 267.987 kental olarak görülmektedir. 2004 yılı verilerine göre yıllık nakil suçu sayısı 3246 adet, el konulan emval miktarı ise 1439 m³ endüstriyel ve 28166 kental yakacak odun olmuştur. Bu eylemler sonucu 702'si kamyon, 439'u traktör ve 960'ı diğer çeşitli araçlar olmak üzere 2101 adet motorlu araç ile 1535 adet canlı nakil aracı ele geçirilmiştir. Kaçak orman emvali nakil fiillerinde suç sayısı bakımından bölgeler itibariyle ilk üç sırayı Amasya (450), K.Maraş (362) ve Elazığ (263) bölgeleri almaktadır.

1995–2004 döneminde ormanlık arazilerde usulsüz açma ve yerleşme eylem sayısı 54.047 adet, tahrip edilen orman alanı ise 154.256 dekar olmuştur. 2004 yılı açma-yerleşme eylemlerinde alan olarak ilk beş sırayı, Mersin (1305 dekar), İzmir (1236 dekar), Muğla (956 dekar), Adana (839 dekar) ve Çanakkale (713 dekar) almaktadır.

Ormana yönelik yasa dışı eylemlerden işgal ve faydalanma eyleminin değerlendirilmesine 1997 yılından itibaren başlanmıştır. 1997- 2004 yıllarını kapsayan sekiz yıllık dönemde toplam 26.671 adet işgal ve faydalanma eylemi gerçekleşmiş, bunun sonucunda 134.892 dekar alan için yasal işlem yapılmıştır.

Orman köylerinde mevcut 11,8 milyon keçi, 10,7 milyon koyun, 5,6 milyon sığır, yılın belli bölümlerinde orman alanlarında otlatılmaktadır. Son on yıllık otlatma eylemlerine bakıldığında yıllık ortalama suç sayısının 4110 adet olduğu görülmektedir. 2004 yılı içinde ise 3720 otlatma eylemi için suç tutanağı düzenlenmiş, bu konuda Amasya (860 adet), Isparta (388 adet), Adana (248 adet), İzmir (192 adet) ve Mersin (184 adet), eylem sayısı bakımından ilk sıraları almışlardır.

2.3.2. Muğla'da Orman Varlığı¹⁶

Muğla Orman Bölge Müdürlüğü 07.02.1951 yılında kurulmuş olup Muğla ve Aydın illerini kapsamaktadır. Coğrafi konum itibariyle Akdeniz iklim kuşağı içerisinde bulunan Bölge Müdürlüğü genel alanının % 56'sı ormanlarla kaplıdır. Tablo 37, Muğla ilinin orman varlığını göstermektedir.

Tablo 37. Muğla ili Orman Varlığı

Niteliği	Koru Ormanı (Hektar)	Baltalık Orman (Hektar)	Toplam	
			Hektar	%
Verimli	497.173	528	497.701	59,5
Bozuk	315.516	22.252	337.768	40,5
Toplam	812.689	22.780	835.469	100

Kaynak: Muğla Orman Bölge Müdürlüğü 2004 Yılı Değerlendirme Raporu.

Muğla ili toplam ormanlık alanı 835.469 hektar olup toplam Muğla alanının % 68'ini oluşturmaktadır. Ormanlık alanın 497.173 hektarı verimli koru ormanı, 528 hektarı ise verimli baltalık orman alanıdır. Muğla ili toplam verimli orman alanı 497.701 hektardır ve toplam ormanlık alanın % 59,5'ini oluşturmaktadır. Geriye kalan toplam ormanlık alanın % 40,5'i (337.768 hektar) bozuk koru ve baltalık alanlardır.

Ormanların işletme müdürlüklerine göre dağılımında en fazla ormanlık alana sahip işletme % 18,52'lik oranla Milas İşletmesidir. Bunu sırasıyla % 13 ile Marmaris, % 11 ile Fethiye ve Köyceğiz, % 9,5 ile Kemer, % 6,8 ile Muğla ve Dalaman işletmeleri izlemektedir. Geriye kalan %12,4'lük oran ise Yatağan, Yılanlı, Kavaklıdere ve Ula Orman İşletmeleri'ne aittir.

¹⁶ Muğla ili orman varlığı, yangınları ve suçları bölümlerinin hazırlanmasında Muğla Orman Bölge Müdürlüğü'nün "2004 Yılı Değerlendirme Raporu"ndan yararlanılmıştır.

2.3.2.1. Muğla'da Orman Yangınları ve Nedenleri

Muğla ili ormanları, yangın tehlikesi açısından *1. Derece Hassas (Çok Tehlikeli)*¹⁷ bölge olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedeni ise yöreyi etkisi altında tutan iklim şartları, çok engebeli ve kırık arazi yapısı, yangına hassas ağaç türleri (kızılçam, özellikle kızılçam gençlikleri, fıstıkçamı), ormanın alt yapısını oluşturan tehlikeli süceyrat zenginliği (funda, geven, kurumuş çayır otları, yabancı zeytin vb.) ve halkın sosyal yapısından kaynaklanmaktadır (Hakyemez, 1995:119). Bununla birlikte mevcut ormanların üçte ikisinin 500 metre rakımının altında bulunması, karayolu ve köy yolu ağının yoğunluğu, yangın mevsimi olan yaz aylarında yerli ve yabancı turistik amaçlı ziyaretçi akımına yoğun bir şekilde uğraması ve orman içi ve kenarında birçok ören ve piknik yeri mevcudiyeti, yangın riskini daha da artırmaktadır.

Tablo 38, Muğla Orman Bölge Müdürlüğü'nde 1994-2004 yılları arasında orman yangınları ve nedenlerinin dağılımını vermektedir. Buna göre son on yıllık dönemde toplam 2517 adet orman yangını meydana gelmiş ve yıllık ortalama adedi 252 adet/yıl olarak gerçekleşmiştir. Yanan alan ise aynı dönemde 17.813,9 hektar olmuş, yangın başına 7 hektar alan yanmıştır.

Orman yangınlarının çıkış nedenlerine baktığımızda % 38'lik bölümünün ihmâl ve dikkatsizlik, % 30'luk bölümünün kasıt, % 14'lük bölümün yıldırım ve % 18'lik bölümünün ise bilinmeyen nedenlerden çıktığı görülmektedir. 2004 yılı yangınlarının % 45'lik bölümü ihmâl ve dikkatsizlik, % 18'lik bölümü kasıt, % 22'lik bölümü yıldırım ve % 15'lik bölümü bilinmeyen sebeplerden meydana gelmiştir. Bu yangınlar sonucunda 2004 yılında toplam 258,1 hektar alan yanarak yok olmuş, yangın zararı 945.200 YTL olarak gerçekleşmiştir.

¹⁷ Orman Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan ve halen yürürlükte bulunan 285 Sayılı Tebliğ'de belirtilen kriterlere göre yılda 10 adetten fazla yangın çıkan işletmeler "1.Derecede Hassas İşletmeler", 6-10 arasında yangın çıkan işletmeler ise "2. Derecede Hassas İşletmeler" olarak tanımlanmaktadır.

2.3.2.2. Muğla'da Orman Suçları

Muğla Orman Bölge Müdürlüğüne 1998–2004 yılları arasında toplam 7558 adet orman suçu kayıtlara geçmiştir. Bunlardan 2245 adet ile usulsüz kesme suçu, toplam suçların % 29,7'sini oluşturarak ilk sırada gelmektedir. Bunu 2104 adet (% 27,8) ile açma- yerleşme, 1059 adet (% 14) ile işgal suçları izlemektedir. 1998–2004 döneminde toplam orman suçları sonucu 16.377 m³ ve 59.290 kental orman emvali yasa dışı olarak kullanılmıştır.

Tablo 39, 1998- 2004 yılları arasında Muğla Orman Bölge Müdürlüğü'nde meydana gelen orman suçlarının dağılımını vermektedir. Muğla il sınırı içinde usulsüz kesme eylemlerinde suç sayısına göre ilk üç sırayı Fethiye (301 adet), Milas (287 adet) ve Köyceğiz (217 adet) işletme müdürlükleri almaktadır.

Kaçak nakil eylemlerinin son on yıllık durumuna baktığımızda toplam suç sayısı 700 adet olup el konulan orman ürünü 370 m³ ve 4993 kental olarak gerçekleşmiştir. Suç sayısına göre ilk üç sırayı Milas (70 adet), Fethiye (56 adet), Muğla (35 adet) işletme müdürlükleri teşkil etmektedir.

1998–2004 dönemimde ormanlık arazilerde usulsüz açma ve yerleşme eylem sayısı 2104 adet, tahrip edilen orman alanı ise 5912 dekar olmuştur. Bu dönemde alan olarak ilk üç sırayı Milas (1022 dekar), Fethiye (483 dekar) ve Köyceğiz (161 dekar) işletme müdürlükleri almaktadır.

Bulundurma eylemi olarak 1998- 2004 döneminde toplam 691 adet suç gerçekleşmiş, bunu sonucunda 2926 m³ ve 3280 kental orman emvali yasa dışı olarak kullanılmıştır. Diğer orman suçlarından sarf, işgal ve otlatma eylemleri 1998- 2004 döneminde 1818 adet olarak tespit edilmiştir. Sarf eylemi sonucu 179 m³ ve 90 kental orman emvali yasa dışı kullanılırken, işgal eylemi sonucu 14273 dekar orman alanı hakkında yasal işlem yapılmıştır.

Tablo 38. Muğla Orman Bölge Müdürlüğü Orman Yangınlarının Çıkış Nedenlerinin Dağılımı

YILLAR	İhmal Ve Dikkatsizlik		Kasıt		Yıldırım		Nedeni Bilinmeyen		TOPLAM	
	Adet	Hektar	Adet	Hektar	Adet	Hektar	Adet	Hektar	Adet	Hektar
1994	140	1016,7	90	266	41	25,5	117	368,8	388	1677
1995	109	230,8	108	440,4	42	14,4	82	130,8	341	816,4
1996	102	7550,2	75	118,6	16	18,6	68	1278,7	261	8966,1
1997	89	1622,1	85	70,6	22	7,2	42	20,2	238	1720,1
1998	100	393,1	92	104,2	21	15,2	26	60,5	239	573
1999	56	29	58	46	49	38,9	43	144,9	206	258,8
2000	117	388,1	130	601,4	28	20	55	441,2	330	1450,7
2001	91	141,3	66	169,5	32	16,2	43	175,3	232	502,3
2002	71	1829,6	39	73,8	67	149,3	20	19,4	197	2072,1
2003	117	893,3	72	226,6	25	17,4	35	59	249	1196,3
2004	101	88,9	40	48,9	49	41,8	34	78,5	224	258,1
TOPLAM	953	13166,4	765	1900	351	339	448	2408,5	2517	17813,9
%	38	73,9	30	10,7	14	1,9	18	13,5	100	100

Kaynak: Muğla Orman Bölge Müdürlüğü 2004 Yılı Değerlendirme Raporu.

Tablo 39. 1998–2004 Döneminde Muğla Orman Bölge Müdürlüğü'nde Kesme, Nakil, Bulundurma, Sarf, Açma, Yerleşme Ve Otlatma Suçları

YILI	Kesme			Nakil			Bulundurma			Sarf			Açma-Yerleşme				İşgal		Otlatma	
	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	m ³	Kental	Suç Adedi	Dekar	m ³	Kental	Suç Adedi	Dekar	Suç Adedi	Hayvan Adedi
1998	457	1837	2239	94	108	320	132	131	757	25	45	38	299	825	218	7530	119	1262	159	12094
1999	354	1437	1856	56	47	542	124	108	453	5	9	1	228	683	64	3170	54	238	95	3988
2000	386	1202	2284	82	86	240	67	47	238	28	59	4	342	838	1413	4096	372	10255	98	5210
2001	291	1027	2145	93	46	698	101	68	309	21	34	8	328	903	55	4767	194	552	76	3455
2002	251	1106	977	148	19	896	78	36	280	5	12	2	396	989	256	9804	115	551	70	4250
2003	211	635	1786	126	37	1149	99	2503	526	19	16	3	226	718	1917	4637	102	464	87	5265
2004	295	1476	3487	101	27	1148	90	33	717	6	4	34	285	956	259	2149	103	951	65	2480
<i>TOPLAM</i>	2245	8720	14774	700	370	4993	691	2926	3280	109	179	90	2104	5912	4182	36153	1059	14273	650	36742

Kaynak: Muğla Orman Bölge Müdürlüğü 2004 Yılı Değerlendirme Raporu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ORMAN KÖYLERİNİN KALKINMASINA YÖNELİK UYGULANAN
POLİTİKALARIN, YOKSULLUK DÜZEYİ VE ORMAN KAYNAKLARININ
KULLANIMINA ETKİSİ - MUĞLA ÖRNEĞİ

Bu bölümde, teorik kısmı birinci ve ikinci bölümde verilen araştırma konusunun amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıklarına yönelik bilgiler verilecek, anket çalışmasının yöntem ve teknikleri ile örnek büyüklüğünün seçiminin nasıl yapıldığı açıklanacaktır. Daha sonra anket çalışması ile elde edilen verilerin, ilerleyen kısımlarda belirlenecek yöntemler yardımı ile değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.1. YAPILAN ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yaygın bir küreselleşme söylemi içinde yaşayan dünyamız, aynı zamanda yoksul insan sayısının en yüksek düzeye ulaştığı bir dönemi yaşamaktadır. Yoksulluk ağırlıklı bir azgelişmişlik sorunu olarak tanımlanırken, ekonomik gelişme, yoksulluğun azaltılmasında temel amaç olarak görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin bugün karşılaştığı en önemli problemlerden birisi, büyümeyi hızlandırarak yoksulluğu azaltacak reformları belirleyip uygulamaktır. 1960'lı yıllarda başlayan *gelişme iktisadı* yazını, ulusların ekonomik ilerlemesinde temel çerçeveyi oluşturan kuramsal yaklaşımları ortaya koyarken, gelişmenin yönünü büyük ölçüde batı ülkelerinin kendi dinamikleri bağlamında ele almıştır. Bu ise görece olarak az gelişmiş ülkelerin eksikliklerini duydukları sermaye, organizasyon, demokrasi gibi nitelikler üzerine kurulu yaklaşımları öne çıkarmıştır. Dolayısı ile bu üstünlüklere sahip ülkeler sınıf atlayabilmekte, bunları sağlayamayanlar ise sosyo-ekonomik ve hatta politik açıdan aradaki farkın açılmasına engel olamamaktadır.

Gelişme iktisadına kuramsal bakış, 1980’li yıllarda zayıflamıştır. 1980’li yıllardan beri uygulanan ortodoks ekonomik politikalar kapsamında ise daha fazla liberalizasyon ve küreselleşmenin, gelişmekte olan dünyada yoksulluğu azaltmadığı yönünde yaygın bir kabul bulunmaktadır (Brinkerhoff ve Goldsmith, 2003:685). Ravallion ve Datt (1996), dünyadaki yoksul insan sayısının belli başlı bütün ölçütlere göre artış eğilimi içinde olduğunu ve önlem alınmadığı takdirde daha da artacağı konusunda görüş birliği bulunduğunu belirtmektedir (Ravallion ve Datt, 1996:2479).

Yoksulluğa karşı ilgi büyük ölçüde uluslararası kuruluşlardan kaynaklanmakta, bunların başında da Dünya Bankası gelmektedir. Dünya Bankası’nın 1978 yılından bu yana yayınladığı *Dünya Kalkınma Raporu*’nu, 1980, 1990 ve 2000/2001 yıllarında özel olarak bu konuya ayırmış olması, bu ilginin bir göstergesidir.

Bununla birlikte yoksulluk, 1990’lı yıllarda çeşitli uluslararası toplantılarda ana gündem maddesini oluşturmuştur. Yoksulluk konusu, 1992 yılında Rio’da toplanan *Dünya Zirvesi*’nde çevrenin korunması, 1994 yılında Kahire’de toplanan *Nüfus Sorununun Çözümü* ve 1995 yılında Pekin’de toplanan *Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı*’nda kadınların karşı karşıya kaldığı önemli sorunlar açısından ele alınmıştır. Mart 1995’te, Kopenhag’da *Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi* yapılmıştır. Yoksulluk, 2001 yılında Davos’ta toplanan Dünya Ekonomik *Forumu*’nun ana temasını oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler 1996 yılını, *Yoksullukla Mücadele Yılı*, 1997-2006 dönemini de *Yoksullukla Mücadele On Yılı* ilan etmiştir. 2000 yılında yapılan ve 147 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı *Binyıl (Milenyum) Zirvesi*’nde, mutlak yoksulluk içinde yaşayan insan sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi yönünde ilke kararı alınmıştır (Şenses, 2003:24,25).

Görüldüğü gibi yoksulluk sorunu, günümüzde en önemli sorunlardan biri olarak gündemde yer almaktadır. Ancak ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki artan duyarlılığa karşın, ülkemizde konuya akademik ve ekonomi politikası düzlemlerinde henüz yeterli ölçüde ilgi gösterildiğini söylemek mümkün değildir.

Bir ülkede yoksulluk açısından temel grup, kırsal bölgede yaşayanlardır. Kırsal yoksulluk, özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), kırsal yoksulluğa özellikle istihdam açısından yaklaşılarak kırsal yoksulluğu, kırsal bölgelerdeki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlamakta, azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal bölgelerdeki hızlı bir yoksullaşma sürecine dikkat çekmektedir.

Tablo 40. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Ülkemizdeki Fert Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranları (%)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda (Açlık) Yoksulluğu	1,35	1,29	1,29	0,92	0,74	0,62	2,01	2,15	2,36
Yoksulluk (Gıda+Gıda Dışı)	26,96	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
Kişi Başı Günlük 1\$ altı ¹⁾	0,20	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,46	0,01	0,02
Kişi Başı Günlük 2,15\$ altı ¹⁾	3,04	2,39	2,49	2,37	1,54	1,23	4,06	3,71	4,51
Kişi Başı Günlük 4,3\$ altı ¹⁾	30,30	23,75	20,89	24,62	18,31	13,51	38,82	32,18	32,62
Görelî Yoksulluk²⁾	14,74	15,51	14,18	11,33	11,26	8,34	19,86	22,08	23,48

1)1\$'in satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618.281 TL, 2003 yılı için 732.480 TL,2004 yılı için ise 780.121 TL kullanılmıştır.

2)Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Kaynak:www.tuik.gov.tr, “*Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004*”, Haber Bülteni, Sayı:27,Erişim:15.07.2006

Ülkemizdeki mevcut tarımsal yapı ve işletme büyüklüğü ile tarımda istenilen ölçüde teknoloji kullanılamamakta ve kullanılan girdilerden de istenilen verimlilik sağlanamamaktadır. Bir ülkede ekonomik gelişme, genelde tarım dışı sektörlerde daha yüksek düzeylerde ortaya çıkar. Bu nedenle ekonomik gelişme sonucu tarımın milli gelir, istihdam ve dış ticaretteki payı azalır. Ancak ülkemizde tarımsal nüfusun gereği kadar azalmaması, tarımda çalışanların gelirlerinin tarım dışı faaliyette

bulunanların gelirlerinden daha az olması sonucunu doğurmuştur. Nitekim bu durum Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2002, 2003 ve 2004 yılı yoksulluk çalışması sonuçlarının verildiği Tablo 40'dan da izlenebilir.

Tablo 40'dan da görüldüğü gibi tüm yoksulluk sınırı yöntemlerinde kırsal bölgelerdeki yoksul fert oranı, hem Türkiye geneli hem de kentsel bölgelerin üzerinde bir orana sahiptir. Daha da kötüsü yoksul fert oranlarında Türkiye geneli ve kentsel bölgelerde nispi bir azalma söz konusu iken, kırsal bölgelerdeki yoksul fert oranlarında sürekli bir artış gözlenmektedir. Sonuç olarak ülkemizde küreselleşme ve bunun gereği olarak uygulanan liberalleşme politikaları sonucunda en çok etkilenen kesimin tarım sektörü olduğu söylemek mümkündür.

Bugün ülke nüfusunun %10'unu, kırsal nüfusun ise %57'sini oluşturan orman köylüleri, sosyo-ekonomik bakımdan toplumun en geri kalmış kesimidir. Sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan yaşam şartlarının yetersiz olması, onların orman kaynakları üzerinde önemli baskılar yaratmasını da beraberinde getirmektedir. İnsan çevre ilişkilerinin önemli bir bileşeni olan orman ve orman köylüsü ilişkileri, ülkemizde halen önemini korumaktadır. Avrupa ülkelerinin aksine ülkemizde sayısı azımsanmayacak düzeyde bir nüfus, ormana bağımlı olarak yaşamaktadır.

Bu nedenle orman köylülerinin sorunlarını gidermek, köylülerin ormanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve bu köylülerin kalkındırılmalarını sağlamak amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Buradan hareketle *çalışmanın nihai amacı, Orman köylülerine yönelik uygulanan kalkındırma politikalarının, bu kesimin yoksulluk düzeyine ve orman kaynaklarının kullanımına etkisinin nasıl olduğunu ortaya koymak ve alternatif kalkınma stratejileri önermektir.* Elde edilecek bulguların, orman köylülerinin içinde bulunduğu yetersiz sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesine ışık tutacağı öngörülmektedir.

3.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi, araştırmada veri toplanmasına ilişkin genel yaklaşımı ifade eder. Diğer bir deyişle uygulamalı bir araştırmada gerçeğe ulaşmak ve bilimsel anlamda bilgi üretmek için izlenen yol veya süreci gösterir.

Orman Köylerinin Kalkınmasına Yönelik Uygulanan Politikaların, Yoksulluk Düzeyi ve Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi- Muğla Örneği isimli bu çalışmada, araştırma türü ve veri toplama yöntemi, anket tekniğine dayalı bir alan araştırmasıdır.

Yapılan alan çalışması, Muğla ili ilçelerindeki orman köylülerinin örnekleme daha iyi temsil edilebilmeleri amacıyla olasılığa dayalı, tabakalı (stratified) örnekleme yöntemine göre yapılmıştır. Daha sonra her ilçeden basit yansız örneklemler alınmış ve alt örneklemler birleştirilerek toplam örneklem kümesi elde edilmiştir. Çalışmada nihai örnekleme birimi hanehalkıdır. Hanehalkı, aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın, aynı konutta veya konutlarda, aynı konutun bir bölümünde yaşayan, aynı kazandan yemek yiyen, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan, bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluk olarak kabul edilmiştir. Hanehalkı reisi ise kazanç ve harcamalardan sorumlu, hanehalkını bilfiil yöneten kişidir.

Anket çalışması, 01.06.2005 ile 31.12.2005 tarihleri arasını kapsayan dönem içerisinde yapılmıştır. Çalışmanın belli bir dönemi kapsamış olması nedeniyle sürekli yoksul olanlarla birlikte kısa süren bir şok nedeniyle geçici olarak refahları azalmış olanlar da yoksul olarak tanımlanmış olabilir.

Anketler, yüz yüze görüşme tekniği esasına göre doldurulmuştur. Bu tekniğin seçilmesindeki temel amaç, araştırmacının yarım kalmış soruların daha fazla açıklığa kavuşturulmasını talep edebilmesi ve katılımcılardan daha ayrıntılı yanıtlar alabilmesidir. Görüşmeler genellikle köylülerin yaşadığı köylere gidilerek yapılmış,

bazı örneklere ise orman köylerinde ikamet ediyor olmak koşuluyla ilçe/belde/sem t pazarlarında ulaşılmıştır.

Anket uygulamasından sonra verilerin düzenlenmesi ve bilgisayara girilmesinin ardından, orman köylülerinin yoksulluk düzeyini ve orman kaynaklarını kullandıklarını etkilediği düşünülen faktörlerin analizi yapılmış, anket sonuçlarının frekans dağılımları hesap edilmiştir. İki grup arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için t testi, ikiden fazla gruplar arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için ise basit varyans analizi uygulanmıştır. Fark varsa, farklılığın kaynaklandığı grubu bulmak için Duncan testi yapılmıştır.

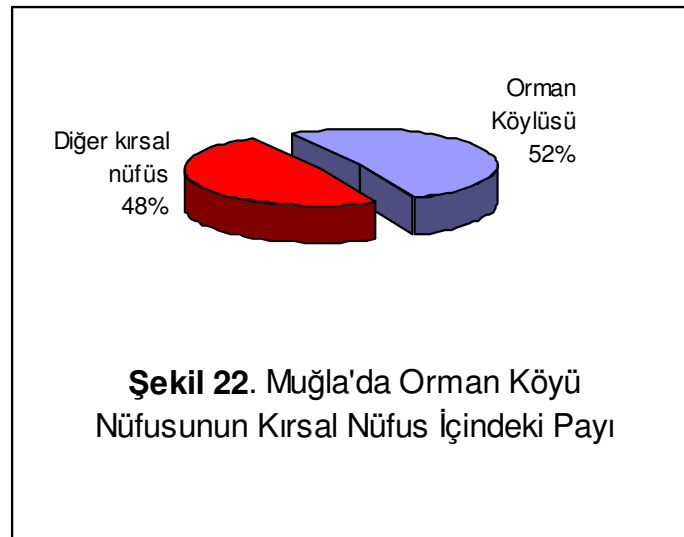
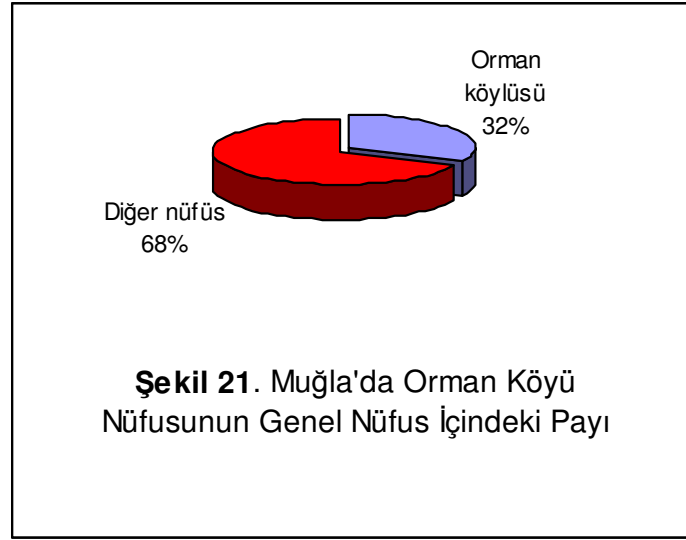
3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın maddi olanaklar, zaman ve personel açısından Türkiye genelini kapsamı güç olduğundan araştırmaya veri teşkil edecek örneklem büyüklüğü için Muğla bölgesi seçilmiştir. Çalışmaya yalnız orman köyleri dahil edilmiş, diğer kırsal nüfus araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Muğla'da 376 adet orman köyünde 230.103 kişi yaşamakta olup, Muğla nüfusunun %32'sini, kırsal nüfusun ise %52'sini oluşturmaktadır (Şekil 21 ve 22). Bu nüfusun 80.597 kişisi orman içi köylerde, 149.506 kişisi orman bitişiği köylerde yaşamaktadır. Tablo 41, Muğla'daki orman köylerinin sayı ve nüfuslarını ilçeler ayırarak vermektedir. Muğla'da en fazla orman köylüsüne sahip olan ilçe 55.787 kişi ile Fethiye'dir. Bunun sırasıyla 54.025 kişi ile Milas, 23.977 kişi ile Merkez, 18.953 kişi ile de Yatağan ilçeleri izlenmektedir. En az orman köylüsü nüfusuna sahip olan ilçe ise 3.055 kişi ile Kavaklıdere'dir. Çalışmada orman köylerine yönelik yapılan kalkındırma çalışmaları dışındaki faktörlerin, bu kesimin yoksulluk düzeyine ve orman kaynaklarının kullanımına etkisinin sabit olduğu varsayılmıştır.

3.1.4. Anket Formlarının Hazırlanması

Anket formlarının hazırlanmasında büyük ölçüde Türkiye İstatistik Kurumu'nun *Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi* ile Orman Köy

İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün, kredi talebinde bulunan orman köylülerine uyguladığı *Orman Köyleri Aile İşletmelerine Ait Sosyal ve Ekonomik Durum Anketi* formlarından yararlanılmıştır. Bununla birlikte başta Muğla Üniversitesi Kütüphanesi olmak üzere ulaşılabilen diğer üniversite kütüphanelerinde kapsamlı bir yazın taraması yapılmış, anket uygulamaları içeren kitap, makale, dergi ve tezlerden uygun bulunanlar, anketin hazırlanmasında kullanılmıştır.

Tablo 41. Muğla İli İlçelerinin Orman Köyü Sayı ve Nüfusları (2000)

İlçe	Orman İçi			Orman Bitişiği			Toplam		
	Sayı	Nüfus	%	Sayı	Nüfus	%	Sayı	Nüfus	%
Merkez	29	11.380	14	20	12.597	8	49	23.977	10
Bodrum	1	1.844	2	13	6.424	4	14	8.268	4
Dalaman	11	5.927	7	5	4.614	3	16	10.541	5
Datça	1	915	1	8	4.891	3	9	5.806	3
Fethiye	23	17.121	21	45	38.666	26	68	55.787	24
Kavaklıdere	7	2.832	4	1	223	0	8	3.055	1
Köyceğiz	9	5.312	7	8	8.188	5	17	13.500	6
Marmaris	8	14.433	18	3	2.090	1	11	16.523	7
Milas	24	9.580	12	87	44.445	30	111	54.025	23
Ortaca	1	497	1	11	8.475	6	12	8.972	4
Ula	3	822	1	20	9.874	7	23	10.696	5
Yatağan	21	9.934	12	16	9.019	7	37	18.953	8
TOPLAM	139	80.597	100	237	149.506	100	376	230.103	100

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Muğla İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Orkoy Başmühendisliği.

Yoksulluk çalışmalarında ilk aşama, yoksul olan ile yoksul olmayı birbirinden ayırmaya yarayan yoksulluk sınırının tanımlanmasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği gibi birçok yoksulluk sınırı tanımlanması olmasına rağmen, tüm tanımlamalarda kişi başına tüketim ve gelir değerleri hesaplamalarda temel alınmaktadır. Bu nedenle anket formlarında, öncelikle hanehalkının tüketim harcamaları ve gelirlerinin parasal değerlerinin ölçülmesine yönelik sorulara yer verilmiştir.

Tüketim harcamaları gıda, giyim, elektrik, su, telefon, eğitim, sağlık, tüpgaz, temizlik malzemesi, ulaştırma ve haberleşme giderleri ayrımında sorgulanmıştır. Çalışmanın orman köylerini kapsamı ve bu köylerde ev kiralama olgusunun bulunmaması nedeniyle kira harcamalarına çalışmada yer verilmemiştir.

Hanehalkı gelirlerini ölçmeye yönelik sorular ise tarım, hayvancılık, ormancılık ve diğer gelirler başlıkları altında toplanmıştır. Tarım ve hayvancılık gelirlerinde, katma değer yaratılarak elde edilen bitkisel ve hayvansal ürünlerden yapılan satışlar ile kendi üretiminden tüketimlerin nakdi veya aynı değerleri hesaplara dahil edilmiştir. Bununla birlikte tarımsal gelir soruları içinde hanehalkının arazi varlığını ve ürün çeşidini, hayvansal gelir soruları içinde de hanehalkı hayvan varlığını belirleyecek sorulara yer verilmiştir.

Ormancılık gelirleri orman işçiliği, odun satışı, zati ihtiyaç ve odun dışı orman ürünleri satışı gelirleri ayırımında sorgulanmıştır. Bu gelirler dışındaki tüm gelirler (emekli maaşı, mevsimlik işçilik gelirleri, hanehalkı dışından yapılan maddi yardımlar, gayrimenkul gelirleri vs.), diğer gelirler başlığı altında toplanmıştır.

Anketle ayrıca hanehalkının tanıtım ve bileşim bilgilerini, orman köylülerinin orman kaynaklarından hangi şekilde ve miktarda yararlandığını, orman köylerinden/köylerine göçü ölçmeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

3.1.5. Örneklem Büyüklüğünün Seçimi

Bir popülasyon hakkında bilgi edinebilmek için başvurulabilecek ilk ve en basit yöntem, o popülasyonu oluşturan bireyler üzerinde araştırma konusu ile ilgili olarak gözlemler yapmaktır. Ancak uygulamada çoğunlukla popülasyonun tüm bireylerini gözlemek, gerek zaman ve gerekse parasal olanakların kısıtlılığı yüzünden imkansızdır (İkiz ve diğerleri, 1998:359). Bunun yerine tamsayma göre daha kolay ve ucuz olan örnekleme yöntemine başvurulur.

Örnekleme, bir anakütleden belli bir kurala göre seçilmiş ve az sayıdaki birimden oluşan bir örneği inceleyerek, bu ana kütle hakkında bilgi sahibi olma işlemi olarak tanımlanabilir. Ana kütlede seçilen az sayıdaki birimin oluşturduğu topluluk ise örneklem olarak adlandırılır (Çakır,2000:235). Örnekleme teorisinde seçilecek örneklem büyüklüğü, hatanın en aza indirgenmesi açısından önemlidir. Bu durumda ne kadar, hangi büyüklükte bir örneklemin evreni temsil edeceği konusu

önem kazanmaktadır. Tabakalı örneklemede, örneklem büyüklüğünü saptamada yaygın olarak kullanılan bir eşitlik aşağıda verilmiştir (Balcı, 2004:95).

$$n = \frac{\frac{t^2(P.Q)}{d^2}}{1 + \left(\frac{1}{N}\right) \frac{t^2(P.Q)}{d^2}}$$

Burada:

n= Örneklem büyüklüğü

N= Evren büyüklüğü

d= Tolerans düzeyi (0,01.....0,05)

t= Güven düzeyi tablo değeri (α =%5 için 1,96)

P.Q=Maksimum örneklem büyüklüğü için örneklem yüzdesi (P.Q=0,50.0,50=0,25)

anlamlandırılır.

Çalışmada nihai örnekleme birimi hanehalkıdır. Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü verilerine göre orman köylerinde ortalama hane büyüklüğü 4,0 kişidir. Ayrıca Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Muğla ilini kapsayan 1997 yılı Köy Envanteri çalışmasında, Muğla'da yerleşik kırsal nüfus 377.571, yerleşik hane sayısı ise 93.729 olarak verilmektedir (DİE, 2002a:29). Buna göre Muğla'da kırsal kesimde ortalama hane büyüklüğü;

$$H = \frac{377.571}{93.729} = 4,0 \text{ kişi}$$

değerindedir. Bulunan değer, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü verileri ile örtüştüğünden çalışmada *ortalama hane büyüklüğü 4,0* kişi olarak alınmıştır. Bilindiği gibi anket çalışması Muğla ili orman köylerini kapsamaktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre Muğla'da 80.597 kişi orman içi, 149.506 kişi orman bitişiği köylerde olmak üzere toplam 230.103 orman köylüsü yaşamaktadır. Bu durumda hedef kitledeki toplam hanehalkı sayısı;

$$N = \frac{230.103}{4} = 57.526 \text{ hane}$$

olarak bulunmuştur. Çalışmada tolerans düzeyi (d) %4, güven düzeyi %5 olarak kabul edilmiştir. Buna göre örneklem büyüklüğü;

$$n = \frac{\frac{1,96^2(0,25)}{0,04^2}}{1 + \left(\frac{1}{57.526}\right) \cdot \frac{1,96^2(0,25)}{0,04^2}} = 594 \text{ hane}$$

alınmıştır. Örneklem oranı ise;

$$f = \frac{n}{N} = \frac{594}{57.526} = \frac{1}{97}$$

dir. Tablo 42, ilçelere ve Orman İçi/Orman Bitişiği olma durumuna göre alınan örnek büyüklüklerini, Şekil 23 ise örneklerin alındığı yer ve sayılarının coğrafi dağılımını göstermektedir.

Tablo 42. İlçelere ve Yerleşim Durumuna Göre Örnek Büyüklükleri

İlçe	Orman İçi			Orman Bitişiği			TOPLAM		
	Hanehalkı Sayısı	Örnek Büyüklüğü	Örnekleme Oranı	Hanehalkı Sayısı	Örnek Büyüklüğü	Örnekleme Oranı	Hanehalkı Sayısı	Örnek Büyüklüğü	Örnekleme Oranı
Merkez	2845	30	1/95	3150	32	1/98	5995	62	1/97
Bodrum	461	5	1/92	1606	17	1/94	2067	22	1/94
Dalaman	1482	17	1/87	1154	12	1/96	2636	29	1/91
Datça	229	3	1/76	1223	13	1/94	1452	16	1/91
Fethiye	4280	48	1/89	9666	104	1/93	13.946	152	1/92
Kavaklıdere	708	8	1/89	55	1	1/55	763	9	1/85
Köyceğiz	1328	15	1/86	2047	21	1/97	3375	36	1/94
Marmaris	3608	37	1/97	522	5	1/104	4130	42	1/98
Milas	2395	26	1/92	11.111	115	1/97	13.506	141	1/96
Ortaca	124	2	1/62	2119	23	1/92	2243	25	1/90
Ula	206	2	1/103	2468	25	1/99	2674	27	1/99
Yatağan	2484	28	1/89	2255	23	1/98	4739	51	1/93
TOPLAM	20.150	221	1/91	37.376	391	1/96	57.526	612	1/94

Şekil 23. İlçelere ve Yerleşim Durumuna Göre Örnek Büyüklüklerinin Dağılımı
 Öi: Orman içi köy, OB: Orman bitişiği köy, Top: Toplam

3.1.6. Verilerin Analizinde Kullanılan Teknikler

Yoksulluk çalışmalarında, kişi başına gelir ve tüketim harcaması değerleri araştırılırken, bir hanehalkını meydana getiren fertlere, hanenin toplam gelir ve tüketim değerlerini paylaşmak için bir dönüşüm kuralı uygulanmalıdır. Bunun nedeni, hanehalkı içindeki bireylerin yaş, cinsiyet gibi değişkenlere bağlı olarak kalori ihtiyaçlarının değişmesi ve hane içinde tüketilen bazı mal ve hizmetlerin hanehalkı büyüklüğünden bağımsız olmasıdır. *Eşdeğerlik ölçeği*¹⁸ adı verilen bu dönüşüm kuralı, hanedeki bireylerin belli bir kurala göre eşdeğer yetişkin kabul edilmesi ve ortak kullanılan mal ve hizmetler için ölçek ekonomisi parametresinin hesaplara dahil edilmesi esasına dayanır.

Bu çalışmada, hanedeki eşdeğer yetişkin sayısını bulmak üzere birinci yetişkin hanehalkı bireyi için 1,0 sonraki yetişkinler için 0,5 ve 13 ve daha küçük yaştaki bireyler için 0,3 katsayısı kullanılan *Eurostat Ölçeği* kullanılmıştır. Bu ölçek eşitlik olarak;

$$N = 1 + 0,5(N_a - 1) + 0,3(N_c)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Ölçek ekonomisi parametresi (e) olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun da kullandığı 0,6 değeri alınmıştır.

3.1.6.1. Yoksulluk Sınırı

Çalışmada yoksulluk sınırının oluşturulmasında;

- a) Alınması gereken asgari kalori miktarı yaklaşımı (Gıda yoksulluğu),
- b) Temel gereksinimler yaklaşımı (Gıda + gıda dışı harcamalara göre yoksulluk),
- c) Göreli yoksulluk yaklaşımı,
- d) Geliri kişi başına günlük 1\$'ın altında olma,

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Bölüm 1, Kısım 1.2.1.

- e) Geliri kişi başına günlük 2,15\$ altında olma,
f) Geliri kişi başına günlük 4,30\$ altında olma,

tanımları kullanılmıştır.

Alınması gereken asgari kalori miktarı yaklaşımında, hanehalkının ve bireylerin günlük kalori ihtiyacını alabildikleri gıda sepetinin parasal değeri yoksulluk sınırı olarak alınmıştır. Asgari kalori gereksinimini sağlayacak gıda sepetinin aynı zamanda protein, vitamin, demir, kalsiyum ve yağ gibi besin bileşenleri açısından da dengeli bir beslenmeyi sağladığı varsayılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu, bir kişinin günlük kalori ihtiyacını asgari 2.100 kcal olarak kabul etmekte, bu kaloriyi sağlayan gıda sepetinin maliyetini gıda yoksulluk sınırı veya açlık sınırı olarak belirlemektedir. Bu değer hanehalkı büyüklüğüne göre Tablo 43’ de verilmiştir.

Tablo 43. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Aylık Ortalama Açlık Sınırları

Hanehalkı Büyüklüğü	Gıda Yoksulluk (Açlık) Sınırı YTL
1	85
2	128
3	162
4	191
5	217
6	242
7	266
8	289
9	308
10	330

Kaynak: www.tuik.gov.tr, “Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004”, Haber Bülteni, Sayı:27,
Erişim:15.07.2006

Asgari kalori gereksinimi yaklaşımına göre hanelerin yoksulluk analizinde, önce yetişkin bir fert için belirlenen gıda yoksulluk sınırı hanehalkı eşdeğer yetişkin sayısı ile çarpılarak o hanenin gıda yoksulluk sınırı (HGYS) belirlenmiştir. Daha sonra bu değer hanenin cari gıda harcaması (HCGH) ile kıyaslanarak o hanenin yoksul olup olmadığına karar verilmiştir. Buna göre;

$HGYS > HCGH$ ise Hanehalkı yoksul,
 $HGYS \leq HCGH$ ise Hanehalkı yoksul değil,

kabul edilmiştir. Bu yaklaşımda bireylerin yoksulluk analizinde ise hanenin cari gıda harcaması, eşdeğer yetişkin sayısına bölünerek kişi başına cari gıda harcaması (KCGH) bulunmuş, bu değer kişi başına gıda yoksulluk sınırı (KGYS) ile karşılaştırılmıştır. Buna göre;

$KGYS > KCGH$ ise Birey yoksul,
 $KGYS \leq KCGH$ ise Birey yoksul değil,

kabul edilmiştir.

Temel gereksinimler yaklaşımında insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için asgari kalori miktarına ek olarak giyim, eğitim, sağlık, ulaştırma, temizlik, haberleşme gibi harcamalarda sepete dahil edilmiş, bu sepetin maliyeti yoksulluk sınırı olarak tanımlanmıştır. Tablo 44, temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk sınırını hanehalkı büyüklüğüne göre vermektedir.

Tablo 44. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Aylık Ortalama Yoksulluk Sınırı

Hane Büyüklüğü	Yoksulluk Sınırı ¹⁾ YTL
1	206
2	311
3	393
4	464
5	528
6	588
7	646
8	702
9	749
10	803

1)Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırı.

Kaynak: www.tuik.gov.tr, “*Yoksulluk Çalışması Sonuçları-2004*”, Haber Bülteni, Sayı:27, Erişim:15.07.2006

Temel gereksinimler yaklaşımına göre hanehalkı yoksulluk sınırı (HTGYYS), kişi başına asgari tüketim harcamasının hanehalkı *gerçek yetişkin sayısı*¹⁹ ile çarpılması sonucu elde edilmiştir. Bulunan değer hanehalkı aylık cari toplam tüketim harcaması (HTTH) değeri ile kıyaslanmış ve hanehalkının yoksul olup olmadığına karar verilmiştir.

Bireysel değerlendirmede ise önce hanenin aylık cari toplam tüketim harcaması, hanehalkı gerçek yetişkin sayısına bölünmüş ve kişi başına aylık cari toplam tüketim harcaması (KTTH) bulunmuştur. Daha sonra KTTH, kişi başına temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk sınırı (KTGYYS) değeri ile karşılaştırılarak bireyin yoksul olup olmadığı araştırılmıştır. Buna göre;

HTGYYS>HTTH	ise	Hanehalkı yoksul,
HTGYYS≤HTTH	ise	Hanehalkı yoksul değil,
KTGYYS>KTTH	ise	Birey yoksul,
KTGYYS≤KTTH	ise	Birey yoksul değil,

kabul edilmiştir.

Görelî yoksulluk, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olma durumudur. Görelî yoksulluk yaklaşımında, genellikle toplumda yaratılan ortalama gelirin veya ortalama harcamanın yarısı yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Çalışmada, ülke genelinde hanehalkı başına aylık ortalama tüketim harcamasının yarısı, hanehalkı görelî yoksulluk sınırı (HGÖYS), kişi başına aylık ortalama tüketim harcamasının yarısı, kişi başına görelî yoksulluk sınırı (KGÖYS) olarak alınmıştır. Daha sonra bu değerler hanehalkı aylık toplam cari tüketim harcaması (HTTH) ve kişi başına aylık toplam cari tüketim harcaması (KTTH) ile kıyaslanarak hanehalkının ve bireylerin yoksul olup olmadıkları araştırılmıştır. Buna göre;

¹⁹ Hanehalkı gerçek yetişkin sayısına, eşdeğer yetişkin sayısına ölçek ekonomisi parametresinin dahil edilmesi ile ulaşılmaktadır. Örneğin 2 yetişkin ve 2 çocuktan oluşan hane için eşdeğer yetişkin sayısı; $N=1+0,5(2-1)+0,3(2)=2,1$ olmaktadır. Ölçek ekonomisi parametresi (e) 0,6 alınırsa gerçek yetişkin sayısı ise; $N^e=2,1^{0,6}=1,560$ olarak bulunur.

HGÖYS>HTTH	ise	Hanehalkı yoksul,
HGÖYS≤HTTH	ise	Hanehalkı yoksul değil,
KGÖYS>KTTH	ise	Birey yoksul,
KGÖYS≤KTTH	ise	Birey yoksul değil,

kabul edilmiştir.

Yoksulluk çalışmalarında uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek için satınalma gücü paritesine göre belirlenmiş kişi başına günlük 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$ gelir seviyesi, bir başka yoksulluk göstergesi olarak kullanılmaktadır. Kişi başına günde 1 \$ değeri, az gelişmiş ülkeler için kabul edilen yoksulluk sınırı olurken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2,15 \$, Türkiye’inde dahil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için ise 4,30 \$’dır. Gelişmiş sanayi ülkeleri için bu sınır 14,40 \$ olarak belirlenmiştir. Çalışma eşdeğer yetişkin başına günlük 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$ altında gelir elde eden bireyler ve hanehalkları yoksul, bu değerlere eşit veya daha fazla harcama yapan bireyler ve hanehalkları ise yoksul değil olarak tanımlanmıştır.

3.1.6.2. Yoksulluğun Ölçülmesi

Çalışmada yoksulluğun ölçülmesinde *kafa sayısı endeksi* kullanılmıştır. *Kafa Sayısı Endeksi (H)* ile orman köylerinde yoksulluğun yaygınlığının ölçülmesi hedeflenmiştir. Bu ölçüt, yoksulluk sınırı altında kalan orman köylüsü nüfusunun (veya hanehalkı sayısının) (q), toplam orman köylüsü nüfusuna (veya hanehalkı sayısına) (N) oranının % olarak ifade edilmesidir.

$$H = \frac{q}{N}$$

3.2. MUĞLA İLİ ORMAN KÖYLERİNDE SOSYO-EKONOMİK YAPI

3.2.1. Demografik Yapı

3.2.1.1. Nüfus Yapısı ve Değişimi

Muğla ili orman köylerinin nüfusu, 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 230.103 kişi olarak saptanmıştır. Bu nüfusun 80.597 kişisi orman içi köylerde, 149.506 kişisi orman bitişiği köylerde yaşamakta olup Muğla nüfusunun %32'sini, kırsal nüfusun ise %52'sini oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 21 ve 22).

Tablo 45, 1997–2000 döneminde Muğla orman köylerindeki yıllık nüfus artış hızını, ilçeler ayrımında göstermektedir. Buna göre 1997–2000 yılları arasında orman köylerinde yıllık nüfus artış hızı ortalama binde –67,6 olarak gerçekleşmiş, Kavaklıdere ilçesi binde –183,8'lik oranda en fazla nüfusu azalan ilçe olarak belirlenmiştir. Bunu binde –141,9'luk oranıyla Bodrum, -105,7'lik oranıyla Ortaca, -52,5'lik oranıyla da Merkez ilçeleri izlemektedir. 1997–2000 döneminde Datça, Fethiye, Marmaris ve Milas ilçeleri dışındaki diğer ilçelerde orman köylerinde nüfus azalmıştır. Nüfus artış hızının en fazla olduğu ilçe, binde 245,7 ile Marmaris ilçesidir. Turizm yatırımlarının yarattığı gelir ve istihdam imkanları nedeniyle yoğun göç alan bu ilçedeki orman köylerinin nüfus artış hızı, diğer ilçelerin nüfus artış hızından daha fazladır.

Hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı üyelerinin faydalanabilecekleri kaynakların üyeler arasındaki dağılımını ve refahlarını etkilemeleri açısından önemlidir. Çalışmada elde edilen verilere göre Muğla orman köylerinde ortalama hane büyüklüğü 3,7 kişi olarak belirlenmiştir. Orman içi köylerde 3,6 kişiye düşen ortalama hanehalkı büyüklüğü, orman bitişiği köylerde 3,8 kişiye yükselmektedir (Bkz. Tablo.46).

Tablo 45. 1997–2000 Döneminde Muğla Orman Köylerinde Yıllık Nüfus Artış Hızı²⁰.

İlçe	1997 Yılı Nüfusu	2000 Yılı Nüfusu	Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)
Merkez	28.090	23.997	-52,5
Bodrum	12.656	8.268	-141,9
Dalaman	11.423	10.541	-26,8
Datça	5.604	5.806	11,8
Fethiye	54.824	55.787	5,8
Kavaklıdere	5.302	3.055	-183,8
Köyceğiz	13.689	13.500	-4,6
Marmaris	7.905	16.523	245,7
Milas	52.847	54.025	7,3
Ortaca	12.319	8.972	-105,7
Ula	12.143	10.696	-42,3
Yatağan	19.423	18.953	-8,2
TOPLAM	281.889	230.103	-67,6

Kaynak: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Muğla İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Orköy Başmühendisliği.

Tablo 47, orman köylerinde nüfusun yaş yapısını vermektedir. Buna göre 15 yaşından küçükler orman köyleri nüfusunun %19,6'sını oluştururken 15–24 arası yaş grubu %19,5'ini, 25–35 arası yaş grubu ise %14,9'unu oluşturmaktadır. Orman köylerinde 36–59 yaş arası nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %33,4, 60 ve üzeri yaş grubunu oluşturan yaşlı nüfusun oranı da %12,3 olarak belirlenmiştir. 36 yaşından küçüklerin toplam nüfus içinde %54'lük bir oranı oluşturması, orman köylerinde hala önemli bir genç nüfusun varlığını göstermesi açısından önemlidir.

²⁰ Yıllık nüfus artış hızı:

$$P_{n+1} = P_n \cdot e^{(r \cdot t)}$$

eşitliği ile hesaplanmıştır. Burada:

P_{n+t} =2000 yılındaki nüfus,

P_n =1997 yılındaki nüfus,

e =logaritma,

t =İki tarih arasındaki süre,

r =Yıllık nüfus artış hızı

anlamlandır (DİE, 2002b:17).

Nüfusun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında ise erkek nüfusu toplam nüfus içinde %53,8, kadın nüfusu ise %46,2'lik bir orana sahiptir. Bu durum Türkiye (Erkek %50,6, Kadın %49,4) ve Muğla il geneli (Erkek %52,6, Kadın %47,35) ile karşılaştırıldığında orman köylerinde nüfusun cinsiyet dağılımı açısından Türkiye ve Muğla il genelinden önemli bir farklılık göstermediği söylenebilir.

Tablo 46. Muğla Orman Köylerinde Ortalama Hane Büyüklüğü.

Köy Tipi	Ortalama Hane büyüklüğü (kişi/hane)	n _{kişi}	n _{hane}
<i>Orman köyü</i>	3,7	2285	612
Orman içi	3,6	810	221
Orman bitişiği	3,8	1475	391

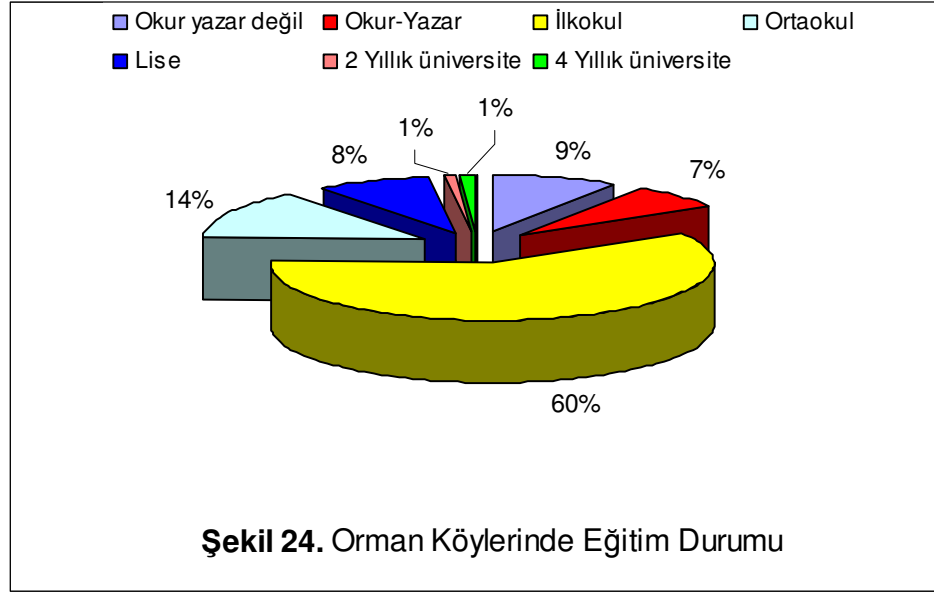
Tablo 47. Muğla Orman Köylerinde Nüfusun Yaş Dağılımı.

Köy Tipi	Yaş Aralığı (%)					n _{kişi}
	<15	15-24	25-35	36-59	60<	
<i>Orman köyü</i>	19,6	19,5	14,9	33,4	12,3	2285
Orman içi	20,0	19,7	14,6	31,6	13,3	810
Orman bitişiği	19,1	19,4	15,1	34,5	11,7	1475

3.2.1.2. Eğitim Durumuna Göre Nüfus²¹

Beşeri sermaye açısından ele alındığında, eğitim seviyesi ile elde edilen gelir arasında aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre eğitim seviyesi yükseldikçe elde edilen gelirinde artması beklenmektedir. Tarım sektöründe de verimliliği artırıcı faaliyetlerin en önemlilerinden biri, üreticilerin eğitim düzeyidir. Tarımda teknolojilerin uygulanması, her şeyden önce bilgi ve eğitimi gerektirir.

²¹ Fertlerin eğitim durumu, 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus için incelenmiştir.

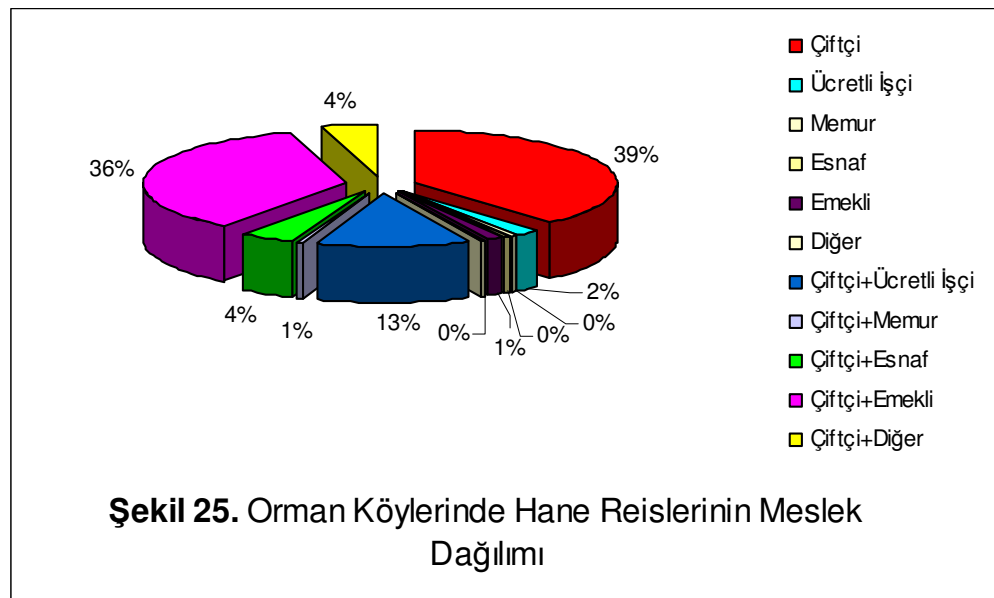

Çalışmada elde edilen verilere göre orman köylerinde 6 yaşın üzerindeki nüfusun %9'u okuma yazma bilmezken, %7'si okur-yazar olup herhangi bir okulu bitirmemiştir. İlkokul, ortaokul, lise ve yükseköğretimi bitirenlerin oranı ise sırasıyla %60, %14, %8 ve %2 olarak bulunmuştur. Yükseköğretimi bitirenlerin 2 yıllık ve 4 yıllık üniversite ayırımındaki oranları, her iki sınıflama için %1'dir. Şekil24, orman köylerindeki eğitim durumunu grafik olarak göstermektedir.

Buna göre orman köylerinde eğitimin ilköğretim kademesinde yoğunlaşmakta olduğunu, ortaöğretimin büyük oranda ilçelerde veya şehirlerde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu durum Anayasal açıdan fırsat eşitsizliğini ortaya çıkarmakta, kente göçün önemli nedenlerinden birini oluşturan eğitimdeki kısıtlar, orman köylerinde özellikle genç nüfusun dikey sosyal hareketliğini sınırlamaktadır. Ayrıca eğitim düzeyinin ilkokul düzeyinde yoğunlaşması, tarımsal üretimde verimlilik, kalite ve maliyet sorunlarını beraberinde getirmektedir.

3.2.1.3. Hanehalkı Reislerinin Meslek Dağılımı

Orman köylerinde temel uğraş alanı, bitkisel ve hayvansal tarımdır. Bu durum, hanehalkı reislerinin meslek dağılımlarını gösteren Şekil 25' den de izlenebilir.

Buna göre orman köylerinde hanehalkı reislerinin %39'unun temel gelir kaynağı çiftçilik iken, çiftçilik geliri yanında emekli maaşı alanlar %36'lık oranla ikinci sırada gelmektedir. Bunu sırasıyla çiftçi+ücretli işçi (%13), çiftçi+esnaf (%4) ve çiftçi+diğer (%4) meslek grupları izlemektedir. Ücretli işçilik ile mevsimlik turizm ve inşaat işçiliğini kapsayan faaliyet kolları, daha çok turizm sektörünün ağırlıklı olduğu ilçelerde yoğunlaşmaktadır.

3.2.2. Hanehalkı Aylık Ortalama Tüketim Harcaması Dağılımı

Orman köylerinde hanehalkı başına aylık tüketim harcaması türlerinin ortalamalarına bakıldığında, en büyük payı ortalama 322 YTL ile gıda harcamalarının aldığı, bunu 80 YTL ile ulaştırma ve 50 YTL ile giyim

harcamalarının izlediği görülmektedir. Hanehalkı başına ortalama aylık tüketim harcamaları içerisinde en düşük pay 11 YTL ile su harcamalarına aittir. Orman köylerinde hanehalkı başına ortalama aylık toplam tüketim harcaması 645 YTL olarak tahmin edilmiştir.

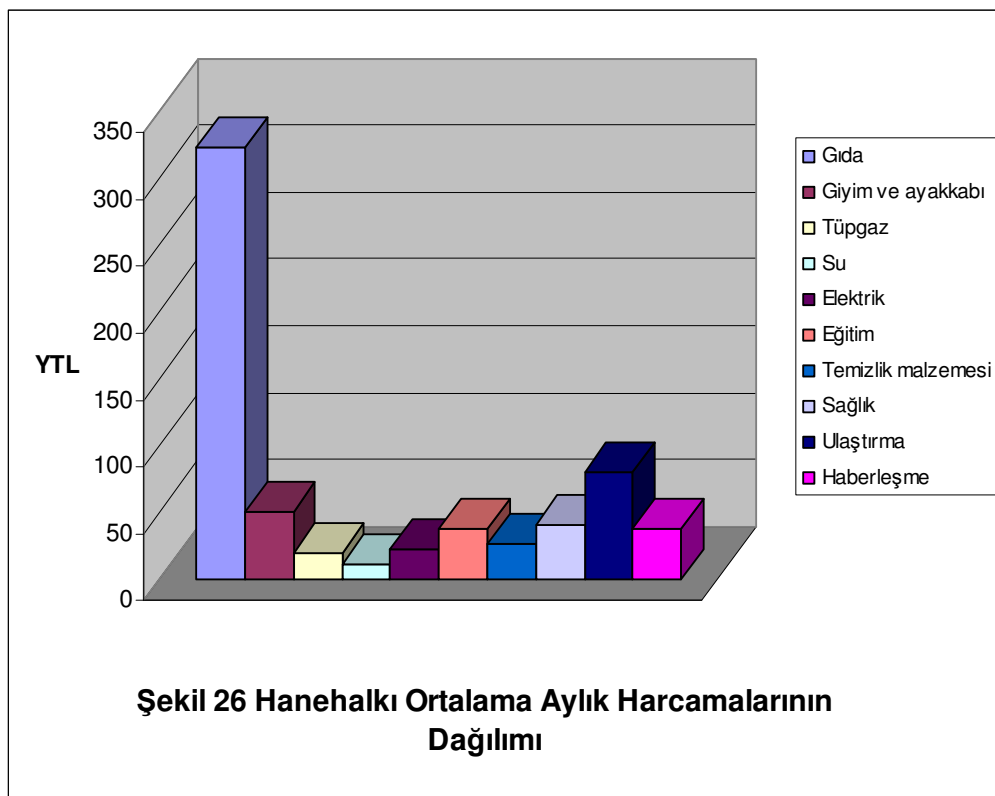
Tablo 48. Harcama Türlerine Göre Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Aylık Tüketim Harcamalarının Dağılımı.

Harcama türü	Hanehalkı Başına Ortalama Aylık Harcama	
	YTL	%
Gıda	322	50
Giyim ve ayakkabı	50	8
Tüp gaz	19	3
Su	11	2
Elektrik	22	3
Eğitim	37	6
Temizlik malzemesi	26	4
Sağlık	40	6
Ulaştırma	80	12
Haberleşme	38	6
Toplam	645	100

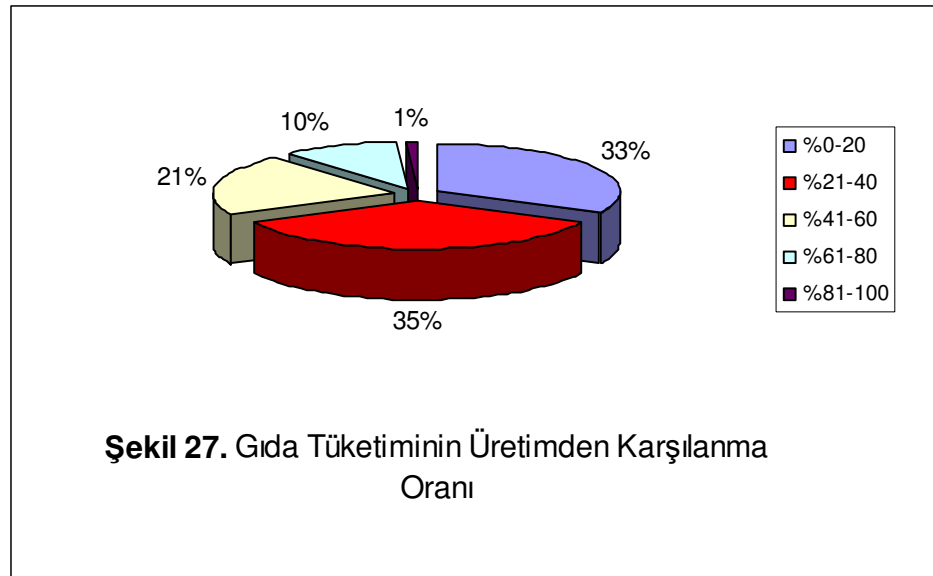
Tablo 48 ve Şekil 26, Muğla orman köylerinde hanehalkı başına aylık ortalama tüketim harcamalarının, harcama türüne göre dağılımını vermektedir. Buna göre hanelerin aylık tüketim harcamaları içinde gıda harcamaları %50, ulaştırma harcamaları %12, giyim harcamaları %8, haberleşme, sağlık ve eğitim harcamaları ise %6'şarlık paylara sahiptir. Elektrik ve tüpgaz harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı %3 iken, temizlik malzemesi harcamaları %4, su harcamaları da %2'lik bir paya sahiptir.

Şekil 27, Muğla orman köylerinde hanelerin gıda tüketimlerinin ne kadarını üretimlerinden karşıladıklarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 612 haneden %33'ü gıda tüketimlerinin %0-20'sini üretimlerinden karşılarken, %35'i toplam gıda

tüketimlerinin %21–40' ını üretimlerinden karşılamaktadır. Gıda tüketimlerinin %41-60'ını üretimlerinden karşılayanlarının oranı %21, %61-80'ini karşılayanlarının oranı %11, %81-100'ünü karşılayanların oranı ise yalnızca %1 olarak bulunmuştur. Bu durum, Türkiye genelindeki tarımsal işletmelerde olduğu gibi orman köylerinde de geçimlik tarımsal üretimin yaygınlığını göstermektedir.

Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğünün verilerine göre orman köylerinde hane başına yıllık ortalama odun tüketimi 15–20 sterdir. Muğla orman köylerinde ise hanehalkı başına yıllık ortalama odun tüketimi yapılan çalışmada 17,92 ster olarak bulunmuştur. Orman içi köylerde 18,03 ster olan ortalama odun tüketimi, orman bitişiği köylerde 17,87 stere düşmektedir (Bkz. Tablo 49). Orman içi orman bitişiği köy ayrımına göre yıllık ortalama odun tüketiminin farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre incelenmiş, %5 anlamlılık düzeyinde yıllık ortalama odun tüketiminin köy tipine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($t=0,182$, $AD=0,670$).

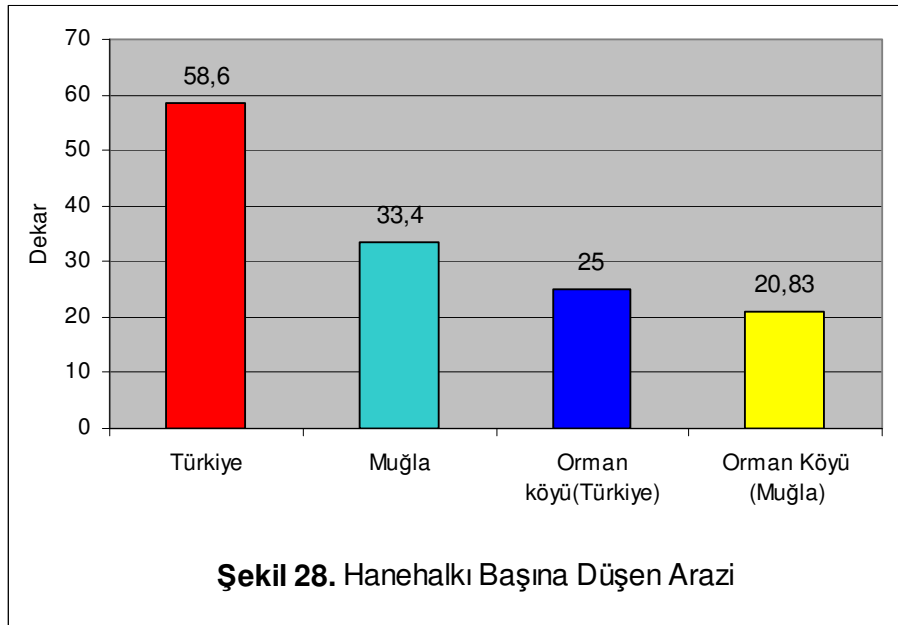
Tablo 49. Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Yıllık Ortalama Odun Tüketimi

Köy tipi	Yıllık ortalama odun tüketimi (Ster)	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
<i>Orman köyü</i>	17,92		
Orman içi	18,03	0,182	0,670
Orman bitişiği	17,87		

3.2.3. Orman Köylerinde Ekonomik Yapı ve Gelir

3.2.3.1. Hanehalkı Başına Ortalama Arazi, Hayvan ve Araç Varlığı

2001 yılı genel tarım sayımı sonuçlarına göre Türkiye’de hanehalkı başına ortalama arazi büyüklüğü 58,6 dekar, Muğla geneli için 33,4 dekadır (DİE,2004:32). Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü ise orman köylerinde hanehalkı başına düşen ortalama arazi miktarını, kredilendirme aşamasında orman köylülerine yapılan anket formları ve ilçe kalkınma planları verilerine göre 25 dekar olarak vermektedir.

Şekil 28, hanehalkı başına düşen ortalama arazi büyüklüğünü Türkiye (genel), Muğla (genel), orman köyleri (genel) ve Muğla orman köyleri için, Tablo 50 ise Muğla orman köylerinde hanehalkı başına ortalama arazi büyüklüğünü, arazinin niteliği ve orman içi-orman bitişiği köy ayrımlarında vermektedir. Buna göre Muğla orman köylerinde hanehalkı başına ortalama arazi büyüklüğü 20,83 dekar olarak tahmin edilmiştir. Bu değer Türkiye, Muğla ve orman köyleri genelinden daha düşüktür. Bu arazinin 15,80 dekarı susuz, 5,03 dekarı ise sulu arazilerden oluşmaktadır. Özellikle susuz araziler, tarım arazisi olmaması gereken, diğer bir deyişle arazi kullanma kabiliyet sınıfları bakımından orman ve mera olması gereken topraklardan oluşmaktadır. Orman içi köylerde 19,22 dekar olan ortalama arazi büyüklüğü, orman bitişiği köylerde 21,74 dekara çıkmaktadır.

Hanehalkı başına düşen ortalama arazi büyüklüğünün, orman içi ve orman bitişiği köylerde farklılık gösterip göstermediği test edilmiş, varyans analizine göre %5 anlamlılık düzeyinde ($t=5,175$, $AD=0,023$) farklılaştığı görülmüştür. Bu durum orman içi köy yerleşimlerinin, orman bitişiği köylere göre daha sarp ve engebeli bir yapıya sahip olmasının sonucu olarak yorumlanabilir. Orman köylerinde hanehalkı başına ortalama arazi büyüklüğünün arazinin niteliğine göre dağılımına bakıldığında,

13,07 dekarının tapulu, 5,49 dekarının tapusuz, 1,51 dekarının başkasından kiralanan ve 0,76 dekarının da ortakçı veya yarıcıya verilen arazilerden oluştuğu belirlenmiştir.

Tablo 50. Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Arazi Büyüklüğü (Dekar)

Arazinin Niteliği	Orman İçi		Orman Bitişiği		Orman Köyü		TOPLAM	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Sulu	Susuz	Sulu	Susuz	Sulu	Susuz			
Tapulu	2,28	9,14	3,78	10,22	3,24	9,83	13,07	8,472	0,004*
Tapusuz	1,01	4,50	1,12	4,36	1,08	4,41	5,49	0,233	0,629
Başkasından kiralanan	0,24	1,16	0,72	0,85	0,55	0,96	1,51	0,937	0,333
Ortakçı veya yarıcıya verilen	0,10	0,79	0,19	0,50	0,16	0,60	0,76	0,971	0,374
TOPLAM	3,63	15,59	5,81	15,93	5,03	15,80	20,83	5,175	0,023**
	19,22		21,74		20,83				

* % 1 düzeyinde anlamlıdır. ** % 5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 51. Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Hayvan Varlığı (Adet)

Hayvan Türü	Köy Tipi		Orman Köyü	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Orman İçi	Orman Bitişiği			
Büyük baş ¹⁾	2,13	2,25	2,21	0,974	0,324
Küçük baş ²⁾	5,21	4,77	4,93	0,236	0,627
Arılı Kovan	13,10	16,77	15,44	2,274	0,132
Kümes hayvanı ³⁾	6,85	7,37	7,18	0,035	0,851

1) Boğa, inek, dana, buzağı, tosun.

2) Koyun, keçi, kuzu, oğlak.

3) Tavuk, hindi, ördek, kaz.

Tablo 51, Muğla orman köylerinde hanehalkı başına ortalama hayvan varlığını hayvan türlerine göre vermektedir. Buna göre orman köylerinde hanehalkı başına ortalama hayvan varlığı büyükbaş hayvan için 2,21 adet, küçükbaş hayvan için 4,93 adet, arılı kovan için 15,44 adet ve kümes hayvanları için 7,18 adet bulunmuştur. Ortalama hayvan varlığının orman içi ve orman bitişiği köy ayrımında

farlılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edildiğinde, %5 anlamlılık düzeyinde tüm hayvan türleri için bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Tablo 51).

Yapılan çalışmaya göre Muğla orman köylerinde her yüz haneye ortalama 19 adet traktör düşerken, orman içi köylerde bu değer 14 adet, orman bitişiği köyler için ise 22 adet olarak tahmin edilmiştir. İşletmelerin mülkiyet durumuna göre işletme başına ortalama traktör miktarı Türkiye geneli için 1,03 adet, Muğla geneli için ise 1,08 adettir. (DİE, 2004:368 ve 392). Görüldüğü gibi Muğla orman köylerinde hanehalkı başına ortalama traktör miktarı hem Türkiye, hem de Muğla ortalamasından oldukça düşüktür. Ancak bu durum, orman köylerindeki arazilerin niteliği ve miktarı göz önüne alındığında normal karşılanabilir.

Tablo 52. Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Araç Varlığı (Adet)

Köy tipi	Araç Cinsi		
	Traktör	Kamyon/Kamyonet	Otomobil
<i>Orman köyü</i>	<i>0,19</i>	<i>0,11</i>	<i>0,31</i>
Orman içi	0,14	0,08	0,27
Orman bitişiği	0,22	0,12	0,33
t Değeri	29,133	10,474	10,621
Anlamlılık Düzeyi	0,000*	0,001*	0,001*
* % 1 düzeyinde anlamlıdır.			

Orman köylerinde hanehalkı başına ortalama kamyon/kamyonet ve otomobil miktarlarına bakıldığında ise her yüz hane için 11 adet kamyon/kamyonet, 31 adet de otomobilin düştüğü belirlenmiştir. Hanehalkı başına ortalama araç varlığının orman içi ve orman bitişiği köy ayrımında farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edilmiş, hanehalkı başına ortalama traktör, kamyon/kamyonet ve otomobil varlığının %1 anlamlılık düzeyinde farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Bkz. Tablo 52).

3.2.3.2. Orman Köylerinde Gelir

Yapılan çalışmada elde edilen verilere göre Muğla orman köylerinde hanehalkı başına ortalama yıllık gelir 7.719 YTL'dir. Bu gelirin %32'sini tarımsal gelir, %26'sını hayvancılık geliri, %13'ünü ormancılık geliri, %29'unu diğer gelirler oluşturmaktadır.

Tablo 53 ve Şekil 29, orman köylerinde hanehalkı başına ortalama yıllık geliri, gelir türleri ve köy tipi ayrımında göstermektedir. Orman içi köylerde hanehalkı başına 7.137 YTL olan ortalama yıllık gelir, orman bitişiği köylerde 8.048 YTL'ye yükselmektedir.

Tablo 53. Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Gelir

Köy tipi	Gelir Türleri								Toplam YTL
	Tarımsal gelir		Hayvancılık geliri		Ormancılık geliri		Diğer gelirler ¹⁾		
	YTL	%	YTL	%	YTL	%	YTL	%	
<i>Orman köyü</i>	2.472	32	2.033	26	1.015	13	2.199	29	7.719
Orman içi	1.964	28	2.086	29	1.096	15	1.991	28	7.137
Orman bit.	2.759	34	2.003	25	969	12	2.317	29	8.048
t Değeri	26,384		0,540		1,116		1,318		10,223
Anlam.Düzeyi	0,000*		0,463		0,291		0,251		0,01**

* % 1 düzeyinde anlamlıdır. ** % 5 düzeyinde anlamlıdır.

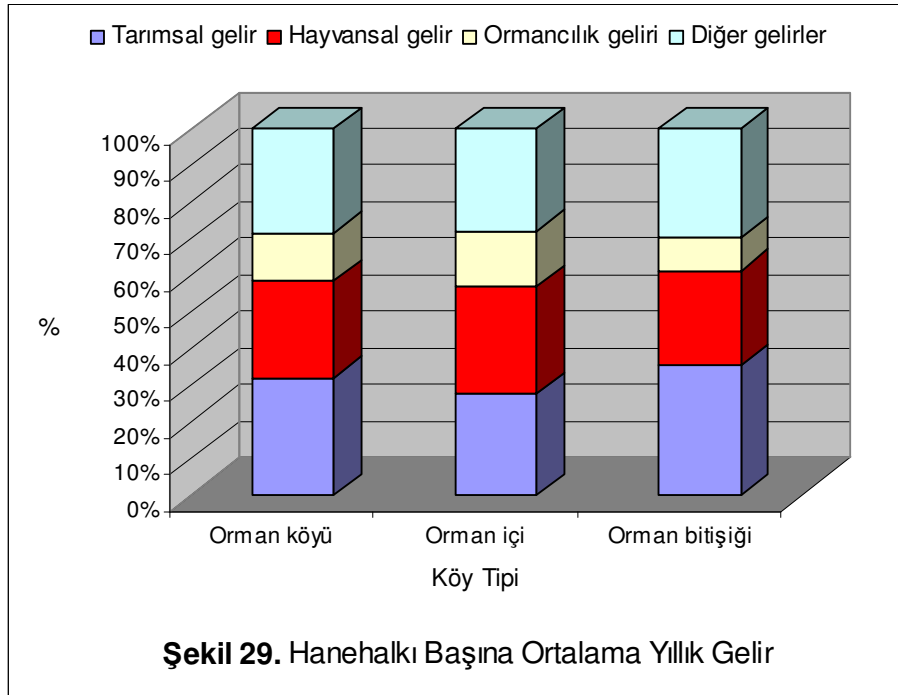
1) Diğer gelirler, emekli maaşı, yurt içi veya yurt dışından yapılan yardımlar, mevsimlik ve yevmiyeli işçilik gelirleri, gayrimenkul gelirleri, vs. kapsamaktadır.

Orman köylerinde yıllık ortalama gelirin tarım, hayvancılık, ormancılık ve diğer gelirler için, orman içi ve orman bitişiği köylerde farklılık gösterip göstermediği test edilmiş, varyans analizine göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

- Hayvancılık geliri (t= 0,540, AD= 0,463), ormancılık geliri (t= 1,116, AD= 0,291) ve diğer gelirler (t= 1,318, AD= 0,251), orman içi ve orman bitişiği köylerde % 5 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermemektedir.
- Tarımsal gelir, orman içi ve orman bitişiği köylerde, % 1 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermektedir (t= 26,384, AD= 0,000).

- Hanehalkı başına yıllık ortalama gelir, orman içi ve orman bitişiği köylerde %5 anlamlılık düzeyinde farklılaşmaktadır ($t=10,223$, $AD=0,01$).

Buna göre orman köylerinde hanehalkı başına ortalama yıllık gelirin, orman içi köylerde orman bitişiği köylere göre daha düşük olduğu, bu farklılığı ise özellikle tarımsal gelirin yarattığı söylenebilir.

Muğla orman köylerinde hanehalkı başına yıllık ortalama tarımsal gelirin, ekim yapılan ürün cinsine göre dağılımına bakıldığında 800 YTL ile zeytinin birinci sırada, 743 YTL ile sebze üretimi gelirinin ikinci sırada geldiği görülmektedir. Bunları sırasıyla 320 YTL ile buğday ve 240 YTL ile narenciye gelirleri izlemektedir (Bkz. Tablo 54). Ankete katılan 612 hanenin %70' i (429 hane) buğday ekimi yaparken, %49' u (301 hane) zeytin, %24' ü (149 hane) arpa, %21' i sebze (127 hane), %11' i (68 hane) ise yulaf ekimi yapmaktadır. Tahıl ürünleri (buğday, arpa, yulaf, mısır) ekiminin yüksek olmasının nedeni, hem temel besin kaynağı olan ekmek için hammadde temin etmek, hem de bu ürünlerin ikincil ürünlerinin hayvan

yemi olarak kullanılabilmesi görülebilir. Tahıl ürünleri ekimi tüm ilçelerde yapılırken, zeytin üretimi Milas ilçesinde, narenciye üretimi Fethiye, Ortaca, Dalaman, Köyceğiz ilçelerinde, sebze üretimi ise Fethiye ve Ortaca ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. Sebze üretiminde domates ve salatalık ürünleri ağırlıkta olup, daha çok seracılık yöntemi ile üretim yapılmaktadır.

Tablo 54. Muğla Orman Köylerinde Tarımsal Ürün Cinsine Göre Hanehalkı Başına Yıllık Ortalama Tarımsal Gelir

Ürün Cinsi	Ekim Yapan		Ürün Başına Hanehalkı Yıllık Ortalama Gelir (YTL)
	Hane sayısı (adet)	%	
Buğday	429	70	320
Arpa	149	24	65
Yulaf	68	11	25
Mısır	55	9	39
Zeytin	301	49	800
Tütün	32	5	78
Narenciye	48	8	240
Sebze	127	21	743
Susam	8	2	7
Nohut	14	3	20
Fiğ	1	0	0
Karpuz	9	4	44
Badem	8	2	20
Pamuk	14	3	55
Elma	13	2	16
TOPLAM			2.472

Tablo 55, orman köylerinde hanehalkı başına ortalama yıllık hayvancılık gelirini, hayvan türü ile hayvansal ürün ve hayvan satışı gelirleri ayrımında vermektedir. Buna göre orman köylerinde hanehalkı başına ortalama yıllık hayvancılık geliri 2033 YTL olup, bunun %60' ını (1241 YTL) büyük baş, %10' unu (203 YTL) küçükbaş, %29' unu (591 YTL) arıcılık geliri oluşturmaktadır. Kümes hayvanları gelirinin payı ise %1 olarak tespit edilmiştir. Toplam hayvancılık gelirinin % 71'ini 1.470 YTL ile hayvansal ürün gelirleri, %29' unu ise 563 YTL ile hayvan satışı gelirleri oluşturmaktadır.

Tablo 55. Muğla Orman Köylerinde Hayvansal Ürün Türüne Göre Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Hayvancılık Geliri

Hayvan Türü	Ortalama Hayvancılık Geliri (YTL)				TOPLAM (YTL)	
	Hayvansal ürün geliri ¹⁾		Hayvan satışı geliri		YTL	%
	YTL	%	YTL	%		
Büyük baş	840	40	374	20	1.241	60
Küçükbaş	63	3	140	7	203	10
Arılı kovan	55	27	41	2	591	29
Kümes hayvanları	17	1	8	0	25	1
TOPLAM	1.470	71	563	29	2.033	100
<i>t Değeri</i>	1,358		1,143		0,540	
<i>Anlamlılık Düzeyi</i>	0,224		0,285		0,463	

1) Süt, yoğurt, peynir, yumurta, bal, polen, arı sütü vs. satış geliri.

Yapılan anket sonuçlarına göre orman köylerinde hanehalkı başına ortalama yıllık ormancılık geliri 1.015 YTL' dir. Orman içi köylerde 1.096 YTL' ye çıkan bu değer, orman bitişiği köylerde 969 YTL' ye düştüğü görülmektedir (Bkz. Tablo 56). Orman işçiliği gelirinin ortalama yıllık ormancılık geliri içindeki payı % 35 iken, odun satışı gelirinin payı % 5, zati ihtiyaç gelirinin payı % 48, odun dışı orman ürünleri (ODOÜ) gelirinin payı ise %12' dir.

Orman köylüleri, orman idaresine çok küçük bir bedel ödemek suretiyle köy sınırları içinde bulunan orman alanları üzerindeki ODOÜ'nden, kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve satarak gelir elde etmek amacıyla yararlanabilmektedir. Ancak bu faydalanmanın Muğla orman köyleri için önemli bir gelir kaynağı oluşturduğu söylenemez. Çalışma sonuçlarına göre Muğla orman köylerinde ODOÜ geliri hanehalkı başına ortalama yıllık 120 YTL iken, bu değer orman içi köylerde 91 YTL, orman bitişiği köylerde ise 137 YTL olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 56. Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Ormancılık Geliri

Köy tipi	Ormancılık Geliri Çeşidi								TOPLAM (YTL)
	Orman İşçiliği		Odun Satışı		Zati İhtiyaç		ODOÜ ¹⁾		
	YTL	%	YTL	%	YTL	%	YTL	%	
<i>Orman köyü</i>	353	35	49	5	493	48	120	12	1.015
Orman içi	459	42	53	5	493	45	91	8	1.096
Orman bitişiği	293	30	46	5	493	51	137	14	969
t Değeri	11,457		1,034		0,871		3,118		1,116
Anlamlılık Düzeyi	0,001*		0,310		0,351		0,078		0,291

* % 1 düzeyinde anlamlıdır.

1) Odun dışı orman ürünleri (kekik, adaçayı, sığla yağı, defne, mantar, reçine, kozalak, çam fıstığı vs.) geliri.

Hanehalkı başına ortalama yıllık ormancılık gelirinin, gelir çeşidine göre orman içi ve orman bitişiği köy ayrımında farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edilmiş;

- Orman işçiliği gelirinin, orman içi ve orman bitişiği köylerde %1 anlamlılık düzeyinde farklılık gösterdiği (t=11,457, AD=0,001),
- Odun dışı orman ürünlerinin gelirinin, % 5 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermediği ancak %10 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı (t=3,118, AD=0,078),
- Odun satışı, zati ihtiyaç ve toplam ormancılık gelirinin ise %5 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermediği,

sonuçlarına ulaşılmıştır. Orman işçiliği gelirinde orman içi köyler orman bitişiği köylerden daha fazla gelir elde ederken, odun dışı orman ürünleri gelirinde orman bitişiği köyler orman içi köylerden daha fazla gelir elde etmektedir.

Orman köylerinde tarım, hayvancılık ve ormancılık geliri dışındaki gelirlerin hanehalkı başına ortalama yıllık değeri 2.119 YTL' dir. Bu gelirlerin %54' ünü emekli maaşı geliri, %42' sini yevmiyeli işçilik, mevsimlik işçilik, esnaflık, gayrimenkul vs. gelirleri, %4'ünü de yurt içinden veya yurt dışından yapılan yardımlar oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 57).

Tablo 57. Muğla Orman Köylerinde Hanehalkı Başına Ortalama Yıllık Diğer Gelirler

Köy tipi	Diğer Gelirler						TOPLAM
	Emekli maaşı		Yardımlar		Diğer ¹⁾		
	YTL	%	YTL	%	YTL	%	
Orman köyü	1.197	54	97	4	905	42	2.119
Orman içi	1.143	57	111	6	737	37	1.991
Orman Bit.	1.228	53	89	4	1.000	43	2.317
t Değeri	0,896		1,875		4,947		1,318
Anlamlılık Düzeyi	0,344		0,171		0,026**		0,251
** % 5 düzeyinde anlamlıdır.							

1)Yevmiyeli işçilik, mevsimlik işçilik, esnaflık, gayrimenkul, vs. gelirleri.

Diğer gelirlerin orman içi ve orman bitişiği köylere göre farklılaşp farklılaşmadığı varyans analizine göre test edildiğinde, emekli maaşı ile yardım gelirlerinde % 5 anlamlılık düzeyinde bir farklılık görülmezken, mevsimlik işçilik, yevmiyeli işçilik, esnaflık, gayrimenkul gelirlerinde %5 anlamlılık düzeyinde bir farklılık görülmektedir (t=4,947, AD=0,026). Mevsimlik işçilik geliri, özellikle turizm sektörünün ağırlıklı olduğu Bodrum, Marmaris ve Fethiye ilçelerinde yoğunlaşmaktadır.

3.3. MUĞLA İLİ ORMAN KÖYLERİNDE YOKSULLUK

3.3.1. Sosyo-Ekonomik Yapılara Göre Yoksulluk

Anket sonuçlarına göre Muğla orman köylerinde hanelerin %3'ü sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, %44'ü gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının, %28' i ise eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin %50' sini esas alan görel yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kişi başına günlük 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$'ın altında gelir elde eden hanelerin oranı ise sırasıyla % 0,2, % 4 ve % 38 olarak tahmin edilmiştir (Bkz. Tablo 58). Orman içi köylerdeki yoksul hane oranı, orman bitişiği köylerden daha yüksektir. Yoksul hane oranlarının orman içi ve orman bitişiği köy ayrımında farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edilmiş;

- Gıda yoksulluğu (t=2,221, AD=0,137) ile kişi başına günlük 1 \$' ın (t=2,271 AD=0,132) ve 2,15 \$'ın (t=1,328, AD=0,250) altında gelir elde etme durumuna göre yoksulluğun, orman içi ve orman bitişiği köylerde %5 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermediği,
- Kişi başına günlük 4,30 \$' ın altında gelir elde etme durumuna göre yoksulluğun, orman içi ve orman bitişiği köylerde % 5 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı (t=5,385, AD=0,021),
- Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı (t=8,402, AD=0,004) ve görel yoksulluk sınırı yöntemlerine (t=35,144, AD=0,000) göre ise yoksullun, orman içi ve orman bitişiği köylerde %1 anlamlılık düzeyinde farklılık gösterdiği,

sonuçlarına ulaşılmıştır. Buna göre orman içi köylerde yaşayan haneler, orman bitişiği köylerde yaşayan hanelerden daha yoksuldur. Bu durum hem orman içi köylerdeki gelirin daha düşük olmasından, hem de bu köylerin topografik yapısının merkezle iletişimi kısıtlamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 59, orman köylerindeki yoksulluğu kişi sayısına göre vermektedir. Buna göre anket çalışmasının kapsadığı 2285 kişiden %4' ü açlık sınırının, %59' u gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının, %26' sı ise görel yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Gelir yoksulluğuna göre kişi başına günlük 1 \$' ın altında gelir elde edenlerin oranı %0,2, 2,15 \$' ın altında gelir elde edenlerin oranı %5, 4,30 \$' ın altında gelir elde edenlerin oranı da %44 olarak bulunmuştur. Hanelere göre yoksullukta olduğu gibi orman içi köylerde yaşayan köylüler, orman bitişiği köylerde yaşayan köylülerden daha yoksuldurlar.

Tablo 58. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksul Hane Sayısı

Yöntemler	Orman İçi		Orman Bitişiği		Orman Köyü		t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%		
Gıda yoksulluğu ¹⁾	8	4	10	3	18	3	2,221	0,137
Yoksulluk ²⁾	110	50	158	40	268	44	8,402	0,004*
Görel yoksulluk ³⁾	78	35	91	23	169	28	35,144	0,000*
G e l i r Y o k s u l l u ğ u								
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	0	0	1	0,3	1	0,2	2,271	0,132
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	10	5	14	4	24	4	1,328	0,250
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	91	41	141	36	232	38	5,385	0,021**
n _{hane}	221		391		612		-	-
* % 1 düzeyinde anlamlıdır. ** % 5 düzeyinde anlamlıdır.								

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satılma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Tablo 59. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksul Kişi Sayısı

Yöntemler	Orman İçi		Orman Bitişiği		Orman Köyü	
	Kişi sayısı	%	Kişi sayısı	%	Kişi sayısı	%
Gıda yoksulluğu ¹⁾	40	5	50	3	90	4
Yoksulluk ²⁾	383	47	975	66	1358	59
Görelî yoksulluk ³⁾	262	32	328	22	590	26
G e l i r Y o k s u l l u ğ u						
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	0	0	5	0,3	5	0,2
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	48	6	64	4	112	5
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	383	47	613	42	996	44
İki kişi	810		1475		2285	

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

3.3.1.1. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk

Tablo 60, hanehalkı büyüklüğüne göre orman köylerindeki yoksulluk oranlarını göstermektedir. Hanehalkı büyüklüğünün yoksulluk oranlarını nasıl etkilediği incelendiğinde, kişi başına günlük 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$' ın altında gelir elde etme ile gıda yoksulluk sınırları dikkate alındığında, hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin de arttığı görülmektedir. Örneğin kişi başına günlük 4,30 \$' ın altında gelir elde eden hanelerde yoksulluk oranı, iki kişilik hanelerde %19, beş kişilik hanelerde %59, sekiz kişilik hanelerde %86 olarak tahmin edilmiştir.

Görelî yoksulluk ile gıda ve gıda dışı harcamalara göre oluşturulan yoksulluk sınırına göre bakıldığında, yoksulluğun tek kişilik hanelerde yoğunlaştığı (%70 ve %80), bunu sırasıyla iki kişilik hanelerin (%34 ve %49) ve dört kişilik hanelerin (%31 ve %46) izlediği görülmektedir. Bu durum, küçük hanehalkı büyüklüğüne sahip hanelerde ortak mal ve hizmetlerin tüketiminin az sayıda hanehalkı

bireylerince paylaşılmasından, diğer bir deyişle ölçek ekonomisinden yeterince yararlanamamalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 60. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk (%)

Hanehalkı Büyüklüğü	Y ö n t e m l e r					
	Gıda yoksulluğu ¹⁾	Yoksulluk ²⁾	Görelî yoksulluk ³⁾	Gelir Yoksulluğu		
				Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı
1	0	80	70	0	0	30
2	0	49	34	0	0	19
3	0	36	22	0	2	30
4	5	46	31	0	5	38
5	3	43	23	1	7	59
6	7	41	17	0	7	55
7	13	31	25	0	8	75
8	14	29	0	0	14	86

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

3.3.1.2 . Hane Reisinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk

Yapılan çalışmaya göre ankete katılan 612 hane reisinin % 2' si okuma yazma bilmezken, % 4'ü okur-yazar olup herhangi bir okulu bitirmemiştir. İlkokulu bitiren hane reislerinin oranı % 85, ortaokulu bitirenlerin oranı % 5, liseyi bitirenlerin oranı % 3 ve yükseköğretim görenlerin oranı ise % 1 olarak saptanmıştır.

Orman köylerinde yoksulluğun hane reisinin eğitim durumuna göre dağılımı, Tablo 61'de verilmiştir. Gıda ve gıda dışı harcamaların dikkate alındığı yoksulluk sınırı ile görelî yoksulluk sınırı yöntemlerine göre en yüksek yoksulluk oranı, hane reisi okur-yazar olmayan hanelerde görülmektedir (% 68 ve % 45). Kişi başına günlük 2,15 \$ ve 4,30 \$ gelir elde edemeyen hanelerde ise yoksulluk, hane reisinin ilkokul mezunu olduğu hanelerde daha yüksektir (% 13 ve % 48).

Tablo 61. Hane Reisinin Eğitim Durumuna Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk (%)

Yöntemler	Hane Reisinin Eğitim Durumu						F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Okur-yazar değil	Okur-yazar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Yüksekokul		
Gıda yoksulluğu ¹⁾	0	0	3	0	0	0	3,744	0,053
Yoksulluk ²⁾	68	55	44	23	31	0	7,526	0,036**
Görelî yoksulluk ³⁾	45	32	28	13	19	0	2,994	0,086
G e l i r Y o k s u l l u ğ u								
Kişi başına günlük 1\$'in altı ⁴⁾	0	0	0,2	0	0	0	-	-
Kişi başı günlük 2,15\$'in altı	0	4	13	3	4	0	3,380	0,0241**
Kişi başı günlük 4,30\$'in altı	45	48	38	40	20	0	6,540	0,0147**

** % 5 düzeyinde anlamlıdır.

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$'in karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Orman köylerinde yoksulluğun hane reisinin eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edilmiş, gıda yoksulluğu (F=3,744, AD=0,053) ve görelî yoksulluk (F=2,994, AD=0,084) yöntemlerine göre hane reisinin eğitim düzeyinin yoksulluğu %10 anlamlılık düzeyinde farklılaştırdığı görülmüştür. Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı (F=7,526, AD=0,036), kişi başına günlük 2,15\$'in altında gelir elde etme (F=3,380, AD=0,0241) ve 4,30 \$'in altında gelir elde etme (F=6,540, AD= 0,0147) durumlarına göre ise hane reisinin eğitim düzeyi, yoksulluğu % 5 anlamlılık düzeyinde farklılaştırmaktadır. Sonuç olarak orman köylerinde hane reisinin eğitim düzeyi düşükçe yoksulluk riski artmaktadır. Yeterli düzeyde eğitim alamayan yoksul orman köylüleri, bu yoksulluğun yarattığı olanaksızlıklar içinde yoksulluktan kurtulacak şansı yakalayamamaktadır. Bu durum, gelecek dönemlerde yoksulluğun yapışkanlığına ve nesiller arası geçişenliğine neden olmaktadır.

3.3.1.3. Arazi Varlığına Göre Yoksulluk

Muğla orman köylerinde hanehalkı başına ortalama arazi varlığı, yoksul olan ve yoksul olmayan hane ayrımı için Tablo 62’de verilmiştir. Gıda yoksulluğu dışındaki tüm yoksulluk sınırı yöntemlerinde, yoksul hanelerdeki ortalama arazi varlığı, yoksul olmayan hanelerdekinden daha düşüktür.

Tablo 62. Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Hanehalkı Başına Ortalama Arazi Varlığı.

Yöntemler	Hanehalkı Başına Ortalama Arazi Varlığı (Dekar)		t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Yoksul Haneler	Yoksul Olmayan Haneler		
Gıda yoksulluğu ¹⁾	22,86	20,83	0,276	0,599
Yoksulluk ²⁾	18,74	22,57	10,213	0,001*
Görelî yoksulluk ³⁾	18,45	21,83	7,908	0,005*
G e l i r Y o k s u l l u ğ u				
Kişi başına günlük 1\$’ın altı ⁴⁾	3,00	20,92	-	-
Kişi başı günlük 2,15\$’ın altı	16,60	21,07	8,327	0,004*
Kişi başı günlük 4,30\$’ın altı	15,96	23,91	27,365	0,000*
* % 1 düzeyinde anlamlıdır.				

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50’si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$’ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Örneğin görelî yoksulluk sınırı yöntemine göre yapılan analizde, yoksul hanelerde ortalama arazi büyüklüğü 18,45 dekar iken, yoksul olmayan hanelerde bu değer 21,83 dekara yükselmektedir.

Arazi varlığının yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edildiğinde, gıda yoksulluk sınırı ve kişi başına günlük 1 \$’ın altında gelir etme dışındaki tüm yoksulluk sınırı yöntemlerinde, arazi varlığının yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde %1 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre hanehalkı başına ortalama arazi

varlığının düşük olmasının, orman köylerinin yoksullaşmasında önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

3.3.2. Orman Köylerini Kalkındırma Çalışmalarının Yoksulluğa Etkisi

6831 Sayılı Orman Kanunu'na göre orman köylülerinin kalkındırılmasına yönelik uygulamalar;

- a) Doğrudan kaynak aktarımı,
- b) Dolaylı kaynak aktarımı,
- c) Ormancılık çalışmalarında işlendirme,

olmak üzere üç grupta toplanabilir.

Doğrudan kaynak aktarımı, Orman Köylülerini Kalkındırma Fonu'ndan orman köylülerine ve köy kalkındırma kooperatiflerine kredi verilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Orman köylülerinin yapacak ve yakacak odun ihtiyaçlarının Orman Genel Müdürlüğü tarafından indirimli fiyatla karşılanması dolaylı kaynak aktarımı olarak tanımlanırken ormancılık çalışmalarında işlendirme, 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 40. Maddesine göre devlet ormanlarında ağaçlandırma, bakım, imar, yol yapımı, kesme, tüpleme, taşıma, imal gibi ormancılık işlerinin, öncelikle o bölgedeki orman köylülerine yaptırılması şeklinde uygulanmaktadır.

Çalışmada kalkındırma çalışmalarından ferdi kredi uygulamalarının ve ormancılık çalışmalarında işlendirmenin, orman köylerindeki yoksulluğa etkisi incelenmiştir.

3.3.2.1. Ferdi Kredi Uygulamalarının Yoksulluğa Etkisi

Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü, ekonomik amaçlı ferdi kredileri süt sığırcılığı, fenni arıcılık, besi sığırcılığı, halıcılık, seracılık ve zeytincilik alanları için vermektedir. Ankete katılan 612 haneden tarımsal kredi kullanan ve tarımsal kredi

kullanmayan hanelerdeki yoksulluk oranları, kredi türüne göre Tablo 63'de gösterilmiştir.

Tarımsal kredi kullanan hanelerdeki yoksulluk oranları, tüm yoksulluk sınırı yöntemlerine göre kredi kullanmayan hanelerdeki yoksulluk oranlarından daha düşüktür. Örneğin gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk ve görelî yoksulluk sınırı yöntemlerine göre kredi kullanan hanelerdeki yoksulluk oranı sırasıyla %30 ve %15 iken, kredi kullanmayan hanelerde bu oranlar %49 ve %32' ye yükselmektedir. Kişi başına günlük 4,30 \$'ın altında gelir elde eden hanelere bakıldığında tarımsal kredi kullanan hanelerde yoksulluk oranı %16, kullanmayan hanelerde ise %46 olarak tahmin edilmiştir. Orman köylerindeki yoksulluğun, tarımsal kredi kullanıp kullanmama durumuna göre farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edildiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir.

- Kişi başına günlük 1 \$' ın altında gelir elde eden hanelerde tarımsal kredi kullanımı, yoksulluk üzerinde anlamlı bir fark yaratmamaktadır (t=1,950, AD=0,163).
- Gıda yoksulluğu yöntemine göre tarımsal kredi kullanan ve kullanmayan hanelerdeki yoksulluk oranları %10 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermektedir (t=3,741, AD=0,054).
- Kişi başına günlük 2,15 \$' ın altında gelir elde eden hanelerde tarımsal kredi kullanımı, yoksulluğun %5 anlamlılık düzeyinde farklılaştırmaktadır (t= 6,537, AD= 0,011).
- Gıda ve gıda dışı harcamalara göre yoksulluk (t=52,925, AD=0,000), görelî Yoksulluk (t=70,779, AD=0,000) ve kişi başına günlük 4,30 \$' ın altında gelir elde etme (t=202,935, AD=0,000) yöntemlerine göre, tarımsal kredi kullanan ve kullanmayan hanelerdeki yoksulluk oranları %1 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermektedir.

Tablo 63. Tarımsal Kredi Kullanma Durumuna ve Kredi Türüne Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk.

Yöntemler	Tarımsal Kredi Kullanan Hanelerde Yoksulluk (%)							Tarımsal Kredi Kullanmayan Hanelerde Yoksulluk (%)	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Süt sığırçılığı	Fenni arıcılık	Besi sığırçılığı	Halıçlık	Seracılık	Zeytincilik	Toplam			
Gıda yoksulluğu ¹⁾	0	1	0	0	0	2	2	3	3,741	0,054
Yoksulluk ²⁾	33	30	27	20	28	36	30	49	52,925	0,000*
Görelî yoksulluk ³⁾	9	14	17	10	11	22	15	32	70,779	0,000*
G e l i r Y o k s u l l u ğ u										
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	0	0	0	0	0	0	0	1	1,950	0,163
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	0	0	7	0	0	0	1	4	6,537	0,011**
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	19	18	17	30	0	25	16	46	202,935	0,000*
* % 1 düzeyinde anlamlıdır. ** % 5 düzeyinde anlamlıdır.										

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Bu sonuçlara göre Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü ferdi kredi uygulamalarının, orman köylerinde yoksulluk riskini azaltıcı yönde etki yaptığı söylenebilir. Bununla birlikte kullanılan kredi türünün yoksulluğu azaltıcı etkisi, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin gıda ve gıda dışı harcamalar yöntemine göre tarımsal kredi kullanan hanelerde en düşük yoksulluk oranı halıcılık kredisi kullanan hanelerde (% 20) görülürken, görelî yoksulluk sınırına göre en düşük yoksulluk oranı, süt sığırcılığı kredisi kullanan hanelerde (%9) görülmektedir. Buna göre hangi kredi türünün, yoksulluğu daha fazla azaltıcı yönde etki yaptığını söylemek güçtür.

3.3.2.2. Ormanda İşlendirme Uygulamalarının Yoksulluğa Etkisi

Tablo 64. Ormanda İşlendirme Durumuna Göre Muğla Orman Köylerinde Yoksulluk

Yöntemler	Ormanda işlendirilen hanelerde yoksulluk (%)	Ormanda işlendirilmeyen hanelerde yoksulluk (%)	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gıda yoksulluğu ¹⁾	5	2	0,534	0,465
Yoksulluk ²⁾	38	46	24,902	0,000*
Görelî yoksulluk ³⁾	22	29	9,069	0,003*
G e l i r Y o k s u l l u ğ u				
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	0	0	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	3	41	9,902	0,002*
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	30	42	16,589	0,000*
* % 1 düzeyinde anlamlıdır.				

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Tablo 64, orman köylerinde yoksulluğu ormanda işlendirilen ve işlendirilmeyen haneler ayırımında vermektedir. Gıda yoksulluğu dışındaki tüm yoksulluk sınırı yöntemlerinde, hanehalkı bireyi/bireyleri orman işlerinde görevlendirilen hanelerde yoksulluk oranları, orman işlerinde görevlendirilmeyen hanelerden daha düşüktür.

Orman işlendirilen ve işlendirilmeyen hanelerdeki yoksulluk oranları, gıda ve gıda dışı harcamaları dikkate alındığında sırasıyla %38 ve %46, görel yoksulluk sınırına göre %22 ve %29, kişi başına günlük 2,15 \$' ın altında gelir elde eden hanelerde %3 ve %41, kişi başına günlük 4,30 \$'ın altında gelir elde eden hanelerde ise %30 ve %42 olarak bulunmuştur. Yoksulluğun ormanda işlendirilip işlendirilmeme durumuna göre orman köylerinde farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

- Gıda yoksulluğu yöntemine göre ormanda işlendirme uygulaması, orman köylerindeki yoksulluk üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde bir farklılık göstermemektedir ($t=0,534$, $AD=0,465$).
- Ormanda işlendirme uygulaması, gıda ve gıda dışı harcamalar ($t=24,902$, $AD=0,000$), görel yoksulluk ($t=9,096$, $AD=0,003$), kişi başına günlük 2,15 \$' ın altında gelir elde etme ($t=9,902$, $AD=0,002$) ve kişi başına günlük 4,30\$' ın altında gelir elde etme ($t=16,589$, $AD=0,000$) yöntemlerine göre orman köylerindeki yoksulluğu %1 anlamlılık düzeyinde farklılaştırmaktadır.

Orman Genel Müdürlüğü, ithal edilen ucuz odun hammaddesi ile rekabet edememektedir. Yüksek maliyetli ürünlerin iç pazardaki satışında zorluklar yaşayan ve ihracat şansı olmayan Orman Genel Müdürlüğü, üretim maliyetlerini azaltma politikaları içinde orman köylüsüne yapılan ücret ödemelerini kısmak zorunda kalmıştır. Orman köylüsünün ormancılık çalışmalarında istihdam edilmesi yoksulluk riskini azaltıcı yönde etki yapmakla birlikte bu kaynak, orman köylüleri için giderek önemini yitirmektedir.

3.3.3. Yoksulluğun Orman Kaynaklarını Kullanımına Etkisi

Çeşitli uluslararası araştırmalar, bölgeler ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki gelir eşitsizliklerinin yol açtığı yoksulluk ile çevredeki bozulmanın hızlanması arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (DPT, 1999:9). Birleşmiş Milletler Küresel Yönetim Komisyonu Raporu'na göre ise gelişmekte olan ülkelerde çevre konusunda esas baskı, yoksullukla bağlantılıdır. Yoksul insanlar toprağa, ormana baskı yapmakta, yaşamlarını sürdürebilmek için bunları bilinçsiz kullanmakta ve bozulmalarına neden olmaktadır.

Orman köylerinde tarım ve hayvancılıktan elde edilen sınırlı gelir nedeniyle açık ve gizli işsizliğin yarattığı en önemli sonuç, yoksulluk olgusudur. Bu nedenle orman köylüsü tarım alanları kazanmak için açma yaparak, yangın çıkararak, izinsiz hayvan otlatarak ve kaçak kesim yaparak ormanlardan usulsüz biçimde yararlanabilmektedir.

Bu bölümde orman köylerinde hanehalkı başına yıllık ortalama odun tüketiminin, odun dışı orman ürünleri gelirinin, odun satışı gelirinin ve son on yıl içinde orman suçu işleyen kişi sayısının, yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerdeki durumu analiz edilmiştir.

3.3.3.1. Yoksulluk ve Hanehalkı Başına Yıllık Ortalama Odun Tüketimi

Tablo 65, hanehalkı başına yıllık ortalama odun tüketimini yoksul olan ve yoksul olmayan haneler ayırımında vermektedir. Çalışmada Muğla orman köylerinde hanehalkı başına yıllık ortalama odun tüketimi, 17,92 ster olarak bulunmuştur. Buna göre yoksul hanelerdeki yıllık ortalama odun tüketimi, hem yoksul olmayan hanelerden hem de orman köyleri genelinden daha yüksek bir değere sahiptir. Örneğin gıda yoksulluk sınırı dikkate alındığında yoksul hanelerdeki odun tüketimi ortalaması yıllık 21 ster iken, bu değer yoksul olmayan hanelerde 18 stere düşmektedir. Gıda ve gıda dışı harcamaların dikkate alındığı yoksulluk sınırına göre

ise yıllık ortalama odun tüketimi yoksul hanelerde 19 ster, yoksul olmayan hanelerde 17 ster olarak tahmin edilmiştir.

Yıllık ortalama odun tüketiminin, yoksul olan ve olmayan hanelerde farklılık gösterip göstermediği test edilmiş, varyans analizine göre;

- Kişi başına günlük 2,15 \$' ın altında gelir elde eden hanelerde yıllık ortalama odun tüketiminin yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde %5 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermediği (t=1,081, AD=0,299),
- Gıda yoksulluğu sınırına göre odun tüketiminin yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde %5 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermediği ancak %10 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı (t=3,186, AD=0,075),
- Gıda ve gıda dışı harcamaların dikkate alındığı yoksulluk sınırı (t=4,561, AD=0,033), görelî yoksulluk sınırı (t=5,667, AD=0,018) ve kişi başına günlük 4,30 \$' ın altında gelir elde etme (t=4,255, AD=0,040) yöntemlerine göre yıllık ortalama odun tüketiminin yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde %5 anlamlılık düzeyinde farklılık gösterdiği,

sonuçlarına ulaşılmıştır. Buna göre yoksul orman köylüsü, ısınmak ve yemek pişirmek amacıyla yoksul olmayan orman köylüsünden daha fazla odun tüketmekte, diğer bir deyişle ormana daha fazla zarar vermektedir. Ormandan kaçak ve kayıt dışı odun faydalanması, son yıllarda göç ve ikame enerji kaynakları kullanımının yaygınlaşması sonucu büyük ölçüde azalma göstermekle birlikte hala önemli miktarlardadır. Orman köylülerinin yapacak ve yakacak odun ihtiyaçları, yasal hak olarak indirimli fiyatlarla orman idaresi tarafından karşılanmaktadır. Ancak birçok bölgede bu şekilde sağlanan odun miktarları, köylünün gerçek ihtiyacının altında kalmaktadır. Aradaki farkın önemli bölümü kaçak kesimlerle sağlanmakta, bu durum yoksul orman köylülerinde daha da öne çıkmaktadır.

Tablo 65. Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Yıllık Ortalama Odun Tüketimi

Yöntemler	Yıllık Ortalama Odun Tüketimi (Ster/yıl)		t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Yoksul Haneler	Yoksul Olmayan Haneler		
Gıda yoksulluğu ¹⁾	21	18	3,186	0,075
Yoksulluk ²⁾	19	17	4,561	0,033**
Görelî yoksulluk ³⁾	20	17	5,667	0,018**
G e l i r Y o k s u l l u ğ u				
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	18	15	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	19	18	1,081	0,299
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	20	17	4,255	0,040**
** % 5 düzeyinde anlamlıdır.				

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Orman Genel Müdürlüğü verilerine göre yaklaşık iki milyon orman köylüsü ailesinde yılda 5 ster daha az odun tüketiminin sağlanması halinde, sadece odun değeri olarak 300 milyon YTL tasarruf sağlanabilecektir. Bununla birlikte su kaynaklarının korunması, temiz hava üretimi ve ormanın diğer faydaları göz önüne alındığında elde edilecek katma değerler daha fazla olacaktır.

3.3.3.2. Yoksulluk ve Odun Dışı Orman Ürünleri (ODOÜ) Geliri

Ağaç, çalı ve otsu bitkilerin odunları dışındaki her türlü hayvan yemi, tıbbi ve aromatik bitkiler, meyveler, endüstri hammaddeleri, mantar, süs bitkileri, sıvı yağ, reçine yaban hayvanları ürünleri gibi ürünler, odun dışı orman ürünlerini (ODOÜ) oluşturmaktadır. Yıllık ihracat geliri yüz milyon doların üzerinde olduğu tahmin edilen ODOÜ, ülkemizin bazı bölgelerinde orman köyleri için önemli bir gelir

kaynağı oluşturmaktadır. Tablo 66, Muğla orman köylerinde yıllık ortalama ODOÜ gelirini, yoksul olan ve yoksul olmayan haneler ayırımında göstermektedir.

Tablo 66. Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Yıllık Ortalama ODOÜ¹⁾ Geliri

Yöntemler	Yıllık Ortalama ODOÜ Geliri (YTL/Yıl)		t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Yoksul Haneler	Yoksul Olmayan Haneler		
Gıda yoksulluğu ²⁾	126	120	0,118	0,731
Yoksulluk ³⁾	113	126	1,867	0,172
Görelî yoksulluk ⁴⁾	117	122	1,347	0,246
G e l i r Y o k s u l l u ğ u				
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁵⁾	45	121	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	91	122	0,686	0,408
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	111	127	2,983	0,085

1) Odun dışı orman ürünleri (kekik, adaçayı, sığla yağı, defne, mantar, reçine, kozalak, çam fıstığı vs.) geliri.

2) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

3) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

4) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

5) Satılma gücü paritesine (SGP) göre 1\$'ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Yoksul olmayan hanelerdeki ODOÜ geliri, yoksul hanelerden daha yüksektir. Örneğin görelî yoksulluk sınırına göre yoksul hanelerde yıllık ortalama 117 YTL olan ODOÜ geliri, yoksul olmayan hanelerde 122 YTL'ye yükselmektedir. Kişi başına günlük 2,15 \$'ın altında gelir elde eden hanelerde ise bu değerler sırasıyla 91YTL ve 122 YTL olarak tahmin edilmiştir. Buna sonuçlara göre yoksul orman köylüsünün, yoksulluğun getirdiği olumsuz koşulların baskısı ile ODOÜ'ne daha fazla yöneldiği söylenemez. Diğer bir deyişle yoksul olmayan orman köylüsü, gelir getirmesi amacıyla ODOÜ'nden, yoksul olan orman köylüsünden daha fazla yararlanmaktadır. Bu durumu, ODOÜ gelirlerinin orman köylerinde yoksulluk riskini azaltıcı yönde etki yaptığı şeklinde yorumlamak da mümkündür. Ancak ODOÜ kaynaklarından düzensiz faydalanmalar, birçok bölgede bu kaynakların devamlılığı ve verimliliği üzerinde ciddi tehlikeler oluşturmaktadır.

3.3.3.3.Yoksulluk ve Odun Satışı Geliri

Tablo 67, yıllık ortalama odun satışı gelirini yoksul olan ve yoksul olmayan haneler için vermektedir. Gıda yoksulluğu sınırına göre yıllık ortalama odun satışı geliri yoksul hanelerde 73 YTL iken yoksul olmayan hanelerde bu değer 48 YTL' ye düşmektedir. Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırına göre yoksul ve yoksul olmayan hanelerdeki odun satışı geliri sırasıyla 72 YTL ve 31 YTL, görelî yoksulluk sınırına göre 81 YTL, 37 YTL, kişi başı günlük 2,15 \$' ın altında gelir elde eden hanelerde ise 102 YTL ve 47 YTL olarak bulunmuştur. Yoksul hanelerde yıllık ortalama odun satışı geliri, yoksul olmayan hanelerden daha yüksektir.

Tablo 67. Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Yıllık Ortalama Odun Satışı Geliri

Yöntemler	Yıllık Ortalama Odun Satışı Geliri (YTL/Yıl)		t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Yoksul Haneler	Yoksul Olmayan Haneler		
Gıda yoksulluğu ¹⁾	73	48	2,106	0,147
Yoksulluk ²⁾	72	31	53,967	0,000*
Görelî yoksulluk ³⁾	81	37	41,693	0,000*
G e l i r Y o k s u l l u ğ u				
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	0	49	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	102	47	11,070	0,001*
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	85	27	107,018	0,000*
* % 1 düzeyinde anlamlıdır.				

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Yıllık ortalama odun satışı gelirinin yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edilmiş, gıda yoksulluğuna göre ortalama odun satışı gelirinin yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak diğer yoksulluk sınırları yöntemlerine göre %1 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.3.4. Yoksulluk ve Orman Suçu

Tablo 68, Muğla orman köylerinde son on yıl içinde orman suçu işleyen kişi sayılarını yoksul olan ve yoksul olmayan haneler ayrımında göstermektedir. Yoksul hanelerde orman suçu işleyen kişi sayısı, yoksul olmayan hanelere göre daha fazladır. Örneğin gıda yoksulluğu dikkate alındığında yoksulluk sınırı altında yaşayan her yüz hanede 28 kişi bir orman suçu işlemişken, yoksul olmayan hanelerde bu sayı 21 kişiye düşmektedir. Benzer şekilde gıda ve gıda dışı harcamaları dikkate alan yoksulluk sınırına göre suç işleyen kişi sayısı her yüz hane için yoksul hanelerde 28 kişi, yoksul olmayan hanelerde 16 kişi, göreceli yoksulluk sınırına göre ise sırasıyla 30 ve 18 kişidir.

Son on yıl içinde orman suçu işleyen kişi sayısının yoksul olan ve yoksul olmayan hanelere göre farklılık gösterip göstermediği varyans analizine göre test edildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

- Gıda yoksulluğu sınırına göre orman suçu işleyen kişi sayısı yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=1,901$, $AD=0,168$).
- Kişi başı günlük 2,15 \$' ın altında gelir elde etme durumuna göre orman suçu işleyen kişi sayısı, yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde %10 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermektedir ($t=3,362$, $AD= 0,067$).
- Gıda ve gıda dışı harcamalara göre yoksulluk ve ($t=43,073$, $AD=0,000$) göreceli yoksulluk ($t=30,528$, $AD=0,000$) sınırları ile kişi başı günlük 4,30 \$' ın altında gelir elde etme ($t=126,736$, $AD=0,000$) durumuna göre orman suçu işleyen kişi

sayısı, yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerde %1 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermektedir.

Tablo 68. Muğla Orman Köylerinde Yoksul Olan ve Yoksul Olmayan Hanelerde Son On Yıl İçinde Orman Suçu İşleyen Kişi Sayısı (100 hane için)

Yöntemler	Son On Yıl İçinde Orman Suçu İşleyen Kişi Sayısı		t Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	Yoksul Haneler	Yoksul Olmayan Haneler		
Gıda yoksulluğu ¹⁾	28	21	1,901	0,168
Yoksulluk ²⁾	28	16	43,073	0,000*
Görelî yoksulluk ³⁾	30	18	30,528	0,000*
G e l i r Y o k s u l l u ğ u				
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁴⁾	0	21	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	33	21	3,362	0,067
Kişi başı günlük 4,30 \$'ın altı	34	13	126,738	0,000*
* % 1 düzeyinde anlamlıdır.				

1) Minimum kalori gereksinimi yaklaşımına göre yoksulluk (açlık).

2) Temel gereksinimler yaklaşımına göre (gıda+gıda dışı) yoksulluk.

3) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

4) Satınalma gücü paritesine (SGP) göre 1\$' ın karşılığı olarak 0,830400 YTL kullanılmıştır.

Günümüzde ekonomik durumun yetersiz, geçim düzeyinin düşük olması, en önemli suç nedenleri arasında yer almaktadır. Suçluların yaklaşık beşte biri, ekonomik sıkıntı ve yoksulluk nedeniyle suç işlediklerini söylemektedir. Yoksul orman köylüsünün orman kaynaklarına bağımlılığı, yoksul olmayanlardan daha fazla olmakta, bu bağımlılık işledikleri orman suçları sayısında da kendini göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yaygın bir küreselleşme söylemi içinde yaşayan dünyamız, aynı zamanda yoksul insan sayısının en yüksek düzeye ulaştığı bir dönemi yaşamaktadır. Yoksulluk, günlük yaşamda kişilerin kendi ekonomik durumlarını anlatmakta ya da diğer kişilerle karşılaştırmalar yapmakta en çok kullanılan sözcüklerden biridir. Ancak ekonomik açıdan tanımlanmasında güçlükler olan bir kavramdır. Bunun nedeni, yoksulluğun sınırlarının çizilmemiş ve göreceli niteliğinin fazla olmasıdır. Üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımlaması bulunmamasına rağmen yoksulluğun genel bir tanımı şöyle yapılabilir;

“İnsanların temel ihtiyaçları olan beslenme, barınma, sağlık ve eğitim olanaklarının yanında kültürel ve toplumsal kaynaklardan yaşamını sürdürebilecek kadar yeterli düzeyde yararlanamama durumudur.”

Bu nedenle yoksulluğu yalnızca açlık ya da az beslenme durumu olarak değil, insanların ekonomik, fiziki ve sosyal değerlere sahip kaynaklarla da yeterince donatılmamış olması olarak algılamak gerekir.

Yoksulluk konusuna yoğun ve sistematik ilginin temellerini 17. yüzyıl başlarından bu yana izlemek mümkündür. Liberal kuramcılar bir yandan özel mülkiyeti savunurken diğer yandan da bunun yoksullara yardımı dışlamaması gerektiğini, kişisel refahın yanında sosyal refahın da önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Adam Smith, ülke zenginleşirken yoksulların artmasını ekonomik sistemin önemli bir aksaması ve kusuru olarak görmüş, bir ekonomik sistemin değerlendirilmesinde en yoksul yurttaşların durumlarının ne ölçüde iyileştiğini temel kıstas olarak önermiştir. Smith ayrıca çalışan yoksullara özel ilgi göstererek bunlar için yüksek ücret önermekte, yoksulluk sorununun imalat sanayine dayalı ekonomik sistemin yaygınlaşmasıyla kendiliğinden düzeleceğini öne

sürmektedir. Marshall'ın 25 Kasım 1873 tarihli makalesi, "Başkalarının lüks içinde yaşamaları için bazılarının çalışıp çabalaması, doğanın bir emri değildir." temasını taşımaktadır.

Yoksulluk sorununa yaklaşımın temelleri her ne kadar klasik iktisat kuramcılarına kadar dayansa da ancak II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde yoğunluk kazanmıştır. Yoksulluk konusu, bu dönemde diğer birçok gelişme sorununda olduğu gibi başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların ilgi alanına girmiştir. Dünya Bankası'nın 1978 yılından bu yana yayınladığı Dünya Kalkınma Raporu'nu 1980, 1990 ve 2000/2001 yıllarında özel olarak bu konuya ayırmış olması, bu ilginin bir göstergesidir.

Yoksulluk, 2001 yılında Davos'ta toplanan *Dünya Ekonomik Forumu*'nun ana temasını oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler 1996 yılını *Yoksullukla Mücadele Yılı*, 1997–2006 dönemini de *Yoksullukla Mücadele On Yılı* ilan etmiştir. 2000 yılında yapılan ve 147 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı *Binyıl Zirvesi*'nde, mutlak yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi yönünde ilke kararı alınmıştır. Yoksulluk konusuna ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki artan duyarlılığa karşın, ülkemizde gerek akademik gerekse ekonomi politikası düzlemlerinde henüz yeterli ölçüde ilgi gösterildiğini söylemek mümkün değildir.

Bir ülkede yoksulluk açısından temel grup, kırsal bölgede yaşayanlardır. Kırsal yoksulluk, özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözümlenerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanır. Ülkemizdeki mevcut tarımsal yapı ve işletme büyüklüğü tarımda istenilen ölçüde teknoloji kullanımını sınırlamakta, kullanılan girdilerden de gerekli verimlilik sağlanamamaktadır. Ekonomik gelişme sonucu tarımın milli gelir, istihdam ve dış ticaretteki payı azalır. Ancak ülkemizde tarımsal nüfusun gereği kadar azalmaması, tarımda çalışanların gelirlerinin tarım dışı faaliyette bulunanların gelirlerinden daha az olması sonucu doğurmuştur. Nitekim bu durum, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2002, 2003 ve 2004 yıllarında yaptığı yoksulluk çalışması sonuçlarından

izlenebilmektedir. Çalışma sonuçlarına göre kırsal bölgelerdeki yoksulluk oranı, tüm yoksulluk sınırı yöntemlerine göre hem Türkiye geneli, hem de kentsel bölgelerden daha yüksek bir değere sahiptir.

Bugün sosyo-ekonomik bakımdan toplumun en geri kalmış kesimini oluşturan orman köylüleri, Türkiye nüfusunun % 10'unu, kırsal nüfusun ise % 57'sini oluşturmaktadır. Sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan yaşam şartlarının yetersiz olması, onların orman kaynakları üzerinde önemli baskılar yaratmasını da beraberinde getirmektedir. Bölgeler ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki gelir eşitsizliklerinin yol açtığı yoksulluk ile çevredeki bozulmanın hızlanması arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Birleşmiş Milletler Küresel Yönetim Komisyonu Raporu, gelişmekte olan ülkelerde çevre konusundaki esas baskının yoksullukla bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Yoksul orman köylüsü, toprağa ve ormana baskı yapmakta, yaşamlarını sürdürebilmek için bunları tahrip etmektedirler.

“Orman Köylülerinin Kalkınmasına Yönelik Uygulanan Politikaların, Yoksulluk Düzeyi ve Orman Kaynaklarının Kullanımına Etkisi – Muğla Örneği” isimli bu çalışmada, araştırma türü ve veri toplama yöntemi, anket tekniğine dayalı bir alan araştırmasıdır. Yapılan alan araştırması Muğla ili orman köylerini kapsamaktadır. Nihai örnekleme birimi hanehalkıdır. Çalışmada yoksulluk sınırının oluşturulmasında;

- a) Alınması gereken asgari kalori miktarı yaklaşımı (gıda yoksulluğu),
- b) Temel gereksinimler yaklaşımı (gıda+gıda dışı harcamalara göre yoksulluk),
- c) Göreli yoksulluk yaklaşımı,
- d) Geliri kişi başına günlük 1 \$'ın altında olma,
- e) Geliri kişi başına günlük 2,15 \$'ın altında olma,
- f) Geliri kişi başına günlük 4,30 \$'ın altında olma,

tanımları kullanılmıştır. Yoksulluğun ölçülmesi ise *Kafa Sayısı Endeksi* yöntemine göre yapılmıştır.

Araştırma Bulguları

2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Muğla orman köylerinde 230.103 kişi yaşamaktadır. Bu nüfus Muğla nüfusunun %32'sini, kırsal nüfusun ise %52'sini oluşturmaktadır. Tarımsal getirileri hanehalkı ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan orman köylüleri iş, eğitim, sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanabilmek ve yoksulluktan kaynaklanan nedenlerle şehirlere göç etmektedirler. 1997–2000 döneminde Muğla orman köylerinde nüfus artış hızı, ortalama binde -67,6 olarak gerçekleşmiştir. Kavaklıdere ilçesi, binde -183,6'lık oranıyla nüfusu en fazla azalan ilçe olurken Marmaris ilçesi, yarattığı gelir ve istihdam imkânları nedeniyle 1997–2000 döneminde nüfusu en fazla artan ilçe olmuş, bu ilçenin nüfus artış hızı binde +245,7 olarak gerçekleşmiştir.

Muğla orman köylerinde nüfusun % 54'ünü 36 yaşından küçükler oluşturmaktadır. Bu durum, orman köylerinde hala önemli bir genç nüfusun varlığını göstermesi açısından önemlidir. Çalışmadan elde edilen verilere göre orman köylerinde ilkokul ve daha alt düzeyde eğitim seviyesine sahip olanlar, 6 yaş üstü toplam nüfusun % 76'sını oluşturmaktadır. Buna göre orman köylerinde eğitimin ilkokul kademesinde yoğunlaşmakta olduğunu, daha üst düzeydeki eğitimin ilçelerde ve/veya şehirlerde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu durum anayasal açıdan fırsat eşitsizliğini ortaya çıkarmakta, özellikle genç nüfusun dikey sosyal hareketliliğini sınırlamaktadır. Ayrıca eğitim düzeyinin ilkokul seviyesinde yoğunlaşması tarımsal üretimde verimlilik, kalite ve maliyet sorunlarını beraberinde getirmektedir.

Muğla orman köylerinde hanehalkı başına ortalama aylık toplam tüketim harcaması 645 YTL olarak tahmin edilmiştir. Toplam tüketim harcaması içinde en büyük payı %50'lik oranla gıda harcamaları almakta, bunu %12 ile ulaştırma ve %8 ile giyim harcamaları izlemektedir. Hanehalkı başına ortalama aylık tüketim harcamaları içinde en düşük pay % 2 ile su harcamalarına aittir. Sağlık ve eğitim harcamaları ise toplam tüketim harcamaları içinde % 6'şarlık paylara sahiptir.

Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü verilerine göre orman köylerinde hanehalkı başına yıllık ortalama odun tüketimi 15-20 sterdir. Muğla orman köylerinde ise hanehalkı başına ortalama yıllık odun tüketimi 17,92 ster olarak tahmin edilmiştir. Orman içi köylerde 18,03 ster olan ortalama odun tüketimi, orman bitişiği köylerde 17,87 stere düşmektedir.

2001 yılı Genel Tarım Sayımı sonuçları, Türkiye’de hanehalkı başına ortalama arazi büyüklüğünü 58,6 dekar olarak verirken Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü, orman köylerinde hanehalkı başına ortalama arazi büyüklüğünü 25 dekar olarak vermektedir. Muğla orman köylerinde bu değer hanehalkı başına ortalama 20,83 dekar olarak bulunmuştur. Buna göre Muğla orman köylerindeki hanehalkı başına ortalama arazi büyüklüğü hem Türkiye, hem de orman köyleri genelinden daha düşüktür. Bu arazinin 15,80 dekarı susuz, 5,03 dekarı ise sulu arazilerden oluşmaktadır. Özellikle susuz araziler, tarım arazisi olmaması gereken, diğer bir deyişle arazi kullanma kabiliyeti sınıfları bakımından orman ve mera olması gereken topraklardır. Orman bitişiği köylerde 21,74 dekar olan ortalama arazi büyüklüğü, orman içi köylerde 19,22 dekara düşmektedir. Bu durum orman içi köy yerleşimlerinin orman bitişiği köy yerleşimlerine göre daha sarp ve engebeli bir yapıya sahip olmasının sonucu olarak yorumlanabilir. Orman Köylerinde hanehalkı başına düşen arazi miktarının hem nitelik hem de nicelik olarak yetersiz olması, tarımda makine kullanımını kısıtlayan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orman köylerinde hanehalkı başına düşen ortalama hayvan ve traktör varlığı, arazi büyüklüğünde olduğu gibi Türkiye genelinden daha düşük bir orana sahiptir. Örneğin işletme başına ortalama traktör miktarı Türkiye genelinde 1,03 adet iken, Muğla orman köylerinde bu değer 0,19 adettir. Diğer bir deyişle Muğla orman köylerinde her yüz haneye 19 adet traktör düşmektedir. Ancak bu durum, orman köylerindeki arazilerin niteliği ve büyüklüğü göz önüne alındığında normal karşılanabilir.

Çalışma sonuçlarına göre orman köylerinde hanehalkı başına ortalama yıllık gelir 7.719 YTL dir. Bu gelirin % 32'sini tarımsal gelir, % 26'sını hayvancılık geliri, % 13'ünü ormancılık geliri, % 29'unu diğer gelirler oluşturmaktadır. Tarımsal gelirin ürün cinsine göre dağılımında hanehalkı başına ortalama yıllık 800 YTL ile zeytin birinci sırada, 743 YTL ile sebze ikinci sırada gelmektedir. Bunu 320 YTL ile buğday ve 240 YTL ile narenciye gelirleri izlemektedir. Tahıl ürünleri ekimi tüm ilçelerdeki orman köylerinde yapılırken zeytin üretimi Milas ilçesinde, narenciye üretimi Fethiye, Dalaman, Ortaca ve Köyceğiz ilçelerinde, sebze üretimi ise Fethiye ve Ortaca ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. Sebze üretiminde domates ve salatalık ürünleri üretimi ağırlıkta olup, üretim daha çok seracılık yöntemi ile yapılmaktadır.

Hanehalkı başına ortalama yıllık hayvancılık gelirinin % 71'ini hayvansal ürün gelirleri, % 29'unu hayvan satışı geliri oluştururken, ormancılık gelirleri içinde zati ihtiyaç gelirleri % 48'lik oranla birinci sırada gelmektedir. Bunu % 35'lik oranla orman işçiliği geliri, %12 ile odun dışı orman ürünleri satışı geliri ve % 5'lik oranla odun satışı geliri izlemektedir. Diğer gelirler içinde ise ilk sırayı % 54'lük oranla emekli maaşı geliri almaktadır. Yevmiyeli işçilik, mevsimlik işçilik gibi gelirler, turizm sektörünün ağırlıkta olduğu Bodrum, Marmaris ve Fethiye ilçelerinde daha fazladır.

Muğla orman köylerinde hanelerin % 3'ü gıda yoksulluk (açlık) sınırının, % 44'ü gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının, % 28'i görelî yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kişi başına günlük 1 \$, 2,15 \$, ve 4,30 \$'ın altında gelir elde eden hanelerin oranı ise sırasıyla % 0,2, % 4 ve % 38 olarak tahmin edilmiştir. Bu oranlar Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2005 yılı yoksulluk çalışması verileri ile karşılaştırıldığında orman köylerindeki yoksulluk oranlarının, kırsal ve kentsel bölgeler ile Türkiye genelindeki yoksulluk oranlarından daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle orman köylüsü, toplumun en yoksul kesimini oluşturmaktadır. Çalışmada orman içi köylerde yaşayan hanelerin, orman bitişiği köylerde yaşayan hanelerden daha yoksul oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, hem orman içi köylerdeki gelirin daha düşük olmasından, hem de bu köylerdeki topografik yapının merkezle iletişimi kısıtlamasından kaynaklanmaktadır.

Orman köylerinde yoksulluğun hanehalkı büyüklüğü ile ilişkisi incelendiğinde yoksulluk sınırı yöntemlerine göre farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kişi başına günlük 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$ altında gelir elde etme ile gıda yoksulluk sınırları dikkate alındığında hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski de artmaktadır. Göreli yoksulluk ve gıda ve gıda dışı harcamalara göre oluşturulan yoksulluk sınırlarına bakıldığında ise, hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu yöntemlere göre hanehalkı büyüklüğü azaldıkça yoksulluk oranı artmaktadır. Bunun nedeni, küçük hanehalkı büyüklüğüne sahip hanelerde ortak mal hizmetlerin tüketiminin az sayıdaki hanehalkı bireylerince paylaşıyor olması, diğer bir deyişle ölçek ekonomisinden yeterince yararlanamamalarıdır.

Hanehalkı reisinin eğitim düzeyi ile yoksulluk arasındaki ilişki de önemli sonuçlar ortaya koymamızı sağlamaktadır. Çalışma sonuçlarına göre ankete katılan 612 hane reisinin % 2'si okuma-yazma bilmezken % 4'ü okuma-yazma bilip herhangi bir okulu bitirmemiştir. İlkokulu bitiren hane reislerinin oranı % 85, ortaokulu bitirenlerin oranı % 5, liseyi bitirenlerin oranı % 3 ve yükseköğretim görenlerin oranı ise % 1 olarak saptanmıştır. Orman köylerinde hanehalkı reislerinin eğitim düzeyi ile yoksullukları arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Hanehalkı reisinin eğitim düzeyi düştükçe, yoksulluk riski artmaktadır. Yeterli düzeyde eğitim alamayan yoksul orman köylüleri, bu yoksulluğun yarattığı olanaksızlıklar içinde yoksulluktan kurtulacak şansı yakalayamamaktadırlar. Bu ise gelecek dönemlerde yoksulluğun yapışkanlığına ve nesiller arası geçişgenliğine neden olmaktadır.

Hanehalkı başına düşen ortalama arazi varlığının yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerdeki dağılımına bakıldığında, gıda yoksulluğu dışındaki tüm yoksulluk sınırı yöntemlerinde yoksul olmayan hanelerdeki ortalama arazi büyüklüğünün, yoksul hanelerdekinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre hanehalkı başına ortalama arazi varlığının düşük olmasının, orman köylerinin yoksullaşmasında önemli bir etken olduğunu veya hanehalkı başına ortalama arazi varlığının artmasının yoksulluk riskini azalttığını söylemek mümkündür.

Doğal kaynaklarımızın başında gelen, ekonomik ve sosyal açıdan birçok yararlar sağlayan orman varlığımızın korunması, öncelikle orman içinde ve orman bitişiğinde yaşayan orman köylüsünün sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması ile mümkündür. Bugüne kadar orman köylüsünün sorunlarını gidermek, köylünün ormanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve bu köylülerin kalkındırılmalarını sağlamak amacıyla devlet tarafından birtakım önlemler alınmıştır. Çalışmada, kalkındırma faaliyetlerinden ferdi kredi uygulamalarının ve ormancılık çalışmalarında işlendirmelerin orman köylerindeki yoksulluğa etkileri incelenmiştir.

Muğla orman köylerinde tarımsal kredi kullanan hanelerdeki yoksulluk oranları, tüm yoksulluk sınırı yöntemleri için kredi kullanmayan hanelerdeki yoksulluk oranlarından daha düşüktür. Başka bir deyişle Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü ferdi kredi uygulamaları, orman köylerinde yoksulluk riskini azaltıcı yönde etki yapmaktadır. Bununla birlikte kullanılan ferdi kredi türünün yoksulluğu azaltıcı etkisi, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin gıda ve gıda dışı harcamaları dikkate alan yoksulluk sınırı yöntemine göre kredi kullanan hanelerdeki en düşük yoksulluk oranı, halıcılık kredisi kullanan hanelerde görülürken görece yoksulluk sınırı yöntemine göre en düşük yoksulluk oranı, süt sığırcılığı kredisi kullanan hanelerde görülmektedir. Buna göre hangi kredi türünün yoksulluğu daha fazla azaltıcı yönde etki yaptığını söylemek güçtür.

Çalışma sonuçlarına göre Muğla orman köylerinde ormanda işlendirilen hanelerdeki yoksulluk oranları, gıda yoksulluk sınırı dışındaki yoksulluk sınırı yöntemlerinde hane halkı bireyi/bireyleri orman işlerinde görevlendirilmeyen hanelerdeki yoksulluk oranlarından daha düşüktür. Ancak Orman Genel Müdürlüğü ithal edilen ucuz odun hammaddesi ile rekabet edememektedir. Yüksek maliyetli ürünlerin iç pazardaki satışında zorluklar yaşayan ve ihracat şancı olmayan Orman Genel Müdürlüğü, üretim maliyetlerini azaltma politikaları içinde orman köylüsüne yapılan ücret ödemelerini kısmak zorunda kalmıştır. Orman köylüsünün ormancılık çalışmalarında istihdam edilmesi yoksulluk riskini azaltıcı yönde etki yapmakla birlikte bu kaynak, orman köylüleri için giderek önemini yitirmektedir.

Orman köylerinde tarım ve hayvancılıktan elde edilen sınırlı gelir nedeniyle açık ve gizli işsizliğin yarattığı en önemli sonuç, yoksulluk olgusudur. Bu nedenle orman köylüsü, tarım alanları kazanmak için açma yaparak, izinsiz hayvan otlatarak ve kaçak kesim yaparak ormanlardan usulsüz yararlanabilmektedir.

Muğla orman köylerinde hanehalkı başına yıllık ortalama odun tüketiminin yoksul olan ve yoksul olmayan hanelerdeki dağılımına bakıldığında tüm yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul hanelerin, yoksul olmayan hanelerden daha fazla odun tükettiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre yoksul orman köylüsü, ısınmak ve pişirmek amacıyla yoksul olmayan orman köylüsünden daha fazla odun tüketmekte, ormana daha fazla zarar vermektedir. Orman köylülerinin yapacak ve yakacak odun ihtiyaçlarının yasal hak olarak indirimli fiyatlarla orman idaresi tarafından karşılanmasına rağmen bu şekilde sağlanan odun miktarları, köylünün gerçek ihtiyacının altında kalmaktadır. Aradaki farkın önemli bölümü kaçak kesimlerle sağlanmakta, bu durum yoksul orman köylülerinde daha da öne çıkmaktadır.

Ağaç, çalı ve otsu bitkilerin dışındaki her türlü hayvan yemi, tıbbi ve aromatik bitkiler, meyveler, endüstri hammaddeleri, mantar, süs bitkileri, sıvı yağ, reçine, yaban hayvanları ürünleri gibi ürünler, odun dışı orman ürünlerini oluşturmaktadır. Yıllık ihracat geliri yüz milyon doların üzerinde olan odun dışı orman ürünleri, ülkemizin bazı bölgelerinde orman köyleri için önemli bir gelir kaynağı durumundadır. Çalışma sonuçlarına göre Muğla orman köylerinde yoksulluk ile odun dışı orman ürünleri geliri arasında ters yönlü bir ilişki görülmektedir. Yoksul olmayan hanelerde odun dışı orman ürünleri geliri, yoksul hanelerdekinden daha fazladır. Buna göre yoksul orman köylüsünün, yoksulluğun getirdiği olumsuz koşulların baskısı ile odun dışı orman ürünlerine daha fazla yöneldiği söylenemez. Bu durumu, odun dışı orman ürünleri gelirlerinin orman köylerinde yoksulluk riskini azaltıcı yönde etki yaptığı şeklinde yorumlamak da mümkündür. Ancak odun dışı orman ürünleri kaynaklarından düzensiz faydalanmaların birçok bölgede bu kaynakların devamlılığı ve verimliliği üzerinde ciddi tehlikeler oluşturduğu unutulmamalıdır.

Günümüzde ekonomik durumun yetersiz, yaşam koyularının zorlayıcı olması, en önemli suç nedenleri arasında yer almaktadır. Suçluların yaklaşık beşte biri ekonomik sıkıntı ve yoksulluk nedeniyle suç işlediklerini belirtmektedirler. Muğla orman köylerinde yoksul hanelerde orman suçu işleyen kişi sayısı, yoksul olmayan hanelere göre daha fazladır. Örneğin gıda yoksulluk sınırı dikkate alındığında yoksulluk sınırı altında yaşayan her yüz haneden 28 kişi bir orman suçu işlemişken, yoksul olmayan hanelerde bu sayı 21 kişiye düşmektedir. Benzer şekilde gıda ve gıda dışı harcamaları dikkate alan yoksulluk sınırına göre her yüz hanede orman suçu işleyen kişi sayısı yoksul hanelerde 28 kişi, yoksul olmayan hanelerde 16 kişi, görelî yoksulluk sınırına göre ise sırasıyla 30 ve 18 kişidir. Yoksul orman köylüsünün orman kaynaklarına bağımlılığı, yoksul olmayanlardan daha fazla olmakta, bu bağımlılık işledikleri orman suçları sayısında da kendini göstermektedir.

Orman köylerinde yaşayan insanlar, ekonomik açıdan orman kaynaklarına bağımlıdır. Bu nedenle Tanzimat Fermanı'ndan itibaren köylülerin ormanlardan yararlanma haklarına yönelik birçok yasal düzenleme yapılmış, bu haklar özellikle yapacak ve yakacak odun ihtiyaçlarının karşılanması yönünde olmuştur. Ancak köylülerin ormancılık politika ve stratejilerinin geliştirilmelerine, orman kaynaklarına yönelik planlama, karar alma ve uygulamalarına katılımları, yeterli olmaktan uzaktır. Orman köylülerinin kendi haklarını koruma ve sorunlarını çözmeye yönelik örgütlü çalışma gelenekleri ve kapasiteleri düşüktür. Politik düzeyde ise orman köylerinde yoksulluğun azaltılmasına ve kırsal kalkınmaya yönelik etkin ve tutarlı politika ve stratejilerinin geliştirilemediği görülmektedir. İlgili devlet kuruluşlarının çalışmaları birbirinden kopuk yürütülmekte, aralarında gerekli eşgüdüm ve entegrasyon sağlanamamaktadır. Büyük oranda Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğunda gerçekleştirilen kalkındırma çalışmaları, yoksulluğun azaltılmasında olumlu sonuçlar vermesine rağmen gerek bu çalışmalardan az sayıda köylünün yararlanması, gerekse devlet ve özel sektör kuruluşları arasında yaşanan eşgüdüm ve işbirliği eksiklikleri nedeniyle orman köylülerinin yoksulluğuna son verilememiş, kaçakçılık, açmacılık, otlatma gibi suçların önüne geçilememiştir.

Sorunlar ve Çözüm Önerileri

1937 yılından günümüze kadar orman alanlarının tanımı ve dolayısı ile ormanların sınırlarının belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapılmışsa da orman-halk ilişkilerinin iyileştirilmesinde, mülkiyet ve kadastro sorunlarının çözümünde beklenen sonuca ulaşamamıştır. Tarım, ormancılık, hayvancılık, endüstri gibi çeşitli sektörlerin çalışma alanları, tekniğine ve bilimsel yöntemlere dayanılarak kesin bir biçimde birbirinden ayrılmamış, arazi kullanımı bir plana bağlanmamıştır. Bir yandan verimli tarım toprakları yerleşme alanı ve endüstri işletmeleri için kuruluş yeri olarak kullanılmakta, diğer yandan ormanlardan ve meralardan tarla açılarak tarım alanı kazanılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle arazi sınıflandırılması çalışmaları yapılarak orman, mera ve tarım toprakları tespit edilmeli, toprakların kullanım kapasiteleri belirlenerek yanlış kullanımları önlenmelidir. Orman kadastrosu kısa sürede bitirilmeli, kadastrosu tamamlanmış yerlerde orman sınır noktalarının sürekli denetimi sağlanmalıdır.

Ülkemizde 1945 yılında çıkarılan 4785 Sayılı Yasa ile ormanlar devletleştirilmiş, ancak mülkiyet sorunları günümüze kadar çözülememiştir. Orman arazisini kullanan köylüler, 4785 Sayılı Yasa yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde ilgili belgelerle başvuruları halinde devletleştirme bedellerini alabilmiştir. Bu süre içinde başvuruda bulunmayanlar bu haktan mahrum kalmışlardır. Ayrıca 4785 Sayılı Yasa ile devletleştirilen ormanlardan bazı şartları taşıyanların sahiplerine iade edilmesi hükmü getirilmiştir. Ancak o dönemin iletişim araçlarının yetersizliği nedeniyle çok az sayıda orman köylüsü bu yasalardan zamanında haberdar olabilmiştir. Orman köylüleri, günümüzde bile bu yasadan önemli ölçüde bilgi sahibi değildir. Çoğunlukla kadastro çalışmaları sırasında ve halen kullandıkları araziler ellerinden alındığında 4785 sayılı yasadan haberdar olmaktadır. Bu nedenle ormanların mülkiyet sorunları bugüne kadar çözülememiştir ve günümüz ormancılığının ve orman köylülerinin başlıca sorunlarından birini oluşturmaktadır.

1945 yılında çıkarılan 4785 sayılı ormanların devletleştirilmesi ile ilgili kanun yeniden ele alınmalı, mağdur olan orman köylülerinin mağduriyetleri giderilmelidir. Köylülerin ilgili yasadaki kaynaklanan hak ve yükümlülükleri hakkında bilinçlendirilmelerine yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenmeli, bu konularla ilgili rehberlik edecek broşürler hazırlanarak orman köylülerine dağıtılmalıdır.

Buldukları yerde kalkındırılmayacak köylerin ormana ve toprağa zarar vermemeleri için başka yerlere nakledilmeleri öngörülmüştür. Ancak köy nakillerinin pahalı olması, köylünün geleneklerine ve hayat tarzına uymaması, iskân alanlarında yeterli tarım alanlarının bulunmaması ve göçe tabi tutulan nüfusun tarımda gizli işsizliği artırması, nakillerin yapılamamasına neden olmaktadır. Orman özelliğini kaybetmiş arazilerle ilgili mülkiyet sorunları çözülerek bu uygulamadan elde edilecek gelirler bir fonda toplanmalıdır. Bu fon, nakledilecek orman köylerinin yerleştirilmelerinde ve kalkındırılmalarında kullanılmalıdır. Nakledilecek orman köylerinin ve nakledilecekleri yerlerin tespiti önceden ve planlı bir şekilde yapılmalıdır. Bu köylerde yaşayan insanların kurulu veya kurulacak olan hafif sanayi bölgelerinde istihdamına öncelik verilmelidir. Orman olarak kalmasında yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen ve halen orman olarak işletilen araziler, köylünün kullanımındaki meyilli, yamaçta yer alan ve verimsiz tarım alanları ile değiştirilmelidir.

Ülkemizde kırsal bölgelerdeki en önemli sorunlardan birisi de, köylerin dağınıklığı ve yerleşim sayısının fazlalığıdır. Yerleşim birimlerinin dağınıklığı ve çokluğu, bu bölgelere merkezden götürülen hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Kırsal yerleşme dokusunun niteliği, merkezi idare tarafından bu bölgelere götürülen hizmetlerin kapsam ve sınırlarını da genişleterek maliyetleri artırmaktadır. Sorunun çözümü için çeşitli öneriler getirilmiş, bunlardan köy-kent, merkez-köy veya tarım-kent yaklaşımları daha öne çıkmıştır.

Köy-kent yaklaşımı ile doğal ve sosyo-ekonomik koşullar dikkate alınarak belirli köy kümelerinin oluşturulması, bu küme içerisinde yer alan köyler arasında işbirliği ve koordinasyon sağlanarak köye götürülecek temel hizmetlerin planlı bir

şekilde ulaştırılması, daha sağlıklı bir yerleşim düzeni oluşturulması, köylülerin kentlerdeki yaşam düzeyine ulaştırılmaları amaçlanmaktadır. Ülkemizde 2000-2003 yılları arasında Ordu ili Mesudiye ilçesinde pilot proje olarak uygulanan Köy-Kent projesi, bugüne kadarki en kapsamlı kırsal kalkınma projesi olarak şekillenmiştir. Dünya Bankası'nın desteği ile ülke çapında yaygınlaştırılmak üzere yapılan bu projeye ulusal düzeyde gösterilen ilgi, ne yazık ki olması gerekenin altında kalmıştır. Örneğin projeyi incelemeye değer gören çeşitli ilgi gruplarından yerli temsilciler sayısı, yalnızca Dünya Bankası'nın projeyi incelemek üzere gönderdiği uzman heyetler sayısından daha azdır. Bu nedenle köy-kent projesi ele yeniden ele alınarak öncelikle orman köylerinde uygulamalı, kırsal kalkınma gerçekçi ve içten bir ulusal politika haline getirilmelidir.

Çalışma sonuçlarına göre Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün sağladığı ferdi kredi desteği, orman köylerinde yoksulluk riskini azaltıcı etki yapmaktadır. Ancak bugüne kadar sağlanan kredi desteği, orman köy ailelerinin sadece % 15'ine ulaşabilmiştir. Bu nedenle Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün finansal ve kurumsal imkânlarının artırılarak daha fazla orman köylüsünün ferdi kredi alması sağlanmalıdır.

Ferdi kredilerle desteklenen ailelerin elde ettikleri ürünlerin değerlendirilmesinde en büyük faydayı sağlayabilmek için örgütlenmeleri şarttır. Özellikle hayvancılık konusunda üretilen et ve sütün hammadde olarak değil işlenerek pazara sunulması, geliri artırmaktadır. Buna göre orman köylerinde üretilen ürünlerin pazarla ilişkilerinin kurulabilmesi, bu yönde üretimin gerçekleştirilebilmesi için kooperatifleşmeleri gerekmektedir. Kooperatifleşme ile üretim aşamasında küçük birimlerin olanakları birleştirilerek kaynak kullanımında etkinlik sağlanabilecek, hammadde temininin ve pazarlama giderlerinin daha düşük maliyetlerle yapılabilmesi mümkün olacaktır.

Otlak alanlarının ıslahı ve korunması için mera hayvancılığında ahır hayvancılığına geçiş yapılmalıdır. Ahır hayvancılığında iyi ırklar ve uygun beslenme ile et ve süt bakımından en yüksek verimin alınması yoluna gidilmelidir.

Dünyada hızlı nüfus artışı, doğal kaynak tüketimini de beraberinde getirmektedir. Doğal kaynaklar aşırı ve plansız kullanım sonucunda sürekli azalmakta, kendini yenileyememektedir. Tüklenen doğal kaynakların başında ise ormanlar gelmektedir. Odun ürünlerine olan talepteki hızlı artış ve enerji ihtiyacının uzun süreli olarak fosil yakıtlardan karşılanmasının mümkün olmaması, insanoğlunu yenilenebilir, süreklilik arz eden kaynakların kullanımına sevk etmektedir. Ormanlar üzerindeki baskıları azaltmanın bir yolu yapay plantasyonlar, özel ağaçlandırmalardır. Dünya ormancılığında sosyal ormancılık anlayışının giderek hakim olmasıyla ormanların işletilmesi, devletten çok özel sektör eliyle yapılmaya başlanmıştır. Avrupa'da ormanların %65'i özel sektöre ait iken ülkemizde bu oran %1'dir. Ormanları özelleştirmede en başarılı ülke olan Finlandiya'da ormanların %85'i özel sektör tarafından işletilirken 400 bin aile ormancılık ile geçimini sağlamaktadır.

Orman köylüleri, mevcut mevzuat ve finansal düzenlemeler gereği bozuk orman alanları, hazine arazileri ve kendi arazileri üzerinde ağaçlandırma yapma ve bu ağaçlandırmaların ürünlerinden faydalanma hakkına sahiptir. Ancak ormancılık yatırımları konusundaki bilgi eksikliği ve mali teşviklerin yetersiz olmasından dolayı özel sektörün ormancılık sektörüne yönelik yatırımları, istenilen boyutlara ulaşamamıştır. Orman köylüleri özel ağaçlandırma çalışmalarına yönlendirilmeli, daha geniş ölçüde katılımlarını sağlamak açısından gerekli önlemler alınmalıdır. Kavakçılık ve kızılâğaç yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için arz-talep dengesi belirlenerek özel kızılâğaç ve kavak ağaçlandırmaları teşvik edilmelidir. Hem odun üretimi yapabilen hem de meyvesinden yararlanılan ağaççıkların (ceviz, kestane, fıstık çamı, vb.) geliştirilmesi, hatta kültüre alınması suretiyle orman köylüsüne önemli bir gelir kaynağı sağlanabilir.

Dünyadaki hızlı ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak turizm tüketim kalıplarında da son yıllarda önemli bir değişim gözlenmektedir. Zamanla daha da belirginleşen yeni tip turistlerin beklentileri, deniz-kum-güneş üçgeninin hakim olduğu alışılmış turizm merkezlerinden uzak, doğa ile iç içe, abartılı

olmayan tesislerde iyi bir oda, iyi bir hizmet ve tüm bunların ötesinde bozulmamış, temiz bir çevrede aktif bir tatil olarak özetlenebilir. Bunlardan ekoturizm kavramı, turizm çevre ilişkilerinin önem kazanması ve sürdürülebilirlik tartışmaları ile birlikte gündeme gelip popüler olmuş, son yıllarda sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası Ekoturizm Topluluğu (TIES-The International Ecoturizm Society) ekoturizmi, “Çevreyi koruyan ve yerel halkın rehafını gözeten, doğal alanlara karşı duyarlı seyahattir”, olarak tanımlamaktadır.

Ekoturizm genellikle küçük gruplar halinde, ailelerin işlettiği küçük tesislerde, geleneksel mimarinin ve yerel kaynakların kullanımını hedef almaktadır. Amacına uygun gerçekleştirildiği takdirde hassas ekosistemlerin korunması ve bu bölgelerin içerisinde ve çevresinde yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik gelişmesi için kaynak yaratabilen bir araçtır. Önemli ekoturizm potansiyeli olan orman köylerinde, köylünün yoksulluğu göz önüne alındığında ekoturizm, yoksulluğu azaltarak sosyal sınıflar arasındaki dengesizliği azaltabilecek bir etken olabilir. Bu nedenle orman köylerindeki ekoturizm imkânları planlı bir şekilde orman köylüsü lehine geliştirilmeli, yayla ve dağ turizmi teşvik edilmeli, alt yapı yatırımları tamamlanarak köylüye yatırım için kredi verilmelidir.

Milli parklar ve diğer korunan alanlar, genellikle orman köylülerinin doğal kaynaklardan faydalanmalarına kısıtlar getirmektedir. Buna karşılık bu alanlarda oluşan gelir getirici faaliyetlerden çoğunlukla dışarıdan gelenler yararlanmaktadır. Orman köylülerinin bu faaliyetlere katılımları yetersiz düzeydedir. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından tesis edilen milli parklar ve diğer korunan alanların tesis ve planlama sistemi, orman köylüsünün katılımının ve ihtiyaçlarının dikkate alınmasını sağlayacak şekilde geliştirmelidir. Köylülerin bu alanlardaki ve çevresindeki gelir getirici faaliyetlerden ve gelir olanaklarından yararlanmaları sağlanmalıdır.

Ormanlar av ve yaban hayatı için en güvenli yaşam alanlarıdır. Avcılık, ülkemizde önemi gittikçe artan bir etkinlik durumundadır. Ülkemiz yerli avcılar dışında yabancı avcılar içinde çok cazip av kaynaklarına sahiptir. Yaban hayatı ve

avcılık faaliyetlerinden sağlanan yıllık gelir Almanya’da 400 milyon YTL, Fransa’da 100 milyon YTL ve Macaristan’da 100 milyon YTL civarında iken, ülkemizde ormanların bu işlevinden elde edilen gelirler sadece birkaç milyon YTL civarındadır. Mevcut potansiyelin değerlendirilmesi durumunda ülkemizde yaban hayatı ve avcılık faydalanmalarından sağlanacak gelirlerin 200 milyon YTL’ ye kadar çıkabileceği tahmin edilmektedir. Av kaynakları ve avcılığın gerçek potansiyelinin değerlendirilmesi halinde hem ülkemize hem de orman köylülerine önemli bir gelir kaynağı yaratılabilir.

Arıcılık az sermaye ile çok kâr sağlayan, kısa vadede uygulamaya konulan ve kırsal kesimde tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi faaliyetlerden daha çok gelir getiren bir sektör olarak orman köylüleri için alternatif bir geçim kaynağıdır. Bu nedenle orman köylüsüne verilecek bireysel kredilerde arıcılık kredileri artırılmalı, bu konuda teknik destek verilmelidir.

Ülkemizde ormanların çok zengin biyolojik çeşitliliği, değişik yörelerde yayılış gösteren ormanlar içinde odun dışı orman ürünleri kaynaklarının yer almasına imkân sağlamaktadır. Ancak orman kaynaklarının mevcut yönetim sistemi içinde odun dışı orman ürünleri kaynaklarının yönetimine verilen önem ve bu alandaki kurumsal kapasite, yeterli olmaktan uzaktır. Birçok Avrupa ülkesinde tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimine büyük önem verilirken ülkemizde bu uygulamalar yeterince yaygınlaştırılmamıştır. Odun dışı orman ürünlerinden yaralanma koşulları gözden geçirilmeli, sürdürülebilirlik, ekonomik büyüklük ilkelerine uygun yaralanma olanakları sağlanarak orman köylüsüne uzun dönemli kullanım hakları sağlanmalı, teknik ve mali destek verilmelidir. Doğal olarak yetişen ve ekonomik öneme sahip odun dışı orman ürünlerinin kültüre alınarak özellikle kooperatifler aracılığı ile üretilmeleri ve pazarlanmaları, orman köylüsüne gelir ve istihdam olanağı sağlayacaktır.

Tarıma elverişli olmayan, orman rejimi içindeki meyilli ve engebeli arazilerde taungya sistemi (yamaç arazisi tarımı) uygulanabilir. Ancak bu sistemde tarımı yapılacak bitkilerin aşağı düzlüklerde tercih edilmeyen veya yetişmeyen,

ancak pazar ve fiyat ilişkisi yeterli olan bitkilerden oluşmasına dikkat edilmelidir. Bozuk orman alanlarında uygulanabilecek bu sistemde yerleşik ağaç türünün altında kapari bitkisi yetiştirilebilir. Gıda, kozmetik, boya ve ilaç sanayisinde kullanılan kapari, ihracat pazarı oldukça yüksek olan bir bitkidir. 2006 yılı rakamlarına göre bir dekar alana dikilen 500 kapari fidanının sezonluk net getirisi, 3000 YTL civarında olmaktadır. Ayrıca kökleri toprağın derinliklerine inerek ve toprak altında yatay biçimde metrelerce yayılarak toprağı örtebilme özelliğine sahiptir. Bu yapısı ile özellikle eğimli arazilerde toprak erozyonunu da engellemektedir. Orman köylerinde kapari yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması ile hem köylülerin ekonomik yönden kalkınmaları sağlanabilecek, hem de arazinin yanlış kullanımı sonucu verimi düşen alanlardan alınacak gelir yükseltilebilecektir.

Sonuç olarak orman köylerinde yoksulluğun azaltılması ve kalkınmalarının sağlanması ulusal bir sorun olup, çözüm için her şeyden önce politik irade, uygun ulusal politika ve modellerinin geliştirilmesi, uygulamaların gerekli kurumsal, yasal ve finansal düzenlemelerle yeterli şekilde desteklenmesi gerekmektedir. Orman köylülerinin kalkındırılması sorumluluğunun ana ağırlığının sadece orman teşkilatınca yüklenilmesi doğru değildir. Diğer kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, bu alanda sorumluluk yüklenmek durumundadır. Farklı kurumlar arasında eşgüdüm ve işbirliği sağlanmalı, koordinasyon sorumluluğu Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü ve sivil toplum örgütlerince yerine getirilmelidir. Orman teşkilatının orman köylerinin kalkındırılmasına yönelik temel politikası, orman kaynaklarının işlevsel ve katılımcı yönetiminin geliştirilmesi, ormandan sağlanabilecek çok yönlü faydaların artırılması ve adil paylaşımları suretiyle orman köylülerinin ihtiyaçlarının karşılanarak gelirlerinin artırılması olmalıdır. Orman köylüleri, devlet tarafından yardım edilmesi gereken pasif bir topluluk olarak görülmemelidir. Bunun yerine bilinçli, kendi haklarını savunun, sorunların çözümüne yönelik fikir üretebilen ve uygulayabilen, örgütlenmeleri güçlü, üretken bir topluluk haline getirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Ahluwalia, M., Carter, G.N., Chenery, B.H. (1979), “*Growth and Poverly in Developing Countries*”, Journal of Development Economics, Vol: 6, pp:299–341
- Aksa, M.S.(2001), “*Türkiye’de Orman Kaynaklarının Ekonomik Amaçlı Kullanımı ve Korunması*”, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , İktisat ABD., Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Aktan,C.C.,Vural,İ.Y.(2002a),“*Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Eşit(siz)liği:Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, www.canaktan.org., Erişim: 29.12.2003.
- Aktan, C. C., Vural, İ. Y. (2002b), “*Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti*”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak – İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, www.canaktan.org., Erişim: 29.12.2003
- Aktan, C.C. (2002), “*Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*”,Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, www.canaktan.org., Erişim: 11.11.2003
- Alagh, Y.K. (1992), “ *Growth Performance Of The Indian Economy 1950–89 Problem of Employment and Poverty*”, Developing Economies, Vol:30, Issue: 2, pp: 97–116
- Alıcı, S. (2002), “*Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi*”,Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, www.canaktan.org., Erişim: 31.12.2004
- Allock, P. (1993), “*Understanding Poverty*”, The McMillan Pres Ltd., London.
- Amin, S. (1991), “*Eşitsiz Gelişme*”, Çeviri: A. Kotil, Arba Yayınları, İstanbul.
- Ashcraft, R. (1993), “ *Liberalizm and The Problem of Poverty*”, Critical Review, Vol: 6, Issue: 4, pp: 493–514.

- Atkinson, A.B. (1980), “*Wealth Income and Inequality*”, Second Edition, Oxford University Pres, London.
- Atkinson, A. B. (1987), “*On The Measurement of Poverty*”, *Econometrica*, Vol:55, No:4, pp:749–764.
- Bakırtaş, T., Karbuz, S. (2000), “*Yirmibirinci Yüzyılda Küreselleşme, Gelişme ve Yoksulluk*”, *İşletme İktisat Finans*, Sayı: 177, Aralık, pp: 32-49.
- Balcı, A.(2004), “*Sosyal Bilimlerde Araştırma*”, Pegem A Yayıncılık, Dördüncü Baskı, Mart, Ankara.
- Balisacan, A. M. (1995), “*Anatomy of Poverty During Adjusment: The Case of Phillipines*”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol: 44, Issue: 1, pp: 33–62.
- Baysal, M.K. (1996), “*Bergama İlçesinde Orman Köylerinin Kalkındırılmasına Yönelik Çalışmalar*”, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği A.B.D.,Yüksek Lisans Tezi, Haziran.
- Boratav, K. (1998), “*Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*”,_Gerçek Yayınevi, 6. Baskı. İstanbul.
- Brinkerhoff, D.W., Goldsmith, A.A.(2003), “*How Citizens Participate In Macroeconomic Policy: International Experience and Implications For Poverty Reduction*”, *World Development*, Vol:31, No:4, pp:685-701.
- Buhmann, B., Rainwater, L., Schmaus, G., Smeeding, T.M. (1988), “*Equivalence Scales, Well-Being, Inequality and Poverty: Sensitivity Estimates Across Ten Countries Using The Luxemburg Income Study (LIS) Database*”, *The Review of Income and Wealth*, Vol: 34, Issue: 2, June, pp: 115-142.
- Burkhauser, R.V., Smeeding, T.M., Merz, J. (1996), “*Relative Inequality and Poverty in Germany and United States Using Alternative Equivalence Scales*”, *Review of Income and Wealth*, Vol: 42, Issue: 4, pp: 381-400.

- Candemir, M. (1993), “ *Projeye Dayalı Kredi Kullanan Tarım İşletmelerinin Ekonomik Durumu ve Kaynakların Daha Etkin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma, Aşağı Gediz Havzası Örneği*”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü, İktisat A.B.D., Doktora Tezi, İzmir.
- Cardoso, E., Helwege, A.(1992), “*Below The Line–Poverty in Latin America*”, World Development, 20 (1), pp: 19 – 37.
- Cavendish, W. (2000), “*Empirical Regularities In The Poverty–Environment Relationship of Rural Households: Evidence From Zimbabwe*”, World Development, Vol: 28, No: 11, November, pp: 1979–2003.
- Chenery, H.B. (1960), “*Patterns of Industrial Growth*”, American Economic Review, Vol: 50, No: 4, September, pp: 624–654.
- Coulter, F.A.E., Cowell, F.A., Jenkins, S.P. (1992), “*Equivalence Scale Relativities and The Extend of Inequality and Poverty*”, The Economic Journal, Vol: 102, September, PP: 1067–1082.
- Cowell, F.A. (1995), “*Measuring Inequality*”, Second Edition, Prentice Hall, New York.
- Çağlar, Y. (1992), “*Türkiye Ormanları ve Ormancılığımız*”, İletişim yayınları, 1. Baskı, Nisan.
- Çakır, F.(2000), “*Sosyal Bilimlerde İstatistik*”, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Birinci Baskı, Şubat, İstanbul.
- Çelik, O.(1993), “*ORKÖY ve Orman Köylülerinin Kalkındırılması*”, T.C. Orman Bakanlığı, Ormancılık Şurası, Cilt:2, Ankara.
- Çepel, N. (1999), “*Orman ve Biz*”, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları, No: 28, İstanbul.
- Çevre Bakanlığı (2002), “*Türkiye Ulusal Raporu (Taslak)*”, Sürdürülebilir Dünya Kalkınma Zirvesi– Johannesburg 2002, Temmuz.

- Çoban, C. (1997), “*Orköy Sorunları, Nedenleri, Çözüm Önerileri ve Katılımcı Yönetim*”, Orman ve Av Dergisi, Yıl:73, Cilt:73, Sayı:1997/4, pp:30–32.
- Çolak, Ö.F. (2002), “*Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam*”, www.tisk.org.tr, Erişim: 24.12.2004.
- Dansuk, E. (1997), “*Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*”, DPT Uzmanlık Tezi, Mayıs.
- Deaton, A. (1997), “*The Analysis of Household Surveys*”, World Bank, The John Hopkins University Pres, Baltimore and London.
- Demirtaş, A. (2000), “*Orköy’ün Genel Bir Değerlendirmesi ve Gelecek için Öneriler*”, Orman ve Av Dergisi, Yıl:76, Cilt:76, Sayı:2000/11, pp:14–20.
- DİE (1994), “*1991 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları*”, Devlet İstatistik Enstitüsü, pp: 14–16.
- DİE (1996), “*Satınalma Gücü İle Milli Gelir*”, DİE Yayınları, Sorularla İstatistikler Dizisi 1.
- DİE (2001), “*Tarımsal Göstergeler, 1923–1998*”, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- DİE (2002a), “*1997 Köy Envanteri-Muğla*”, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Temmuz, Ankara.
- DİE (2002b), “*2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Muğla*”, T.C: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ağustos, Ankara.
- DİE(2004), “*2001 Yılı Genel Tarım Sayımı*”, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Kasım, Ankara.
- DİE (2005), “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*”, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Dinler, Z. (2000), “*Tarım Ekonomisi*”, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa.

- Doğan, S.(2004), “*Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Liberalleşmesine Yönelik Düzenlemelerin Türkiye'nin Tarım ve Ticaret Politikaları Üzerine Etkileri*”, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, Doktora Tezi, Haziran, Muğla.
- Doğanoğlu, F., Gülcü, A. (2001), “ *Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler*”, Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, pp:47–65.
- DPT (1994), “*Gelir Dağılımı Politikaları, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- DPT (1997), “*Some Stastiscal Indicators of Turkey, EU Members States and East European Countries*”, Devlet Planlama Teşkilatı, Mayıs, Ankara.
- DPT (1999), “*Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı*”, Düzeltilmiş II. Baskı, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.
- DPT (2000), “*Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (2001a), “ *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara.
- DPT (2001b), “*Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı- Ormancılık Özel İhtiras Komisyonu Raporu*”, DPT:2531-ÖİK:547,Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Drewnowski, J. (1977), “ *Poverty: It's Meaning and Measurement*”, Development and Change, Vol:8, Issue: 2, pp: 183–208
- Dulupçu, M.A.(2001), “*Sürdürülebilir Kalkınma Politikası Yönelik Gelişmeler*”, <http://www.dtp.gov.tr/ead/DTDERGI/Ocak2001/politika.htm.>, Erişim: 05.04.2005

- Dumanlı, R. (1995), “ *Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri*”, Yeni Türkiye, 6, pp: 211–229.
- Dülgeroğlu, E. (1991), “*Kalkınma Ekonomisi*”, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2.Baskı, Bursa.
- Edmunson, W.C. (1990), “*Food and Work: Poverty and Hunger*”, Economic Development and Cultural Change, Vol: 38, No: 2, January, pp: 263–280.
- Erdoğan, A. (1995), “*Türkiye’de 1973 ile 1987 Yılı Gelir Dağılımı ve 1995 Yılı Kamu Kesimi İşçi Ücreti Araştırmasında Gini Katsayısı Analizi*”, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Erdoğan, G. (2002), “ *Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler*”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, www.canaktan.org., Erişim: 31.12.2003
- Eren, A.(2000), “*Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar*”, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla.
- Erkan, H.(1987), “*Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Kavram Matbaası, İzmir.
- Fields, G.S. (1994), “*Poverty and Income Distrubition Data For Measuring Poverty and Inequality Changes In the Developing Countries*”, Journal of Development Economics, Vol:44, Issue: 1, pp: 87–102.
- Flik, R.J., Van Praag, B.M.S. (1991), “*Subjective Poverty Line Definitions*”, De Economics and Statistics, Vol: 64, pp: 311-330.
- Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E. (1984), “*A Class of Decomposable Poverty Measures*”, Econometrica, Vol: 52, No:3, pp: 761-765.
- Freysinet, J. (1985), “*Az gelişmişlik İktisadı*”, Çeviren: M.Ali Kılıçbay, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

- Friedman, M. (1988), “*Kapitalizm ve Özgürlük*”, Çeviri: D.Erberk ve N.Himmetoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Gibbon, P. (1992), “*The World Bank and African Poverty, 1973–1991*”, Journal of Modern African Studies, Vol: 30, Issue: 2, pp: 193–220.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A., Van Praag, B.M.S. (1977), “*The Poverty Line: Concept and Measurement*”, The Journal of Human Resources, Vol:52, Issue: 4, pp: 503-520.
- Görmez, K.(1997), “*Çevre Sorunları ve Türkiye*”, Gazi Kitapevi, 2. Baskı.
- Gustafson, B., Nivorozhkina, L. (1996), “*Relative Poverty in Two Egalitarian Societies: A Comparison Between Taganrog, Russia During the Soviet Era and Sweden*”, Review of Income and Wealth, Series: 42, No: 3, September, pp: 321-334.
- Gül, H., Gül, S. S. (1997), “*Yoksulluk ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımlar*”, Mülkiyetliler Birliği Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 199, Mayıs, pp:3-20
- Gümüş, C. (1993),“*Orman Köyleri Kalkınma Planlarında ve Sosyal Ormancılık Çalışmalarında Çok Boyutlu Analizlerden Yararlanma Olanakları*”, T.C. Orman Bakanlığı, Ormancılık Şurası, Cilt:2, Ankara.
- Gürpınar, E. (1992), “*Çevre Sorunları*”, Der Yayınları, İstanbul.
- Hagenaars, A.J.M., Van Praag, B.M.S. (1985), “*A Synthesis of Poverty Line Definitions*”, Review of Income and Wealth, Vol: 31, pp: 139-154.
- Hakyemez, A.(1995), “*Muğla Orman Bölge Müdürlüğü’nde Orman Yangınları*”, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi, Seri: B, Cilt:45, Sayı:1–2, pp:119–125.
- Hasipek, S.(1993),“*Orman Köylerinde Besin Tüketim Durumu ve Beslenme Alışkanlıkları*”, T.C. Orman Bakanlığı, 1. Ormancılık Şurası, Cilt:2, Ankara.

- Hirschman, A.O. (1959), “*The Strategy of Economics Development*”, New Haven.
- İkiz,F., Püskülcü,H., Eren,Ş.(1998), “*İstatistiğe Giriş*”, Barış Yayınları, Fakülteler Kitabevi, 5.Baskı, İzmir.
- İlkin, A. (1983), “*Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*”, Gür–Ay Matbaası, İstanbul.
- İnsel, A. (2001), “*İki yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri*”, Toplum ve Bilim Dergisi, 89, Yaz, pp: 62–72.
- İnsel, A. (2003), “*İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*”, Birikim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.
- İşgüden, T. (1995), “*Gelişme Kuramları*”, *Gelişme İktisadı*, Ed.: T. İşgüden, F. Ercan, M. Türkay, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- İTO (1999), “*Türkiye’de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyatları Politikası*”, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1999–62.
- Kakwani, N.C. (1980), “*Income Inequality and Poverty*”, Oxford University Press.
- Kakwani, N. (1993), “*Poverty and Economic Growth With Application To Cote D’ivoire*”, Review of Income and Wealth, Vol: 2, pp: 121-139
- Karabıçak, M.(1985),“ *Türkiye’de Tarım Kesiminde Arazi Parçalanması Sorunları ve Çözüm Yolları*”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y, Lisans Tezi, İzmir.
- Karabıyık, E. (1993), “*Türkiye’de Orman-Köy İlişkileri ve Çevre*”, T.C. Orman Bakanlığı, 1.Ormancılık Şurası, Cilt:2, Ankara.
- Karaman, İ. (2001), “*Ekonomik Kriz ve Kimsesiz Yoksullarımız*”, Yeni Türkiye, Sayı:42, Kasım-Aralık, pp: 1183–1188.

- Kazgan, G.(2003), “*Tarım ve Gelişme*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık, İstanbul.
- Kepek, Y., Yentürk, N. (1997), “*Türkiye Ekonomisi*”, Remzi Kitabevi, 9.Basım, İstanbul.
- Kıray, M. (1972), “*Gecekondu. Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kapma ve Kentle Bütünleşme*”, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, No: 3, Eylül.
- Killick, T. (1995), “ *Structural Adjustment and Poverty Allevation An Interpretative Survey*”, Development and Change, Vol: 26, Issue: 2, pp: 305–331.
- Kilpatrick, R.W. (1973), “ *The Income Elasticity of The Poverty Line*”, Review of Economics&statistics, Vol: 55, Issue: 3, Augst, pp: 327–332.
- Konukçu, M.(2001), “*Ormanlar ve Ormancılığımız*”, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 2630.
- Koyun, A., Pakkan, A.D.(2004), “*Tarımsal Sulamada Bilgisayar Yazılımı*”, Cine-Tarım Dergisi, Sayı: 58, Mayıs, www.cine-tarım.com.tr., Erişim: 10.05.2005.
- Köymen, O.(1999). “*Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları*”, 75. Yılda Köyden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lanjouw, P., Rawallion, M. (1995), “*Poverty and Household Size*”, The Economic Journal, Vol: 105, Issue: 433, November, pp: 1415-1434
- Larrain, J. (1995), “*İdeoloji, Kültür ve Kimlik*”, Çeviri: N. Nur Domaniç, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Lewis, W.A. (1954), “*Economic Development With Unlimited Supplies of Labour*”, Ed: Deepak Lal, “*Development Economics – Volume I*”, The International Library of Critical Writings In Economics, Edward Elgar Publishing Limited, England.

- Manisalı, E. (1982), “*Gelişme Ekonomisi*”, Ar Yayın Dağıtım, 3.Baskı, İstanbul.
- Mink, S. (1997), “*Yoksulluk ve Çevre*”, Çeviri: M. Yüksel Dizdar, Tabiat ve İnsan, Sayı: 3, Eylül, pp: 29–30.
- Nasırlı, C. (1993), “*Türkiye’de Ormanların Sosyo Ekonomik Tedbirlerle Korunması*”, T.C. Orman Bakanlığı, 1. Ormancılık Şurası, Cilt:2, Ankara.
- Nasırlı, C. (2002), “*Orman Köyleri ve Köy-Kent Projesi*”, Orman ve Av Dergisi, Yıl:77, Sayı:2002/1, Cilt:79, pp:20–28.
- Nurkse, R (1966), “*Az gelişmiş Ülkelerde Büyüme*”, Çeviri: Tunca Toskay, “*İktisadi Büyüme ve Gelişme*”, Seçme Yazılar, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1193, İstanbul.
- OECD (1994a), “*Measurement of Low Incomes and Poverty In a Perspective of International Comparisons*”, OECD Labour Market and Social Policy Occasional Paper, No:14, Paris.
- OECD (1994b), “*Ülke Tarım Politikaları ve Ticareti-Ülke Raporu-Türkiye*”, OECD, Paris.
- OECD (1998), “*Income Distribution and Poverty in Selected OECD Countries*”, Economic Department Working Papers, No:189 ECO/WKP(98)2.
- OGM (1979), “*Türkiye’de Yakacak Odun Tüketimi (1979–2000)*”, Ormancılık Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- OGM (1986), “*Türkiye’de Orman Köylüleri Tarafından Tüketilen Yakacak Odun Anketi ve Sonuçları*”, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Oktik, N.(2001), “*Orman Yangınlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Nedenleri*”, Muğla Üniversitesi Yayınları, No: 25, Muğla.

- Oppenheim, C., Harker, L. (1996), “ *Poverty: The Facts*”, Child Poverty Action Group Limited, London.
- Orshansky, M. (1969), “ *How Poverty is Measured?*”, Montly Labour Review, 92, February, pp:37–41
- Oruç, Y.M. (2001), “*Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler*”, Toplum ve Bilim Dergisi, 89, Yaz, pp: 73–87
- Oyen, E. (1992), “*Some Basic Issues in Comperative Poverty Research*”, International Social Journal, Vol: 44, Issue: 4, November, pp: 615–626
- Özbek, O. (2001), “*Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluğun Analizi ve Çözüm Önerileri*”, DEÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD., Doktora Tezi, İzmir.
- Özey, R.(2003), “*Yoksulluk Coğrafyası*”, Ed: A. E. Bilgili, İ. Altan, Yoksulluk Sempozyumu, Cilt: 1, Deniz Feneri Yayınları, I.Baskı, İstanbul.
- Özmucur, S. (1996), “*Türkiye’de Gelir Dağılımı, Vergi Yükü ve Makro Ekonomik Göstergeler*”, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Pradhan, M., Ravallion, M. (2000), “ *Measuring Poverty Using Qualitative Perceptions of Consumption Adequacy*”, Review of Economics and Statistcs, Vol:82, Issue: 3, August, pp: 462-471.
- Ravallion, M., Bidani, B.(1994), “*How Robust Is a Poverty Profile?*”, The World Bank Economic Review, Vol:8, Issue: 1, pp:75-102.
- Ravallion, M. (1996), “ *Issues In Measurement and Modelling Poverty*”, The Economic Journal, Vol: 106, Issue: 438, September, pp: 1328–1343.
- Ravallion, M., Datt,G.(1996), “*India’s Checkered History In Fight Against Poverty-Are There Lessons For The Future*”, Economic and Political Weekly, Vol:31, Issue:35-37, pp:2479-2485.

- Rodan, P.R. (1966), “*Doğu ve Güney – Doğu Avrupa’nın Sanayileşme Problemleri*”, “*İktisadi Büyüme ve Gelişme*”, Seçme Yayınlar, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:1193, İstanbul.
- Rostow, W.W.(1966), “*Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış*”, Çeviri: Yorgi Demirgil, *İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları*, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.
- Salop, J. (1992), “ *Reducing Poverty: Spreading The World*”, Finance and Development, IMF and World Bank Quarterly Publication, December.
- Savaş, V.F. (1979), “*Kalkınma Ekonomisi*”, Met / er Matbaası, 2.Baskı, İstanbul.
- Savaş, V. (2000), “*İktisadın Tarihi*”, Siyasal Kitapevi, 4.Baskı, Ankara.
- Sen, A. (1976), “*Poverty: An Ordinal Approach to Measurement*”, *Econometrica*, Vol: 44, No:2, March, pp:219–231.
- Sen, A. (1979), “ *Issues In The Measurement of Poverty*”, *Scandinavian Journal of Economics*, Vol: 81, Issue: 2, pp: 285–307
- Sen, A. (1997), “*On Economic Inequality*”, Expanded Edition, Clarendon Pres, Oxford.
- Shanmugaratnam, N.(1989) , “ *Development and Environment: A View From The South*”, *Race and Class*, Vol: 30, No:3.
- Singer, M. (1977), “*The Economic Advance of Turkey 1938–1960*”, Turkish Economic Society Publications, Ankara.
- Stiglitz, J.E. (2000), “*Development Thinking At The Millenium*”, Annual World Bank Conferance on Development Economics 1999, (Ed: Borris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington 2000, pp: 13 – 38.

- Streeten, P. (1966), “*Dengesiz Büyüme*”, *İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları*, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.
- Şahin, H. (2002), “*Türkiye Ekonomisi*”, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa.
- Şenses, F. (2003), “*Küreselleşmenin Öteki Yüzü, Yoksulluk*”, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Tahsin, E. (2001), “*Dünya Bankası Yoksulluk Söylemine Kısa Bir Bakış*”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 418–419, pp: 39–40.
- Takayama, N. (1979), “*Poverty, Income Inequality and Their Measures: Professor Sen’s Axiomatic Approach Reconsidered*”, *Econometrica*, Vol: 47, No: 3, May, pp: 747–759.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C.Çevre ve Orman Bakanlığı, Muğla İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Orkçy Başmühendisliğı.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (2004), “*Türkiye Ulusal Ormancılık Programı (2004- 2023)*”, Ekim, Ankara.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (2004), “*2004 Yılı Orman Yangınları ile Mücadele Faaliyetleri Değerlendirme Raporu*”, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (2004), “*Orman Koruma Faaliyetleri 2004 Yılı Değerlendirme Raporu*”, Orman Genel Müdürlüğü, Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı, Ankara.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Muğla Orman Bölge Müdürlüğü (2004), “*2004 Yılı Değerlendirme Raporu*”, Muğla.

- TÇSV (1990), “*Çevre ve Kalkınma İlişkilerinde Dünya Bankası*”, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.
- TÇV (1991), “*Ortak Geleceğimiz*”, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu, Çeviri: Belkıs Çorakçı, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- TÇV (1996), “*Küresel Komşuluk*”, Küresel Yönetim Komisyonu Raporu, Çeviri: Belkıs Ç. Dişbudak, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- TDK (2005),”*Türkçe Sözlük*”, Türk Dil Kurumu, Ankara
- Teoman, Ö. (2001), “*Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı*”, Gazi Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, pp: 41–60.
- Todaro, M.P. (2000), “*Economic Development*”, Seventh Edition, Addison Wesley, Massachusetts.
- Tolunay, A., Korkmaz, M. (2005),”*Orman Köylülerinin Orman Kaynaklarından Yararlanma Haklarının Tarihsel Gelişimi*”,
http://sura.cevreorman.gov.tr/gelen_tebliğ_kisi_9.htm,
Erişim: 28.11.2005
- Turan, F.(2002), “ *Çevre Krizi ve Azgelişmişlik*”, Kırsal Çevre Yıllığı 2002, Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği, Ankara.
- Türker, M. F.(1992), “*Maçka Devlet Orman İşletme Müdürlüğü Ormanlarından Odun Hammaddesinin Yakacak Odun Amacıyla Tüketilmesinin Sosyo–Ekonomik Analizi*”, KTÜ, Fen. Bil. Ens., Orman Mühendisliği ABD., Doktora Tezi, Ocak, Trabzon.
- TÜSİAD (2000), “ *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*”, Yayın No: TÜSİAD-T/2000–12/295, Aralık.
- TÜSİAD (2005), “*DTÖ ve AB’deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı*”, Yayın No: TÜSİAD-T / 2005–06 / 397, Haziran.

UNDP (2004), “ *Human Development Report 2004: Cultural Liberty in Today’s Diverse World*”.

Uysal, Y., Mazgit, İ. (1993), “*Türkiye Hayvancılık Sektörünün Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bütüncül Bir Yaklaşım*”, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir.

Van Praag, B., Spit, J. S., Stadt, H.(1982), “*A comparison Between The Food Ratio Poverty Line and The Leyden Poverty Line*”, Review of Economics and Statistics, Vol:64, pp:691–694.

Weisbrod, B.A., Hansen, W.L. (1968), “ *An Income- Net Worth Approach to Measuring Economic Welfare*”, American Economic Review, Vol: 58, December, pp: 1315-1329.

Wolf, S. (1981), “ *Concept and Measurement of Poverty*”, United Nations Research Institute For Social Development, Geneva.

World Bank (1982), “*The Extend of Poverty in Latin America*”, World Bank Staff Paper, No:522.

World Bank (1990), “ *World Development Report*”, World Bank, Washington D.C.

World Bank (1992), “*Human Development Report 1992 (Development on The Environment)*”, Oxford University Press, New York.

World Bank (1999), “*Social Assesment For The Turkey Forest Sector Review*”, Social Development Papers, No:34, November.

World Bank (2000a), “ *World Development Report 2000/2001, Attacking Poverty*”, World Bank, Washington D.C.

World Bank (2000b), “*Entering The 21th Century Development Report 1999/2000*”, Oxford University Press.

World Bank (2000c), “*World Development Indicators, 2000*”, World Bank, Washington, DC.

Yavilioğlu, C. (2002), “*Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri*”, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, pp:49–70.

Yılmaz, N. (2003)., “*Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*”, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, Ankara.

Zubova, L., Kovaleva, N., Khakhulina, L. (1992), “*Poverty in the USSR-The Populations point- of- View*”, Problem of Economics, Vol: 34, Issue: 10, February, pp: 85-98.

www.agm.gov.tr/ozelagac7.asp, Erişim: 16.05.2006

www.die.gov.tr, “*2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları*”, Erişim: 17.02.2005

www.die.gov.tr, “*Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004*”, Erişim: 01.09.2005

www.dpt.gov.tr, “*Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1924–2005)*”, Erişim: 01.09.2005

www.orkoop.org.tr, Erişim:06.02.2006

www.tbmm.gov.tr/Komisyon/orman_koyluleri_araştırma/index.htm.
“*Orman Köylülerinin Sorunlarının Araştırılarak, Orman Köylülerinin Kalkındırılması İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*”, Erişim:12.10.2005.

www2.tbmm.gov.tr/d22/2/2–0153.pdf, 05.12.2005

www.tuik.gov.tr, “*Yoksulluk Çalışması Sonuçları–2004*”, Haber Bülteni, Sayı:27, Erişim:15.07.2006.

www.worldbank.org/wbi/povertyanalysis/manual/, Erişim: 30.07.2004

www.un.org.tr., "*İnsani Gelişme Raporu- 2003 Türkiye Göstergeleri*",
Erişim: 15.02.2005.

SAYIN AİLE REİSİ

Bu anket orman köylüsünün yoksulluk düzeyi hakkında bilgi edinmek amacıyla yapılmaktadır. Buradaki bilgiler **YALNIZ İSTATİKSEL AMAÇLA** toplanmaktadır ve **TAMAMEN GİZLİDİR**. Herhangi bir yükümlülüğün kurulmasında (örn. vergi vb.) veya bir soruşturmanın uygulanmasında kullanılamaz.

Orman köylüsü, içinde bulunduğu olumsuz koşullar nedeni ile nüfusumuzun en yoksul kesimini oluşturmaktadır. Bu nedenle orman köylüsünün yoksulluk düzeyini ölçmek , orman köylüsünü daha iyi yaşam koşullarına kavuşturmak ve yeni politikalar belirlemek için yapılan bu ankette aileniz rastgele seçilmiştir.

Yapılan çalışmanın boşa gitmemesi ve elde edilecek bilgilerin orman köylüsünün gerçek yapısını yansıtması, ankete vereceğiniz cevapların eksiksiz olmasına ve doğruluğuna bağlıdır.

Bizlere yardımcı olacağınızı ümit eder, ailenizin tüm fertlerine sağlık ve işiniz de bol kazançlar dileriz.

A.AİLENİZİN TANITIM VE BİLEŞİM BİLGİLERİ

Açıklama : Aile fertleri, aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın aynı evde oturan veya aynı evin bir kısmında yaşayan, aynı kazandan yemek yiyen, gelir ve giderlerini ayırmayan kişileri ifade eder.

1. Adres bilgileri

İlçe :..... Bucak :..... Köy :.....

2. Aile reisinin

Adı Soyadı :.....

İşi : 1) Çiftçi
2) Ücretli işçi
3) Memur
4) Esnaf
5) Emekli
6) Diğer (Belirtiniz)

3. Aile fertleri

Fert sıra no	Adınız Soyadınız (Aile fertleri, aile reisinden başlayarak yaş sırasına göre yazılacaktır.)	Cinsiyetiniz 1.Erkek 2.Kadın	Yaşınız	Aile reisine yakınlığınız 0.Hanehalkı reisi 1.Eşi 2.Oğlu/Kızı 3.Babası/Annesi 4.Kardeşi 5.Kayınpederi/ kayınvalidesi 6.Damadı/Gelini 7.Torunu 8.Diğer	En son hangi okulu bitirdiniz? 1. Okur yazar değil 2.Okur yazar olup bir okul bitirmedi 3. İlkokul 4. Ortaokul 5. Lise 6. 2 yıllık üniversite 7. 4 yıllık üniversite 8. Yüksek lisans/doktora
	01	02	03	04	05
01					
02					
03					
04					
05					
06					
07					
08					

B. AİLENİZİN TÜKETİM HARCAMALARI

4. Ailenizin ortalama **AYLIK GIDA HARCAMASI** (Et, tavuk, balık, süt, yoğurt, peynir, makarna, çay, şeker, kuru bakliyat, meyve , sebze vs.) ne kadardır?

..... YTL

5. Gıda tüketiminizin ne kadarını **KENDİ ÜRETİMİNİZDEN** karşılıyorsunuz?

1) % 0–20 2) % 21–40 3) % 41–60 4) % 61–80 5) %81–100

6. Ailenizde **BİR YILDA** ortalama giyim ve ayakkabı harcaması ne kadardır? (Kazak, tisört, iç çamaşırı, çorap, ayakkabı, pantolon, kumaş vb)

..... YTL

7. Ailenizin aşağıda belirtilen harcama kalemlerine yaptığı ortalama **AYLIK HARCAMA** ne kadardır?

<u>Harcama türü</u>	<u>Aylık harcama tutarı</u>
1. Tüpgaz YTL
2. Su faturası YTL
3. Elektrik faturası YTL
4. Eğitim harcaması (Okul aidatı, kırtasiye , kitap vb.) YTL
5. Temizlik malzemesi (Sabun, çamaşır-bulaşık deterjanı vs.) YTL
6. Sağlık harcaması (ilaç, muayene ücreti, tahlil ücreti vb.) YTL
7. Ulaştırma harcaması (benzin, servis ücreti, dolmuş ücreti vb.) YTL
8. Sabit telefon faturası YTL
9. Cep telefonu faturası YTL

8. Ailenizin en son aldığı **ZATİ İHTİYAC (odun ve kereste)** cinsi ve miktarı nedir?

1) Yakacak..... ster 2) Yapacak m³

9. Evinizde ısınma ve pişirme için kullandığımız yakıt türü ve **YILLIK TÜKETİM MİKTARI** nedir? (Birden fazla seçeneği yazabilirsiniz)

<u>Yakıt Türü</u>	<u>Yıllık tüketim miktarı</u>
1. Odun ster
2. Kömür Ton
3. Diğer (Belirtiniz)

C. AİLENİZİN TARIMSAL GELİRLERİ

10. Aileniz fertlerinden bugüne kadar *TARIMSAL AMAÇLI KREDİ* kullanan oldu mu?

1 Evet

2 Hayır

11. Cevabımız evet ise hangi kurum veya kuruluştan kredi kullanıldı?

1 Or-köy

2 Ziraat Bankası

3 Diğer (Belirtiniz)

12. Cevabımız evet ise aşağıdaki kredilerden hangisini kullandınız?

1 Süt sığırıcılığı

5 Seracılık

2 Fenni arıcılık

6 Zeytincilik

3 Besi sığırıcılığı

7 Diğer (Belirtiniz)

4 Halıcılık

13. Ailenizin arazi varlığını aşağıdaki ayrıntıda belirtiniz

Sıra no	Arazinin Niteliği	Sulu arazi (Dekar)	Susuz arazi (Dekar)	Toplam (Dekar)
	01	02	03	04
01	Tapulu			
02	Tapusuz			
03	Başkasından kiralanan			
04	Ortakçı veya yarıcıya verilen			
Toplam Arazi Varlığı				

14. Ailenizin *SON BİR YIL İÇİNDE* hasat ettiği bitkisel ürünleri istenilen ayrıntıda belirtiniz

Hasat edilen ürün cinsi (Buğday, arpa,mısır, saman, nohut, erik, domates, tütün, elma, zeytin, fasulye vb.)	Ekilen arazi büyüklüğü veya ağaç sayısı		Toplam üretim miktarı	Bu ürünlerden <u>son</u> <u>bir yıl içinde</u> elde ettiğiniz <u>NET</u> <u>GELİR (kazanc)</u> nedir? (YTL)
	Dönüm	Ağaç		
01	02	03	04	05
Toplam Tarımsal Gelir				

D. AİLENİZİN HAYVANCILIK GELİRLERİ

15. Ailenizin hayvan varlığı ve SON BİR YIL İÇİNDEKİ hayvansal gelirleri istenilen ayrıntıda belirtiniz.

Sıra No	Hayvan Türü	Sayısı	Son bir yıl içinde elde edilen <u>NET GELİR</u> (YTL)	
			Hayvansal ürün geliri (Süt, yoğurt, peynir, yumurta, bal vs.)	Hayvan satışı geliri
	01	02	03	04
01	Büyükbaş (Boğa, inek, dana, buzağı, tosun, düve)			
02	Küçükbaş (Koyun, koç, keçi, oğlak, kuzu)			
03	Arılı kovan			
04	Kümes hayvanları (Tavuk, hindi, ördek, kaz vs.)			
Toplam				
Toplam Hayvancılık Geliri				

E. ORMANCILIK GELİRLERİ

16. Ailenizin SON BİR YIL İÇİNDEKİ ormancılık gelirlerini istenilen ayrıntıda belirtiniz. (Belirtilen gelirleri birden fazla aile ferdi sağlıyor ise toplam değeri yazılacaktır)

Sıra No	Orman Gelir Çeşidi	Yıllık Gelir (YTL)
	01	02
01	Orman işçiliği geliri	
02	Odun satışı geliri	
03	Zati ihtiyaç (Yakacak ve yapacak) geliri	
04	Odun dışı orman ürünleri (Kekik, adaçayı, sığıla yağı, defne, mantar, çınar, reçine, kozalak vs.)	
Toplam Ormancılık Gelirleri		

F. DİĞER GELİRLER

17. Ailenizin SON BİR YIL İÇİNDEKİ diğer gelirlerini istenilen ayrıntıda belirtiniz. (Belirtilen gelirleri birden fazla aile ferdi sağlıyor ise toplam değeri yazılacaktır)

Sıra no	Gelir çeşidi	Yıllık gelir (YTL)
	01	02
01	Emekli maaşı	
02	Yurt içinden veya yurt dışından yapılan yardımlar	
03	Diğer (Belirtiniz)	
Toplam Diğer Gelirler		

18. Yaşamınızı aşağıdaki düzeylerde devam ettirebilmek için **AYLIK GELİRİNİZ KAÇ YTL OLMALIDIR?**

- YTL olursa çok kötü
 YTL olursa kötü
 YTL olursa yeterli
 YTL olursa iyi
 YTL olursa çok iyi

19. Son on yılda ailenizden kaç kişi orman suçu nedeniyle mahkemeye verildi?

..... kişi

20. Son on yılda ailenizden kaç kişi köyden kente göç etti?

..... kişi

21. Son on yılda ailenizden kaç kişi köye geri dönüş yaptı?

..... kişi

22. Ailenizdeki araç varlığını belirtiniz.

- 1) Traktör adet 3) Otomobil adet
 2) Kamyon, kamyonet..... adet 4) Diğer Belirtiniz) adet

TÜKETİM HARCAMALARI (Doldurulmayacak)

Sıra No	Harcama Cinsi	Aylık harcama tutarı (YTL)
	01	02
01	Gıda harcaması	
02	Giyim harcaması	
03	Diğer harcamalar	
Toplam Aylık Harcama		

GELİRLER (Doldurulmayacak)

Sıra No	Gelir Türü	Yıllık Gelir (YTL)
	01	02
01	Tarımsal gelir	
02	Hayvansal gelir	
03	Ormancılık geliri	
04	Diğer gelirler	
Toplam Yıllık Gelir		

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Erol SOLMAZ

Doğum Yeri : Eskişehir

Doğum Yılı : 28.10.1965

Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1979-1982 : Eskişehir Endüstri Meslek Lisesi Tesisat Bölümü

Lisans 1982-1986 : Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Makine Bölümü

Yüksek Lisans 1995-1998 : Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Makine Mühendisliği Ana Bilim Dalı

Doktora 2000- : Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı (Devam ediyor)

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

1986-1991 : Erol BAYSAL Sınai Mühendislik - Danışmanlık-ANKARA

1991-1994 : Özel Ortaca Fen Dershanesi Yöneticiliği-Ortaca/MUĞLA

1994-..... : Muğla Üniversitesi Öğretim Görevlisi-MUĞLA